

DE ONGESCHREVEN

ROMAN

MAMRENE'S-BOLDINGH

DE ONGESCHREVEN ROMAN

Rie
Reinderhoff

M. A. M. RENES-BOLDINGH

DE ONGESCHREVEN
ROMAN

★

Illustraties van Rie Reinderhoff

★

G. F. CALLENBACH N.V. - UITGEVER - NIJKERK

Een roman, die meegegaan is, heel een lang en zwaar mensenleven; getekend met moede voeten in het stof van twee halfronden; geschreven met handen, die tot het laatste toe niet ledig konden zijn, die breien wilden, steekje voor steekje moeizaam veroverend op het leven, dat reeds bezig was zich terug te trekken naar de ongeziene delen van Gods grote Rijksg gebied, naar de Stad met de vele woningen, waar de vermoelden van kracht eindelijk de rust vinden, die vernieuwing van leven betekent. En gewrocht met dat andere, meest beslissende deel van de mens, zijn innerlijke spankracht, die geboren is om bergen te verzetten, maar die in deze ontluisterde wereld weer teruggevallen is in de embryotoestand, het embryo van de vierde dimensie, belofte van een grotere toekomst, waarin het onvolmaakte tot volkomenheid herboren zal zijn in Hem, die ons verkoren heeft.

Een roman, geschreven op de duizend wijzen, die een mensenleven kent, die echter ongeschreven bleef waar 't de allergewoonste hulpmiddelen betreft.

Moeder, weet je nog, hoe je me er van verteld hebt — van je levensroman?

Buiten was de winterse schemering reeds ver gevorderd, wij echter draalden nog met 't aansteken van het licht. Buiten was 't beangstigend rijk der schaduwen, waartegen de armelijke lantaarnpuntjes de strijd moesten opgeven. Buiten ging het onuitsprekelijke om in gierende noordooster en opwielend stof. We wisten hem aanwezig, daarginds, de grote bedreiging, de grote verlatenheid.

Maar op ons, die binnen waren, kreeg het boze geen vat; binnen was 't warm en goed en veilig en in de verstilling, die ontstond,

wanneer de werkzame handen en dringende huiswerkboeken moesten rusten, begon je te vertellen. En h oe vertelde je! Je spon en weefde en bouwde en plantte. . . . en langzaam, langzaam, hoofdstuk na hoofdstuk, vormde zich je levensroman. Want tot je eigen diepe verwondering — de weerglans daarvan lag in je ogen — bleek je leven een roman te zijn, echter en heviger dan het voedsel, dat je haalde uit geleende boeken en krantenknipsels. Een weefsel van zo verscheidene kleuren en tinten, dat men niet begrijpt, hoe 't ooit een zuiver, harmonisch geheel zal kunnen vormen. Een plant, met zoveel bladeren en bloesems en doornen, dat men de bekwaamheid van de Heer als kunstenaar in twijfel zou kunnen trekken. Of is het misschien zo, dat het grootste kunstwerk ontstaat, waar 't langst gezocht, het diepst gegraven en 't felst gekapt moet worden?

„Eigenlijk moest ik 't alles opschrijven,” zuchtte je meermalen, wanneer je zelf onder de indruk was gekomen van hetgeen je in klein bestek doorleefde. „'t Zou een echte roman zijn, denk je ook niet? . . .

Maar och, daarvoor heb ik niet genoeg geleerd. Hoe zou ik er ook de tijd voor kunnen vinden! Dan zou er een ander moeten wezen, die het werk voor me deed. En dat kan immers niet!”

„Dat kan immers niet! Dat is nu eenmaal niet anders.” Hoe vaak heb je niet met die simpele woorden je rug gebogen en je handen gestrekt naar lasten, naar zware en oneigen lasten, die gedragen wilden zijn. . . . en er was niemand anders, die ze voor je opnam! Maar 't vertellen was ook schoon! Schoner dan de moeizame worsteling van het schrijven ooit voor je geweest zou zijn. 't Was oase en vergezicht en schuilplaats, alles tegelijk. 't Moet je een grote bevrediging gegeven hebben, een voldoening, die je hemelhoog uithief boven de plagende beslommeringen van iedere dag. Want later, wanneer de onrust van het huisgezin zich weer baan brak — de lamp moest aangestoken, het leerboek ter hand genomen worden en keuken en stopmand bergden handen vol werk — later hoorden we je zingen met je mooie, gedragen stem. „Louter goedheid, liefdekoorden, waarheid, zijn des Heren pa n. . . .” zong je en vaak verwonderden

wij, critische kinderen, ons er over, dat je drie, vier keer hetzelfde lied herhaalde, zonder, zoals toch te verwachten was, de verzen van de psalm verder af te werken. We begrepen 't niet, vonden het zonderling, met ons kleine, schoolsgebonden verstand.

Nu, na zoveel jaren, begrijp ik, waarom je dezelfde woorden telkens herhaalde. Op de hoogte, waar het vertellen je geplaatst had, de hoogte van het vrije vergezicht, heersen andere wetten dan in de begrensde laagvlakte van het leven. Je zag, dat God je leven zeer goed had gemaakt en je vond al voortwerkende dit zingen de beste manier om Hem dat te vertellen.

„Louter goedheid en liefde, Heer, louter goedheid en liefde....” Het erkennen hiervan, 't dankbaar belijden was je gebed. Eén van de gebeden, die tot in de eeuwigheid herhaald zullen worden.

Moeder, nu is 't wederom avondschemering geworden. Soms wil het lijken, alsof de aardedag zich voorgoed heeft geneigd. Ijskoude wervelwinden, uit het Oosten gekomen, varen over 't land en 't aardestof, dat er door opgewerveld wordt, dreigt de ogen te verblinden. 't Leven is donker geworden, nu alle lichtpunten, door mensen uitgedacht, falen en onuitspreekbare angsten zwerven rond. Ze grijpen het hart aan en schudden en martelen 't. Men moet ergens schuilen kunnen, heel vast en heel veilig, wanneer de Boze buiten omgaat. Men moet schuilen kunnen. . . . bij God. . . . en bij moeder.

Zullen we nu weer over je grote roman praten, wij samen? Wij samen, dicht bij elkaar, net als vroeger?

We komen er wel door, door de aarde-schemering. En aan 't eind worden alle lichten ontstoken. Dan is 't rijk der schaduwen voorgoed gedaan. Dan zien we elkaar recht en goed en bevrijd in de ogen, als mensen, die onverbreekbaar vast bijeen behoren. En daar zingen we samen je lievelingslied: „Louter goedheid, liefdekoorden, waarheid, zijn des Heren paân. . . .” En er zal aan dat eeuwigheidsgebed geen einde zijn.

Oorlogs- en bezettingswinter 1944—'45.

Misschien sprong de eerste groene scheut van de roman uit de donkere aarde van het onbewuste leven omhoog, die late namiddag in Februari, in de achterkamer van 't bovenhuisje aan de smalle, stille zijstraat van het oude Groningen — oud — want tachtig jaar geleden. De achterkamer, die op eens al het eigene en vertrouwde verloren had, omdat hij in een kamer der doden veranderd was. 't Kind Line was toen al bijna acht jaar en omdat ze niet wist, waar ze met haar tener lichaampje en vroegwijze, bleke gezichtje blijven zou, had ze zich bijna geheel ingewonden in de plooien der afhangende overgordijnen, vanwaaruit ze met schuchtere grote ogen het vreemde Gebeuren in de kamer volgde. Ze wist, dat ze in deze dagen veel behoorde te schreien. Grootmoes schreide, toen ze voor de gelegenheid was overgekomen, moeke schreide en nicht Harmke. . . . 't Is duidelijk, dat allen, die haar kleine wereld bevolkten, ook van haar een onophoudelijke tranenstroom verwachtten. Ze voelde, hoe de ontbrekende tranen op haar

schuldrekening werden geschreven. Een kind, dat niet schreien kan. Hard — egoïst — trekt ze zich dan nergens iets van aan? Of. . . is ze misschien blij, omdat ze nu voortaan moeke weer voor zich alleen zal hebben?

Alleen moeke schrijft niets op 't schuldenblad. Tussen moeke en Line is alles in orde, net als altijd. Moeke begrijpt 't zo goed, dat er die dag in plaats van tranen een machtige schoof licht op Linechien komt neerdalen. Uit een volkomen onbekende wereld komt dat licht en het verschroeit alles, wat met schreien verband houdt. De grote verwondering over dit ongekende Licht mag de eerste scheut zijn van de levensroman van het kind, dat Engelina heet en dat op z'n Gronings Line wordt genoemd.

Maar de wortels liggen dieper. Die reiken tot ver in de levens der voorbije geslachten, welke tenslotte het kind hebben gevormd. 't Is immers zo, dat ieder geslacht de teerkost bereidt voor degenen, die na hen zullen komen en ook is het zo, dat elk kind opgroeit uit twee voedselbodems, die van vader en van moeder, welke dikwijls zeer verschillende bouwstoffen bevatten.

Wat nu de bouwstoffen van Line betreft. . . .

De moeder van het kind, de kleine, zorgelijke moeke, die op die Februari-dag bij haar drie dode kindertjes stond, toen het Licht zich baan brak; die daar stond met angstig felle blosjes onder droef verschreide ogen, stamde uit de mars- en veengebieden rond de Duitse grens, waar de neveldampen der moerassen van de horizon nimmer wijken en waar de mensen met stille, gedweë ogen het leven aanzien, bedreigd als ze zich van geslacht op geslacht weten door de grillen van een zwaar te bewerken land en door de mysteriën van een gesluisde natuur. De spaarzame verbindingswegen naar de woelende buitenwereld worden slechts zelden betreden. Waarom zal men zich met een vrijwel onbekende en ongebeerde wereld inlaten, als men een schepping op zichzelf vormt! Een wereld, waarbinnen familie-ranken zich slingeren van hoeve tot hoeve, van gehucht tot gehucht. Waar men reeds weet, waarover een man komt

praten, als zich zijn zware gang in de verte nog slechts nauwelijks merkbaar maakt en waar de schokkende gebeurtenissen — een plotseling sterfgeval, een oplaiende familievete, een te vroeg gerijpte liefde, met zoveel weloverwogen woorden worden toegedekt, dat de gemeenschap er verder geen schade van ondervindt. De buitenwereld echter geeft schokken, welke men niet of slechts ternauwernood overwinnen kan. De hannekemaaiers en hessen hangen daarvan grote verhalen op, wanneer ze op hun doortocht naar de rijpe Friese weiden enkele dagen in de veenstreken blijven hangen. Is er nog wat te doen? Te oogsten of te repareren? Want ze kunnen van alles. Ketel-lappen en schoenlappen en strodekken. Zelfs bij ziek vee kan men ze halen, als dat zo uitkomt. En wanneer ze helemaal geen raad meer weten, gaan ze 't beest belezen. Wat dat toch is, met dat belezen? Of er werkelijk iets achter zit. . . . of dat 't alleen maar malle kunsten zijn? Niemand, die 't zeggen kan. Heer pastoor geeft ook geen uitsluitel. Hij lacht er maar zo'n beetje om, zoals men om kinderen lacht, die doen alsof ze groot en machtig waren. Dat lachje. . . . 't Zou toch kunnen zijn, dat hij er meer van weet, die oude wijze heer pastoor. . . .

Als opgewonden hondengekef klinken de drukke hannekemaaiersstemmen over de met stilte bezwaarde erven, zodat de vrouwen spinrokken en breikous laten rusten en de mannen meermalen vergeten de pijp aan te houden. De jonge meisjes zijn bang voor de vrijpostige vreemdelingen, hun handen zijn haastig met aaien en graaien, maar de kinderen hangen letterlijk aan hun broekspijpen, want diezelfde handen boven de vettige broekspijpen delen geldstukjes uit, kleine, Duitse Pfennige, die men alleen maar over de grens kan inwisselen voor kaneelpijpen en suikerbrokken. Waarom zouden de mannen niet royaal zijn! Ze gaan 't immers bij handenvol terughalen uit het rijke Friesland. En zelfs deze Pfennige keren in de Heimat terug, gedragen door een blij en klevendig kinderhandje! Want de Heimat zit hun hoog! „Bei uns in der Heimat. . . . bei uns in der Heimat. . . .” Dat ligt hun voor in de mond en wordt door alle gesprekken heen kwistig uitgezaaid.

„Eigenwies moffentuug,” schelden de mensen binnensmonds. „Wat doen ze hier te komen, als de Heimat zoveel beter is?” Maar 't schimpen blijft zacht en verstolen, want de vreemdelingen hebben een sfeer van overmacht om zich heen, die onberedeneerbare angst inboezemt.

Zo gauw de hannekemaaiers weer vertrokken zijn — goed doorvoed met zware boerenkost, een voorproefje van wat hun in de Friese weelde wacht — worden hun verhalen ingekapseld in het gewone zwijgen; hoofdschuddend opgeborgen om slechts enkele malen weer te voorschijn te worden gehaald. Vreemd spul is 't, waarmee men nimmer geheel vertrouwd raakt, hoewel men hun taal zonder moeite kan verstaan. Want zeg nu zelf: is het Duits niet net zo iets als plat Grunnigs?

Ja, en nu moet men vooral niet denken, dat de mensen in 't boerenland om die hannekemaaiers verlegen zitten, omdat ze zelf niet meer weten, dan wat koestal en keuken opleveren! Dat moest er nog maar bijkomen, dat die hannekemaaiers, die moffen, hier onmisbaar zouden zijn!

De grootvaders kunnen herinneringen ophalen uit die boze tijd, toen de geest van Napoleon de wereld bedreigde. Ze vertellen van schaarste en armoe, van lotelingen, die onverlet terugkwamen en van remplaçanten. . . . En de vaders herinneren zich nog, hoe in later jaren Kozakkenhorden het land overstroomden. Zelfs de afgelegen marsgebieden zijn ze binnengedrongen, zonder te weten, of ze in Duitsland of in Groningerland waren. Onbegrijpelijk dom volk was 't, verkeerd volk ook, maar, daar ze zich als vrienden aandienden, moest men ze wel laten voor wat ze waren.

En ze waren wat moois! Neen maar, ze hebben hun paarden, kleine, woeste, wollige dieren, zoals er voor en na nooit meer op de paardenmarkten gezien zijn, gestald in de kerken, ze vastbindend aan preekstoel of hoogaltaar. Wat er achter die paarden zo nu en dan neerplofte, laat zich begrijpen, maar de predikers, die deze heiligschennis wilden beletten, hebben de Kozakken met hun korte rijzweep het heiligdom uitgejaagd. Dat moet iets geweest zijn voor zo'n dominee of pastoor, om

uit zijn eigen kerk te worden geranseld, terwijl de mensen 't aanschouwden! Steeds groter wordt in de loop der jaren het aantal kerken en het getal der pastors, die op deze wijze door de Kozakken zijn getraceerd en satanischer wordt het gelach der steppenwilden, naarmate het zich verder in de geschiedenis verliest. En dat tuig moest nu bij de boeren in kost komen! 't Is van dergelijk volk te begrijpen, dat ze met de goede gedege huismanskost niet tevreden waren! Uit hun onverstaanbare brabbeltaal klonk één woord telkens duidelijk op: vis! vis! Dat woord hadden ze leren zeggen, omdat de nood hen dwong en luide vuistslagen op de tafels intoneerden de wenselijkheid om spoedig aan dat verlangen te voldoen. En wanneer dan met oneindige moeite de vis was verkregen en toebereid, spuwden de woeste gasten de graten om zich heen, tot zelfs tegen de zolderbalken aan, maar de vrouwen durfden daar niets van te zeggen, want ze hadden zich bij het opdienen al moeten verdedigen tegen strijkages onder de kin of over de blote armen. Hun aardappelen wilden de Kozakken in gesmolten boter gekookt hebben in plaats van in water en de beste plaatsen rond haardvuur of kachel waren vanzelfsprekend voor hen. Als ze bijzonder tevreden waren, namen ze van de kleinste kinderen een of twee op de knie en verklaarden aangedaan: zij lief, zij lief! Na zulke aanhaligheden moesten de kleintjes zich maar krabben, nu hier, dan daar, en de allerkleinsten huilden luid, totdat de moeders op jacht gingen in hun ondergoed, naar een vlo of naar iets veel ergers. Zelf voelden de Kozakken die onguere gasten niet meer, hun huid was dik en geloid en overdekt met een laag vuil, waar geen vlo doorheen kon bijten. Ondanks het ongemak echter keken de vrouwen met aangedane, verstilde ogen toe, als hun kinderen zo geliefkoosd werden. De stakkers! Wie weet, hoe ze naar hun wichies thuis in Rusland verlangden! Wat een leven ja ook, zo ver van huus en altijd zwervende! Met dat al blijft het een onbegrijpelijk volkje en het scheldwoord: rare Koezak, ligt de mensen honderd jaar later nog vóór in de mond. Want de vaders en grootvaders vertellen zodanig, dat er niets

van hun verhalen verloren gaat. Hun stemmen blaffen niet luid en overmoedig als die van de altijd haastende hanneke-maaiers. Langzaam en weloverdacht komen de woorden te voorschijn, vergezeld van hoofdschudden en pruttelende pijphalen, als kwamen ze uit een diepe put, waarvan het water nimmer kan opdrogen. Ze maken de sfeer even zwaar van mysterie als de nevel-omwaasde landen, waartegen in de verre verte de onrustige Dollard klagend steunt en 't Bourtanger moeras dreigt met onuitsprekelijke gevaren. 't Opgroeiend volkje leert begrijpen, dat het zaak is, zich vast aaneen te sluiten en slechts met schichtige, bangvermoedende ogen de buitenwereld te bekijken, waaruit dergelijke verschrikkingen plegen over te waaien naar het stille, in zichzelf tevreden boerenland.

Niettemin maakt zich in het jaar '55 — 't kan ook '56 of '57 zijn geweest — een schaapje los van de mensenkudde; een rozig morgenwolkje zwerft af van de compacte wolkenmassa, die het boerenland overdekt. Grietje Arents gaat op reis naar stad. Ze is de oudste van boer Arents, die zijn land heeft tot rake-lings aan de Duitse grens en ze heeft in de afgelopen, bijzonder lange en donkere winter gesukkeld met de luchtwegen. O, niet zeer ingrijpend: wat kortademig, wanneer de witte mist dagen lang het land bedekte. Een steek soms in rug of zij, na een te lange werkdag. En dan de droge, holle kuchhoest, waar de jongeren in het huisgezin al om kunnen lachen, omdat ze er aan gewend zijn en omdat 't toch nooit erger wordt. „Greide is weer aan de gang, wichter! Heur die Greide toch 's redeneren! Tou maar, mien wicht, tou maar! Kanst ja praten als Brugman!”

Totdat in het voorjaar, bij moeders tiende bevalling, die niet al te voorspoedig verliep, een nieuwe, jonge dokter over de vloer kwam, juist, terwijl Grietje in een hevige kuchperiode was. Hij heeft net zo lang aangehouden, tot hij het kind mocht onderzoeken en toen hij dat gedaan had — moeder in de bedstee en de baker en de buurvrouw keken nauwlettend en dreigend toe bij 't onderzoek — heeft hij bedenkelijk het hoofd geschud en

verandering van lucht voorgeschreven. Och wat, zo'n dokterje, zo'n jonge schiet-in-de-broek zonder ervaring! Buren en familieleden van weerskanten komen er aan te pas om zijn raad te kleineren, maar hij komt terug, vaker dan de oude placht te doen. Hij onderzoekt opnieuw het moegewerkte meisje en stelt zijn raad dan heel scherp. 't Een of 't ander. Zijn raad opvolgen, en dadelijk — of voor Grietje een langzaam voortsluipen der ziekte, die moet leiden tot een vroegtijdige dood.

Opeens ziet de gekwelde vrouw in de bedstee, welk een kostbaarheidsje haar oudste dochter is. 't Is niet de gewoonte van mensen in 't boerenland om elkaar voor kostbaarheden te verslijten. 't Leven is er als de deinende Dollardwateren. 't Geeft en neemt, er worden mensen geboren en er sterven mensen, maar het is zelden, dat een achtergebleven hart er werkelijk door breekt. 't Leven gaat ongestoord zijn gang over en om de verse graven heen, de dood is een te vaak geziene gast om hem als boze rover te beschouwen en te weren. Met de ziekte echter waarop de dokter doelt, is 't iets anders.

„Is 't dan tering, dokter?” roept de moeder. „Zeg toch eens wat, man, is 't de tering? Och God, dat zou ja wat wezen! Dat arme kind!”

Ze maakt een beweging of ze meteen uit de bedstee wil springen en het spook te lijf gaan. En het antwoord luidt streng: „Blijf liggen, vrouw. 't Is 't nog niet, maar 't wordt zeker tering, als je haar hier houdt. Kan 't soms in de familie zitten?”

In de familie? Zo'n spook in de familie? Hoe komt dokter er bij! Wel zijn moeders moeder en moeders grootmoeder niet oud geworden — en hebben veel gehoest — maar tering! Vast niet 'eur!

Toch is het gevreesde woord de lont bij 't diepverborgen kruit. Er wordt niet langer gewikt en gewogen. 't Bleke spook moet worden afgeweerd met daden. Grietje moet weg, zodra de kraamvrouw weer op de been is. Gelukkig, dat in stad Groningen nicht Harmke woont. Die Harmke, die een verre nicht van moeder is en jaren geleden daarheen getrouwd, sindsdien

weduwe werd en als Bazinne van een logement een goed bestaan geniet. Veel meer weet men niet van haar af, ze is al zo lang weggedoken onder de horizon van het boerenland, maar op een stuntelige brief vol klachten blijkt ze nog precies zo te zijn als men van haar verwacht. Ze is bereid jong-Greide tot zich te nemen ten einde de witte dood een loer te draaien.

Meer is er niet nodig om tot de reis te besluiten, zo ijlings, alsof die dood vandaag de dag reeds zijn post op de dorpel betrokken had. Dokter mag tevreden zijn. Vader kan zijn dochter niet wegbrengen naar stad: de voorjaarsgebeurlijkheden in de stal houden hem vast, waar de roodbonte koe op kalven staat. Moeder kan 't evenmin, gebonden als ze is door 't zwakke nakomertje. Zo moet 't morgenwolkje alleen haar grote reis aangaan, te voet naar Ter Apel en vandaar met de diligence naar stad. Als een klein wijs vrouwtje gaat ze op weg, in wijd uitstaande lange rok, een zedige omslagdoek, grijs met zwarte ruiten, om 't smalle lichaampje geslagen. Voor de eerste maal vervangt een luifelhoed met keelbanden het boerenmutsje dat ze sedert haar jongedochtersstaat droeg en haar handen omklemmen stevig de paraplu en de grauwe reiszak, die haar weinige bezittingen bevat. Wat ze meer nodig heeft in stad moet Harmkenicht maar voor haar kopen.

Even krampachtig klemt haar hart zich vast aan de laatste vermaningen van oude heer pastoor, om toch vooral haar goede vrome geloof trouw te bewaren, in de boze wereld, die ze nu betreden gaat en waarin het ongeloof hand over hand toeneemt. En aan de met angstige aandrang gesproken woorden van moeder, die bang is voor de velerlei fratsen en verzoeking van een studentenstad. Ze ziet nu voor het eerst, tot wat voor een nuver wichien haar oudste is opgegroeid met haar tere blosjes en glanzend donkerbruin haar.

„Leuf ze neit, mien wicht, 'leuf ze neit, als ze die mooi anpraot'n, 't is ze a'maal om wat anders te doun.”

Grietje neemt zich voor om terdege op te passen. Vooral voor dat andere. Ze is een kind van 't open land, waar de natuurlijke levensdingen niet verheimelijkt of omwonden worden. Ze

weet, wat er al zo in een vrouwenleven te koop kan zijn. Ze heeft er bij gestaan, als de beesten gedekt worden en later onder bang gesteun hun jongen werpen. Ze heeft haar moeders vele klachten gehoord, de maanden voor haar bevalling; als ze 't zeer slecht had, eveneens de klachten over mannen in 't algemeen. 't Heeft Grietje niet geschokt, 't is eenvoudig als stille wetenschap in haar neergezonken. Er zijn dingen, die men op een afstand houden, afweren moet, zo lang men kan. Die wetenschap zal met hulp van God en de Engelen de boze wel op een afstand houden, hoe listig hij in de stad ook vleien mag.

Vader kijkt zijn dochter een ogenblik na met geen ander sentiment dan dat het huis nu een flinke werkkraft missen zal en dat het zusje dat op Grietje volgt, nu dubbel hard zal moeten aanpakken. Dan roept de roodbonte hem ijlings naar de stal terug; dat beest kan 't geen enkel jaar alleen af.

Moeder staat iets langer in het tuintje tussen de kamillen en akoleien, haar ogen met de hand beschuttend. Totdat de jongste een zwak gemekker laat horen. Ze zucht, terwijl ze zich diep over de schommelwieg buigt. In die zucht wenst ze onbewust, dat ze ook haar Grietje nog in de wieg had, heel en al haar eigen. En na het voeden en verdrogen van de laatstgeborene knuffelt ze het gele spichtige wezentje op haar schoot meer dan anders. In werkelijkheid is het weer haar oudste, haar Griet, die ze nog eenmaal met moederwarmte overstroomt, eer ze haar afstaat aan de vreemde buitenwereld.

Grietje zelf kijkt nog eenmaal om, waar de weg een bocht maakt om een groep elzenstruiken heen, die straks huis en hof aan 't gezicht zullen onttrekken. Even slechts met een vage, afscheidnemende blik omvat ze haar kinderland. Had ze graag willen blijven? Gaat ze gaarne weg? Och neen, 't een zo min als 't ander. Ze gaat en neemt afscheid en vervolgt haar weg over 't hobbelige boerenpad. De wind heeft geblazen, 't morgenwolkje heeft haar tocht begonnen. Alleen God, die alle wolken met zijn ademtocht bestuurt, weet het waartoe en waarheen van de reis.

De diligence is al bezig vol te lopen, daar 't morgen marktdag zal zijn in de stad. Een golvend gezoem weerklinkt in de kleine ruimte van gemoedelijke stemmen, die oude reisbekenden begroeten. Allemaal vreemde manlu, nu nadert het gevaar. Als een klompje ijs bij opdringend voorjaarslaweit, zo schichtig houdt Grietje haar kleine plaatsje bezet. De rokken stijf bijeengehouden, de reiszak op haar schoot, de handen saamgelegd om het handvat van haar paraplu. Neergeslagen ogen, mond in de plooi.

„Most ok naor stad, wichien?” vraagt een oude boerin met veel geschitter van goud aan haar oorijzer. Grietje vreest in 't goedmoedig stemgeluid 't gecamoufleerde lokken van dat andere, Zeer Gevaarlijke. Haar antwoord bestaat derhalve uit een hoofdknik met saamgeknepen lippen en ogen vol afweervuur. Dus is de vraag meteen ook het einde van 't gesprek en zit Griet voor de rest van de reis als een eiland der verlatenheid te midden van heen en weer golvend gesnap en getater. De postiljon blaast zijn horen. 't Halfsleets vehikel, dat zijn beste jeugdijaren in 't Hollandse versleten heeft, zet zich in beweging, wat tot onmiddellijk gevolg heeft dat de gesprekken en kwinkslagen op dubbele kracht komen. Tweemaal wordt in een doorrit van paarden gewisseld; terwijl haar lotgenoten zich gretig gaan vertreden in de gelagkamer, blijft Grietje zitten waar ze zich heeft neergezet, te zeer met haar houding verlegen om iets anders te durven beginnen, en eindelijk komt er aan alle kwellingen een eind, onmiddellijk voor de deur van nicht Harmkes logement. Een verreisd en doodmoe morgenwolkje treedt te voorschijn uit het verwarde kluwen van uitstappende, pratende en gesticulerende mensen. Een wolkje met rode blosjes op bleke wangen en met een beangstigende berg van vreemde gewaarwordingen op haar ziel. Ze heeft haar ogen de kost gegeven, toen ze de straat doorbonkerden. Ze heeft de menigte van huizen gezien en de nauwe straten met stads-geklede mensen en ze denkt, dat ze hier nooit vrijmoedig zal durven leven en zich bewegen.

Maar nicht Harmke is op haar post. Breed en welgedaan schiet ze uit haar gelagkamer te voorschijn. „Bist daar al, mien wicht, nou, dat is ja mooi!”

Daarmee weet zich het wicht een goede plaats ingeruimd in nicht 'Armkes hart en aan nicht 'Armkes tafel, waaraan behalve het logementspersoneel ook een eigen zoon en dochter zitten. Herre en Alide, beiden schoolkinderen nog en slijtend aan kousen en kleren. Zodat er behalve huiselijke hartelijkheid ook het nodige werk op Grietje wacht. Nicht 'Armke zou trouwens de zakenvrouw niet zijn, die ze is, wanneer ze dat niet reeds vooruit berekend had.

Langzamerhand vormt zich Grietjes nieuwe leven. 't Lichtere werk, 't met vakkundigheid toebeide eten — is nicht 'Armke niet beroemd om haar tafel, zelfs bij veeleisende gasten? — en de zuiverder ligging in een vooruitstrevend huis, waar de bedsteden gaandeweg worden afgeschaft, verrichten hun wonderwerk. De ziekteverschijnselen blijven uit, de blos op de wangen wordt dieper en normaler en de ogen beginnen te stralen van jonge levenslust die ze te voren, thuis, reeds lang meende overleefd te hebben. Vreemdelingen complimenteren Harmke met haar knappe oudste dochter en er zijn verscheidene studenten, die de met zuiver wit zand bestrooide gelagkamer, waarin het volkje van de grote volière: puttertjes, sijsjes en kolibrietjes kwettert en twinkelt, verreweg verkiezen boven hun eigen soos en fuifgelegenheid. Doch Harmke is waakzaam en 't wichien blijft schuchter en gehoorzaam. Bedienen in de gelagkamer? Geen sprake van — en de studenten krijgen niet meer van 't wonder te zien dan een schaduwachtig bewegen, wanneer ze zich langs de grote tapkast heen naar keldertrap of keuken spoedt.

Dat is zeker, nicht Harmke kan vol lof over haar naar huis schrijven. En de moeder in 't boerenland mag met tranen van aandoening over haar dochter spreken tegenover heer pastoor, wanneer deze haar na de zondagse mis staande houdt.

„Hoe 't wel met haar dochter Grietje gaat?”

„O, goud, heer pastoor, heel goud.”

„Mooi zo. En de kerk?”

„Ja, ook dat is in orde. Iedere Zondagmorgen, weer of geen weer, stapt Greide naar de mis, hoewel er uit dat huis anders niemand gaat. Och, heer pastoor begriipt dat wel, zo'n logement en dan in de stad. En nicht 'Armkes man was ja protestants. 'Armke doet niet meer an 't geloof, al lang niet meer, ze schrijft dat maar openlijk in een brief of 't zo niks is. . . .”

Zeker, heer pastoor begriipt het. Met twijfelmoedig hoofdschudden begriipt hij 't. Ja, ja, zo is de wereld. Maar van Grietje heeft hij altijd goede verwachtingen gehad. Grietje is een vroom kind, dat zeker trouw zal blijven.

Met grote ogen drinkt Grietje de sfeer in der hoge, wierookoverstroomde stadskerk. Ze beeft bij het ruisen der koren en tegenkoren. Ze volgt ademloos de heilige handelingen bij het altaar, als waren ze een geheel nieuwe openbaring voor haar. En in haar ziel neemt een stille geheime vreugde intrek, die haar in devoot verlangen doet uitzien, van Zondag op Zondag en die haar telkens weer kerkwaarts drijft, ondanks de goedmoedige spot, welke ze zo nu en dan te oogsten krijgt.

„Griet, bist fien, hè?” vragen Harmkes kinderen haar. „Wilst ook in 't klooster gaan, Griet?” Grietje bloost en sluit haar schat vaster weg onder haar strakke knoopjeslijfje. Tegen de kloostergedachte echter schudt ze heftig van neen.

„In 't klooster, kinders? Nee, dat nooit. 't Klooster is ja heilmaol niks veur Greide.”

„Gelukkig. Most altied maar bie ons blieven, Griet.”

Daarop knikt Grietje tevreden en voldaan. Ze wil inderdaad niets liever dan blijven op dit goede en veilige plaatsje. 'Armkenicht is zo goed en de kinders zijn goed. Iedereen is goed voor haar. En 's Zondags heeft ze de kerk, waar ons Heer woont. Ook onze lieve Heer is goed voor haar. Zo goed, o zo goed.

„Most altied bie ons blieven, wicht,” zegt ook nicht Harmke.

„Tenminste. . . .” Ze monstert aarzelend het bloeiende wichien aan heur tafel en acht het beter, 't vervolg van haar gedachten niet wereldkundig te maken. Ook zonder haar profetieën zal de vervulling wel naderbij komen. Dat doet hij ook inderdaad,

onfeilbaar en 't is nog wel juist een kerkgang, waarop de ander, die Harmkenicht in de verte reeds vagelijk heeft zien wandelen, wordt toegevoerd.

't Is plotseling winter geworden, de laatste bladeren van 't geboomte langs de Hereweg zijn bruin en rimpelig verstoven, de grote potkachel in de gelagkamer is gezet en op een Zondagmorgen ontwaakt de verbaasde stad boven een glibberglad ijzeldek, dat een fikse nachtvorst er op geworpen heeft. Och arme, zo'n tegenvaller!

„Kanst nou wel in kerk gaan?” informeren de kinderen vol belangstelling. „Duurst wel, Griet? 't Is spekglad op straat, weetst dat wel? Kiek es, o, kiek es, daar ligt er alweer een, een 'ele dikke nog wel!” Een schadelijk lachen barst los om de buitelingen, die de dikke maakt. En weer voelt er een zijn voeten onder zijn lichaam wegglippen en weer een en weer een! Wat een toestand, wat een toestand! Maar Grietje gedenkt haar vreugde, die niet verschoven wil worden, verschoven voor een hele lange week, en ze antwoordt dapper, dat ze heel wel durft gaan en zich nu meteen gereed wil maken.

„Och,” zeggen de kinderen min of meer meewarig en zien haar door het grote raam van de gelagkamer met bedenkelijke ogen vertrekken. Binnen zucht nicht bij het afredderen van de ontbijttafel over de halsstarrigheid van 't kind waar het 't kerkgaan betreft. En anders is 't zo'n lief verstandig wichien. „Zoals zo'n pastoor de mensen weet te dwingen — 't is Godgeklaagd.”

Voetje voor voetje vervolgt Grietje haar weg en komt tussen duizend angsten door tot de ontdekking, dat vele anderen zich evenmin hebben laten weerhouden. In alle straten is voorzichtig geschuifel van kerkgangers, de ouden hebben sajetten sokken over de schoenen getrokken, de jongeren bewegen zich wat bedachtzamer dan anders en klemmen zich nu en dan hulpeloos vast aan een vensterkozijn of een paaltje. En de allerjongsten maken juichend lange glijbanen, niet achtend op de donkere verwensingen, die ze in 't voorbijgaan te horen krijgen. Een zwakke winterzon komt de stad met ijl, koud

licht oversproeien en tegelijk is er geklank in de lucht van vele klokken, die luiden, luiden . . .

't Gaat goed tot vlak bij de kerkstoep. De helling opwaarts is verraderlijk glad en juist daar moet het gebeuren, dat Grietje de wereld onder zich weg voelt zinken. In haar pogingen om 't evenwicht te bewaren laat ze haar kerkboekje uit de handen vallen. 't Gladde ding neemt vlug zijn weg over de nog gladdere straat en precies met dezelfde vaart neemt het leven zijn beloop. 't Is het Moment, waarop twee levens een ander aanschijn krijgen en waarop over toekomstige levens wordt beslist. Grietje staat op haar kleine eilandje van betrekkelijke veiligheid en durft zich niet bewegen om haar boekje te redden. Een lange jongeman ziet het kerkboek glijden, raapt het op en brengt 't aan 't hulpeloze Grietje terug. Gewoner kan 't niet. Doch twee stemmen vinden de weg tot elkaar en twee paar ogen zien elkander aan, als hadden ze nooit te voren een ander menskind werkelijk ontmoet. Reeds lang te voren moet er Ergens een beslissing zijn gevallen, waarvan dit tezamenkomen de simpele uitwerking is.

Doch de jonge man, die zo galant te hulp snelde, loopt de kerk voorbij. Grietje ontdekt het met een spijt, geheel onevenredig aan 't korte moment der ontmoeting. Zou hij protestants zijn? Ach, zo'n aardige nette jongen!

Later, bij volgende ontmoetingen, die noodwendig zeker op deze eerste moesten volgen, ervaart ze, dat hij niet slechts de roomse, doch alle kerken stelselmatig voorbijloopt. Hij zit boordevol met nieuwe wijsheden en hij verwijst alle kerken met hetgeen ze belijden naar het rijk der fabelen, zoal niet der leugens, waarmee het domme volk tot nu toe gepaaid wil zijn. Wanneer Grietje dit alles echter gewaar is geworden, bij uiterst kleine stukjes en brokjes — 't is haar alles zo vreemd en onbegrijpelijk, want nooit te voren heeft ze geweten dat er zulke mensen op Gods aardbodem konden leven — is haar liefde voor de jongen reeds zo vast in haar hart geworteld, dat hij niet dan met achterlating van een dodelijke wonde kan worden uitgetrokken. Maar de kleine Griet wil niet doodbloeden. Ze wil

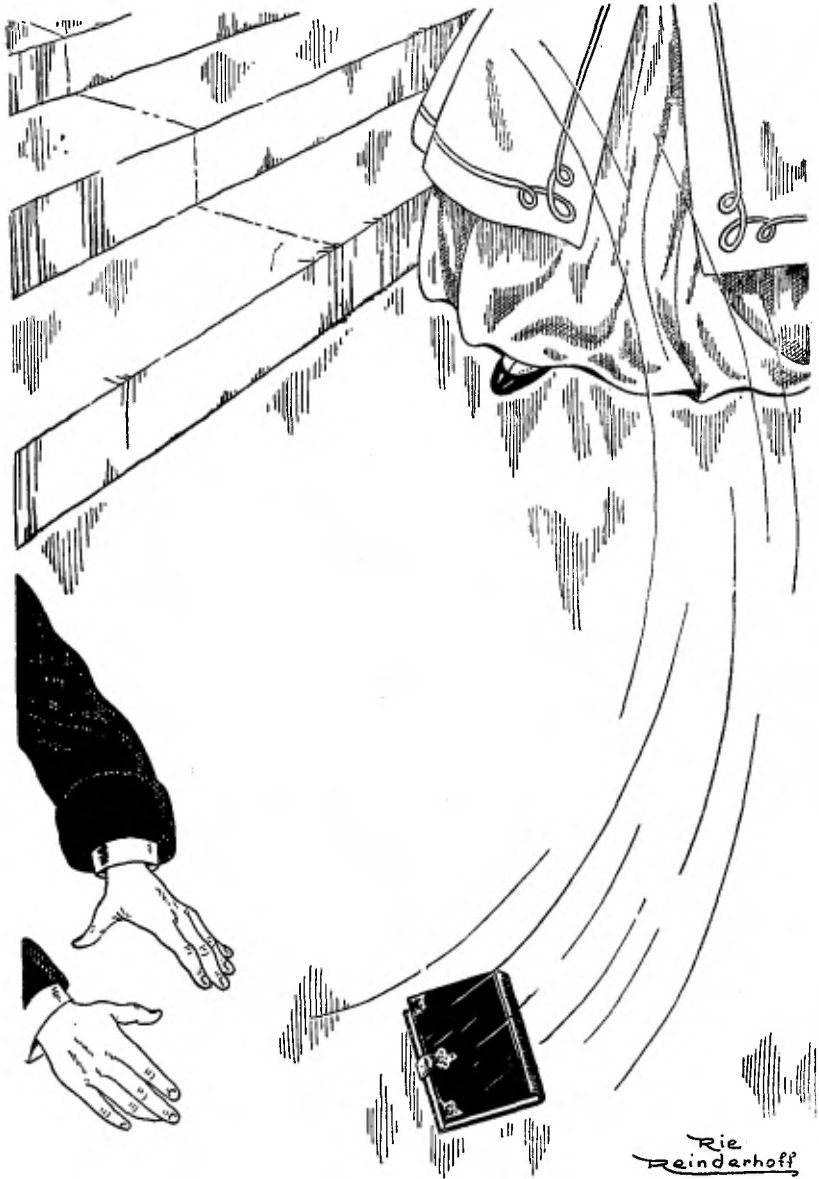
leven. Leven met haar Sibbo, zoals ook Sibbo leven wil met haar en ze laat zich geruststellen met het compromis, dat hij haar belooft. Geen strobreed zal hij haar in de weg leggen, waar 't haar kerkelijke behoeften betreft. Ze mag te biecht gaan en naar de mis. „De kerk kan voor kleine vrouwtjes geen kwaad,” verklaart hij lachend. „Ze blijven er gedwee en gehoorzaam door.” Alleen, ze moet hem er buiten laten. En dit moet ze beloven: Later, in hun huisje, Grietje bloost dieper, nimmer een priester over de vloer. „Geen vreemde vent in huis, Griet, ik moet de enige wezen en dat blijven ook.”

Lachend wordt het gezegd en lachend beaamd en na het lachen wordt er gekust en geliefkoosd en er is zonneschijn om kleine Griet, ondanks de donkere Januarimaand, die doorworsteld moet worden.

„Nou, da's ja mooi van dien Sibbo,” zegt Harkenicht. „Ik weet wel van mannen, die heel andere eisen aan hun vrouwen stellen. En toch leven ze nog gelukkig met mekaar.”

„En verder,” zegt nicht Harmke, „och, mien wicht, wat zol 't er op ankommen, naar wat voor kerk je gaat. 't Geloof is een particuliere zaak, dat moet iedereen veur zich weten. Ben ik soms minder, omdat ik naar geen kerk ga? Heb ik mijn zaken niet goed in orde en groeien mijn kinders soms in 't wilde op? Die van de kerk zijn ook niet allemaal heilige boontjes.”

Breed en voldaan kijkt ze om zich heen. Ze zitten met wat naaiwerk in de gelagkamer en Harmke pleegt dan te spinnen als een poes in de winterzon. Kraakzindelijk is alles, witgeboend tot onder de grote middentafel, waaromheen anders op marktdagen heel wat modderschoenen schuren en schuiven. 't Is een wonder, zoals Jantine 't er altijd nog af krijgt! De venster-ruiten spiegelen, de gordijnen zijn als sneeuw en in de volière tjlpt de vreugde als in een aards paradijs. Neen, wie zou nicht Harmke durven verwijten, dat ze iets verzuimde of iemand het zijne niet gunde? De bedelaars en ander rondzwerfend volk, dat op de beurs der betere mensen teert, worden naar 't achtersteegje geloodst en krijgen daar onveranderlijk een flinke hap voedzaam eten. Niettemin gaat Harmke nooit naar een

kerk en nimmer komt er een zwartrok bij haar de deur in, anders dan om een nieuwe mand wijn te bestellen. Want wijn lusten ze evengoed als een ander. O zo!

„En dan moet je ook zeggen,” vervolgt Harmke, „die naar de kerk lopen zijn ook geen heiligen. Als allemaal die de kerken platlopen zo braaf waren, waarom zouden ze dan nog moeten biechten! Wil je wel geloven, wicht, ik ken hier in de stad mensen, fien als gemalen poppestront; ze lopen de kerk compleet plat en in hoes leven ze samen als kat en hond. En als 't op betalen van schulden aankomt, ho maar! Nee, in 't kerkgaan zit 't 'em niet. Wie er zinnigheid in heeft, die moet 't dan maar doen en wie er geen zinnigheid in heeft, die moet 't laten. Maar om daarom onderscheid te maken. . . .

Rechtschappen leven, daar komt 't op aan. Sibbo is een lot uut de loterij, mien wicht, zeg niet nee tegen hem vanwege de kerk of de pastoor. Je zou er je in je latere leven veur op de kop moeten slaan, als je hem nu lopen liet.”

Zwakjes knikt Grietje op al Harmkes wijze woorden. Nicht is nu eenmaal zo'n sterke vrouw. Ze kan zonder meer de hele kerk opnemen en hem verzetten, van de ereplaats naar een plekje aan de buitenrand van 't leven, naar een buurtje, waar nette, verstandige mensen liever niet komen. Naar 't straatje waar echtbrekers en wanbetalers en achterlijken wonen. Bij de gratie van nicht Harmke mag dat kleine plekje er voor de kerk nog wel op overschieten.

Zo knikt de kleine Griet ja op haar woorden, hoewel diep in haar hart een klein waarschuwend stemmetje zich verheffen wil. Ze zou moeizaam naar de woorden moeten zoeken, waarmee ze Harmkes wijsheid zou kunnen tegenspreken. Zulk zoeken zijn de dochters van 't open boerenland, waar 't leven klaar en vanzelfsprekend verglijdt, niet gewend. Daarom laat ze haar twijfel voor wat hij is. Ze begraaft hem onder 't respect voor nicht Harmkes levenswijsheid en onder haar genegenheid voor Sibbo. Met angstige bewondering ziet ze tegen nicht Harmke op. Ze heeft hetzelfde brede vlakke gelaat met de uitstekende jukbeenderen als haar eigen moeder. Ze heeft ongeveer

dezelfde lengte, is eer klein dan groot te noemen, en heur donkerbruine haren, waar nog geen grijs draadje doorheenloopt, zijn glad en strak naar achteren gekamd, om even boven de nek in een zwaar rad vlechten te eindigen. Eenmaal heeft ze Harmkes haar los gezien. 't Was een pracht!

Maar zoals ze daar zit of gaat of staat in haar donkergrijze japon met de vele-zwarte-knoopjes-sluiting, 't zwarte lusteren schort breeduit voorgebonden, de wakkere grijsgroene ogen op alles rondom gevestigd, is ze de tienvoudig andere dan de schuchtere boerenmoeder, vermoeid van 't harde werken en 't vele baren.

Grietje kan de vergelijking niet zo precies doortrekken, doch ze voelt, dat men nicht Harmke niet mag tegenspreken. Een vrouw, die uit een heel gewoon herbergje dit logement heeft opgebouwd, die in haar gelagkamer de orde weet te handhaven, 'tzelfde, of er veekopers of aangeschoten studenten binnenvallen, die boeken leest over geloof en ongeloof en over de vele misstanden in de maatschappij en met elke mannelijke bezoeker een lang en waardig gesprek weet te voeren — zulk een baasvrouw kan men niet tegenspreken, als men een kleine Griet is, die van nicht Harmke het genadebrood eet. Ja, want zo liggen de zaken toch maar, al heeft niemand er nog ooit met een woord over gerept.

Grietje knikt een peinzend „ja” op nichts woorden en ze knikt een stralend „ja”, wanneer haar Sibbo zo uitbundig geprezen wordt. 't Moeilijke is, dat die bange, woordloze vraag blijft. 't Is geen vraag, die zich verweert of uitbarsten wil in agressie. Veel plaats eist hij ook niet voor zich op. Hij zit daar in het verste hoekje van haar bewustzijn, zoals een onrechtmatig geslagen kind in een hoek van 't vertrek hurkt en met betraande ogen de veranderde wereld aankijkt, waaruit het zich verbannen voelt. Men kan hem niet blijvend negeren. Men moet naar hem toegaan en zelf ootmoedig schuld belijden. Of men moet opnieuw de strijd met hem aanbinden, teneinde zichzelf wederom te rechtvaardigen — voor een tijd.

In stille ogenblikken — 's avonds in haar kleine slaapkamer —

bindt Grietje de strijd aan met de vraag in haar hart. Ze slaat het groen saaien overgordijntje opzij en staart naar buiten, over de donkere, reeds lang verstilde stad, waarover in raadselachtige glans de sterren schrijden langs een peilloos zwarte vrieshemel. Van onzegbare verlatenheid wordt 't kleine mensenleven onder het dreunend dreigen van zulk een winternacht en wanneer Griet slechts een enkele minuut met vervaarde ogen dit dreigement in 't aangezicht heeft gezien, neemt ze reeds de strijd op voor Sibbo en zichzelf.

„Hij heeft me ja beloofd, dat hij me geen strobreed in de weg zal leggen,” zegt ze.

„Hij zal 't niet doen ook.”

„Ik mag immers naar de kerk gaan,” zegt ze even later. „Zo vaak als ik wil. 't Kan ja niet mooier.”

Daarna, wanneer de onrust maar niet ophouden wil, schiet ze haar laatste pijl af, die zeker doel moet treffen.

„En wie weet, wie weet,” fluistert ze met vrome binnenpret, „wie weet, of Sibbo ook niet eens met me meegaat. Eerst een enkel keertje, op een hoge feestdag, met Pasen of met Kerstmis. Later misschien wat vaker. Wie weet, of Sibbo door mij niet aan de kerk komt. 't Is er ja zo mooi en zo goed. En waarom zou 't niet kunnen? Er komen zo vaak mensen tot betere gedachten!”

En omdat de vraag zelfs met deze laatste en krachtigste pijl niet te verdrijven is, spint ze nog verder aan het wonder, terwijl ze reeds lang huiverend onder de zware dekens ligt. Een paar straten verder op woont Sibbo in zijn ongezellig kosthuis. Sibbo, die zij uitverkoren is, naar de Hemel te leiden. Is 't niet gemakkelijk, dat hij daar niets van weet of vermoedt? Hij mag 't ook niet weten. Later, veel later zal hij pas begrijpen, welk een geluk hij in de kleine Griet ontmoet heeft op 't gladde kerkpad, toen hij haar boekje oprapte.

„Mien laiverd,” strelen haar gedachten. „Mien allerlaifste laiverd,” maar omdat ze ondanks dit alles die ene vraag nog onbeantwoord weet in haar hart, slaat ze onder de dekens een

kruis, vouwt haar handen en begint een Vaderons voor Sibbo te zeggen. En biddend valt ze in slaap.

De ouders in 't verre, verwaasde boerenland krijgen een lange brief van nicht Harmke, waarbij een kort, met beschaamdheid neergeschreven briefje van Griet. Is 't eigenlijk niet wat erg, om zo jong al aan de vrijerij te denken? Ze is achttien en nog geen jaar van huis.

Ze hoeven zich nergens zorgen over te maken, schrijft Harmkenicht. 't Uitzet van Griet, wat er voor de woning nodig is, alles zal in orde komen. Griet is een lief wichien, Harmke houdt van haar als van een eigen dochter. Dus dat komt allemaal in orde.

Omdat het dus alles zo mooi lijkt en de tijden zo zwaar zijn en 't niet meevalt, een aantal dochters fatsoenlijk onder te brengen, geven vader en moeder gewillig hun toestemming. Bovendien zou hun Griet na dit stadsleven voor 't boerenwerk toch niet meer deugen, daargelaten nog of een boerenzoon haar zou willen hebben, met haar zwakke borst. 't Woord tering is immers een van de woorden, die het dorpsleven niet vergeet. Griet is al bezig te vervreemden, ze is een stadswicht geworden, welnu, laat ze dan ook een stadsjong tot vrijer hebben. Ze mag bij 'Armke blijven tot ze trouwt en nicht zal overal voor zorgen. 't Kon ja niet mooier, 't is een lot uut de loterij.

Met de toestemming schrijft vader haar af van de huiselijke lasten; er blijven nog waarlijk genoeg kinderen over. En de moeder, die uit aard van haar moeder-zijn niet afschrijven kàn, plaatst haar oudste dochter als een sierpoppetje op de richel van haar hart, waar ze zo nu en dan een vriendelijke blik aan haar wijdt en bij gelegenheid ook met haar pronkt tegenover anderen: „Mien dochter Grietje, die in stad is en met een heile meneer gaat trouwen.”

In 't voorjaar trouwt het morgenwolkje, Sibbo wil niet langer wachten. Sibbo is acht en twintig en heeft nu lang genoeg op kamers gewoond, volgens zijn zeggen. De ouders kunnen niet bij de bruiloft zijn, daar er ziekte is onder de kinderen en er,

gelijk ieder jaar, een paar koeien op kalveren staan. „Nou ja, dat is ja niet zo slim,” laat nicht Harmke zich onbedacht ontvallen, wanneer ze de brief gelezen heeft. Even kijkt Grietje verontrust rond in haar leventje. Niet zo slim. . . . niet zo slim. . . . ? Haar eigen ouders — vader en moeder — dat die niet komen, is niet zo slim?

Dan moet ze echter nicht Harmke gelijk geven. Wat zouden die vastgeroeste boerenmensen in hun vale oudmodische kleren in stad doen op de bruiloft van hun dochter, die de flinke burgerij is binnengezeild? En dan de kerk! Ze zullen niet in de kerk trouwen, is er beslist. Wat zouden vader en moeder, die zo aan de kerk hangen. . . . Sst, daar niet over denken. . . . een bruid mag zich niet ongelukkig voelen, omdat ze de zin van haar man moet doen. Dat zal nog wel eens vaker voorkomen in 't leven, o, zeker! En dat is ja ook helemaal niet erg! „Maar van 't zomer, als de gele pruimen rijp zijn, dan ga ik naar hoes,” neemt het bruidje zich voor. En dat is zoveel als een overeenkomst, die ze met haar ouders sluit.

Op de bruiloft zelf wordt het gemis van de ouders verreweg overstemd door nicht Harmkes luidruchtige gastvrijheid. Zo'n feest arrangeren is een kolfje naar haar hand. Ze ziet er niet tegen op, handen vol geld uit te geven, overwegend, dat 't een mooie reclame is bovendien. Eten, eten, lekker eten en goed drinken, daar komt 't in hoofdzaak op neer. Dus wordt het in de extra geboende gelagkamer een feest, dat klinkt als een klok. Alles 't beste van 't beste, en dat, nadat nicht te voren reeds voor een uitzet en een trouwjapon heeft gezorgd! Sibbo straalt van overwinnaarstrots en 't bruidje straalt, omdat iedereen zó vriendelijk voor haar is, dat ze zelfs het gemis van de kerkelijke plechtigheden nu en dan vergeten kan. Wat hadden al deze mensen overigens ook in de kerk moeten doen, overlegt ze met zichzelf. Ze zetten ja nooit een voet in de kerk, ze weten van toeten noch blazen.

Daar is Sibbo's moeder, een lange, hoekige weduwwrouw uit Loppersum. Ze ontvangt haar schoondochter ook zonder kerk al met de nodige reserves. Ze is de weduwe van een remon-

strants dominee en onder het doffe zwart van haar wedu-
staat leeft een standstrots, geheel onevenredig met dat, waarop
ze bij wijs van spreken recht heeft en die culmineert in haar
enige zoon: Sibbo: Een heel verlanglijstje van vrouwen heeft ze
voor hem klaar gehad, allen van de soort, die de opstap naar
een hogere maatschappelijke trede mogelijk maakt. Sibbo is nu
klerk, maar 't is alom bekend, dat uit een klerk wat groots kan
groeien. Vooral, wanneer een schoonvader-kruiwagen zich er
voor spant.

Maar Sibbo heeft zich aan zijn moeders wensen niet gestoord,
hij bestaat 't om zijn lot en roeping te tartten door een vrouwtje
te nemen, dat practisch geen schoonvader met zich meebrengt.
Om dus van kruiwagen nog maar te zwijgen. 't Is hard, te
meer daar 't zo anders had kunnen zijn, gezien de lijst, die zijn
moeder heeft opgemaakt.

Neen, Sibbo heeft zich wel heel anders betoond dan zijn beide
oudere zusters, Gé en Boldine, die zo doordrongen zijn van
geërfde levenswijsheid, dat ze liever als oude jongejuffrouwen
verzuren, dan een gevreesde mésalliance aangaan. O zeker, er
zijn aanzoeken geweest, zo onaannemelijk zagen de beide juf-
fers er nu ook weer niet uit. Er waren rijke boerenzoons, die
wel over haar houderige smalle gestalte heen wilden zien, die
wijtend aan de ondervoeding van de burgerpot. Daarom bab-
belden ze bij hun kennismakende bezoeken veel over stal en
hooiberg, over boter, kaas en stevig eigengebakken brood. Over
heel het kostelijk bedrijf, dat hen op alle manieren welgedaan
en rond maakte. Ze babbelden er over in plat Grunnigs, als
over het enige werkelijke levensdoel en zodanig dat de juffers
wel niet anders konden denken, of ook zij zouden in gelijke
mate mee moeten werken op de boerderij. In de koestal lopen,
terwijl de flotsen neerploften in de groep, koeiestaarten kam-
men, misschien zelfs wel melken! O, foei!

Gewogen en te licht bevonden zijn de boerenzoons. En met de
burgerjongens ging 't tenslotte evenzo. Als dezen nu het
zorgenvrije bestaan hadden kunnen aanbieden van de anderen!
Ja, dan!

Nu is het verzuringsproces reeds in volle gang; 35 en 32 zijn ze, Gé en Boldine, en ze laten zelfs op deze gulle bruiloft hun spitse hoogheid niet varen. Hun kleine geest wikt en weegt het vrolijke gezelschap en met verontrustend schaamrood en verontrustende nieuwsgierigheid vragen ze zich af, hoe 't straks zal gaan, wanneer Sibbo en Grietje alleen zijn in hun huisje. In verweer tegen deze klop van het leven aan hun verdorrende harten trekken ze hun pruimenmondje afkeurender samen en schrikken compleet op, wanneer harmonica, vedel en fluit tot een vrolijk dansje noden.

Hup supengortebrei en ik zal dei 'res pakken,
Hup supengortebrei en pakken zal ik dei,

neuriet een jolige stem. Daarvoor worden fluks de tafels en stoelen aan de kant geschoven. De horlepiep en schotsedrei vieren hoogtij, en buiten tegen de ramen van de gelagkamer verdringen zich de nieuwsgierigen om iets van 't glanzend jolijt op te vangen. Als Harmke deze strelende belangstelling opmerkt, stuurt ze Sibbo en Grietje naar buiten met bruidsuikers, ulevellen en molbonen, die ze bij handenvol mogen uitstrooien en die ze klaarblijkelijk tot dit doel al gereed had gezet, in een hengselkorf, achter de toonbank. Daarna beginnen de gasten voor de zoveelste maal een uitgelaten patertje-langs-de-kant, waarbij de vogeltjes in de volière, al die kleine opgewonden puttertjes en sijsjes en kolibrietjes, als razenden te keer gaan, en onderwijl ontsnappen Sibbo en Griet via de achterdeur, door Jantine met geheimzinnig gniffelen opgehouden, naar 't gloednieuw ingerichte bovenhuisje, dat voortaan hun beider leven omvatten zal. Daar gaat Griet eerst nog een ordentelijk kopje koffie zetten in de eveneens gloednieuwe trekpot en presenteert er een stuk echte Groninger koek bij, één van de vele trouwcadeau's. Ze negeert Sibbo's grappen en toespelingen op waardige wijze, (gelukkig maar, dat Sibbo niet kan zien hoe onder haar zijden keursje 't hart klopt van vreemde hunkering en nog vreemder angst) en eerst tegen tien, wanneer het

burgermans bedtijd is, geeft ze toe aan Sibbo's dringen en gaat gewillig met hem het nieuwe leven binnen. Vage gestalten delen nog een wijle haar bewustzijn, de kleine boerenbedoening thuis, haar moeder vooral. Had ze moeke tenslotte tòch gaarne op haar bruiloft gehad? Of is 't maar goed, dat ze weggebleven is?

't Komt Griet voor dat de tweeledigheid van haar wensen een zware last op haar leven is. En met de vèr-grijpende intuïtie, welke vrouwen in tijden van hoogspanning eigen is, ervaart ze de pijn van een gebrokenheid, die nimmer meer geheeld zal worden. 't Morgenwolkje is aangegrepen en meegezogen door een vreemde luchtstroom, nooit zal ze weer haar eigen baan kunnen volgen.

't Nieuwe leven neemt haar op in een taai kronkelende loop, waarin voor een kleine Griet niet anders overblijft dan zich mee te laten drijven op goed of kwaad geluk. De eerste dag van haar huisvrouwenstaat — Sibbo is naar kantoor en ze doorloopt nog eens, alleen nu, haar pas verworven proper huisje — probeert ze nog, zich op te richten als een geheel zelfstandig wezentje met eigen behoefte en wensen. Met eigen rechten ook misschien, hoewel ze daar niet zo heel zeker van is.

„Waarom hangt er hier niks aan de wand?” denkt ze. „Geen wijwaterbakje, geen heilige Maria, geen kindje Jezus of Crucifix. Bij nicht 'Armke kon 't niet, daar was nicht de baas. Maar hier, waar 'k mien eigen baas ben! Dat ik daar nooit eerder aan 'dacht heb!”

En nu ze toch zo met die dingen bezig is geraakt: „Waarom heb ik niet gebeden, gisteravond? Ik had 't toch stil kunnen doen, zonder dat Sibbo 't merkte. Dat moet ik niet weer vergeten. En ik moet Sibbo ook om een kruisje vragen om boven mien bed op te hangen. Dat zal hij wel goed vinden, hij houdt ja zoveel van me.”

Gaandeweg worden haar gedachten weer lichter en ze laaien op tot een vreugdevuur, wanneer ze aan komende Zondag denkt. Zondagmorgen moet ze naar de Hoogmis. Neen, ze wil niet weglopen van ons Heer, ze heeft Hem voor zoveel te dan-

ken. En 't hoeft immers ook niet. Sibbo heeft beloofd haar vrij te laten.

Maar Sibbo ontpopt zich tot een heerser en de tijdgeest werkt in zijn voordeel. Wat heeft een getrouwde vrouw anders te doen dan zich te schikken en alle offers te brengen aan de man, die haar onderdak en verzorging verschafft?

't Biechten gaat door, doch verstolen, onder vrez en beven, dat Sibbo eerder thuis zal zijn dan zij... dat hij navragen zal... en achter het doel van haar uitstapje komen. Sibbo is echter laat, die eerste Zaterdagavond. Hij heeft ook een ommetje gemaakt en brengt een groot en feestelijk krentenbrood mee naar huis. Plof, daar ligt 't op de tafel voor Griets verbouweerde ogen.

„Van Tussen beide Markten, wicht, om Zondag te vieren.”

Sibbo wrijft zich de lange smalle handen en warmt zich aan deze weelde, die hij zichzelf en zijn vrouwtje permitteren kan. Als de verdienste zo blijft. . . . je moet toch ergens aan weten kunnen, dat 't Zondag is!

Als een snelle schaduwflits vliegt door Grietjes gedachten de teleurstelling. Ze heeft zo verlangend uitgezien naar de feestelijke Hoogmis! Met heimelijk vreugdeverlangen heeft de dienst voor haar ogen gezweefd, zo vaak ze nog wakend ter neer lag, terwijl Sibbo reeds lang de vaste slaap van de voldane mens genoot. Daar ligt nu het krentenbrood. Daar staat Sibbo, in afwachting van zijn beloning. 't Krentenbrood vraagt om gegeten te worden. En Sibbo rekent op een Zondags ontbijt, 't eerste voor hen samen. Ach en ach en ach! Griet zal niet nuchter kunnen blijven. . . . ze zal niet durven. . . . hoe zou ze 't ooit Sibbo kunnen uitleggen, zo, dat hij niet boos wordt. De vreugde wijkt terug naar andere Zondagen, wanneer Griet meer moed zal hebben. . . . of wanneer Sibbo alles gewoner vindt. . . .

Naar de kerk, naar de ruisende koren en murmelende gebedengang zal ze echter gaan. Daar kan Sibbo niets op tegen hebben. Daar komt hij ook niets bij te kort. Hij heeft beloofd, dat ze gaan mag — hij zal zijn woord willen houden.

Ze eten hun krentenbrood en Grietje gaat ter kerk. Ze keert verblijd terug, een stralend morgenwolkje, dat nieuwe levensglans ontvangen heeft van de Grote Zon. Snel gaan haar voeten, ze verlangt reeds weer naar Sibbo om hem in duizend kleine dingen haar aanhankelijkheid te betuigen voor de grote gave, die hij haar geschonken heeft: vrijheid voor haar kerkelijke behoeften. Misschien heeft Sibbo wel koffie gezet. Een groot stuk koek is er ook nog. Ja, en zeker staat hij voor het venster om haar welkom te heten na deze eerste lange scheiding. Had ze 't eigenlijk wel mogen doen? Sibbo in de steek laten, deze allereerste Zondagmorgen? Er staat geen Sibbo voor het raam. Zelfs is er geen Sibbo in 't hele bovenhuisje te vinden, evenmin als de koffie, die in Griets gedachten reeds geurde in de kraantjeskan. Duister en ongezellig zien de kamers er uit. Een beschuldiging. Met stille gebaren gaat Grietje haar bezigheden beginnen en eerst een goed uur later, wanneer de aardappelen een aangezette verkookte massa zijn geworden en de groente zijn fijnste aroma verloren heeft, komt hij langzaam aanwandelen. In de langzaamheid van zijn gang ligt beschuldiging nummer twee.

„Ja, als mijn vrouw me in de steek laat, dan ga ik mijn oude vrienden maar eens opzoeken. We hebben gewandeld, de Hereweg uit, tot vlak bij Haren.”

„Zo ver? Nou, dan is 't goed, dat de koffie nog warm is.”

„Koffie? Nee, dat maar niet meer. Bij Harmke hebben we al koffie gedronken. Niet was zelf natuurlijk thuis. Dat is toch maar je ware, zo 's Zondagsmorgens. Niet weet wel, hoe ze de boel gezellig moet maken.”

Er komt geen ruzie. Er valt zelfs geen nurks of ontevreden woord. Maar op Grietjes hart valt een last, zwaarder dan die van een heftige onenigheid. Die last zal op haar blijven drukken, een mensenleven lang. En in haar laatste, arbeidsvolle aardnacht zal ze eerst het volle centenaarsgewicht er van voelen. Dan, wanneer ze na een mensenleeftijd van zwijgen, in grote benauwdheid haar man aanloopt om de hulp en de genademiddelen der kerk. En wanneer dan de vergrijsde Sibbo

weigert hulp te halen, daar hij het nut ervan niet kan inzien, dan zal ze voor het laatst zich schikken om haar levenslast te dragen, tot de Heer zelf haar banden doorsnijdt en aan het moegestreden en verdwaalde morgenwolkje haar rozerode vrijheid teruggeeft.

Een leven lang blijven de vragen. Is ze wel een goede vrouw, als ze andere wegen wil gaan dan haar man? Zal 't haar schuld zijn, wanneer hij uithuizig wordt — koffiehuizen afloopt — op 't verkeerde pad komt, misschien? Is ze soms zelfzuchtig, zij met haar kerkgang?

Naarmate ze zichzelf zondiger gaat gevoelen, verstopt ze haar verlangen naar Onze Heer en Zijn woning in de geheime schuilplaats van haar hart. Haar gaan naar de kerk houdt ze vol, doch met steeds grotere tussenpozen en na verloop van enkele maanden is 't haar een opluchting dat de eerste moeiten van het aanstaand moederschap zich aan haar lichaam kenbaar maken, zo menigvuldig en zo zwaar, dat het kerkgaan er onmogelijk door wordt. Van nu af aan moet ze het alleen doen met het geheime Altaar in haar hart. Daarheen brengt ze haar gebeden en verlangens. Daarheen moet ze na de wachtenstijd ook haar kleine dochtertje brengen, aangezien Sibbo op haar zwakke vraag absoluut weigert het in de kerk te laten dopen. Hoe komt ze er toch bij om zo iets te vragen! Sibbo schudt zijn hoofd, goedig, als over een klein dom wicht. Och, eigenlijk was die vraag ook niet anders dan een zwak proberen. 't Kinderlijk verwachten van het Wonder in een wereld, die met wonderen heeft afgerekend. Ook misschien het kinderlijk besef, dat ze met haar zware arbeidsstonden, mede voor Sibbo doorstaan, wel een kleine beloning had verdiend.

Maar Sibbo spreekt haar goedig-bestraffend toe, terwijl hij haar met de linkerhand over 't verwarde donkere haar streelt.

„Bist nou nog niet wiezer worden, wicht? Foei, 'k wol die toch verstandiger hebben. Dat is nou getrouwde vrouw en moeder, en weet nog niet, hoe haar man 't hebben wil.” „En ook geen hokuspokus hier in huis,” voegt hij er in 't dreigend Hollands

aan toe, als hij tranen in Grietjes ogen ziet. „Denk er aan, wat je me beloofd hebt, toen we trouwden.”

Doodmoe als ze is na de zware worsteling om het nieuwe leven, houdt Grietje niet langer aan. Evenmin verzet ze zich er tegen, dat het kind Engelina zal heten, in plaats van Sjouk, de naam van haar eigen moeder, naar wie ze in de laatste weken van haar zwangerschap een aan heimwee grenzend verlangen heeft gekregen. „Moe, moeke,” heeft ze vaak gefluisterd, als ze lange dagen met haar moeiten en verwachting alleen was en ze heeft de armen uitgestrekt naar 't verre omwaasde boerenland, waar het leven zo heel vanzelfsprekend verloopt. Met moeite en nood en zorgen, maar dat alles overstraald van de heerlijkheid, de beveiliging, die alleen de kerk aan arme mensen geven kan.

Goed, Engelina zal het heten, naar Sibbo's kant. Zijn moeder rekent er vast op, ze zal boos zijn, wanneer ze 't anders doen. Griet heeft nu een mooie kans de verkeerde indruk weg te nemen, die ze vroeger van haar gekregen heeft.

Engelina dus. Wat doet een naam er toe, nu de verschrikkingen zijn voorbijgegaan en een mooi gezond kindje in haar armen liggen mag als een wonder Gods. Zie toch eens dat donkere haarvachtje om 't kopje, in 't nekje zitten compleet al krullertjes. Kijk eens naar de teentjes en de vingertjes en let eens op, hoe gretig 't kleine bekje de moederborst zoekt. Grietje overlegt, dat Engelina eigenlijk een zeer passende naam is voor het kind, dat bij moeders geheime altaar leven mag. Engeltje noemt ze haar meisje in gedachten en omdat haar blijdschap nu zo groot en sterk is, moet hij ook Sibbo omvatten. Ze deelt het hem lachend mee. Engeltje moet haar kind genoemd worden. Engeltje, mien kleine Engeltje.

Maar Sibbo verbetert dat onmiddellijk. Zo wordt moeder in Loppersum ook niet genoemd. En een halve naamgeving is geen naamgeving. Wanneer ze willen afkorten, zal het Lina moeten zijn, met een andere naam zal de oude vrouw geen genoegen nemen. En Griet wil toch niet direct in 't begin van haar huwelijk al ongenoegen met haar schoonmoeder maken? Wat een akelige verhouding zou dat voor Sibbo worden, om

altijd tussen zijn moeder en zijn vrouw in te moeten staan. Bovendien is Engeltje eigenlijk helemaal geen naam. Er bestaan immers geen engelen, dat kan Griet nu toch zo langzamerhand wel weten. Heeft iemand er ooit een gezien? Kom, ze moet een verstandig vrouwtje zijn. Ze is van Sibbo, is dat niet genoeg? En nu een poosje lekker slapen gaan, hoor, kleine moedertjes moeten eerst weer op krachten komen, eer ze zo ernstig kunnen praten.

Grietje zwijgt en ontvangt haar kus en voelt zich alleen midden in de storm. Nu Sibbo zo praat, neen, nu zal haar kindje zeker niet gedoopt mogen worden. Niet gedoopt, niet opgeschreven in het boek van onze Heer. Ze voelt zich wee worden van ellende en slaat haar armen zo vast om het kleintje heen, alsof ze 't weer wilde opbergen in haar schoot, waar het veiliger was dan daarbuiten. Dan vouwt ze stijf haar handen over haar mooie kindje om het met een Vaderons voor 't stille altaar in haar hart te brengen, waar Sibbo niets van weet. En waarvan hij na dit gesprek ook nooit iets weten mag.

't Is goed, dat er bij de hart-altaren van moeders geen gedrang kan ontstaan, want de liefde van Sibbo uit zich steeds veel-eisender en ieder anderhalf jaar wordt er een nieuw kindje geboren in 't bovenhuisje aan de stille straat. Nicht Harmke schudt haar wijze hoofd en grootmoe uit Slochteren kijkt Grietje met afwerende en verwijtende ogen aan, zo vaak ze op kraambezoek komt. Waar zal Sibbo op den duur 't geld vandaan halen om zo'n gezin te onderhouden!

Twee zusjes en een broertje komen spoedig na de kleine Line, maar boven die allen heeft Angelina als eerstgeborene van haar moeder het leeuwendeel ontvangen van de geheime glansen van moeders harte-altaar. Ze groeit op tot een stil, deemoedig kind, dat naar een vroomheid vraagt, die nergens te vinden is. Moeders mond is gesloten door moeheid en vrees. Een enkele keer, als ze zeker weet, niet door Sibbo betrapt te kunnen worden, staat ze met Line stil voor haar geliefde kerk. 't Is of 't kind haar gedachten voelt. „Moeke, kom, naar binnen,” dringt het, nieuwsgierig, wat er achter die hoge, veelbelovende muren

Reinholdhoff

wel te vinden zal zijn. En Grietje laat zich leiden door haar groot verlangen. Ze treden door het schemerige portaal, door een geruisloze tochtdeur, de hoge, mysterie vervulde ruimte binnen. Lege banken, die het schip geheel eindeloos doen schijnen. Grietjes ogen zoeken het plaatsje op, waar zij placht te zitten — een eeuwigheid geleden. 't Is haar, alsof haar ziel er nog zit, alsof haar ziel nooit werkelijk weg is geweest uit de woning van onze Heer. . . . alsof ze de laatste jaren zielloos heeft doorgebracht. Een klein gerucht klinkt terzijde. De pastoor staat naast haar. Line moet een handje geven, en staat dan terzijde. Er wordt gepraat, zacht, ernstig-aarzelend. Tenslotte schreit moeke, hartbrekend. „Heer pastoor heeft gelijk, heer pastoor heeft gelijk. . . . maar ik kan er ja niks aan doen. . . . ik kan de man niet met handen omzetten en we zijn nou eenmaal getrouwd. . . .”

Als ze weer op straat staan, vraagt moeke enige keren of haar ogen nog rood zijn. En laat Line vooral niets vertellen van wat ze gedaan hebben. . . . van hun binnengaan in de kerk. . . .

Sibbo doet steeds gretiger mee aan de toenemende mode om schimpscheuten op de kerken en de vromen te debiteren. Vroomheid? 't Mocht wat! De kat in 't donker knippen, dat is 't, waar de vrome lui op uit zijn. Goed oppassen, rechtschapen leven en 't in de wereld tot iets goeds brengen, daarop komt het alleen maar aan. En verder: dood is dood. Of dacht Grietje soms, dat de natuur voor de zogenaamde vromen een uitzondering zou maken? Hahaha! 't Mocht wat! Nee hoor, voor de wormen, de een net zo goed als de ander!

Grietje heeft geleerd deze dingen langs zich heen te laten gaan, als verstond zij ze niet. Voor Line echter wordt de wereld verdeeld in twee groepen. Fienen, die niet deugen en verachtelijk zijn. En de anderen, die ook lang niet allemaal deugen, maar die niet verachtelijk zijn. Deze merkwaardige wetenschap sluit Line met haar vroomheidsverlangen weg als verboden waar. Maar een devotieprentje, van een schoolvriendinnetje gekregen, bewaart ze maandenlang in de zak van haar Zondagse jurk en de grote massieve kerkgebouwen aanschouwt ze met een hui-

vering van eerbied en verwarring, omdat daarbinnen datgene woont, waarnaar haar verlangen uitgaat en dat toch nimmer bij haar horen mag. Ze wil toch geen fiene wezen. . . . en ruzie met pa krijgen. . . . en verachtelijk zijn. . . .

De croup waart rond door het oude Groningen als een dief in donkere nacht. Een lafaard is hij ook. Hij grijpt de kinderen beet, de meest weerloze allerkleinsten het eerst. Hij worstelt ze niet ineens, hij geeft de lichaampjes een kans, zich tegen de dood te verzetten. Maar 't is als het spel, dat de kat met de muis speelt. De klem op het kleine halsje sluit zich meer en meer, niet om te dragen wordt de aanblik van het in machteloze eenzaamheid worstelende lichaampje, zodat het ogenblik, waarop 't leven ontsnapt, een bevrijding voor allen is. God-dank! 't einde is er!

De moeders vechten. Zo goed als zonder hulptroepen vechten ze op een verloren post, totdat ze tegelijk met hun kind de wapenen neer moeten leggen.

Driemaal in de loodzware gang van vier dagen heeft moeder Grietje met een stervend kind in haar armen gezeten. Driemaal heeft ze een kinderlichaampje, waarvan ze iedere vezel liefheeft, tegen zich op voelen steigeren, alsof het wederom heul en verberging wilde zoeken in de beschuttende moederschoot. Waarom kan dat niet? Waarom kan een moeder niet zo zich uitbreiden en zich openen, dat ze het kind met al zijn ondraaglijke nood tot zich kan nemen ter genezing? Grietje vraagt het zich af, ze schreeuwt het omhoog tot de Schepper van moeder en kind en telkens weer neemt ze 't lijdende lichaampje op haar breed geworden moederschoot en ziet 't aan en koestert het. Een poging, een flauwe herinnering aan wat eens Gods bedoeling moet zijn geweest, toen Hij de mens schiep naar Zijn eigen beeld. Maar ook moederliefde en moederinstinct moeten na de val uit het Paradijs hun machteloosheid erkennen en tot driemaal toe heeft Grietjes moede hart de allerlaatste sprong gedaan, dan, wanneer het leven te ontsnappen begon uit zijn onbewoonbaar geworden huis. „Ga

maar, mijn kind, ga maar. Neen, ik zal niet langer proberen, je tegen te houden. Je kunt zo niet meer verder leven. Ga maar, liefje. . . . ga snel! Ach, je bent niet eens gedoopt! Hoe zal 't nu met je gaan, daarboven. . . .”

Vrijwel alleen heeft Grietje de last dezer dagen getorst. Dag noch nacht is ze uit de kleren geweest, aan eten noch drinken heeft ze voor zichzelf gedacht. Sibbo heeft hoofdschuddend bij haar gestaan en gezegd, dat hij het niet begreep en dat ze zich maar flink moest houden. Ook heeft hij gezegd, dat ze de enigen niet waren, die zo bezocht werden. Er stierven veel kinderen aan dezelfde ziekte en hij heeft namen genoemd van bekenden. Ach ja, ach ja, maar Griet heeft aan die woorden niets, die in werkelijkheid niet anders doen dan haar machteloos uitgestoken hand terugslaan. Aan de hele Sibbo heeft ze niets. Heeft ze wel ooit iets aan hem gehad? Hij is zo koud en zo arm. Armer en dommer is hij dan de domste mens uit 't boerenland, waar de kerk nog midden in 't leven staat. Is 't niet erg, dat hij na 't sterven van 't laatste en jongste kindje weer naar kantoor wil? Ze houdt hem ternauwernood terug. Eerder is 't een opluchting, dat hij de deur uitgaat, zoals men een vreemd, zich breed makend object gaarne verwijderen wil. Alleen een zwakke tegenwerping: „Zou je dat wel doen, Sibbo, nu er drie kinderen van ons boven aarde staan?” Maar ze dringt met geen woord verder aan, wanneer hij onwillig de schouders ophaalt en iets mompelt over conventionele manier van treuren en de mening der mensen, die hem koud laat.

Zo blijven moeke en Line met hun beiden thuis om de wacht te houden over de kleine doden. Een kistje zien ze binnendragen en een tweede en een derde. Mannen met stille weemoedsgezichten. Drie bleke uitgestreden kindertjes worden er in gelegd, in zuiver wit gekleed. Hun trekken hebben zich ontspannen tot nieuwe kinderlijkheid, alleen de glimlach op hun wezen is oud en wetend, als van mensen die een grondeloos diep geheim tot de laatste vezel hebben doorschouwd. Wat zijn ze Grietje ver vooruit! Een dom kind voelt zij zich bij 't serene weten, dat van hun trekken straalt. Ze kan niet scheiden van

de kistjes, ieder oogenblik van de lange dag staat ze er bij, verschikt wat hier en daar en streelt haar kinderen met een oneindige heimweevolle moederliefde.

Line echter moet nodig eens naar buiten. Ze mag sneuwklokjes gaan plukken in het tuintje van buurvrouw, beneden. 't Is het tuintje, waarin ze anders geen voet mag zetten, op straffe van de hevigste burenruzie en waarin daarom ook nooit iets terecht mag komen via een opgeschoven raam. Line verwondert zich diep over het feit, dat ze nu zelfs buurvrouws bloemen mag plukken.

„Tou maar, mien wicht, pluk dou maar bloemen, 't is 't laatste wat je voor ze doen kan.”

Met rood-omrande ogen en natgeschreide neus staat buurvrouw op haar keukenstoepje. „En hoe gaat 't met dien moeke, wicht, 'Ere, 'Ere, wat een bezoeking is dat toch!” Als ze het

woord moeke noemt, neemt een nieuwe tranenvloed zijn loop over haar grove gezicht. Line kijkt er schuw naar en wendt zich dan af om de sneeuwkllokjes te gaan plukken. 't Geeft haar een stille, glanzende vreugde, dit bij handen vol te mogen doen. Zelf heeft ze niet veel gehuild. 't Drievoudig sterven komt zo plotseling over het huis en speelt zich nog af in de sfeer van haar kinderland. Ze is er door neergebogen, verstild, zoals jong voorjaarsgras zich naar de aarde buigt wanneer een zware mannenvoet het treedt. Straks zal 't zich weer oprichten en verder groeien in onbeschadigde jeugd.

Dat, wat de grenzen van haar kinderland doorbreekt en een mijlpaal van mysterie in haar leven zet, de wonderlijke gave, die ze met zich mee zal dragen haar gehele leven lang, een litteken, een antwoordloze vraag — komt langs een geheel andere weg tot haar.

Samen met moeke heeft ze de sneeuwkllokjes om de kleine doden geschikt, zonder woorden, zonder tranen. Een klein tuiltje in de bleke handjes, een paar kllokjes terzij van 't hoofdje, de rest als een kransje aan het voeteneind. Mooi is 't, mooi! Een schoonheid echter, die als een noodkreet opstijgt en harten dreigt te breken. Opeens kan Line niet anders meer doen, dan maar op haar moeke letten. Grietje blijft om de kistjes heendraaien, een brandende blos op iedere wang. Ze legt en verschuift de lakens, zoals ze zo menigmaal haar kleintjes heeft toegedekt voor de dreiging van de lange winternacht. Hier nog wat instoppen, en daar. Maar nu staren haar ogen, alsof ze andere dingen zien, dan waarmee de handen bezig zijn. Ach, ze staat immers bij Sibbo, die reeds lang achter zijn kantoorlessenaar zit. Zij zelf heeft 't kantoor nooit van binnen gezien, maar nu staat ze naast haar man, ongenood en ongezien. Ze zegt dingen tegen hem, die ze nimmer tegen de nabije Sibbo zou durven zeggen. „Ja,” zegt ze, „jij hebt makkelijk weglopen en mij alleen voor de dingen te laten zitten. Jij had makkelijk praten: ze worden niet gedoopt, je weet, dat ik toch niet tegen je op kan. Nu zit ik met de ellende. Want 't is jouw wil, dat ze niet gedoopt zijn, 't is jouw schuld! En mijn schuld

ook! Nu moet ik de kleintjes ongedoopt teruggeven aan God! Waarom vind jij nooit iets goed, dat voor mijn leven nodig is?" „Ik weet, dat je dit ook niet goed vindt," gaat ze verder. „Ik weet wel, dat ik mijn toekomstige rust en misschien ook 't kleine beetje geluk, dat me na deze dagen nog rest, in gevaar breng. Maar toch zal ik 't doen. . . . al zou je me er om ver-stoten!"

Een ogenblikje is 't voelbaar stil in de kamer. 't Kind Line houdt haar adem in en staart naar moeke, die er is en die er toch niet is. Geen geluid dringt er ook van buiten tot de achterkamer door, er is niets, dat Grietje terugroept tot de werkelijkheid van haar huis. 't Is of het grote Leven zelf wacht op wat het einde van haar reis zal zijn.

Grietje draalt achter Sibbo's kantoorkruk. Ze vindt, dat ze nu maar doorpraten moet, nu ze eenmaal aan de gang is geraakt.

„Hoor je, Sibbo?" vervolgt ze. „Je hebt me zoveel ontnomen, wat goed en mooi was in mijn leven. Of eigenlijk: ontnomen heb je 't me niet. Je hebt me langzamerhand gedwongen om 't te verliezen. Je hebt me op alle manieren geholpen om 't te verliezen. Mijn altaar heb je uit mijn leven weggehaald. Nu heb ik geen plekje meer, waar ik heen kan vluchten met mijn dode kindertjes. Bij jou vluchten kan ik niet. Jij bent zo arm en zo leeg. Jij hebt niets, wat je kunt aanbieden. Ik ben zo alleen, Sibbo en jij weet niet eens, hoe alleen ik ben! Voor mij is 't een goede straf; toen 't nog tijd was om dapper te wezen, ben ik 't niet geweest. Och God, Sibbo, hoe had ik ook tegen jou op gekund! En ik hou immers van je. . . .

Maar de kleintjes! Hoe kan ik die op reis laten gaan naar de eeuwigheid, als ik ze niet eerst zelf bij 't altaar heb gebracht. Ik moet ze later toch terug kunnen vinden, Sibbo. . . . je kunt toch wel begrijpen, dat een moeder later haar kinderen terug wil vinden! Een moeder, Sibbo — een moeder — dat is toch nog wat anders dan een vader. . . .

Jij wou niet, dat ze gedoopt werden. Jij wou zoveel niet, maar nu zal ik alles doen, wat ik kan, om de kleintjes nog bij God te brengen, eer ze voorgoed op reis gaan. Hoor je, Sibbo, al zou je

mij er om verstoten, dan nog zou ik 't doen. Ik heb zoveel verzuimd, al deze jaren — door jou! Je bent me in alles de baas, wat kan ik tegen jou beginnen! Maar nu is er haast bij, morgen moeten de kleintjes al de reis beginnen. . . .”

Line staat op haar geliefkoosd plekje in een plooi van het overgordijn. Hier kan ze zich zo klein mogelijk maken. Bijna onzichtbaar. Vanuit die eigen onzichtbaarheid ziet ze haar moeke op reis gaan en weer terugkomen. En binnen de plooiën van haar gordijn komt een straal van het Andere haar leventje binnenvallen: de verwachting. Van iets, dat vreugdig is, ondanks de droefheid waarmee het gepaard gaat, en dat haar doet beven van een heimelijke lach, hoewel de ogen vochtig zijn door tranen. Wat wil moeke toch! Wat bereidt ze voor met dit dralen bij de dode kleintjes. Zie, nu is moeke opeens teruggekomen. Je kunt het aan haar ogen zien. Ze wendt zich naar de secretaire, neemt papier en inkt en gaat daarmee aan de tafel zitten. Nu schrijft ze, langzaam, ingespannen, terwijl op haar wangen brandend rode blosjes komen. Moeke zien schrijven is op zichzelf al een vreemd gezicht. Maar Line zegt niets en vraagt niets. 't Is, of een deel van haar reeds weet, wat er gebeuren gaat, terwijl dat gebeuren zelf nog zo zeer in windselen ligt, dat de vorm er van ternauwernood te onderscheiden is. Moeke schrijft en bijt op 't puntje van haar tong van inspanning. Ach, ze is immers zo ongeoeffend in 't schrijven. Ze heeft maar heel kort schoolgegaan en dat nog met grote tussenpozen, door de broertjes en zusjes die er telkens weer geboren werden. En nu neemt Sibbo haar meestal de pen uit de handen. „Dat is geen vrouwenwerk.” Zelfs de schaarse brieven naar haar ouders zijn Sibbo's werk.

Onverwachts komt de brief klaar; een adres wordt geschreven waarin de hoofdletters op de wonderlijkste manier opduiken. Dan wendt Grietje zich om en blikte in de donker-starende ogen van haar oudste. 't Is alles in orde, 't is alles open en klaar tussen die twee.

„Bist daar nog, mien wichien? Hest die verscholen? Bist een

laif wichien, heur. Weetst wel, dat moeke groot verdriet het, hè?"

En Line: „Ja moeke, ik wil nait boeten speulen, moeke, 't is boeten nait mooi.” Ja, maar nu moet 't wichien toch wel naar buiten gaan. Kijk, moeke heeft een brief, die moet bezorgd worden, nu dadelijk. Kan Line wel alleen de kerk vinden, waar moeke zo graag langs loopt? Waar ze laatst nog even zijn binnengegaan?

„Waar de baardman was, moeke?"

„Ja zeker. De baardman. Maar dat mag Line natuurlijk niet tegen hem zeggen, hoor.” Kijk kijk, moeke lacht flauwtjes en Line lacht mee. Bevrijd.

„Maar daar naast de kerk staat een hoog huis, weetst wel, wicht, met de zware koperen klopper op de deur.” IJverig knikt Line, begrijpend, zonder verbazing. Alles begrijpt ze. Dat ze die brief daar brengen moet en op antwoord moet wachten. Dat er grote haast bij is en dat ze direct weer thuis moet komen. . . . Ook wat er achter de brief leeft, begrijpt ze. Moekes grote nood. . . . en uitkomst. . . . voor moeke. . . . en voor de dode kleintjes. . . .

„En denk er om, niet aan pa vertellen van die brief. Er steekt geen kwaad in, maar pa moet 't toch niet weten.”

Ook hierop knikt Line begrijpend. Natuurlijk mag pa zulke dingen niet weten. 't Is geen kwaad, maar pa zou er kwaad om worden. En o wee, wanneer pa kwaad is!

„Tou dan maar, mien wicht, tou dan maar, loop maar hard.”

Zo kruipt het kleine moedertje moeizaam terug naar het altaar dat ze zich door haar man heeft laten ontfutselen. Ze kruipt er naar toe met haar dode kindertjes in haar armen en de kleine Line nieuwsgierig achter zich aan.

De pastoor komt, nog geen vijf minuten, nadat Line ademloos is teruggekeerd. In de voorkamer spreekt moeke met hem, lange tijd, terwijl Line in 't keukentje moet wachten. Ze hoort de donkere baardstem van heer pastoor nu en dan duidelijk opkomen boven moekes zachter, klagend stemgeluid. Eindelijk mag ze binnenkomen. 't Verbaast haar niet, dat moeke glim-

lacht, hoewel ze te voren geschreid moet hebben. 't Verbaast haar evenmin, dat ze nu met hun drieën de achterkamer binnengaan, waar de kleine doden liggen. Opeens weet Line heel duidelijk, dat de kleintjes te midden van hun sneeuw-klokjes liggen te wachten op iets, dat nog gebeuren moet.

Zie, daar gaat 't al gebeuren!

De man in 't lange, zwarte kleeed staat bij elk der kistjes even stil, de grote, bleke handen gevouwen om het kruis, dat van zijn gordel afwaarts hangt, de goede ogen met wonderlijk sprekende blik op de kindertjes gericht. Hij omvat ze met die blik, hij houdt ze vast, hij heft ze opwaarts naar de wachtende handen van Eén, die sterker is dan hij. Er zweeft een glimlach over zijn wezen, de glimlach van één, die onverwoestbare realiteiten heeft aanschouwd. Dan komt er beweging in de rechterhand. Omhoog gaat de hand naar 't hoofdeind van het kistje en tekent met plechtig gebaar een kruis over 't kind, dat stillekens glimlacht in zijn eeuwigheidsdroom. Driemaal wordt een kleine reiziger aldus begiftigd met het hoogste, dat er op deze wereld is. Driemaal wordt een kleine kruisdrager ingezegend voor zijn eeuwigheidsreis, ingezegend tot de volkomen overwinning. Driemaal spreekt de mond van de priester onverstaanbare woorden in een vreemde taal. Woorden, zo zwaar van heiligheid, dat Line hun inhoud ook onbegrepen verstaat.

Ze is weer weggedoken in haar schuilplaatsje. Ze durft zich niet bewegen. Ternauwernood durft de regelmatige ademtocht haar roerloze lichaampje verlaten. 't Lijkt of moeke en heer pastoor haar vergeten hebben, zo uitsluitend worden ze door de kleintjes in beslag genomen. Moeke staat roerloos, met gevouwen handen. Ze glimlacht, hoewel zware tranen zonder ophouden uit haar ogen druppelen. Dat haar kleintjes nu nog op zo een koninklijke manier hun reis aanvaarden mogen! Dat de lieve Heer zo goed op haar wil zijn! Voor zichzelf gevoelt ze de liefdehandeling van de pastoor als een absolutie, zo groot, dat ze het niet bevatten kan.

In Line echter komt voor het eerst een glimp van jaloersheid

op. Waarom is zij buitengesloten, nu er schatten worden uitgedeeld?

Maar heer pastoor is niet spaarzaam met zijn gaven! Hij is er verkwistend mee, als een kind, dat op een onmetelijk rijke vader teert.

't Wonder gebeurt. Line wordt ontdekt. . . . te voorschijn geroepen. . . .

„Dit is Line, heer pastoor — mien oudste. Heer pastoor weet wel. . . . ze was er laatst bij. . . . in de kerk. . . .”

„Geef heer pastoor een handje, Line, heer pastoor gaat weer weg.”

„Zo, ben jij Line?” zegt de vriendelijke baardstem hoog boven haar hoofd. „Zul je een braaf meisje worden, Line, dat later met moeke in de mooie Hemel mag binnengaan? Let maar goed op, deze kleine doden komen je later als mooie Engeltjes tegemoet vliegen.”

Gewillig knikt het kind van ja. Haar door heimwee gevoede fantasie aanvaardt zonder voorbehoud alles, wat de baardman zegt. En dan wordt opeens ook zij getrokken binnen de lichtkring, die in de kleine achterkamer rond het hoogaltaar der eeuwige Liefde straalt. De witte mannenhand laat haar warme pootje los en tekent op haar voorhoofd het kruis. In Nomine Patris. . . .

Nu zijn al moekes kinderen bij het hoogaltaar gebracht. Een diepe zucht ontsnapt aan haar borst, gevolgd door een nieuwe tranenstroom.

„Ik weet niet, hoe ik heer pastoor danken moet,” stamelt ze kleintjes, wanneer ze de bezoeker uitlaat.

„Neem je voor, weer in de kerk te komen,” zegt de ernstige stem. „Maak een nieuw begin en breng je dochttertje mee. Je hebt een zware les gehad, moedertje. Zonder de kerk gaat 't niet. Wie dat willen doen, zijn als een schip zonder dieplood en kompas. Nooit zullen ze de behouden haven vinden.”

Moeke zucht. Ze weet, dat 't zo is. Ze weet, dat ze een verminkt leven leeft, zonder diepte, zonder rust, wanneer ze God en de kerk en de gaven der kerk er buiten laat. Heeft ze 't niet

altijd geweten, dat het zo zou gaan? Ze heeft naar haar eigen aardse verlangens geluisterd en naar nicht Harmkes zekere stem. Nu is ze de vrouw van Sibbo, een gebonden en gevangen mens, iedere dag en ieder uur. Sibbo, die een aarzelend woord van haar met een dozijn luide scherpe woorden doodslaat. Sibbo, die over harten lopen kan, waar 't zijn principes betreft. Machteloos schudt Grietje haar hoofd, wanneer ze de deur achter heer pastoor gesloten heeft. Heer pastoor heeft makkelijk praten. Naar kerk gaan! Jawel! Wat kan heer pastoor er van weten, hoe een vrouw met lichaam en ziel gebonden is aan de man, die ze liefheeft! Nooit zal ze hier op aarde de rechte wegen kunnen gaan, die haar hart wenst! Sibbo... ach, Sibbo....!

„Denk er om, wichien,” zegt ze nog eens tegen Line, „denk er om, dat pa hiervan niet weten mag. Pa zou kwaad worden, pa houdt niet van de kerk, dat weetst wel, hè?” Ze had het niet behoeven te zeggen. Ook zonder waarschuwing weet het kind, dat er dingen zijn, waar men pa buiten laat. Ze vermoedde het te voren reeds, nu weet ze het, voor haar hele verdere leven. De dingen, die hun geheime glans niet verliezen mogen, daar moet men hem buiten houden. 't Valt niet zwaar hem uit te schakelen, daar Sibbo nimmer geheel is ingeschakeld geweest in haar kinderleven. Moeke is er immers, met wie ze dit schoon geheim deelt. Van nu af aan hangen moeke en Line aan elkaar als nooit te voren. Dood noch leven zal hen kunnen scheiden. 't Kruisje echter, dat heer pastoor haar gaf, is diep in haar hart gezonken. Daar zal geen macht ter wereld het ooit weer uit kunnen halen, ook zij zelf niet, al komt er een tijd, dat ze het met grote krachtsinspanning zou willen.

En omdat ieder kruis gebed wil zijn in eeuwigheidsverlangen, blijft dit verlangen Line nabij op al haar wegen, hoe wisselvallig en aards die ook mogen zijn.

Schimmige figuren bewegen zich langs de grenzen van Lines kinderland. Daar zijn grootpa en grootmoe in de verte, in 't achterland van Ter Apel, vlak bij de Duitse grens. Er is iets met die grootouders: ze horen er niet helemaal bij. Moeke praat met haar wichien over hen, doch slechts als ze met hun beiden alleen zijn. Sedert de dood van de kleintjes praat moeke er veel over, alsof het praten alleen al een toevluchtsoord is. Veel en aanschouwelijk vertelt ze in haar goedelijke taaltje. Over grootpa en grootmoe en over alle omes en tantes, die daar wonen. Ook over de kalfjes en de waakhond en de vele kippen, die dag aan dag maar zulke heerlijke eitjes leggen. En de pruimen en de jutteperen, die je in 't najaar bij honderden tegelijk schudden kunt. Van buiten zijn ze niet zo mooi, die jutteperen, ze zijn klein en vaak gebarsten en hun schil is grauw en stug. Maar de smaak, Linechien, de smaak!

Ja, maar dan zijn er immers ook de wilde bloemen, de margrietten en de korenbloemen waarvan de meisjes kransen en boeketten binden. Vaak hadden ze voor schooltijd al grote bossen bloemen geplukt. Dan brachten ze de mooiste bloemen bij de pastoor, voor Maria. Dan lachte de oude man gelukkig en ging met hen mee, het stille kerkje in, waar je altijd op de tenen moest lopen, omdat ons Heer er woont. „Breng ze zelf maar bij Maria, kindertjes.” Dan legden ze de bloemen bij Maria neer tot het leek, of Maria zelf er om lachte, om die hulde.

Steeds groter worden de boeketten die moeke aan Maria offert en steeds geheimnisvoller wordt de glimlach van de heilige Vrouw. Ja en steekt het Kindje niet zijn handjes naar haar uit — nu — terwijl ze dit alles vertelt? Aan wie vertelt ze dit alles

eigenlijk . . . aan Line? Of aan zichzelf? Of . . . aan God misschien? Wat is 't goed, dit alles te herbelevén . . . een zeker weten, dat zo iets schoons niet voorbij kan zijn . . . maar is, voorgoed. Dat het op haar ligt te wachten — ergens — waar ieder Godsverlangen vervuld zal worden.

Maar 't kind Line spitst haar vang-oortjes. „Maria, moeke? Was er ook een Maria?” O wee, nu heeft Grietje zich verpraat. Maria, dat is rooms en ze mag 't kind niet rooms maken.

„Nou, ja, Maria, wicht, dat is ja de moeder van onze Heer, dat is ja zo bij de roomsen, dat ze ook een Maria in de kerk hebben. De protestanten willen daar ja niet van weten, die hebben Maria af'schaft, maar bij de roomsen is dat zo.”

Met onhandige bewegingen probeert ze de deur weer dicht te gooien tussen haar kind en Maria. 't Is niet haar schuld, dat die deur niet goed meer sluiten kan. Dat altijd door een kier van Lines levensdeur een vriendelijke moeder Gods haar blijft aanzien. Een moeder Gods omgeven door een krans van margrietén en korenbloemen, geheimnisvol belovend en angstig lokkend. Och, 't was ja onzin, die neiging van later dagen om een openstaande kerk binnen te gaan. 't Was ja onzin voor een, die niet rooms was en dat ook niet wilde zijn. 't Leverde ook nooit werkelijke winst op, de enkele keren, dat ze aan die neiging gehoor gaf en binnenglipte in de hoge ruimte, waarin nog wierookgeur leefde en de ziel van veler gebeden. Ze glipte binnen en bleef de vreemde, die onwennig tast naar een punt van aanraking, doch niets vindt. Maria echter bleef voor haar levensdeur staan. In opdracht misschien van onze Heer, om de weg naar het hoogaltaar open te houden.

„Grootmoe moet hier komen,” zegt Line eens, wanneer moeke haar eigen goeie moeke bijzonder aantrekkelijk geschilderd heeft. „Grootmoe moet hier komen, bij ons.”

„Och kind, wat zou dat geven! Die mensen zijn ja immers van een heel ander soort, die worden doodongelukkig in de stad.”

Dan wil Line naar Ter Apel, als de pruimen rijp zijn.

Dromerig staren moekes ogen haar dochtertje ver voorbij. Naar Ter Apel — zij naar Ter Apel — samen met Line, haar

nuver wichen. Die mogelijkheid schijnt dus werkelijk nog te bestaan! Ze overlegt. Ze kan 't niet laten te overleggen — en te hopen — nu het kinderland opeens zo reëel aan haar hart heeft geklopt. Haar ogen glanzen, haar hart slaat vreugdig, verwachtend.

Dan komt de terugslag.

„Och wicht, 't is daarginds ja een heel ander soort van mensen. Pa zou 't nooit willen.”

Toch schijnt het in de loop van hetzelfde jaar dat de verre grootouders wat meer in de kring getrokken zullen worden. Die zomer namelijk, na het heengaan van de kleintjes, wanneer Line met moeke en pa op de boerderij gaat logeren. Grietje moet er noodzakelijk uit. Ze moet een tegenwicht hebben tegen alles wat er in het voorjaar over haar losgebarsten is. Ze moet krachten verzamelen voor het nieuwe kindje, dat zich reeds weer heeft aangemeld en dat ze met geen schijntje van de oude vreugde tegemoet kan zien.

Een volle week zwelgt Line in gele pruimen en in de vrijheid van het boerenland. Er zijn jonge ooms in boezeroen en op zware klompen, die haar rondrijden in de bokkewagen, er is een grootmoe, die vereenzelvigd raakt met stapels vette pannenkoeken. Grootpa zet haar op de rug van het werkpaard en roept met een hevige stem, „hu” en „hot”, de kalfjes likken haar handjes en de tantes verkleeden haar, gelijk een pop in boerenkleren. Dan lachen ze en klappen in de handen en roepen: „Ga zo es met naar de buren. Kom Line, ga met! Hier, klompen an, wicht!”

Zon, zon, overal zon! Op de onafzienbare velden, onder de pruimenboom, in de woonkeuken, op moekes gezicht, en in Lines hart.

't Paradijs is van korte duur. Er schijnt iets te zijn, dat pa mishaagt en dat eindelijk ook moeke stil en zwijgzaam maakt. Er vallen woorden over de vraag, of moeke Zondag mee naar de kerk mag gaan of niet. Waarom zou ze gaan? Pa is er vierkant tegen. „Bist ja niet rooms meer, Griet.” Moeke krijgt een kleur en kijkt beschaamd om zich heen. Gaat ze straks schreien? Er

hokt een geladen stilzwijgen in de kamer, de omes en tantes lijken in zichzelf weg te kruipen en grootpa ziet min of meer dreigend van Sibbo op Grietje en van Grietje op Sibbo. Zijn grove boerenhand legt hij breeduit op de tafel, een wil, een gebod.

Moeke verdedigt zich strompelend. Is 't haar schuld, dat ze nooit naar kerk kan gaan? Ze zou wat graag willen, ze is ook altijd trouw gegaan, zo lang ze bij nicht 'Armke in 'uus was. Ze zou wat graag willen, ze mist 't genoeg — o, als ze dat onder woorden kon brengen, hoe ze de kerk gemist heeft, van 't voorjaar. . . . Maar Sibbo wil 't ja niet, Sibbo heeft geen geloof. . . . Rad klinken haar woorden in de vreemde stilte, die de kamer vult. Dan zucht grootmoe luid en grootpa zegt donker, dat 't een mooie boel is en dat geen man zijn vrouw in de weg mag staan waar het haar zaligheid betreft en het eind is, dat moeke mee kan gaan naar de kerk. Maar Line moet thuisblijven. Zo graag had moeke haar nuver wichien aan al haar oude vriendinnen willen laten zien. Zo heel graag had de oude vrouw wat willen pronken met haar kleindochtertje, maar hierin blijft Sibbo volharden. Line niet mee naar de kerk. 't Is zo al erg genoeg. Zo blijft ze thuis met pa en neemt op haar manier wraak door met veel interesse de bonte heiligenbeelden te bekijken en de bidprentjes aan de wand. Maar het allerlangst blijft ze stilstaan voor Maria met het Kindje onder de glazen stulp. Ze weet haar wraak zo meesterlijk uit te oefenen, dat Sibbo zichzelf tot het uiterste moet beheersen om er niet met volle mond in te happen. Zou je haar niet een pak slaag geven, zo'n klein dierage?

Na deze Zondag neemt pa's ontstemming gaandeweg toe en eer er een tweede Zondag aanbreekt, zijn ze al weer met hun drieën op weg naar stad en daar Line in de diligence in slaap valt, voert dit vehikel haar zonder dat ze het zelf weet weg uit het paradijs. Niet eens zo heel langzaam zakken de pas ontdekte grootouders weer af naar het land der onwezenlijke dingen, waaruit ze even te voorschijn zijn gehaald door de hand, die Lines leven bouwt. Slechts een herinnering blijft aan

een weelde van pannenkoeken en pruimen, aan likkende kalfjes en de oneindigheid van een lichtbewolkte zomerhemel boven 't vlakke rijp-geurende land. En ieder van die dingen is op zichzelf reeds in staat om 't verlangen naar 't boerenland een leven lang wakker te houden.

't Is bij dit ene zomerbezoek gebleven. De afstand was in meer dan een opzicht te groot. En jaren later, toen Sibbo en Grietje met hen, die ze toen weer hun kinderen mochten noemen, zelf in Ter Apel gingen wonen, was het hele gezin der grootouders uiteengerukt door de cholera. De oude mensen dood, de boerderij in andere handen, wat er nog van de ooms en tantes over was, getrouwd, verspreid over 't wijde boerenland, tot heel in Duitsland toe.

Zo dicht bij 't paradijs — maar 't paradijs verloren. Zelfs een pelgrimstocht er heen levert geen wezenlijke winst.

Zo ver is 't echter nog lang niet. Vooreerst moet Line haar levenswinst nog ergens anders zoeken. Ze merkt al spoedig, dat 't bij nicht Harmke lang niet slecht is. Ja, heet nicht wel Harmke? Moeke zegt 'Armke — pa zet de H er voor. Line heeft neiging om te denken, dat moeke 't bij het rechte eind heeft en laat de H dus weg. Nicht 'Armke dan wordt in het kinderland opgenomen. Ze heeft om zo te zeggen zelf een paar van haar fikse manlijke stappen naar binnen gedaan. Nu hoort ze er bij, hoewel het moeite zou kosten, dit te bewijzen. Ze komen zelden bij haar, Griet en Line. Maar waar komt Grietje wel? Ze wordt steeds meer een stil in zichzelf gekeerd vrouwtje, dat vecht met een levensleegte, die door niets kan worden aangevuld. Een gediensstige buurvrouw heeft bij gelegenheid aan Sibbo verteld van het langdurig bezoek, dat de pastoor aan zijn huis heeft gebracht in de tijd dat de kleintjes boven aarde stonden. Wat er daarna voorgevallen is, zou Grietje liefst vergeten. Indien ze kon! Want Sibbo heeft haar met zijn woorden geseseld. Ze is hem niets minder dan ontrouw geweest, ze heeft een smaad op zijn huis gelegd. En dat ze met die vervloekte paperij nu ook nog haar dode kinderen moest lastig vallen! Heeft ze dan helemaal geen moeder-

hart, dat ze die stumpers niet met rust kon laten? En nu moet 't voorgoed uit zijn! Uit, uit, uit! verstaat ze?

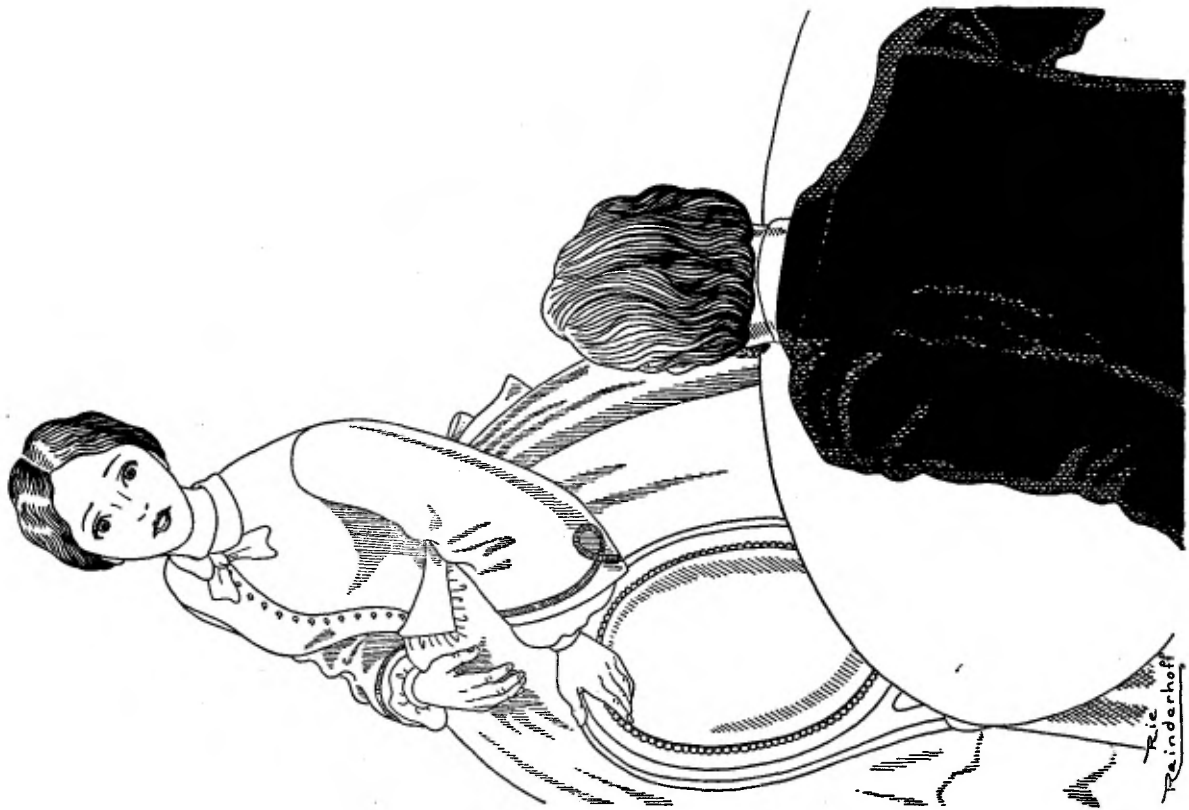
Grietje heeft niet geschreid en geen woord tegen de stortvloed ingesproken. Ze heeft haar man aangekeken als een dier in doodsangst en ze heeft haar hand gedrukt op de plaats, waar ze alweer een nieuw kindje weet rusten. Als wilde ze dat tot bewijsstuk en getuige aanroepen van haar goede wil. . . . om moeder te zijn. . . . en een gehoorzame vrouw voor haar man. Daarna heeft ze in een doorwaakte nacht zelf het schreiend verlangen uit haar hart weggenomen en teruggegeven aan de Hemel, die van nu voortaan voor haar gesloten moet zijn. Ze is Sibbo's vrouw, ze is maar zo'n kleine Griet, die onder voortdurende verwijten en verdachtmakingen niet leven kan.

Er blijft een leegte, die door niets kan worden aangevuld. Zelfs niet door 't kindje, dat ze onder het harte draagt. Ze draagt 't willoos, met veel vertwijfeling en omdat er geen altaar meer is, waar ze 't bij kan brengen. Ze draagt 't voor de dood, niet voor het Leven.

Soms probeert ze strompelend de weg terug te zoeken, die naar het altaar leiden moet. Ze probeert 't alleen, met gevouwen handen. Ze zegt en herzeft de oud-bekende gebeden, maar haar angst voor Sibbo's verwijt en sarcasme is zo groot, dat ze de gewijde woorden slechts verdwaasd en overhaast kan stamelen.

Ze probeert 't met Line samen, de keren dat ze 't kind voor zich alleen heeft. Ze kiest versjes, waarvan ze meent dat ze Sibbo niet al te zeer mishagen zullen, daar ze van protestantse zijde komen. „Ik ben een kind, van God bemind en tot geluk geschapen”. Line leert vlug en graag. In een ogenblik is 't hele versje haar eigendom; als een soort gebed leeft het in haar hartje. Op een andere keer leert moeke haar het Vaders bidden en 't Wees gegroet Maria, doch deze gebeden worden zo omwikkeld met waarschuwingen voor Sibbo's toorn, dat Line vermoedt, iets zeer bedenkelijks te bedrijven, wanneer ze poogt ze na te bidden.

Dit alles is zwaar en drukkend voor een kind, dat met wijddopen

ogen in haar gehavend kinderland rondziet. Zo zwaar en drukkend is 't, dat zelfs de glans van 't verre hoogaltaar er een zwarte schaduwveeg van krijgt, waardoor 't weten er van minder weldoend wordt.

Heel anders dan thuis is 't bij nicht 'Armke. Haar zou men nu werkelijk een weldoende Engel van het kinderland kunnen noemen, als ze haar figuur wat meer had meegehad. 'Armke-nicht heeft echter niets etherisch. Ze is met de toenemende jaren en toenemende welgesteldheid steeds breder en gewichtiger geworden en haar ogen kijken met verdubbelde waakzaamheid haar bedoening rond. Ze noemt Line: mien laif wichien, de enkele malen dat ze voor pa of moe in 't logement moet zijn en van ieder bezoekje weet niet een feest te maken. In haar gelagkamer, waar altijd nog de vogeltjes kwetteren en schommel en hun miniatuuremmertjes ophalen, zit altijd wel de een of andere gast voor wie in de keuken iets goeds gebrouwen wordt en dat zijn uitdagende geuren door alle kieren perst.

„Kom maar met, mien wicht, wilt wel een dikke spekpankouk 'ebben, è?“ is 't de ene keer. Een andermaal is 't een stukje vlees met appelmoes. De kokkin in de keuken weet er al alles van. „Wat solst denken, Jantine, ken d'r een klein bétien op overschieten veur 't wicht?“ En Jantine lacht en schuift met één hand een stoel aan, terwijl ze met de andere hand een plaatsje op de keukentafel vrij maakt. Soms is 't niet anders dan een kop koffie met room en Grunninger kouke, maar altijd komt 't regelrecht uit nicht 'Armkes grote hart en 't smaakt Line, zoals thuis haar niets kan smaken.

„Zo'n mager ding, zo'n pierenvreterdien,“ schudt Harmke soms haar hoofd. „Most beter eten, mien wicht, most hier maar in kost komen.“

Maar dat gebeurt niet. Zelfs moet Line zorgvuldig de tractaties voor vader Sibbo verborgen houden. „Zeg er maar niks van, kind,“ raadt moeke na enthousiaste verhalen over „hoe lekker het was“. „Pa denkt dat 'Armke ons arme mensen vindt. En dat is natuurlijk niet zo.“

Arme mensen! Natuurlijk zijn ze dat niet! Arme mensen

krioelen in de slopjes en stegen, waar mensen van fatsoen niet eens komen mogen, zelfs al zou het de weg naar school een heel stuk verkorten. Arme mensen wonen in een andere wereld, waarmee men meelij kan hebben, doch die men niet betreedt.

In Line is ook een deel gevaren van haar vaders standstrots. Neen, voor arme mensen willen ze waarlijk niet doorgaan!

Over stand gesproken. Daarvan weten de tantes uit Loppersum een woordje mee te praten. Grootmoe in Loppersum is gestorven. Stilletjes verdwenen van 't toneel. Ze liet zelden iets van zich merken en wordt dus niet gemist. Zeker niet door Line, die met alle geweld haar naamgenoot moest worden. Maar de tantes zijn gebleven en die zetten de zaak op dezelfde voet voort. Alleen niet meer in Loppersum, maar in stad. Ze hebben van het geld, dat hun toeviel, een herenhuis gekocht, aan de Steentilstrate, hoog en smal, maar met een hardstenen stoep, waarlangs zware gepunte ijzeren kettingen als leuning fungeren, die niemand ooit gebruikt. De vitrages en de ondergordijntjes hangen altijd onberispelijk in de plooi; de witmarmere gangtegels zijn vlekkeloos geboend en de koperen deurklopper glimt gelijk een spiegel. Dat alles is natuurlijk niet het werk van de tantes, dat verzorgt Suze, de meid met 't witte mutsje, die overigens maar een weinig jonger is dan de tantes zelf. De tantes nu zijn oud en deftig. Dat staat bij Line vast. 't Is volmaakt onbegrijpelijk, hoe moeke ze bij de naam durft noemen en soms, als ze er niet bij zijn natuurlijk, over hen spreekt als: „die malle wichter”, terwijl 'Armkenicht bij voorkeur zegt: „die stieve prenten”.

De tantes zitten in de mooie voorkamer, ieder voor haar eigen spionnetje, zodat ze samen de hele straat bestrijken. Ze werken niet, ze borduren. Ze hebben een zilverkast met sprookjesmooie dingen er in, maar de keren dat Line bij de tantes op bezoek is, moet ze daar met haar handen van afblijven. Dat op bezoek gaan is een gewichtige ceremonie. Thuis begint 't al met een zenuwachtige inspectie door moeke. Daaruit kan men opmaken dat de tantes de zweep weten te hanteren, minstens even zo goed als grootmoe. En dan zijn er nu twee. En hier in stad.

Er mag geen knoopje aan de laarsjes ontbreken en geen spatje kleven op haar witte kousen. De broekspijpen met 't stijfgestreken kantje moeten precies een handbreed onder de Zondagse jurk uitkomen en de haarvlecht moet een wonder van gladheid zijn. „En denk er om, mien wichien, met twee woorden spreken, 'eur! En 'Ollans praten, 'eur!”

„Ja, moe.”

Zo stapt Line, een kleine pauw gelijk, naar het hoge smalle huis aan de Steentilstrate, om daar een poosje op de punt te hangen van een zwart trijpen stoel en haar twee koekjes op te eten, een zout en een zoet. Welke meestal oudbakken zijn. Zulke dingen maken indruk. Men kan er, op minderbedeelden, ook weer indruk mee maken. Op een keer komt Line gearmd met haar vriendinnen uit school en een van de meisjes ontdekt de gelijkheid van naam.

„Vanzelf, hier wonen ommers mien taandes!”

„Dien taandes? Och wicht, bist zeker stapel 'worden!”

„Nou, zal ik er eens ingaan? Zal ik? Dan kenst zelf ja zien!”

„O, Line, wicht, duurst dat wel doun?”

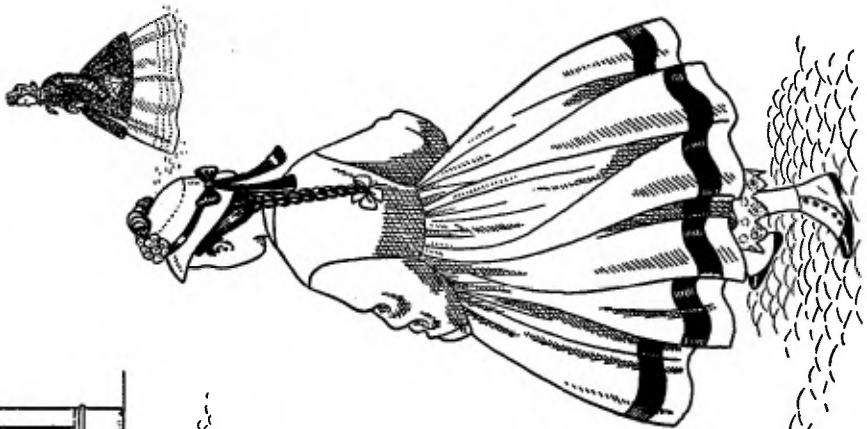
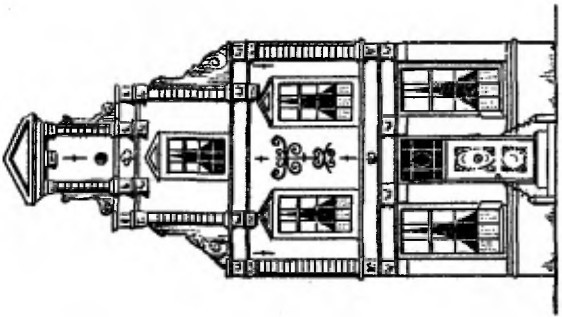
„Waarom niet? 't Bent ja mien eigen taandes!”

Eerbiedig wijken de vriendinnen een eindje terug en Line bestijgt de stoep met de dreigende kettingen. Dat de moed haar in de schoenen zakt, behoeven de wachtende wichter niet te weten, maar ze bedenkt opeens dat ze nu niet haar Zondagse jurk aan heeft en dat haar vlecht bedenkelijk ruig is. Om van gore schoolhanden nog maar te zwijgen. Er is echter geen terug van deze sprong. De klopper klopt altijd nog luider dan Lines hart en als ze het geruststellende ronde gezicht van Suze ziet, is ze over haar ergste argwaan al weer heen.

„Dag Suze,” groet ze wat luider dan anders. De wichter moeten 't horen, dat ze zelfs met de indrukwekkende meid op zo goede voet staat.

„Zo wichien, most de juffers 'ebben? 'k Zal 't gaan zeggen, 'eur, kom maar binnen zo lang.”

Heel lang blijft Suze weg; 't lijkt, of ze Line vergeten heeft. Beschaamd staat 't kind op de dikke gangmat en snuift de on-

Rie
Reinderhoff

bestemde geuren van het huis der tantes in. Naar oude meubels ruikt 't en naar oude kruiden, naar alles wat deftig is en zelfbewust. Ze weet niet, dat de juffers aan haar koffietafel zitten en dat Suze al haar overredingskracht nodig heeft om de tantes een paar koekjes veur 't nuvere wichien te ontfutselfen. Want de tantes hebben 't hele snode bedrijf gezien in 't spionnetje en om voor de mal gehouden te worden door dat wicht van Sibbo en Griet, daar voelen ze niets voor. Toch krijgt Suze met spitse vingers de twee koekjes aangereikt, waarbij ze uit haar keukenvoorraad nog een lachend bellefleurtje voegt, dat ze al voortgaande oppoetst met haar schort.

„Wegstopp'n, wicht, dat hest van Suze.”

Neen, verder dan de deurmat komt Line niet. Ze voelt 't als een diepe smaad. Eigenlijk moest ze èn koekjes èn appel weigeren; de koekjes in ieder geval. Als zij ze maar niet nodig had als bewijsstuk!

Lines triomf wil eerst komen, wanneer ze weer buiten op de stoep staat en door haar vriendinnen wordt aangegaapt.

Ja, dat met die tantes is wat! Moeke noemt ze de malle wichter, 'Armkenicht zegt: die stieve prenten! Alleen Suze blijft altijd eerbiedig. Die heeft 't over haar juffers, die goed voor haar zijn en haar zeker bedenken zullen in haar testament. Maar behalve die verschillende benamingen is er nog iets verwonderlijks met de tantes. Line heeft vroeger altijd gedacht dat er twee tantes waren: tante Gé en tante Boldine. 't Hele huis is ook op twee tantes ingericht. Er zijn twee vensters, ieder met een armstoel en een borduurraam er voor. Er zijn twee spionnetjes en men kan niet anders denken, dan dat er aan de ovale mahoniehouten tafel met de zware klauwpoten, slechts twee plaatsen mogelijk zijn. Een voor tante Gé en een voor tante Boldine. Want die moeten allebei natuurlijk aan een lange kant van de tafel zitten. En nu blijkt er, sedert de tantes in Groningen wonen, nog een derde tante te bestaan. Een tante Geertje, over wie nooit gesproken wordt en die altijd boven blijft. Met die tante Geertje is 't heel erg. Ze heeft een zware bult en een kippenborstje en daartussen zit haar kleine hoofd als in een moordende klem. Ze

is de jongste van allen en het heet dat een kindermisje haar heeft laten vallen toen ze Geertje als klein kind op de arm droeg. 't Kan echter ook wel zijn, dat de donkere onwil, waarmee de moeder het late nakomertje ontving en droeg, haar tot zulk een schuw mismaakt schepseltje heeft gemaakt. Dan zou de moeder zelf haar hebben laten vallen nl. uit haar moederhart, dat te klein was om dit vierde kind er nog bij te hebben. Zodat ze tenslotte zelf schuldig aan het ongeluk zou zijn. Maar daarover mag men niet spreken.

Schuw is tante Geertje. In directe zin zijn het niet Gé en Boldine, die haar verborgen houden. Geertje verstopt zichzelf, omdat ze de wijde buitenwereld niet aandurft. Ze blijft boven in haar kamer, waar ze haar kanaries en haar bloemen heeft, geraniums en fuchsia's en een grote moederplant, waarvan ontelbare kleine, tere rozetjes aan dunne draden naar beneden hangen, op zoek naar een punt van aanhechting.

Bij die moederplant kan Geertje soms lange tijd stilstaan, de kleine dingen strelend met haar hand. Overlegt ze dan, dat deze moeder haar kinderen niet laat vallen, maar ze vasthoudt met sterke, taaie draden?

't Duurt weken, voor Line 't bestaan van een tante Geertje ontwaart.

„Wilst dien tante Geertje niet een keer dag zeggen?” noodt Suze eens, wanneer Line komt, terwijl de juffers onverwacht zijn uitgegaan.

„Tante Geertje?!”

„Kenst dien eigen tante niet? Kom maar met, mien wicht, maar, neit gniffel'n 'eur, tante Geertje is ongelukkig, dat selst wel zien. Maar ze is zo goed, zo goed. O, wicht, als ik dat alles eens vertellen kon!”

In de war gebracht door 't onverwachte, gaat Line achter Suzes brede rokken de nooit betreden trap op. Een deur wordt geopend. „Juffer Geertje, hier is 't wichi al. Van meneer Sibbo. Hier is ze.”

En tot het kind: „Toe nou, most niet bang wezen, 't is dien eigen tante ommers!”

Dan vat Line moed en stapt de kamer binnen en staat oog in oog met tante Geertje, terwijl de beide kanaries met vernieuwde kracht beginnen te fluiten. De zon staat vol in het vertrek, de rode bloemenballen schitteren tussen fris groen en tante Geertje heeft 't liefste gezichtje, dat Line ooit heeft gezien. En ze heeft een paar dikke bruine vlechten op de rug hangen, aan weerszijden van de bult, zoals Line ze alleen maar in haar meisjesdromen kent. Er is niets akeligs of verdachts aan tante Geertje, dat ziet Line met een enkele oogopslag. Hier, binnen de veilige wanden van haar kamertje, voelt Geertje zich niet als het storend element. Ze praat en ze lacht en Line mag alles bekijken en alles in handen nemen, tot zelfs de tere fuchsia-knoppen toe. 't Wonder van de knop groeit om hen beiden. „Kiek, mien wicht, hier zitten de blaadjes nog an mekaar, maar opeens laten ze los en dan is 't een bloem.”

„Zel'n we er op wachten, tante Geertje? Zel'n we er op wachten dat 't gebeurt?” Maar dat kan niet, nee, dat lukt nooit. Tante Geertje heeft 't al zo vaak geprobeerd; een bloem doet 't niet, als nieuwsgierige mensenogen er naar kijken. Nee, dat kan niet. „Misschien . . . misschien mag 't ja ook niet eens....” Daarmee doet het mysterie zijn intree in de zonnige kamer. Lines ogen worden groot en proberen verder te zien dan de blikken reiken. 't Mag niet . . . natuurlijk mag 't niet. 't Is een groot geheim, als een knop openbarst tot bloem . . . 't moét een groot geheim blijven . . . Niettemin schijnt tante Geertje er wel meer van te weten.

Bij de grote moederplant staan ze een hele tijd stil en Geertje knipt met een spits schaartje voorzichtig een kleintje los van zijn streng, waarna ze het Line op de vlakke hand legt. Om thuis in een klein bloempotje te zetten.

„Maar most er heil goud op pass'n, wichien, deze moeder houdt veul van heur kindertjes. Net zoveul als dien eigen moeke van die houdt.”

„En tante Geertjes moeder van tante Geertje,” zegt Line ijverig. Zeker vindt ze, dat ze wel een klein tegengeschenk mag geven voor alles wat ze van tante Geertje krijgt.

Heel strak wordt tantes gezichtje.

„Tante Geertje het geen moeke, Line. Al zo lang niet meer. Weetst ja wel, grootmoe in Loppersum was tante Geertjes moeke, en van tante Gé en tante Boldine en van dien vader. En die is ja dood.”

Dat is waar ook. Daaraan heeft Line geen moment gedacht. Tante Geertje is op zo'n vreemde manier, door een achterpoortje om zo te zeggen, in Lines leventje gekomen. Ze is zo'n onwezenlijke verschijning, die in niets aan de andere verschijningen doet denken, dat ze aan een werkelijke familieband nog niet heeft gedacht.

„Dan is pa ja een eigen broer van tante Geertje! Dan moet tante Geertje eens bij ons komen.”

„Ja wichien, dat gebeurt nog wel, wacht maar af, wat er allemaal gebeuren gaat.”

Dat klinkt zo vrolijk en beloftevol; 't past precies bij 't bontgebloemde trommeltje met ulevellen, dat nu te voorschijn komt.

Dat trommeltje heeft gelukkig helemaal niets met het mysterie te maken. Ze snoepen er samen uit en ze gichelen om de malle rijmpjes, die in ieder ulevelpapiertje verborgen zitten en al lachend en snoepend en babbelend doet Line niets anders, dan maar met haar kleine stevige vuisten bonzen op de deur van Geertjes gevangenis, zodat deze af en toe heel stil wordt en verwonderd rondziet en luistert... luistert... en moed krijgt om met haar allergrootste vraag te voorschijn te komen. Dat is op zichzelf al een bewijs, hoe de deuren van haar gevangenis aan 't bezwijken zijn.

Of Line wel eens met haar wandelen wil. Ze heeft nog zo goed als niets van de stad gezien. „En ik heb geld op zak, Linechien, we gaan kakeichies kopen en koek en veur dien moeke kopen we ook wat.”

Lines ogen glinsteren nu ze zich dat plan indenkt. De winkels binnengaan, waarvoor ze zo vaak heeft staan kijken, 't hunkerend neusje tegen 't glas gedrukt. Binnengaan met een tante, die geld op zak heeft!

„Maar denk er om, wicht, kanst wel uutjouwd worden, ast met tante Geertje over straat loopst. Tante Geertje het een bult, dat weetst!”

De glinstering in de klare kinderogen neemt eer toe dan af.

„Uutjouw'n? Wat zou dat, tante Geert? Schelden doet ja geen zeer!”

Daarop lacht tante wat flauwtjes. Haar ondervinding is, dat schelden oneindige, moordende pijn kan doen.

Line echter neemt zich voor om haar pas ontdekte tante Geertje tegen alle mogelijke aanvallen te verdedigen, als 't moet met haar vuisten. Haar kleine harde knuistjes, die ze best weet te gebruiken, als dat zo eres voorkomt. Jammer, dat ze vandaag niet reeds de proef kunnen nemen! Maar Line moet nu gauw naar huis gaan. Maar wanneer zullen ze dan samen gaan wandelen? Woensdag, als Line een middag vrij van school heeft.

Opgetogen komt het kind thuis.

„Moeke, d'r is ook nog een tante Geertje, hest dat wel weten, moeke?”

Grietjes gezicht betreft tot een brok klaaglijkheid. Och, die stakkerd! Heeft Line haar gezien? Waar en hoe?

„Most altied een laif wichien veur taande Geertje wezen, wichien, taande Geertje heeft verdriet.”

Bevreemd ziet Line haar kleine moeke aan. Verdriet? Daarvan heeft ze bij tante Geertje niet veel bespeurd. Ze was veel vrolijker dan tante Gé of tante Boldine, die helemaal niet meer lachen kunnen.

De wandeling vindt plaats en 't gaat precies, zoals tante Geertje voorspeld heeft. Eer ze de hoek van de Steentilstrate bereikt hebben, blijven een paar opgeschoten lummels bij haar stilstaan, de grove gezichten tot een spottende grijns vertrokken.

„Hest zo'n mooie bult, mien wicht? Weitst wel goud, datte dien eigen is? Waor hest 'om 'stolen?”

Line ziet, hoe een gloeiend schaamrood tante Geertjes wangen overvliegt. Kordaat steekt ze haar arm door tante Geertjes arm en flapt tegen de lummels haar rode tong een flink eind de mond uit. Die schonkelen verder, gierend van pret. Zie zo,

nu lachen ze om Line, dat is duidelijk. Maar ook volwassen mensen kijken met pijnlijke schrik het wanstaltig figuurtje aan en na. Line merkt 't beledigende al van verre op en kijkt strak en boos van afweer en als ze nu ook nog samen een troepje schooljongens passeren moeten, die „bult, bult” roepen, staat ze geheel op scherp en is niet meer tegen te houden. Ze laat tante Geertjes arm los, trommelt met haar vuisten op de jongens in en schreeuwt met overslaande stem: „'k Zal 't zeggen, 'k zal 't tegen mien broer zeggen, tegen mien grote broer, die tabak pruimt. Die komt jullie vermoorden.”

De broer in kwestie lag als een dikke baby van een maand of tien in zijn wieg en wist van de prins geen kwaad. Line echter zag hem in gedachten reeds aankomen, de pruim, 't uiterst symptoom van manlijkheid achter de kiezen.

„Daar komt-ie al! Ja, 'k geloof dat-ie daar al aankomt! Hierheen, Jacob, hierheen!” De list werkt. De kwelgeesten vluchten weg, klepperend op hun klompen. Maar tante Geertje zegt, dat Line zo iets niet meer mag doen, omdat ze de zaak er nog maar erger mee maakt. Zie eens, hoeveel mensen er zijn blijven staan en nu allemaal naar haar kijken! Maar de hele zaak komt, voor Line nu althans, op de achtergrond, daar ze de winkel binnenstappen, waar tante Geertje stroopwafels en ulevellen inslaat, in een hoeveelheid, die Line nog nooit bij elkaar heeft gezien. Even trilt een vreemde angst door haar heen: een pijn, die ze draagt voor tante Geertje. Ze is zo klein die nieuwe tante. Zal de winkelier niet „wicht” tegen haar zeggen, in plaats van „juffer”? Zie eens, de man buigt zich over de toonbank heen, zoals men dat bij heel kleine kinderen doet. De flater moet voorkomen worden. Line moet hem voorkomen. Met schelle stem begint ze rad te babbelen.

„Tante Geertje, tante Geertje, die kakeichies wou ik ook nog wel graag hebben,” zodat beide volwassenen haar met verbazing aanzien.

„Goud, mien wicht, goud 'eur.” Maar de koopman zegt eerbiedig „juffer” en tante Geertje betaalt uit een volle beurs, zodat Line zich verder niet bezorgd hoeft te maken. Op straat

lopen ze samen heerlijk te snoepen en tante Geertje zegt vrolijk: „Als Grunninger kermis is, gaan we met mekaar naar de poffertjeskraam, Line, dan mag je zoveel poffers eten, als je op kan,” en met de rest van de snoeperij plus nog een bontgeschilderd kluwenbakje belanden ze bij moeke in het bovenhuis, waar de fuif wordt voortgezet met koffie en stroopwafels.

Als tante Geertje wat bekomen is van haar kortademigheid, moet ze allereerst de kleine Jacob bewonderen, die als een dikke goedgezak tevreden in zijn wieg ligt. Ernstig en peinzend wordt ze bij de wieg, alsof de klare vraagogen van het kind alle andere vragen van haar arme leventje oproepen.

„Bist vroeger rooms 'weest, nè Griet?” vraagt ze zacht aan moeke.

Grietje knikt en negeert dapper de pijnlijke scheut in haar hart over het woordje „geweest”. Zo ver is 't dus al met haar gekomen: ze is rooms geweest!

„Bist nou protestants?”

Schouderophalen bij moeke.

„'k Wait nait, mien wicht. Sibbo wil ja nergens wat van weten.

Als een vrouw eenmaal 'trouwd is, het ze ja nergens meer over te zeggen, over 'eur lichaam neit en over 'eur ziel neit.”

Stilzwijgen, waarin de lasten van eeuwen zich breed maken in de kleine kamer. „Maar weetst toch nog wel wat af van 't roomse geloof, nè Griet?”

En als het antwoord even uitblijft: „Weetste, Griet, als ik dood ben, als ik in 'emel ben, zou ik dan ook nog een bult 'ebben? Wat denkst, Griet, zullen ze wel zo'n bult als ik ben, in 'emel 'ebben wollen?”

Tante Geertje lacht om haar eigen vraag, smalletjes, oneindig vereenzaamd en hulpeloos. Jaren en jaren zal het duren, voor er weer een dergelijk lachje in Lines roman wordt ingegrift.

Maar de grote vraag is er uit. Nu staat hij in de kamer als een zelfstandig ding dat door zijn onverwachtheid aller ogen tot zich trekt. Nu moet moeke Griet haar antwoord zeggen in de grote stilte, die allen overkoepelt.

Hoog en vreugdig klopt Grietjes hart, nu ze plotseling voelt,

dat het licht haar nog niet geheel ontnomen is. En met volle overtuiging zegt ze:

„Nee, mien laif wichien, in 'emel bist 'elemaal recht en moof. In 'emel bist een mooie lichte engel, Geert. En of ze die daar 'ebben woll'n? Mien laif wichien, wèl zoll'n ze binnenlaten, als ze die weigerden!”

Zo zacht en teer en vol omarmende liefde klinkt moekes stem, alsof ze weer een stervend kindje op haar schoot moet koesteren.

„Goddank,” zegt Geertje.

„Weetst, Griet, ik wil liever niet oud worden, o, veul laiver nait. 't Leven is ja niks veur zo ene als ik ben, altijd alleen, altijd uutscholden veur bochel en bult. En ik ben toch ook jong, Griet, en ik heb een hart.”

„Nee, mien wicht,” peinst Grietje haar na, „oud worden is niet mooi.”

Ze zegt het zo zacht en zo moe alsof ze het van zichzelf zegt, in plaats van tegen Geertje. Een oneindige treurigheid daalt in Lines hart; ze weet, dat ze van nu af aan altijd haar handen uitgestrekt zal houden, om moeke te beletten heen te gaan.

Maar nu schijnen die twee opeens te bedenken, dat 't kind bij hen staat. Nu moet Geertje opeens naar huis en Line zal haar wegbrengen. De zakjes met ulevellen en stroopwafels laat ze achter en beneden op straat zegt ze met glanzende ogen tegen het kind: „Hest een laif moekien, wicht, hest een hail laif moekien.”

Daarop knikt Line hevig van ja en om hen beiden schijnt de zon, hoewel de stad reeds lange schaduwen over hen werpt en de Hemel is grijpbaar dichtbij, omdat ze wandelen in de liefde. Er wordt een toestand van wederzijds hulpbetoon geschapen, waarvan Sibbo en de tantes niet het flauwste vermoeden hebben. Wat Geertje zo bitter mist — de wijd geopende deur — vindt ze in het kleine bovenhuis en omgekeerd is tante Geertjes kamer een toevluchtsoord voor Line, waar ze alles zoekt, wat ze in haar jeugd te kort komt.

Thuis dreigt ze een sloofje te worden, dat al te vaak van school

verzuimen moet, om moeke te vervangen. Als de dikke Jacob zijn wieg te eng wordt, kan die meteen alweer klaar gemaakt worden voor het zusje, dat op hem volgt en na dat zusje worden in twee opeenvolgende jaren wederom twee zusjes geboren. Dan is moekes kindertal blijkbaar compleet, maar haar kinderen hebben zoveel van haar eigen leven meegenomen, dat er niet veel meer dan wat grondsoep voor haar zelf overschiet om op te teren. Haar kuchen begint weer op te komen en elke extra drukte gedurende de dag wreekt zich in nachtelijke benauwdheden. Grietje praat zichzelf in, dat 't wel terecht zal komen, wanneer ze eerst maar eens helemaal tot rust komt van het kinderen baren. Ze is toch nog jong, nog lang geen veertig. 't Bevreemdt en beangstigt haar soms, dat Sibbo niets merkt, van wat er bij haar gaande is. Een enkele maal vat ze na lang, aarzelend broeden, moed en klaagt haar grote nood aan haar man. Ze is zo moe, ze valt er haast bij neer. Ze moest hulp hebben in huis, een vrouw, die de was kon doen en 't andere ruwe werk. En er moest eens iemand wezen, die met de kinderen ging wandelen, zodat die niet altijd en eeuwig aan haar rokken bungelden. Ze schreit bij haar wensen, meer, omdat het haar zo moeilijk valt ze uit te spreken, dan uit zelfbeklag. Dan wacht ze ademloos en weet, dat een leven gemoeid is met Sibbo's antwoord. Ze wacht en wacht. 't Is toch aan Sibbo om te beslissen. Hij beheert alle geldzaken, hij weet of er een extraatje af kan.

Maar Sibbo gaat er niet op in. Dagenlang loopt hij met donker bezorgd gelaat en diepe zuchten. Hij verbergt zich in krant of boek en speelt de verongelijkte met zoveel succes, dat bij Griet een geheel onevenredig schuldgevoel ontstaat en zij de eerste is, die hem haar lippen weer reikt voor een vergevende kus.

Ja, had ze dan liever geen kinderen willen hebben? vraagt Sibbo. Dan had ze immers niet moeten trouwen. En is 't niet juist haar kerk, die leert, dat 't goed is om kinderen te hebben? Dat ze er wat moeite voor over moet hebben — ja — daarvoor is ze een getrouwde vrouw.

Natuurlijk, Sibbo heeft gelijk. Een huis zonder kinderen had

haar ook niet gelukkig gemaakt. En wanneer ze de zorgen van een huishouding niet aan kan — wel, waarom is ze dan getrouwd? 't Is alles zo klaar en duidelijk, zoals Sibbo de kwestie stelt. Grietje kan niet anders doen dan ja knikken en zich schamen. Alleen — er blijft een vraag, een armelijk hunkeren naar meeleven, naar dragende hulp en veilig zijn. En naast die vraag groeit een zeer schuchter vermoeden: of ze daarop als Sibbo's vrouw niet het recht heeft. Zij, die in zo ondraaglijke weeen zijn kinderen ter wereld moet brengen, dat zelfs de baker haar toewenst, dat 't nu maar de laatste mag wezen.

De laatste? 't Mocht wat!

In de loop der jaren neemt die vraag duidelijker gestalte aan. Hebben Grietjes, hebben getrouwde vrouwen, werkelijk geen rechten als zelfstandig wezen, los van de man, die ze getrouwd hebben? Hebben ze geen eigen verantwoordelijkheid ten opzichte van haar lichaam en haar ziel? Is de vrouw het eigendom van de man, nu nog, zoals in de verre boze tijd, waarin de donkere, opwindende verhalen spelen, die een enkele maal in de vorm van feuilletons Grietjes huis binnenkomen? Moet een vrouw, alleen omdat ze getrouwd is, iedere behandeling van haar man goed vinden, ook wanneer die voortkomt uit weinig nobele beweegredenen?

De vraag schijnt op Line over te springen, misschien door een eenmaal los daarheengeworpen woord, misschien ook alleen maar door de kracht der gedachten. Of door een zware zucht, dan, wanneer het kind eigenlijk geen zucht verwachtte. Moeke en haar Linechien leven zo dicht bij elkaar. Ze zijn meer vriendinnen dan ouder en kind en Line gaat ten opzichte van haar vader een soortgelijke smartengang als moeke met haar man. Later krijgen Lines kinderen de vraag weer meegegeven. Hij doorwandelt geslachten, steeds moediger en levenskrachtiger, de vraag van 't volkomen Mens zijn in het vrouwenleven, de schreeuw om de oplossing van de strijd der sexen. Totdat eindelijk de vrouw als vrijgemaakte kameraad zich dezelfde rechten zal weten toegewezen als haar man. Totdat zij beiden in de Liefde het volkomen mensenleven kunnen vinden.

Grietje zal in haar leventje die overwinning niet zien. Voor haar zijn de stille voorpostgevechten en de nederlagen, donker door een onberedeneerd schuldgevoel.

„Ik ben een droogbloeiër, die ze vergeten hebben in goeie grond te zetten,” denkt ze neerslachtig. De goede grond zou de erbarming van Sibbo's liefde moeten zijn. En achter die erbarming van Sibbo zou in tastbare nabijheid die andere Erbarmer moeten staan: de wijdgeopende armen van Christus en Zijn kerk. Hoe zou de kleine moeke zijn opgeleefd, hoe zou ze vreugdige moed hebben gekregen om haar vele zware levenslasten verder te dragen. De Hemel tegemoet.

't Een noch het ander wordt haar deel. Sibbo's mannenliefde eist en bezit. En voor de andere reddende Armen heeft hij een hoge muur geplaatst van onwil en goedkope wijsheid en nog goedkopere spot.

Gelukkig, dat Line bij en buiten dit alles haar tante Geertje tenminste heeft. Tante Geertje verwent haar en probeert haar op wegen te brengen, die ze zelf zo graag had willen gaan, indien het ongeluk haar niet in enge banden had geslagen.

„We praten voortaan alleen maar Hollands,” bedisselt Geertje op een dag.

„Hè tàànde, waarom? Grunnings heurt ja bie ons!”

„Van gemoudelijkheid alleen kanst nait leven,” zegt Geertje flink. En dat is 't laatste Gronings, dat Line van haar te horen krijgt. „Over een paar jaar,” vervolgt tante Geertje, „moet je de deur uit, weg van huis. Dan kom je met 't olle Grunnings niet ver.”

Tante Geertje zet haar wil door en Line maakt goede vorderingen. Slechts de woorden Linechien en wicht blijven tussen hen beiden bestaan, maar die zijn als liefkozing ook werkelijk door niets te vervangen. En de nasale zingende n's op het eind der woorden blijven ook. Maar dat weten ze zelf niet en die zullen Line tot het eind van haar dagen bijblijven als een paspoort van het oude Groningen.

Zo neemt het ene leven toe in vaart, terwijl het andere alleen nog maar heel zachtkens kan voorwaarts gaan. Zo zachtkens,

dat nicht Harmke er zich langzamerhand mee bemoeien moet. Nicht Harmke komt zelden. Principieel overloopt ze de mensen niet. Ze heeft het trouwens ook altijd nog te druk om veel de straat op te gaan. Haar burgerlogement is tot een herenlogement uitgegroeid, waar het toenemend aantal handelsreizigers zijn zetel kiest, zovaak ze de noordelijke uithoek van het land moeten bezoeken. Overigens is Harmke ook idem zoveel jaren ouder geworden. Aan haar slapen begint 't verdacht te grijzen, maar ze draagt haar donkergrijze japon met 't zwart kanten omslagje om de boord en de brede lusteren schort altijd nog met ere. En met veel voortvarendheid.

In geen half jaar heeft ze Grietje of Line gezien. Op een morgen, tijdens het opmaken van 't menu, dringt deze waarheid tot haar door en 's middags maakt ze zich meteen op om poolshoogte te gaan nemen.

Moeke Griet heeft juist een hevige inzinking. Ze zit met be- traande ogen over het zwaar gehavend Zondagsbroekje van Jacob gebogen en de drie kleine meisjes maken een hels kabaal met stoven en voetkussens, die samen de diligence moeten voorstellen. Ze willen alle drie tegelijk postiljon zijn, aangezien die op zijn horen mag blazen en ook in andere opzichten de baas van 't spul lijkt te zijn. In geen geval willen ze paard wezen, als zijnde het paard 't allernederigste onderdeel van 't geheel. Ook bedanken ze in koor voor 't voorrecht als passagier mee te rijden op 't rood-en-groene voetkussen, want als passagier moet men betalen en uit de wrijving der meningen wordt in dit geval niet de waarheid geboren, maar wel een oorverschurend gekrijs, dat in een handgemeen ontaardt en moeke Griet de rode zenuwplekken op hals en wangen jaagt.

„Kinders, stil toch, kalmeer toch eens een ogenblik!”

Haar stem gaat verloren in 't algemeen kabaal en Grietje overlegt juist bij zichzelf of ze maar direct met haar pantoffel tussenbeide zal komen, als onverwachts nicht Harmke in de kamer verschijnt. Op de drempel staat ze eerst nog, breed en gewichtig en met een zwart fluwelen beugeltas, die veelbelovende bobbel vertoont.

„Nou, nou, nou,” zegt ze met haar zware stem, die in de laatste jaren bijna een manlijke klank gekregen heeft. En nog eens: „Nou, nou, nou!”

Stilte rondom de diligence. Postiljon, paard en passagier steken een vinger in de mond en werpen steelse blikken op de beugeltas; de eensgezindheid der verwachting duwt alle standsverschil op de achtergrond.

„'Armkenicht is net wat te vroeg 'komen,” zegt Grietje donker. „De wichter hadden alle drie een pak slaag moeten hebben.” Nu de aanvechting tot een driftontlading gebroken is, durft ze spelen met de gedachte aan slaan.

„Dan is nicht 'Armke net op tied 'komen,” is het antwoord, terwijl ze zich in volle breedte op een stoel neerlaat bij het raam, tegenover moeke Grietje.

„Kom eens hier, kleine deugenieten, hier, een zak met sukerpepermuntjes. Eerlijk delen, en denk er om, geen krakelen meer. Ga er met onder tafel zitten, dat is jullie eigen huis.”

„En hoe gaat 't met jou, wicht?”

„Och, 'Armkenicht, hoe zou 't gaan! Altied lasten, dan hier, dan daar. En altied moe, moe als een hond.”

„En Sibbo? Wat zegt die er van?”

Sibbo? Die zegt helemaal niets. Wat zou hij zeggen! Zo erg is 't ja ook niet. Dat beetje kuchen zal met 't voorjaar wel uitslijten. Ze heeft trouwens hoestpoeiers uit de aptheek. Die lijken wel wat te helpen.

„Zo, zo, nou, dat zou ja mooi wezen.”

Opeens springt Harmke over op een heel ander onderwerp, zodat moeke Griet bevreemd en teleurgesteld opziet. Ze heeft een kistje gerookte paling an'kregen uit Amsterdam. Ze heeft al een mooie dikke uitgezocht voor Griet. Als Sibbo vanavond of morgen even aankomt, kan hij hem meenemen. 't Vet druipt er compleet vanaf.

„Nicht, hou op, 't water loopt me al over de tanden.”

Zo moet nicht Harmke het juist hebben.

Maar Line, kan die hem straks niet even halen? Als Sibbo een-

maal thuis is uit kantoor, heeft hij niet veel trek, er nog eens weer op uit te gaan.

Nu krijgt de grove stem opeens een kribbige klank. Line? Wou Griet Line er in donker nog op afsturen? Waarom kan Sibbo 't niet doen? Vroeger wist hij ook wel de weg naar nicht Harmke te vinden. Of is 't hem soms te veel, in eigen persoon zo'n pracht paling te komen halen? Geen Sibbo, geen paling, daar blijft het bij. Ziezo en nu is 't ook meteen al weer Harmkes tijd geworden. Ze moet nog naar de bakker op de Grote Markt een overeenkomst afsluiten voor de levering van gebak. Ja, er komt wat kijken in zo'n zaak.

't In pepermuntjes zwelgende drietal onder de tafel negeert ze volkomen en zeilt als een donker, zwaar getuigd schip de kamer uit. Nee, 't wicht mag niet meegaan, 't is tochtig beneden. „Pas maar op, ik sta 't niks, dat droge gekuch van jou.” Tegen een uur of acht komt Sibbo 't logement binnenstappen. Hij denkt de paling zó, voor de toonbank in ontvangst te kunnen nemen. Er is de laatste tijd iets in Harmkes logement, dat hem onder de voeten brandt. De geschuurde plankenvloer kan 't niet zijn; die ziet er eerder naar uit om verhitte gemoederen koel te maken. Misschien is 't dus de lichte spot op Harmkes effen brede gelaat, de enkele maal, dat ze hem tegen 't lijf loopt. Misschien ook de subtiele dreiging, die er in elk van haar woorden verscholen is. Nicht Harmke maakt op hem de indruk van een kolossale en lang niet ongevaarlijke kloek, die een klein, vertrappt kuikentje komt opeisen. Van zijn hand. En, wat drommel, kan hij 't helpen, dat Griet een huissloof geworden is? Ze wist toch van te voren, wat haar te wachten stond, toen ze trouwde?

Nee, zomaar terloops het machtige cadeau overgeven, dat is nichts bedoeling niet.

„Ik zie je zo zelden, Sibbo, mien jong, kom nou maar eens even in de achterkamer. De koffie is klaar en de jongelui zitten boven met hun stu:lie. Foei, foei, dat is ja een tied 'leden, dat we samen wat 'praat 'ebben.”

Tegen Harmkes bedrijvigheid kan niemand zich verzetten. De

kloek jaagt de boosdoener met sterke vleugelslag op en eer hij 't weet, zit hij achter een dampende kom koffie te luisteren naar het sermoen, dat nicht hem heeft toebereid. Of hij zijn ogen dan in de zak heeft — of hij 't niet ziet dat 't mis gaat met zijn vrouw. Of kan 't hem soms niet schelen, dat Griet hard op weg is de tering te krijgen van ellende.

Stil laat Sibbo de storm over zich heengaan. 't Ergert hem onuitsprekelijk dat hij zo zwijgend het onderspit moet delven. En de kloek kakelt verder, ze wordt vindingrijker in haar woorden, naarmate ze haar liefde voor Grietje meer gewond gaat voelen. Er moet een dokter komen en die moet zeggen, hoe of wat. Griet is nooit van de sterksten geweest en denkt hij soms, dat het een vrouw in de kouwe kleren gaat zitten, als ze acht keer een kind ter wereld moet brengen en drie er van weer aan 't kerkhof afstaan in één week tijds? En als hij haar dan tenminste haar kerk nog had laten behouden, dat ze daaraan troost en houvast had gehad! Bij Harmke mocht 't wchien geregeld naar de kerk gaan en niemand had er last van. Er zijn nu eenmaal plantjes, die zonder steunsel niet kunnen groeien.

Voor de eerste maal vindt Sibbo moed tot een weerwoord. De kerk? Praat me niet van de roomse kerk. Nicht wou zeker, dat Griet in de biecht de dingen van haar eigen man aan een vreemde vent zou vertellen. En dat de kinderen van hem afgetroggeld zouden worden! En dat ze, wie weet, hem zelf ook nog zouden gaan bekeren! Dat nooit, dat nooit, als nicht dat maar weet!

Nicht kijkt hem onvervaard in 't boze gezicht. Meer dan haar dichtgeknepen mond zeggen haar blikken, wat ze van de zaak denkt: „Och, jonchien, denkst nou, dat ze om die verlet hebben?”

Sibbo verstaat de taal. Een witte vuist beukt plotseling 't masieve tafelblad, zodat het koffieservies rinkelt en de grote petroleumlamp verschrikt knipoogt tegen het duister.

„Komediant,” scheldt nicht Harmke. „Wolst hier de boudel in diggels slaan?” Maar kerk of geen kerk, dat is ja 't minste. Er moet een dokter komen en wel de nieuwe dokter, die zich

pas aan 't end van de Hereweg gevestigd heeft. Die moet verstand van longziekten hebben. Als Sibbo er niet voor zorgen wil, dan zal Harmke 't doen, maar dan ook voor haar rekening. Als Sibbo die blaam wil hebben, heeft hij 't maar voor 't zeggen.

Sibbo echter past voor iedere uiterlijke blaam. Hij heeft waarachtig al genoeg te verwerken gekregen vanavond. Nu krijgt hij tot slot nog de gerookte paling mee. Harmke is bij 't overhandigen weer een en al moederlijke goedwilligheid. „Hier, mien jong, vet als mosterd. Smikkel die nou maar lekker op met Griet.” De kinders? Nee, die hebben nog paling genoeg te goed in hun leven. Deze is alleen voor Griet en voor hem. „Maar denk er om, 't beste stuk veur 't wicht!”

Aan de oppervlakte enigszins verzoend met 't leven, zoekt Sibbo door de donkere oneffen straten zijn weg naar huis. In de onzekere lichtkring van een olielantaarn passeert hem een troepje studenten, hevig disputerend. Hun jonge stemmen verklinken tegen de donkere, luisterende huizenrij. Opeens voelt Sibbo zich oud, terzij geschoven en belast met zorgen, die zich niet laten afschudden. Nicht Harmkes dreigende woorden hebben zich vastgeklemd aan zijn ziel.

Na verloop van enkele dagen — nicht Harmke is al wezen informeren en heeft met een dreiging, die alleen Sibbo onderkennen kon, haar vragen gesteld — komt er een dokter naar Grietje kijken. Ze moet de stad uit, frisse lucht, zonneschijn, goed voedsel en rust. Ze is nog jong genoeg, haar lichaam kan de kwaal te boven komen, mits ze doet, wat hij zegt. 't Vooral niet op de lange baan schuiven. En verder kalmpjes aan op ieder gebied, Sibbo begrijpt wel.

Inderdaad, hij begrijpt. Voor het eerst van zijn leven krijgt hij zelfs werkelijk een schok. Hij ziet een dreigende vuist opgeheven, niet slechts boven Grietjes hoofd, maar ook voor zijn eigen gezicht. Hij komt er door in een paniekstemming en aangezien ook dat iets vreemds voor hem is, schrijft hij op staande voet in stijlvol schoonschrift een sollicitatiebrief als kommies bij de douane. De smokkelaars aan de grens doen meer

en meer van zich spreken de laatste tijd en er komen handen te kort bij het vangen en ontmaskeren. Ook Sibbo's handen kunnen klaarblijkelijk daarbij gebruikt worden. Na korte tijd van gespannen wachten krijgt hij een aanstelling met als standplaats Ter Apel. Een woning is er ook disponibel, nl. de in onbruik geraakte pastorie achter het oude klooster. Een tuin behoort er bij en de lasten zijn gering. Er vaart een schok van vreugdige verbazing door het hele gezin. Moeke Griet weet opeens, waarnaar ze haar hele leven onbewust verlangd heeft: buitenleven, een eigen tuintje, de omgang met eenvoudige mensen in oud-vertrouwde omgeving, die de taal van haar ouderhuis spreekt en verstaat. En boven dat alles de wijde ongebroke zomerhemel, met zon zon!

En wie weet, Sibbo doet al zoveel voor haar — zegt hij zelf niet, dat het voor hem een grote opoffering is: uit stad weg te gaan, een bekende, goedmarcherende betrekking te laten varen om op zijn leeftijd nog iets geheel nieuws te beginnen — als hij dat ook eens goed vinden zou. . . . De kerk, al was 't maar voor haar alleen — alleen maar af en toe. . . .

Maar in ieder geval, de woning zit aan 't klooster vast. Er zal iets zijn, dat Sibbo niet onderscheiden kan, een mysteriegeur voor Griet alleen. Grietje weet 't zeker: Ter Apel zal haar genezing brengen.

De kleine Jacob, boordevol van jongensaspiraties, die tot nu toe geen schijn van vervulling konden krijgen, droomt van paardrijden en boomklimmen en vissen. De kleine meisjes leggen al van te voren in de figuren van 't tafelkleed de wonderlijkste tuintjes aan, waar zoveel bloemen een plaatsje krijgen, dat ze elkaar zeker leven en adem zullen benemen. En Line? Die zegt niet veel, maar moeke speurt wel aan haar ogen, hoezeer ze 't met de nieuwe plannen eens is. 't Woord klooster zet ook haar fantasie op een geheimzinnig vreugdige manier aan 't werk. Ook zij verwacht dingen, die met het hoogaltaar van 't leven verband houden, al verwacht zij ze veel minder omlijnd dan Grietje. En dan, een tuin met vruchten en bloemen! Alle over-

vloed van 't boerenland, vastgelegd in de herinnering aan grootpa en grootmoe, strekt zijn armen naar haar uit.

„Maar 't hoedenvak, pa, hoe moet dat dan? Kan ik zomaar wegblijven van de winkel?”

„Kanst wel in kost bij Harmkenicht,” zegt Sibbo strak.

„Hier blijven? Ik hier blijven? Pa, praat me er niet van! Ik moet mee naar Trapel, hoor pa!”

Sibbo lacht, nu zijn grap zoveel succes heeft.

„Je moet moeke immers helpen,” zegt hij. „Moeke moet ja rust houden. Most maar gauw koken leren, Line, kanst moeder heel wat uit de handen nemen.”

In de voorzomer, wanneer de oude knoestige appelbomen nog bloesems dragen en de lammetjes in helderwitte vachtjes hun bokkesprongen in de weiden maken, betreft de familie hun nieuwe thuis. Nicht Harmke ziet hen met zichtbare voldoening vertrekken en gooit nog op 't allerlaatste moment een groot pak belegde boterhammen in de diligence, dat Jacob handig opvangt op de punt van zijn nieuwe schoenen en waarover de kleine meisjes, stijf staand van strikjes en kwikjes, in een waar vreugdegehuil uitbarsten.

De enige, die de rammelende diligence met betraande ogen nastaat, is tante Geertje. Met Line trekt het licht uit haar leven weg. Ze mag komen logeren, heeft Griet gezegd. Griet is niet karig met de schatten, die voor haar opgeschept liggen. De hele zomer kan Geertje gerust komen — ze moet 't doen, ze moet 't beloven. Meewarig lacht Geertje om zoveel onnozelheid. Eer zij zich alleen en onbeschermd in de diligence zou wagen! En dan, Sibbo is er immers! Met Sibbo hele dagen om zich heen zou 't immers toch zijn, alsof de schaduw van Gé en Boldine op haar viel! Och neen, och neen. . . .

„Kanst ja bij ons komen, mien arme wicht,” zegt Harmke medelijdend. „Kom maar gerust, zo vaak maar wilt.”

Doch wederom schudt Geertje bedrukt haar hoofd, dat mooie regelmatige gezichtje, dat als een kostbare bloem tussen twee wanstaltige steenklompen zit geklemd.

„Och nee, och nee,” weert ze af. „Meeinst 't goud, 'Armke,

meenst 't goed met me, maar ik kan ja niet alleen op straat wezen, dat weetst toch wel. . . .”

In duizend noden aanvaardt tante Geertje de lange, lange weg naar huis.

In 't vochtige najaar wordt Groningen door de cholera bezocht. En de cholera volbrengt, wat geen mensenkind verder wilde doen: hij neemt 't kleine, misdeelde Geertje onder zijn donkere vleugelen en voert haar weg naar het land, waar ieder verlangen vervuld wordt. Waar ieder ontvangt naarmate hij verwacht heeft. Geertjes verwachting nu was die van een kind achter gesloten feestzaaldeuren. De deuren worden geopend en zie, het Licht straalt schoner en heerlijker, dan een kleine Geert ooit heeft kunnen denken.

Ter Apel!

Neen, dat moet een vergissing zijn. De naam is Trapel, waarbij de onderdelen zich vast ineenstrengelen en de wijdopen a-klank zijn Grunnings geboorterecht niet verloochent.

In Trapel bloeit Lines kinderland opnieuw open. 't Krijgt zulke felle, levenskrachtige glanzen, dat veertig en meer jaren later haar dochters nog de naam der plaats niet kunnen horen zonder een subtiele gewaarwording van licht en vreugde, die reeds voor hen, als schoolmeisje, niet paste bij de blinde kaart van Groningen en de min of meer pijnlijke uren, welke daaraan verbonden zijn. Was het zelfs niet heiligschennis, de naam Ter Apel in een adem te noemen met al die andere onbekende veenkolonies en welgestelde boerendorpen?

Dat Ter Apel van Line en haar moeke! Ter Apel verheven tot Traopel, tot een stukje Koninkrijk! Men zou over nog niet gevonden verven moeten beschikken, om 't te kunnen beschrijven. Men zou Lines ogen moeten vastleggen tegelijk met haar stem, waarmee ze vele jaren later dat stukje Koninkrijk beschreef. En haar glimlach! Ja, die vooral.

Het huis is laag en ruim en van één verdieping en vertegenwoordigt de onbeperkte vrijheid. Er zijn geen burens, links noch rechts, onder noch boven, voor wie men zich in acht dient te nemen. Door alle vensters kan de zomerzon vrij naar binnen stromen. Er is een oude notenboom, die ieder jaar nog vruchten afwerpt, er zijn appel- en perenbomen en bessenstruiken en tussen 't hoge gras bloeien wilde margrietten en ontelbare andere bloemen. De zusjes stormen er op af en hurken

neer om haar schortjes er mee te vullen, Jaap gaat onderzoekstochten beginnen naar de boerderijen in de omtrek. Want nu wonen ze in 't boerenland. Boter en eieren en melk, alles is er in overvloed en alles goedkoper dan in stad. Na een paar gezegende weken van zon en rust verlangt Grietje er weer naar zich met het huishouden te bemoeien. Een handtast hier, een handtast daar, net zo lang, tot ze het roer weer volledig in handen heeft.

„Kan 't wel, moeke?”

„Ja wicht, 't kan.”

„Moeke moet 't zeggen, als 't niet kan, hoor. Ik wil wel alles voor moeke doen, als moeke maar niet weer ziek wordt.”

Moeke glimlacht verheugd. Er is een band ontstaan tussen haar en Line, die tot de mirakelen Gods behoort. Samen doen ze het werk in keuken en kamers, samen zitten ze buiten, de houten aardappelbak of de stopmand op haar schoot, gelijkop ergeren ze zich of lachen om de kleine kinderen, wanneer die 't op de een of andere manier te bont hebben gemaakt. En dat gebeurt nog al eens, want de vrijheid stijgt hun alle vier naar 't hoofd als een bedwelmende drank. Jacob 't ergste. Hij is al enkele malen gesignaleerd, galopperend op een ongezadeld paard, dat naar de wei was gebracht om daar te rusten. Met opgestoken zeil komt de boer tenslotte bij vader Sibbo zijn beklag doen, en Jacob ondergaat schreeuwend en steunend de hardhandigheid van de vaderlijke toorn. Daarna is 't zwemmen op het terrein van een boer, die geen jongens op zijn erf kan dulden. Bijgevolg worden kleren weggekaapt door het jongste knechtje en zien moeder en Line een spiernaakte jongeling huistoe komen. Vreemd wit is zijn lijf tussen 't bruin van zijn plumpe jongensarmen en -voeten en onder 't roodverbrande van zijn gezicht. Ondanks de zomergloed rilt hij als een juffershondje en moeke ziet adembenemende fantomen van longontsteking en een vroegtijdige dood om hem zweven. Ze ziet hem al stervend, dood, begraven en behandelt hem dienovereenkomstig met zoveel tedere zorgen als een naakt uitgeschudde verloren zoon slechts wensen kan. Line weet met snedige zetten en vriendelijke

lachjes de boer te bewerken, zodat hij haar de kleren teruggeeft en moeder en Line zorgen samen dat Sibbo althans van deze geschiedenis onkundig blijft. Samen gniffelen ze om hun kleine listigheden en Jacob is dankbaar als een kleine hond voor elk pak slaag dat hij misloopt. Aldus wordt vader Sibbo langzamerhand geëlimineerd uit de belangrijke levensdingen. Hij is niet zeer bemind, evenmin wordt de band die hem aan de zijnen bindt ondraaglijk geacht. Hij wordt aanvaard als een noodzakelijkheid, men moet zien er het beste van te maken.

Zo wordt Line door de omstandigheden zelf in 't vrouwenleven ingewijd. Dat leven is verwrongen en ze leert die verwrongenheid aanvaarden als iets dat er bij behoort. 't Wordt Grietje meer en meer een behoefte haar levensvisie onder woorden te brengen in de stil-werkzame uren, die ze samen doorbrengen. Die visie wordt gedragen door een nimmer wijkend gevoel van door Sibbo in 't verkeerde spoor te zijn gedrukt en de verwijten aan het adres „man” zijn legio. Welbeschouwd is er niet één man, die deugt; in ieder geval is hetgeen ze willen niet veel zaaks, maar ja, de vrouwen lopen er toch telkens weer in. Lines argeloze kinderlijkheid gaat onder in deze jaren van uitgroeiend besef. Als God zelf niet zulke onverwoestbare eeuwigheidskrachten had verleend aan het geheime altaar der ziel, zou ook dat verloren zijn gegaan, vertreden in de modder, die overal en overal dreigt. Ja, als nu het klooster er eens niet was geweest! Want dit is het mirakel van de Trapelse woning: hij zit vast aan 't oude klooster, vormt er nog steeds een deel van. Een deel der vensters heeft nog de gothische spitsboogvormen en de kelders, waar de provisie en de inmaak worden neergezet, zijn in werkelijkheid kloostergangen. Door die kloostergangen dwaalt Line en in die kloostergangen neemt God Line bij de hand en wijst haar op de levensdeur, die niet dichtvallen mag. Die geopend moet blijven naar de zijde van het hoogaltaar, omdat het leven anders een gevangenis zou worden vol van giftige afgrondsdampen.

Wat is er toch met de lage gangen van dit verlaten klooster! Spitsbogen vouwen in deemoed hun handen er boven en in de

zuivere rondingen van hun gewelf hangen schaduwen, die nooit geheel worden opgelost, hoewel de zomerzon een groot gedeelte van de dag naar binnen speelt. En er is leven in de gangen; een uiterst subtiel maar niettemin krachtig leven, krachtiger, naarmate de gangen zich meer afwaarts spoeden van de woonruimte. Line dwaalt door de halfondergrondse gangen en voelt zich omhuiverd van datgene, dat blijft, ook wanneer alle aardse vormen reeds lang tot stof en puin zijn vergaan. 't Geeft haar een vreugdige voldoening, dit kleine contact met de dingen, die men zien noch horen kan en die voor het redelijk verstand als onbestaanbaar worden geacht. Sibbo's dochter strijdt met moekes kind, dat zonder de geur van het hoogaltaar niet leven kan en zo sterk is het leven, dat de stille kloosterbewoners als het meest essentiële van hun bestaan hier hebben achtergelaten, dat de echte Line iedere keer het pleit met glans en ere wint. Klinkt er niet het onbestemd geritsel van wijde grove gewaden door de gangen en het monotoon gefluister van vele, vele gebeden? Zijn er niet ogen, die op haar zien. . . . zoekend. . . . vragend. . . . ? Zijn er niet handen, die zich naar haar uitstrekken. . . . of ze een der hunnen wil worden? Line voelt zich omringd door tegenwoordigheden, die haar wegvoeren naar het oord, waar alle weemoed en klaaglijkheid tot zwijgen komt. Moeke Grietjes brokkelig bestaan, Sibbo's multatuliaanse bitterheden, de lasten en zorgen om de jongere kinderen — zelfs de prins, die ze najagen wil — alles wordt weggevaagd door de machtige hand, die hier is blijven regeren, ondanks verlatenheid en verval. De oude kloostergangen houden Lines ziel in leven, die voor het overige van haar bestaan op hongersnood en verschrompeling is aangevoelen, en die deze dood als normaal, dus als goed, moet leren zien. Maar er worden hulptroepen in het veld gebracht, min of meer ongeordende hulptroepen, niettemin mogen ze helpen om de overwinning te behalen. De nieuwe Ter Apelse vriendinnen gaan zonder uitzondering naar catechisatie. Moet Line niet naar catechisatie? Hè, dat is ja vreemd! Een wicht van zeven-

tien jaar. „Kom met, wicht, olle dominee Westerman vindt 't vast wel goed!”

Line is gewild als vriendin. Haar omgeeft de nimbus van het stadskind, dat wonderverhalen te vertellen weet over Groninger kermis en de viering van 28 Augustus. Haar tantes wonen in een vrij 'erenhoes en de waardin van het 'erenlogement is haar moekes nicht, nicht 'Armke, die voor de deftigste studenten de fijnste diners bereiden mag. Nevens dat alles heeft Line ook nog een goedmoedige, gulle natuur, die helpt en geeft zonder bedenken en een heldere, zuivere zangstem, waarmee ze hoog en laag kan zingen naar dat het nodig is. Nu moet ze dus mee naar catechisatie, 't is overduidelijk, dat ze ook daar bij behoort. „Kom met, wicht, kanst gerust metkomm'n!”

Mee? Zij mee naar catechisatie? Er flonkert iets voor Lines ogen; 't steeds met sterven bedreigde altaarlicht, dat zich nieuwe levenssappen hoort beloven.

Maar eerst aan pa vragen. Pa moet het goedvinden, anders kan er niets van komen! Goed, eerst dan maar aan pa vragen.

't Is een zomeravondschemering en de wichter betrekken buiten de wacht, te onwennig nog tegenover het vreemde stadse gezin, om vrijmoedig mee naar binnen te gaan. Ook weten ze op geen stukken na hoe de pa, die niet tot de gemakkelijksten behoort, dat is duidelijk, Lines verzoek zal opvatten. 't Lijkt dus het beste om veilig buiten schot te blijven en zo vlijen ze zich neer op het gras onder de oude notenboom en keuvelen zachtjes en werpen nu en dan een steelse blik op het huis. Konden ze maar horen, wat daar achter die muren besproken wordt. „Pa, mag ik wel mee naar catechisatie? Sientje en Geertje gaan ook, pa, en alle wichter. Vindt pa 't goed?”

Met een merkwaardige blik ziet Sibbo zijn dochter aan. Er ligt iets van geringschatting in die blik, maar ook de verbazingwekkende ontdekking, dat die dochter snel bezig is een volwassen mens te worden, met eigen wil en verlangens. Als hij haar nog wat aan de band wil houden — en dat wil hij immers, een vader moet toch volledig de baas zijn over zijn kroost —

dan zal het goed zijn, de teugels nu wat te laten vieren. Niettemin is er wat lust tot kleineren, een onaangename schamperheid in zijn stem.

„Jij bij een dominee in de leer? Wat wil je daar in vredesnaam doen?”

„Nou, leren, pa, met de andere wichter mee, dat weet pa toch ook wel. En zingen. Zingen doen ze er ook. Tweestemmig, pa. En misschien ook wel eens driestemmig!”

Zie, dat is een vondst, dat driestemmig zingen. Laat pa denken, dat 't een soort van zangles is bij dominee Westerman, zoveel te onschuldiger lijkt 't en des te eerder zal hij zijn toestemming geven.

Sibbo glimlacht en trekt hoorbaar aan zijn pijp.

't Zijn de tekenen van goed weer.

„Mag ik gaan, pa?”

En Sibbo, tussen twee pijphalen door:

„Och ja, ga maar. Zolang we hier nog wonen, zul je er wel niet veel kwaad leren.”

Wat zit moeke klein en ineengedoken over haar naaiwerk gebogen. Kleiner dan vroeger lijkt ze, verschrompeld, vereenzaamd temidden van het uitbottend leven der haren. Draagt ze leed, daarom, dat haar Line de weg tot de roomse kerk nu voorgoed wordt afgesneden? Linechien zal protestant worden. Protestant, wat is dat eigenlijk? Zoals Sibbo is? Of. . . . Moeke schudt haar hoofd. . . . moe. . . . Heeft ze altijd nog hoop gehad op een eens. . . . op een later. . . . waarin ze vrijheid zou hebben om volgens haar hartewens te leven. . . . dicht bij het hoogaltaar. . . . samen met haar kind, haar Line? Of duikt ze weg diep in de schaduw van de smaad, niet mee te tellen in het gezin, dat ze met haar eigen moede gemartelde lichaam heeft gebouwd?

Line gaat naar haar toe, strijkt met haar stevige hand over het nog altijd bruine haar van 't morgenwolkje en knuffelt haar even.

„Bist mien laif moekien, heur.”

En Grietje zegt: „Wicht,” en dat ene woord zet een zonnestraal midden in de avondschemerige kamer.

De wachtende wichter begrijpen niet recht, waarom Line zo blij naar buiten komt, maar ze vatten 't heel goed, dat dominee de volgende avond de nieuweling met enige verwachting ontvangt. Hij speurt met geoefende ogen de honger achter haar onwetendheid en maant haar aan flink te leren, dan kan ze gemakkelijk de achterstand inhalen. Heeft ze wel een Bijbel? En een gezangboek? Neen? In 't hele huis niet een te vinden? Foei, en ze woont nog wel vlak naast 't klooster!

„Maar die waren rooms, dominee!”

Zeker, ze heeft gelijk, die in het klooster woonden, waren rooms. Bovendien is het al zo lang verlaten! Een Bijbel en een kerkboek echter krijgt ze van hem cadeau, nu moet ze maar vlijtig leren.

Van nu af aan wordt er een schat van bijbelse verhalen in Lines hart herboren, tegelijk met de meest gangbare psalmen en gezangen. Ze schieten wortel als planten in een onverbruikte akkergrond en zelfs de koel donkere stomp, die er thuis overheen wordt gezet, is niet in staat ze geheel te verstikken. Op Sibbo's in sarcasme gedrenkte informaties wat ze zoal leren moet, antwoordt ze met geruststellende luchtigheid en tegenover moeke zwijgt ze instinctief over het nieuwe en onroomse, dat zijn intrek neemt in haar gemoed. De plantjes echter krijgen een verbazingwekkende taaierheid, een heel mensenleven gaan ze mee, hoewel hun voedselbodem meestal uit niet meer dan woestijngrond bestaat en zelfs brengen ze af en toe nog bloesems en vruchten voort, grappige koboldachtige vruchten, die doen denken aan een wilde pruim of kers. Want direct en gul meedelen van wat ze als schat in haar hart borg, kon Line niet, bang als ze haar hele leven gebleven is voor betweterij en critiek van wie haar omringden. De schaduw van oude bomen blijft soms leven, terwijl ze zelf reeds lang vergaan zijn tot pulver en as.

En, moeke en Line en de kleinere kinderen maken het best in Ter Apel. Ze vinden nieuwe levenslust in alles wat het jaar

schenkt. Line nadert snel de volwassenheid: ze weet, dat het voor haar noodzakelijk zal zijn een prins te zoeken, die haar een ruimer en makkelijker leven verzekeren kan, dan kleine moeke geniet. Overigens gaat 't met moekes kwaal zienderogen vooruit. Ze heeft vele dagen, dat ze al haar werkzaamheden kan verrichten zonder een zweem van benauwdheid en in de nazomer is ze zelfs zo ver, dat ze met de grote meisjes mee een boogje springt. Toen haar kindertjes boven aarde stonden en ze daarna geplaagd werd door haar kwaal en de stad, meende ze reeds stokoud te zijn, nu begint ze weer te ontdekken, dat haar jeugd nog lang niet voorbij is, dat ze integendeel een grote achterstand heeft in te halen en ze lacht met de wichter en springt met sierlijke pasjes in het draaiende touw en strijkt haar haren glad en kan nog maar juist weer tot de vereiste rust komen, eer Sibbo op het toneel verschijnt. Want het blijft natuurlijk gewenst, dat pa zulke uitspattingen niet te weten komt.

Daar stapt dus Sibbo het toneel weer op. Met patriarchale rust heeft hij zich in het dorpsleven weten te schikken. Hij resideert graag in zijn rieten armstoel met de ingeweven zwarte looper buiten onder een schaduwboom en leest zijn krant of zijn Multatuli. Ondanks de vreugde en het bloeien om hem heen, voelt hij zich vaker en vaker wat Sjaalmanachtig. Want zeg nu, is hij eigenlijk geschapen om de armzalige praktijken der smokkelaars te ontmaskeren? Men zou kunnen aanvoeren dat iemand, die er prat op gaat uit het dierenrijk te zijn voortgekomen, allerminst aanspraak moet maken op grootheid en grootsheid van het leven. In dit geval echter is Sibbo wel degelijk geschapen en natuurlijk tot iets oneindig beters dan zijn tegenwoordig bestaan. Is 't niet belachelijk en een symptoom van de grove fouten, waaraan de maatschappij mank gaat? Die accijnsen bijvoorbeeld, dienen ze niet enkel en alleen om de beurs der kapitalisten nog meer te spekken? Terwijl eerlijke arme tobbers niet weten hoe ze rond zullen komen! Terwijl arme onschuldige Sjaal mannen uitgestoten worden, omdat hun ideeën niet passen in de kraam der bezittende en heersende

klasse. Sibbo wroet veel in deze soort afvalgedachten der mensheid en hij apprecieert het buitengewoon, wanneer iemand in dezelfde geest eens met hem mede wroeten wil. Daardoor komt het zeker ook, dat hij bijna vriendschap sluit met de Heer uit Betere Stand, die opvallend trouw zijn zieke zuster bezoeken gaat en daartoe iedere keer de grens passeren moet. Die Betere Stand is hem al van verre aan te zien. Zijn vadermoorders gaan bijna schuil onder goed gefatsoeneerde bakkebaarden; zijn deftige lange jas, zijn hoge hoed, zijn wandelstok met gouden knop, alles tekent de man, die iets bereikt heeft en die het weten kan. Haast heeft hij nimmer, zijn zuster ziet hem immers tweemaal per week en tijd voor een praatje kan er dus altijd wel af. Natuurlijk mag het ambtelijke daarom niet vergeten worden, hoewel 't belachelijk is, deze vriendelijke, gedistingeerde heer ook maar heel in de verte van smokkelpraktijken te verdenken. Men zou zichzelf een kleingeestige schurk wanen, indien men hem niet met alle coulance behandelde. Klein-geestigheid nu is het laatste waar Sibbo van verdacht wil zijn en daarom begroet hij na de eerste kennismaking de Heer al met een welwillende glimlach en een blik van begrijpen.

„Iets te declareren, meneer?”

Jolig gebaar van de overzij, beide handen wijd uiteen zodat het zonlicht schittert en vonken spat in de gouden knop van de wandelstok.

„Dit is alles wat ik bij me heb. Wil u mijn jaszakken nakijken? Mijn hoed misschien? Doe 't gerust, je kunt nooit weten, tussen de voering — denk eens aan, daar zou ik heel wat kunnen verstoppen. Nou?”

Maar Sibbo slaat de uitnodiging af. Beschamend, minderwaardig werk.

Met vlag en wimpel wordt de ziekentrouster doorgelaten, weken-, maandenlang. Opvallend lang blijft de zuster ziek; ja, ze gaat langzaam achteruit, een slepende kwaal; de broer zal zijn zuster missen, wanneer eenmaal de slag gevallen is. Een diepe zucht ontsnapt zijn borst, ja 't is dwaas, zoals

mensen aan elkaar gehecht kunnen zijn. En 't is wreed, om dan toch van elkaar te moeten.

Een bekende figuur wordt de tippelaar op de douane-post, een gelegenheidsvriend, die steeds jovialer wordt en sigaren presenteert en voor Sibbo's kinderen zelfs nu en dan een echte Groninger koek meebrengt. Van Tussen beide Markten. De aller-echtste, die er te krijgen is.

Maar er komen steeds dringender berichten binnen over spiritusmokkal op grote schaal en tenslotte wordt aan Sibbo en zijn collega een jonge marechausee toegevoegd ter assistentie. Dat is nu op zichzelf al niet in de haak en volslagen overbodig, maar aangezien 't in deze verdorven maatschappij nu eenmaal niet anders kan, schikken de twee oudere beambten zich in hun lot, hoewel ze dat doen onder honend zwijgen.

En weer komt de Heer van Stand aangewandeld, schrikt nauw merkbaar van de vreemde eend in de bijt en gedraagt zich, zeker door die schrik, jovialer dan ooit. Hij klopt zijn oude kennissen op de schouder, presenteert een fijne sigaar, debiteert de laatste nieuwtjes uit de grote buitenwereld en wil als gewoonlijk dan de grens passeren. De marechausee echter bewondert intens de stok met gouden knop. Prachtstuk. Duur ding zeker. Tjonge, jonge, dat zit er an, hoor. Zo iets moois heeft hij nog nooit gezien. Of hij hem eens even in handen mag hebben?

Dan wrikken jonge sterke handen eens aan de gouden knop, maken een kleine schroefbeweging. . . .

Ziedaar, de knop geeft mee, de stok blijkt hol te zijn en gevuld met spiritus, die nu in een dun geduldig straaltje uitloopt over de vloer.

De jonge getreste triomfeert. Dagen-, weken-, maandenlang is op de meest joviale manier de wet ontdoken. Sibbo en zijn collega boeken hun grote nederlaag, die te groter is, omdat er sigaren gepresenteerd en koek cadeau gegeven werd.

Vanaf het ogenblik van zijn vernedering is Sibbo werkelijk Sjaalman, miskend, misplaatst op een onhoudbare post in een verkeerde maatschappij. De joviale Heer van Stand wordt een

slachtoffer, evenals Sibbo zelf en Sibbo wordt het te erger, omdat op de eerste vrijwel abstracte vernedering de zeer concrete vernedering van een standje volgt. De jonge getreste nu is een Hollander voor wie het Groningse volk een vreemdsoortig mensenras is, dat nog onderworpen moet worden. Daardoor verliest hij alle grenzen uit het oog en scheldt er lustig op los, waarop Sibbo met grote virtuositeit van antwoord dient. De woorden stoten verwoed tegen elkaar en het einde is een dreiging van de Hollander: Sibbo moet er uit, hij laat zich verlakken en omkopen; er uit moet hij.

't Onafwendbare gebeurt. Sibbo wordt met een onaangename reprimande teruggezet op een tweede plaats. De bittere nasmaak van die reprimande blijft hem dag en nacht bij. Hij sputtert en spuwt er tegen en werkt zich al sputterende naar zijn ontslag toe. Als een gedrevene. Hij kan zijn terugzetting niet verdragen en dat hij gecontroleerd en bijwijlen op zijn vingers getikt wordt, vreet aan hem als een boze kanker. Hij speelt de zwaar beledigde, het slachtoffer van grove fouten in 't maatschappelijk bestel en gaat zich aan sarcasme te buiten. Hij ondergraaft zijn levensboom; lang zal die niet meer staande kunnen blijven.

De kleine moeke voelt de slag van verre reeds aankomen. Sedert de catastrofe met de getreste, waarvan ze de grote omtrekken vernomen heeft, heeft Sibbo zo'n zeker iets over zich, dat een naderend onheil doet vermoeden. Voor de rest doet de dorpsbabbel ook zijn werk.

Bijwijlen staat ze stil in haar geliefd domein, in huiskamer of tuin of kloostergang en kijkt verschrikt om zich heen. Kon ze 't een moment vergeten, dat, wat dreigt? Maar als Sibbo zijn donkere spel voortzet — en dat doet hij zonder enige twijfel, Sibbo is ja iemand, die met zijn dwarse kop liever tegen de muur wil lopen, dan bijtijds omkeren — dan krijgt hij zijn ontslag. Ach God! 't Is om jezelf tot in de grond te schamen. Hoe goed kan Griet begrijpen, dat hij, die de macht daartoe heeft, hem ontslaat uit zijn dienst! Hij deugt niet voor dit werk, hij deugt er helemaal niet voor! Dan echter zullen zij

weg moeten uit dit huis, weg uit Ter Apel, waar ze dan niets meer te zoeken hebben! Afscheid nemen van dit alles, van de kleine levensvreugden die het in zich bergt! Van het grasveld en de bloemen, van de oude vruchtbomen en de kloostergang, van de wijde verten die ze hier zo heel dicht bij zich weet en die 't arme hart ruimer doen ademen. En het geld, 't geld! Waarvan moeten ze leven, als 't tractement ophoudt? Grietje vlucht in het diepst van de kloostergang en schreit bange tranen en voelt de oude beklemming haar borst bezetten, een verdreigement van wat haar te wachten staat, als Sibbo het inderdaad weet door te zetten tot aan zijn ontslag. De eenzaamheid van het leed schudt haar ziel en uit die eenzaamheid wordt het grote heimwee geboren. Is ze niet een stuurloos schip, een lamgeslagen wrak welhaast? De kerk was het stuur van haar leven, maar de kerk is haar ontnomen. Zie, als er nu een goede heer pastoor was, aan wie ze al haar leed en zorgen vertellen kon. Als de goede oude heer pastoor uit haar kinderland er nu was, die haar een hand op het hoofd lei en sprak van vergeving en herstel. Hoe zouden zelfs deze grauwe wachtdagen verlicht worden door een glimlach van hoop! Maar dat kan ja niet, dat kan ja nóóit weer. Zij mag de kerk niet meer hebben en de kerk haar niet. . . .

De eenzaamheid echter blijft schreien en 't verlangen groeit. Dan herinnert moeke zich haar dochter, de jonge sterke stam, waartegen een moede kleine vrouw wel leunen kan. Ze vertelt Line van haar angsten, op een lauwe zomeravond, wanneer Sibbo voor zijn nachtdienst vertrokken is en het jonge grut reeds in de bedsteden ligt. Ze wijdt haar oudste op klaaglijke toon in in haar ondraaglijke angst voor de toekomst. De avond ruikt naar versgemaaid gras en naar de scherpe uitwaseming van Turkse lelies, de jasmijn wuift met nog half gesloten bloesem en de hemel is licht en klaar; hij nodigt het hart op reis te gaan door zijn mysterieuze gewelven naar de verre streken, waar al de vele jonge levensverwachtingen vervuld worden. Lines reis wordt onderbroken door moekes klaaglijke stem. Ze ploft omlaag, dompelt onder in donkere weerzin. Daar zijn ze

nu allen met elkaar: moeke, zij, Jacob en de zusjes. Zij willen hier blijven, het huis en de tuin en heel Ter Apel zijn nodig voor hun geluk. Maar door 't drijven van pa zullen ze dat zeker verliezen. Line weet dat 't zo zal gaan, even onfeilbaar als moeke het weet.

„En wat dan, moe?”

„Dan moet pa wat anders zoeken. We moeten toch leven! Och God, en dan zeker weer in stad!”

„Dat zou ja ook wat wezen, moe!”

Waarop moeke alleen nog maar zuchten kan en vertwijfeld om zich heen zien.

't Jaar is nog geen maand ouder, wanneer Sibbo inderdaad zijn ontslag krijgt. Er is in een onweersnacht een zware partij smokkelwaar de grens gepasseerd, hij had dit dienen te beletten. Uit meelij mag zijn gezin in de oude pastorie blijven wonen, totdat de vader een nieuwe betrekking heeft gevonden.

Jawel, maar Sibbo laat 't er niet bij zitten. Ze hebben niet het recht, hem zo te ontslaan. Hij wil wel eens zien of er geen recht meer is in het land. Een felle, wrange strijd begint. Schoon gecalligrafeerde brieven worden verzonden, haastig neergepende ambtelijke stukken keren terug. En de zomer loopt al op zijn eind. De Augustusdagen zijn overdadig van hitte, de pruimen worden rijp en de appels en peren zwellen bij de dag, de weemoed van de laatste eigen oogst kleeft er aan. En de avonden worden bedenkelijk lang.

Sibbo pent zijn bezwaarschriften neer en zit verder urenlang te roken in de rieten leunstoel, donker voor zich starend, geen ander lid verroerend dan de vingers van de rechterhand, die de opstandsmars trommelen, waarbij zijn oproerige gedachten zich in slagorde moeten scharen. Moeke loopt rond met zenuwblosjes op haar wangen. Line wordt smal en zorgelijk en 't geld slinkt angstwekkend. Er moet verandering komen, zo gaat 't niet langer. Nu schrijven blijkbaar niet helpt, wil Sibbo mondeling zijn zaak gaan verdedigen. Een keer onderneemt hij de tocht naar stad per omnibus, hoopvol gestemd. De volgende keer kan het reisgeld er niet meer af, dan gaat hij te voet, met

als enige genoten zijn wandelstok en zijn opstandigheid. Laat in de nacht zitten moeke en Line op de hardstenen deurstoep op hem te wachten. Ze durven hem niet buitensluiten, 't zou zijn, alsof ze hem daarmee ook buiten hun leven wilden zetten. Naar bed gaan bij open deur kan ook niet, dus is 't enige, dat ze wachten, op de stoep, ieder geleund tegen een deurpost, de oren gespist op de mogelijke nadering van voetstappen en stokgetik. Laag en erbarmend hangt de nacht over de twee schaduwgestalten. Een vogel piept dromerig, verder weg loeit een koe, langgerekt en angstig, ergens op een slapende hofstede slaat een hond fel aan. Op de doodse stilte van hun nacht maken die geluiden geen inbreuk. Pa moest toch lang reeds thuis zijn! Wat kan er gebeurd zijn onderweg? Och God, och God, als er nog meer bij zou komen! En het geld slinkt zo onrustbarend! Er is al geborgd, buiten Sibbo's weten om. Hij laat zich iedere maaltijd goed smaken, zonder naar de herkomst er van te vragen.

Hebben ze gedommeld allebei? Of is alleen Line een poosje door slaap overmand geweest? Moekes gejaagde stem roept haar klaar wakker. „Line, wacht, is 'em dat?”

Meteten hoort ook zij van verre gelijkmatige voetstappen klinken door de geluidloze nacht en het tikken van een stok op 't verharde weggedeelte.

„Pa komt er an, wicht, Goddank. Gauw in bed, laat hij ons hier niet vinden. Gauw maar.”

Haastig richten de twee schaduwen zich op en verdwijnen schuldbewust in het huis, waar de schaduwen oppermachtig zijn gaan heersen. Op de tast ontkleden ze zich en glippen in hun bedsteden. Sibbo heeft hun verboden op hem te wachten. Ze moeten niet denken, dat hij onder een vrouwenplak wil zitten en zich haasten om zo en zo vroeg thuis te zijn.

Een van de tochten levert een schraal succes. In plaats van eeerherstel wordt Sibbo een andere betrekking aangeboden. In stad. 't Tractement is alweer minder, maar hij zal 't toch maar aannemen. Alleen, de heren daarginds moeten nu niet denken, dat hij dit als een gunst beschouwt.

't Vooruitzicht van weer geregeld binnenkomend geld maakt 't Griet en haar Line gemakkelijker om zwijgend de offers te brengen, die haar nu worden opgelegd. Bovendien is er veel werk aan de winkel. Ze schrijven aan nicht Harmke om een woning voor hen te huren, ze verzamelen alles wat ze aan groenten en vruchten nog kunnen krijgen. Met een listige glimlach zamelen ze in. In de komende winter althans zal er nog een geur van Trapelse rijkdommen hun stadse woning doorwaaien.

Terug in Groningen. Terug in stad. Na jaren Trapelse zon terug in de smalle straten met de dreigende huizenrijen.

Kleine moeke maakt het overigens redelijk wel. De ergere kwaal, die zich te voren vrezen liet, schijnt door de zonnige rust van 't boerenland bedwongen. Voorzichtig leven natuurlijk, want geheel verdreven is de bleke vijand niet. Eerder lijkt het, of hij een ander in zijn plaats heeft gesteld. Een, die minder direct strijdt, minder dreigt met onmiddellijke desorganisatie van het gezin. Moeke is asthmatisch geworden. Nog weet ze haar aanvallen van benauwdheid te verbergen achter luchtige woordgordijnen. „Moeke wordt oud 'eur, jonge, jonge, dat traplopen gaat zo goed niet meer.” Of wel: „Kiek nou, ik snak naar adem als een vis op 't droge, en wat heb ik nou gedaan!” Met zulke woordgordijnen, hoe doorzichtig ze ook mogen zijn, merkt Sibbo niets van de kwaal. Alleen Line doet die eerste dagen van stadsleven en trappenlopen enkele benauwende ontdekkingen, die haar moeke met heel andere ogen doen aanzien: een kostbaarheid, die wel eens plotseling verloren kon wezen.

Maar Line zoekt haar oude hoedenatelier weer op, waar ze welkom is met haar vernuftige vingers en goede smaak. Dan is ook zij hele dagen van de vloer en kan moeke haar aanvallen alleen verwerken. Ze is er dankbaar voor. Wat zou 't wezen, wanneer Sibbo en de kinderen om haar heen stonden, machteloos tot helpen!

Dus terug in stad. Line zoekt haar weg door het nieuwe leven en kijkt met ogen, die afstand genomen hebben, om zich heen. Zijn de tantes zoveel ouder geworden in die jaren? Zulke echte

olle vrijsters? Haar gezichten zijn smaller, valer en meer gerimpeld en haar lippen sluiten zich vaster opeen in een ononderbroken afkeuring van alles wat zich buiten het eigen kringetje rekt en strekt. En is tante Geertje dus werkelijk weg? Met een kleine verwachting in haar hart is Line haar kamertje binnengegaan, de eerste maal, dat ze 't smalle herenhuis bezoekt. Misschien hebben de tantes 't kamertje van Geertje zo gelaten als het was, misschien is er nog iets te vinden van kleine tante Geertje, een glimlach, een ademtocht, voor Line alleen. Maar het kamertje is een rommelkamer geworden; een afgekeurde kast staat er en een stoel met gebroken poot. De kanarie, de bloemen, alles is weg, dood. Stof ligt overal. Dat heeft de laatste glimlach en de laatste groet van tante Geertje begraven. Slechts Suze, ouder en ronder geworden, pinkt een traan weg bij de herinneringen, die ze voor Line ophaalt. „Ja, mien wicht, dat is alles, wat er van tante Geertje over is. Och ja, mien wicht, dood is 't end van alles, most maar denken. Maar kom, ik moet 't vlees opzetten, de juffers willen nog altied precies op tied eten, klokslag zes en anders deugt 't niet. Gao'st met in keuken, wicht?”

Neen, dat doet Line vandaag niet. 't Huis is haar vreemd en leeg geworden, nu tante Geertjes zonnetje er niet meer schijnt. Veel had ze willen vragen over tante Geertje. Onklare, woelende vragen. Aan tante Geertje zelf zou ze veel willen vragen. Hoe ze 't gehad heeft in haar ziekte. . . . of 't heel erg was om dood te gaan.

Ook Suze is haar vreemd geworden. Is dat zo: de dood het eind van alles? En dominee Westerman dan, die telkens met lichtende overtuiging beweerde, dat dood niet het einde was, maar integendeel de poort tot een nieuw begin. Als dat zo is, dan weet tante Geertje er nu wel meer van. . . . Tante Geertje wat weten? Hoe kan dat nu. . . . ze is dood. . . . en begraven. . . . Twee werelden golven om haar heen, rukken en trekken aan haar; de wereld van het hoogaltaar des Levens en die andere wereld die gelijk is aan een markt, waar men zoveel mogelijk koopjes moet halen. In geen van beide slaat ze de tenten van

haar leven op, omdat ze noch van de ene noch van de andere wereld de consequenties aandurft.

Ze gaat nu ook weer op catechisatie, een jaar nog, tot haar aanneming. Tot vader Sibbo's grote genoegdoening zal dat gebeuren bij de remonstrantse predikant, die in de betere kringen veel naloop verworven heeft om zijn redekunst en om zijn onbeperkte vrijheid van opvatting. De golven van deze opvatting nemen Line op hun rug, dragen haar omhoog en laten haar onverbiddelijk weer vallen in een donker, dat krioelt van roofzuchtige vragen en twijfelingen. De gewijde verhalen, door dominee Westerman met zoveel nadruk als dragers der Goddelijke openbaring verklaard, worden gelijkgeschakeld met de mythen, sagen en legenden der overige primitieve volken, men behoeft aan de ene niet meer waarde toe te kennen dan aan de andere. De dominee, die geen dominee maar meneer moet heten, opent een boek en leest met zijn diepe smartelijke stem Multatuli's gedicht voor: Het gebed van een onwetende. Dat blijkt de diepste grond van zijn belijden: O God, er is geen God!

Nog dagenlang horen de meisjes de sonore klank van zijn stem in hun harten naklinken en even zoveel dagen ondergaan ze de huiveringen van het eeuwige niets. Maar in het aldus leeggeroofde hart rijst een nieuwe vraag. Jezus, behoort ook Hij thuis in het nevelrijk der mythen en legenden? Wat blijft er over van Lines hart, wanneer ook Hij en daarmee het enige hoogaltaar der mensheid van haar weggenomen wordt? De volgende les waagt ze haar vraag, aarzelend, kleinmoedig, daar ze zich maar zo'n heel onaanzienlijk persoontje weet te midden van Groningens deftige jeugd.

„En Jezus dan, dominee. . . . meneer?”

„Wie vraagt dat? Onze Line? Lang niet dom, hoor!” Alleen daarmee roert ze een probleem op zichzelf aan. Ook hieromtrent is weinig met zekerheid te zeggen. Ongetwijfeld heeft er wel een nobel mens geleefd in die tijd, een volksredenaar met een grote toeloop van vereerders. Maar ja — het wonderbaarlijke is er natuurlijk later omheen gedicht door Oosterse be-

wonderaars, die hun ongebreidelde fantasie in 't werk stelden om propaganda voor hun meester te maken. Ze bedoelden 't ongetwijfeld goed, ze waren als dichters, die zichzelf in vervoering brachten en met steeds feller kleuren hun meester schilderden. En hun publiek, de luisterende mensen van die dagen, was als een kind. Hoe bonter de plaat, hoe groter de belangstelling. Daaruit zijn de zogenaamde wonderen te verklaren. Een kind van onze eeuw weet natuurlijk dat zo iets niet kan bestaan.

„Niet waar, Line, dat ben je toch wel met me eens?”

Line knikt van ja. Als de meest deftige en geleerde mensen zo denken, wel, dan dient zij zich er wel bij aan te sluiten. Ook al doet het even pijn.

Hoog door de hoge Hemelen trekt een glimlach, ver boven Lines verwarde denken. Hij, die de Waarachtige Waarheid is, heeft eenmaal Zijn teken laten indrukken in Lines hart. Het hoogaltaar is opgericht. Geen macht ter wereld zal het geheel kunnen neerrukken.

Jaren later — tientallen jaren later — is de wijsheid van de moderne richting vervlogen als de zwervende wolken schaduw boven een landschap. Maar Line zingt het lievelingslied van dominee Westerman: „Jezus neemt de zondaars aan, Roept dit troostwoord toe aan allen”. En ze weet, dat ze dit zingt tot Hem, die leeft in alle eeuwigheid.

't Leven is schoon, ondanks de aanvallen op Lines binnenste hart. 't Zijn trouwens geen dreunende mokerslagen, die 't hele gebouw doen schudden. Ze worden gemakkelijk, als niet zo heel veel ter zake dienend, verdoofd, onhoorbaar gemaakt door het stadsleven, waarin ze meer en meer thuis raakt.

Er duiken vriendinnen op, die, met de stad mee gegroeid als ze zijn, wijs zijn in de Groninger genoegens. Er zijn de concerten in de Harmonie, te duur voor hun smalle beurzen, doch langs een omweg toch bereikbaar. Line zwelgt in de muziek en in de grootheid van de omgeving. Alle romantiek steigert hemelhoog in haar op en haar wensen houden gelijke vaart er mee. Eenmaal in de voorste rijen der luisterenden te kunnen

zitten, met de hoge rust van iemand, voor wie het entréegeld niets te betekenen heeft! In een japon van zware ruisende zij, met décolleté en sieraden en een echte queue de Paris! Een prins uit het sprookje zal noodzakelijk zijn, om die wensen te kunnen bevredigen! Maar ze is jong... en knap... wie weet!

Ook zijn er bonte studentenfeesten en historische optochten op 28 Augustus, de dag van Groningens ontzet. Jonge luchthartige studenten zijn onkenbaar veranderd in personen van grote waardigheid en statie. Namen worden gefluisterd... kenst niet zien, wicht... dat is ommers die... en dat is die... Legendarische kapitalen worden eerbiedig genoemd... de onkosten der hoofdpersonen, verbonden aan de eer van hun rol. „Zoveul? Hoe kan dat?”

„Och wicht, hij het ja een rieke vader! Geld genoeg, aste dat maar weetst!”

Maar nu schitteren dan ook de oude prachtgewaden; een stuk glanzende romantiek is neergedaald tussen de grauwe, nuchtere huizenrijen der oude stad. Line verzadigt zich er aan. Ze ziet kans, vijf-, zesmaal de optocht op verschillende punten der stad te zien. Ook 's avonds nog eenmaal bij 't licht van toortsen en flambouwen.

Hoe laat is 't? De hoge Martinitoren speelt zijn carillonwijzen hoog boven 't straatgewemel, zijn waarschuwend klikkevoor, zijn sonore uurslag. De wichter vergeten de slagen te tellen. De feestdag heeft bezit van hen genomen, wat zou hun verder kunnen deren? Er komen broers en vrienden van die broers opdagen. Nu kunnen ze samen het fuiven nog een uurtje voortzetten, de draaimolen in en dan wafels gaan eten voor de kraam op de Grote Markt. De paartjes vormen zich. Armpie door om mekaar niet kwijt te raken in 't gedrang. Ogen glinsteren, wangen gloeien en de wafels smaken als gebakken goud. Dan volgt het thuisbrengen, twee aan twee in enigszins vertraagd tempo. 't Drukt gewoel blijft achter, de straten worden stil met juist genoeg herinneringen aan de schone dagdroom, om zelf in droomstemming te blijven.

„Hier is mien 'oes al,” zegt Line zacht.

„Hier al? Da's ja jammer. Wat krieg ik nou nog? Een smok? Een klein smokkien maar, veur de wafels en 't thuisbringen?” Een kus? Waarom niet? De dag, de avond, alles vraagt er om. De kus wordt gegeven, vrijmoedig, een jeugd noodzakelijkheid, zonder enige drang naar consequenties.

„Kanst goud smokken,” zegt de jongen tevreden. „Ik wil die nog wel eres thuisbringen, 'eur.”

Line wendt zich deurtoe, voldaan van een glanzend geluk. Hé, da's ja vreemd, de deur staat open, op een kier!

Even kijkt Line om naar de jongen, in een soort saamhorigheidsgevoel, dat hem dit vreemde verschijnsel meedelen wil. De jongen is met lange, rustige stappen reeds een eind ver weg. Dan stapt Line naar binnen, door de half geopende deur. En achter de deur staat het noodlot. Vader Sibbo, die juist voor de tiende keer op de straat naar zijn verloren dochter wilde gaan uitkijken. Over twaalf en nog Line niet in huis! Daar kan niet anders dan absolute verlorenheid de grond van zijn. De hele avond, gebogen over een boek, dat zijn hart met troosteloze bitterheid besmette, heeft hij zichzelf gevoerd, geladen met de meest ingrijpende verdachtmakingen over het gedrag van zijn dochter. Nu vaart hij als een stormwind over Lines vreugde. De verliefde jongeling en zijn kus hebben alle sluisen opengezet, 't onweer rolt over Lines hoofd met verbijsterend geweld. De hagel striemt, de afgronden loeien elkaar verschrikkingen toe.

„Zo, ze loopt dus met jongens, daarom wil ze er 's avonds zo graag uit! Jawel, ze bedriegt haar ouders, wie weet, hoe ver ze hen al bedrogen heeft! Stille waters hebben diepe gronden, dat zie je nu ook al weer. Schande zal ze brengen over zichzelf en over 't hele huisgezin!”

Sibbo warmt zich steeds intenser aan zijn eigen toorn. Welbespraakter wordt hij, dan hij zelf ooit geweten heeft dat hij kon zijn. Hij jongleert met woorden en gedachten en iedere worp is raak. Moeke staat er handenwringend bij. Ze haat haar man in dit ogenblik, o, hoe haat ze hem! En in die haat, on-

kenbaar er in verwickeld, haat ze haar eigen klein-vrouwelijke zwakheid, juist tegenover Sibbo. Ze zou hem willen slaan en beuken met haar moegewerkte handen, teneinde hem het zwijgen op te leggen. Ze weet, dat ze het niet zal doen. Hij is Sibbo, haar man tot het eind van haar dagen, bij wie ze slaapt en die ze dienen moet met lichaam en ziel. Langzaam maar onafwendbaar voelt ze een van haar asthmatische benauwdheden opkomen, dat gaat gewoonlijk zo bij heftige zenuwbeweging.

Bij Line echter zakt de eerste verbijstering weg. Met geopende ogen ziet ze nu haar vader, als een vreemde, bezeten door de dwanggedachte van haar verdorvenheid. En door zijn vaderrechten, die roof zijn, omdat hij ze zich nooit eigen heeft gemaakt in liefde en nood. Ze ziet haar kleine moeke, zorgelijk, oud voor haar tijd, handenwringend, worstelend naar leven en lucht, daar de aanval hand over hand toeneemt. En ze weet, o, hoe fel weet ze ineens: hij, hij heeft ook moeke gemaakt tot wat ze is, arme kleine moeke, altijd levend in schaduwen. „Mij wil hij ook tot zo iets maken,” denkt ze, „maar ’t lukt hem niet, ’t lukt hem nooit, leven wil ik, vrij zijn wil ik, ik wil weg. Ja, ik wil weg uit huis.”

Spottend barst haar lach van bevrijding los, een doodse stilte forcerend in de van ruzie-rumoer doorspookte kamer. Zelf schrikt ze van deze stilte, die iets ongekend dreigends krijgt en haar woorden klinken minder fel, minder snijdend, dan zij ze in de geest reeds gesproken heeft.

„Och pa, pa heeft toch zeker ook wel met moeke ’lopen, eer ’t tot trouwen kwam? Het pa moeke toen nooit een smok ’geven? Moeke was achttien, toen ze met pa trouwde, ik ben al twintig ’weest van ’t voorjaar, waarom zou ik ook niet eens over zulke dingen denken? Vindt pa dat zo gek? Of denkt pa soms dat ik maar altied hier in ’oes wil blijven om ’koejonneerd te worden?”

Een ogenblik is ’t de beurt aan Sibbo om naar lucht te happen. Duizend demonen stormen hem voorbij, ze vertalen hem haar woorden met een geheel verkeerd accent. Ze houden hem voor, dat er sprake is van een al ver gevorderde liefde-handel, buiten

hem om. Argwaan hitst woest hem op, dat er reeds te veel gebeurd is, zodat er van geen ommekeer meer sprake kan zijn. Zijn naam zal door het vuil gesleept worden, straat in straat uit. Fel is de stad op een schandaaltje, dat met spitsvondige humor wordt opgesierd en aangedikt. Hij zal met een lange neus staan overal, waar hij komt. Zijn leven zal onmogelijk worden. . . .

Onverwacht doet hij een pas naar voren, strekt zijn arm en geeft Line een striemende slag, midden in haar nog lachende gezicht. Een brandend rode plek tekent de plaats, waar de hand het hardst is neergekomen.

Achteruit naar de wand deinst Line, gereed tot de sprong. Daar staat ze ineengedoken, een woedende kat. Nu is ze voorgoed aan haar jeugdland ontrukkt, opgenomen door een stormwind, neergeslingerd in het land, waar afgrijzen woont.

Maar ook moekes grenspalen worden in dit moment omgestoten. Heel de begrenzing, die Sibbo in meer dan twintig jaar om haar heeft opgetrokken, valt weg. Voor een ogenblik is ze los van hem, vrije bewoonster van een eigen wereld en tegelijkertijd rijzen de beelden en aanroepingen die tot die wereld behoren, in haar op.

„Jezus, Maria, help!” roept ze luid. „Line, ga weg, hij kan je vermoorden, hij is er toe in staat! O Jezus, Maria, help ons toch!”

Het schietgebed wordt onmiddellijk verhoord. Haar woorden werken bevrijdend op Line die er aan speurt, in hoe grote nood kleine moeke is. De katachtige spanning in haar leden laat na, de gedachten beginnen weer normaal te circuleren.

„Ja, ik ga weg,” zegt ze met vreemde stem. „Maar moe moet niet denken, dat ik nou nog bang voor hem ben. Welterusten, moe.”

Dan gaat ze de deur uit naar haar eigen kamertje, op zolder, waar ze stevig de grendel op de deur doet.

In die nacht rijpt na tranenregens en stormgetij haar besluit: 't huis uit, een betrekking zoeken, ver weg, buiten de stad. Met de gedachte aan nog te vinden paradijzen van vrijheid valt ze

uren later in slaap. Buiten rumoert in de aanglijdende morgenschemer het laatste bedrijf van de roes der feestvierende stad.

Maar Line gaat een nieuw hoofdstuk van haar levensroman beginnen. Wie slaat zo fors de bladzij om? Is 't pa? Is 't zij zelf? Is 't. . . . God? Aan 't eind zal blijken, dat Hij 't geweest is. Dat Zijn hand het was, die ontbond en weer vastmaakte, die leidde en stuurde, ook langs de wonderlijke weg van eigenwil, die Line nu inslaat. Hoe zou ze zonder deze weg gekomen zijn tot de diepe erkenning van de loutere goedheid en liefdekoorden? 't Was niet denkbaar geweest. Want 't is immers zó, dat we alleen door veel rampen en verbreking heen het eeuwig koninkrijk kunnen benaderen. Line slaat met haar nieuwe hoofdstuk de weg der verbreking in. Als ze 't geweten had, ze was hem niet gegaan. Ze had dienst geweigerd aan God en aan het leven. 't Is haar er immers om te doen het onomstreden betere te vinden, iets vrijers en blijders, iets ruimers vooral dan 't Groningen van pa en moe haar ooit zal willen geven!

Ze slaat haar bladzij om, met een resoluut gebaar van haar brede, sterke handen. Ze glijdt het nieuwe binnen met een kleine overmoed in haar glimlach en een klein verdriet in haar hart. Verder is ze passief, want Jeltje is er. Jeltje is de uitverkoren hartsvriendin, ergens vandaan opgedoken. Ze is klein en wat armetierig misschien en de natuur heeft haar voorbestemd om met veel onschoons door het leven te gaan. Ook is haar achtergrond niet zeer verheffend, zodat de opvolgende vriendschapsbedrijven zich meer bij moeke en Line afspelen dan in Jeltjes eigen mislukte thuis. Maar wie haar eenmaal heeft leren kennen, die ziet het onschone niet meer van een lichaampje, waarin rachitis heeft huisgehouden en van een gelaat, waarin nu reeds het lijden der mensheid gebeiteld staat. Die bevangt veeleer de vrees, dat dit kleine lichaam een te breekbare beschutting is voor het grote trouwe hart en de altijd werkzame geest. Een lange mensleeftijd later kon Line de naam van Jeltje niet zonder ontroering uitspreken en in de ogen van haar kinderen is die ontroering tot een heiligenschijn geworden om het hoofd van de meest trouwe en zelfopoffe-

rende vriendin, die de wereld ooit gedragen heeft.

Jeltje is er dus. Gezegend het feit, dat Jeltje er is en dat ze Lines perikelen als haar eigen aanvoelt. Onvoorwaardelijk staat ze aan de kant van de verdrukte Line. Zoals ze onvoorwaardelijk aan de kant van alle verdrukten staat. Jeltje komt in haar nederig buurtje van arm volk dagelijks in aanraking met het kersverse socialisme, dat het heeft over kapitalisten en verdrukten, zoals een huismoeder praat over boter en brood. Jeltjes aankomende rode ader zwelt vervaarlijk, nu haar Line door onrechtvaardige machten wordt verdrukt. Natuurlijk, vader Sibbo hoort niet bij de kapitalisten. Alles minder dan dat! Jeltjes humor lacht om de gedachte alleen. Maar, kan men niet innerlijk kapitalist zijn, ook al heeft men voor het uiterlijke met een zeer mager maandgeldje te rekenen? Jeltjes strijd-lust ontwaakt tegelijk met haar moeder-warme hart, Jeltje blaast haar bazuin en alles zet zich in beweging. Jeltje heeft connecties, die alles, maar dan ook alles afweten van trein- en bootverkeer. Jeltje klampt aan en vraagt met de vrijmoedigheid van 't ontwaakte volkskind, dat de hele wereld tot zijn eigendom verklaart. „Waarvoor niet!” zegt Jeltje. „Precies zulke mensen als wij, hoor! Een neus van voren en een gat van achteren. En verder niks bijzonders.”

Ja, men mag 't alleen maar fluisterend zeggen: Jeltje neigt werkelijk heel sterk naar 't sociale. Ze heeft haar eigen en aangewaaide, vastomlijnde begrippen en het woord „onrecht” ligt haar voor in de mond. Onrecht, 't schrijnend verschil tussen arm en rijk, onrecht de armoe van stegen en sloppen, onrecht de achterstand van de vrouw, onrecht alles, wat zich niet laat inschakelen in het goede leven, zoals Jeltje zich dat voorstelt. Sst, laat vooral pa 't niet horen! Niet, dat Line zich haar vriendschap voor Jeltje zou laten ontnemen, daarvoor is er te veel gebeurd de laatste tijd. Ongewenste complicaties zou 't echter wel geven. En zeg zelf, zijn er al niet complicaties genoeg, daar in 't Groningse bovenhuisje? Nog meer er bij — en moeke heviger asthma — juist nu? Line moet er niet aan denken. Daarom, hou pa er buiten. Want Jeltje is sociaal, daar gaat

niets van af. Met haar lijfwoord „onrecht” schaart ze zich aan de kant van de nieuwe strijdbare partij, die op gezette tijden 't gezapig dommelende burgerlijke Groningen verschrikt door met slaande trommels, de bloedrode opstandsvlag gehesen, in de brave straten te marcheren.

De socialen, de gevreesden, die de bestaande orde omver willen gooien. Hun rode vlag is een schreeuw van gericht over misdadige systemen, hun voetstappen dreunen de gewetens wakker, hun liederen roepen de wereld-echo op. Wat in naam van Christus had moeten gebeuren, — de dingen opruimen, die in een naar Hem genoemde samenleving nooit hadden mogen groeien —, zullen zij opknappen, buiten Hem om. Buiten Hem? Of alleen maar buiten de officiële kerken om? In ieder geval lopen de socialen met een grote boog om de kerken heen. En misschien is dat het feit, dat de burgerlijke zielen het meest verontrust. Zelfs hen, die voor hun eigen persoonlijk leven allang met iedere vorm van kerk gebroken hebben.

Jeltje zelf marcheert niet mee — nòg niet — hoewel ze met glinsterende ogen en felle blos op 't gelig gezichtje de kleine troep voorbij ziet gaan. Hoewel ze instemmend knikt, wanneer ze haar neef, de jonge Jan Mulders, met geheven hoofd en saamgeknepen vuisten achter de vlag ziet lopen. Hoewel hij slechts een heel gewone schildersknecht is, doet Jan Mulders heel de stad van zich spreken. Wat is dat ook voor opstandige onzin, wanneer iemand zijn twaalf-uur brood weggeeft aan een paar hongerige kinderen en zijn schamel weekloontje regelrecht in een slop brengt, waar de ellende afzichtelijke vormen heeft aangenomen! Van Jan Mulders doen wonderverhalen de ronde. Echter wordt ook van hem gezegd dat hij stapelgek is. En gevaarlijk bovendien, daar hij achter de rode vlag marcheert en de strijdliederen uit volle borst meezingt. Jeltje heeft een uitbundige verering voor haar neef en Line voelt een kleine instemming, zolang ze met Jeltje samen is. En dan nog met een lichte huivering van angst gemengd. 't Valt niet mee om pa Sibbo met diens voorgeslacht op de achtergrond van je leven te houden. Er rukt en trekt zoveel aan Lines beweeglijk hart.

Voor 't ogenblik echter overstemt Jeltjes strijdvaardige bazuin, met Jan Mulders' helpende bas op de achtergrond, alle andere levensgeluiden, die vaak zo moeilijk naar hun proporties te verstaan zijn. Jeltjes bazuin nu is niet mis te verstaan. Voor haar is 't om zo te zeggen een muzikale partij, om van te smullen. Ze heeft in de loop der jaren een fonds van veelsoortige wetenschap verzameld, die ze naarstig heeft opgepot, in haar onverbruikte brein geconserveerd voor later, wanneer goede raad duur kan zijn. Dit „later” is nu gekomen, daar het meer dan duidelijk is, dat ze de wazig weifelende Line moet bijstaan. Want Line, dit dient ook gezegd, staat zelf met twee linkerhanden in dit geval. Ze wil 't huis uit. Goed. Allemaal best. Maar hoe? En waarheen? Langs welke weg? Dat weet Linechien niet. Feitelijk weet ze niet eens, of ze nog gaan wil en dat is het, wat Jeltje haar stevigste bazuinstoten doet blazen.

„Kranten!” zegt ze. En: „Advertenties. En dan niet 'ier, maar in 'Olland. Als je van goeie komaf bent,” zegt Jeltje, „en je hebt een redelijk postuur en een heel redelijk gezicht, en als je daarbij dan nog je handen kunt roeren, dan is er in 'Olland goud te verdienen. Als ik in dien schoenen stond, wicht, dan wist ik 't wel!”

Line knikt ja en geeft zichzelf daarmee volkomen uit handen. Kranten en advertenties? Er kómen kranten met advertenties, via Jan Mulders, en een daarvan is afkomstig uit een Hollands stadje en bevat een smeekbede om een juffrouw van gezelschap voor een oude dame, klein herenhuis bewonende, enz. Jeltje schiet er op af als een havik op zijn prooi. „Wicht! Wicht! Dat kon ja niet mooier!”

Een brief — voor de aanhef en 't slot moest Jan Mulders er aan te pas komen — gaat. Een brief komt ten antwoord, fijn violet postpapier, doortrokken van een wonderfijn parfum en geschreven met een stijlvol, uiterst precies dameshandje, dat boekdelen over de schrijfster opent. Vriendelijk verzoek om over te komen, teneinde kennis te kunnen maken.

„O, mien wicht!” jubelt Jeltje. En dan, speurend hoe de twijfel-schaduw van Line zich nu zichtbaar verdicht:

„Ik ga met! ik ga met naar 'Olland! De reis? Hoe we er komen zullen? Laat dat maar aan Jeltje over!”

Intussen schijnt Jan Mulders ook alles van reizen af te weten en samen met Jeltje gaat Line, beiden in Zondagspak gestoken, naar 't vreemde en onbekende 'Olland, waar ze de oude juffrouw Carbasius in verwarring en verrukking brengen door het kwantum ongeraffineerde en overrompelende vrijmoedigheid, dat Groningen aan zijn dochters meegeeft.

Ze slaat haar fijne, blauw beaderde patriciërshandjes in elkaar en haar kleine, blanke vogelgezichtje begint te stralen als een zonnetje bij winterdag. Nee maar, zülke kinderen! Dat die nog op de aardbodem te vinden zijn! De vanzelfsprekende, zegenende goedmoedigheid, welke hun de ogen uitstraalt! „Zegenend,” denkt juffrouw Carbasius en ze beschouwt het woord als een trouvaille.

En dan. . . .

Die taal! Nee maar, die taal! 't Moet Hollands verbeelden, doch het Gronings stempel bengelt zachtkens aan ieder woord. Die werklust, die niet denkt aan vakantie en vacatiegeld en uitgaansavonden! Even is mejuffrouw Carbasius in twijfel, wie van de twee de bedoeling heeft, bij haar te blijven. Die kleine, 't volkskind zou. . . . nu ja. . . . iets minder aanvaardbaar zijn. . . . iets minder presentabel. . . . maar toch, de trouw en handzaamheid stralen haar letterlijk de ogen uit. Juffrouw Carbasius weet zeker, dat ze zich ook in dat geval zou schikken en blij zijn met haar lot. 't Blijkt echter de andere, Lina te zijn en nu volkomen opgelucht neemt ook het oude dametje haar beslissing. Een fijne twinkeling van humor is in haar ogen, want ze gevoelt duidelijk, dat zij zelf niet meer te beslissen heeft in deze affaire. Er is klaarblijkelijk reeds beslist, ginds in Groningen, op weg hierheen. Of, misschien wel in deze kamer, terwijl zij zelf er bij zat, in een woordloos gesprek tussen de twee vriendinnen. Gelukkig de mens, die zich warmen kan aan de humor van het leven, zulk één zweeft over veel dingen heen, waar anderen, met klei-zware voeten slechts ploeteren kunnen.

„Ik zal je je kamer laten zien, Lina,” zegt ze, plotseling opstaand. „Ja zeker, de vriendin mag ook meekomen, hoor.” Uit het met rode zij gevoerde sleutelmandje, — de meisjes hebben er eigenlijk geen oog vanaf kunnen houden, zo'n openbaring van fijnheid is 't voor hen, — nemen haar blanke handjes een sleutelring, die verdacht veel op zilver lijkt. „Kom dan maar met me mee.”

„Wicht!” sist Jeltje opgewonden, terwijl ze Line stevig in de arm knijpt. „Wat hè'k die 'zegd?”

Maar Line weet haar houding te bewaren. Ze heeft meer dan genoeg van vader Sibbo geërfd om de andere sfeer van dit huis aan te voelen en zich daarnaar te gedragen. Jeltjes gefluister is een anachronisme, een wanklank. Ze negeert het volkomen en stapt zelfbewust, vóór de ander, achter juffrouw Carbasius aan, die als een levend geworden porceleintje voor hen uit zweeft. Is ze zelf niet erg zwaar en log? Echt Grunnings — een niet aangepaste vreemdeling in de fijne statie van dit herenhuis? Maar dat komt wel, wacht maar eens af, dat komt wel. Onbewust ondergaat Line de melodie van 't oude patriciërshuis en er is veel, ja zeer veel, dat samenklinkt met een toon van haar eigen hart. Dezelfde toon, die Sibbo trots, eigenzinnig en kribbig heeft gemaakt, omdat hij zijn klankbodem niet vinden kon, die bij Line nog heel weinig tot gelding is gekomen, omdat ze, nu ja, omdat ze er bij pa weinig plezierigs van ondervonden heeft. En bij de tantes. . . . hu! wat een schepsels! Maar nu. . . . uitgezworven, zonder lastende achtergrond. . . . let maar eens op, hoe ze zich hier thuis zal gaan voelen! Op deze wandeling door de marmergang meent Line dat ze met het verleden heeft afgerekend. Ze meent dat ze dit kan. Een trap op, met dubbele loper en blinkende roeden, een gang door met een loper, die iedere voetstap streelt en dempt. Een sleutel in een slot, een kamerdeur die opengaat met 't gebaar van een vorstin die haar Slot laat zien.

„Kijk, hier is 't. Zie je wel?”

Verrukt zijn Line en Jeltje van de deftigheid der kamer die naast de slaapkamer van juffrouw Carbasius ligt. Er zelfs met

een deur op uitkomt. De deur staat open. Een sprookjesachtig hemelbed en een zwaar beladen kaptafel zijn zichtbaar. En 't kleed! Nee maar, 't vloerkleed. 't Is adembenemend. Jeltje glanst bijna hoorbaar, maar Line overlegt reeds, zozeer heeft ze zich al ingeleefd.

„Wat is dat ja makkelijk, juffrouw. Dan kan ik juffrouw 's nachts ook nog eens helpen, als 't nodig is!”

Dat zegt ze, nee maar, dat zegt 't kind helemaal uit zichzelf! 's Nachts helpen! Kom daar bij anderen eens om! Is 't niet een wonder? Een anachronisme?

Iets heel warmes legt zich om het eenzaam gebleven hart van juffrouw Carbasius, iets, wat ze in haar verhouding tot de bojen nog nooit heeft opgemerkt.

Ja, dan is 't beste, dat ze nu meteen 't hele huis te zien krijgen. Kamers gaan open en dicht, logeerkamer, naaikamertje, twee meidenkamers op de zolder, een voorraadkamer weer gelijkvloers. Met glanzende ogen volgt Line en kijkt en luistert in half-trance naar de klank in haar binnenste, die herkent, verwantschap voelt. Jeltje zucht nu en dan diep. Wat een deftigheid, wat een deftigheid, en dat hun Groningse Linechien zo'n lot uit de loterij ten deel valt!

Als ze weer in de benedengang terecht zijn gekomen, zegt ze vertrouwelijk tegen juffrouw Carbasius: „Ik 'eb 't altijd wel 'weten, dat Line veur wat beters deugt dan 'uissloof te wezen. Ik 'eb 't altied wel 'zegd.”

Die thuiskomst in Groningen en de verhalen, welke daar worden opgedist. Zo deftig is alles, dat zelfs vader Sibbo er nu vreê mee kan hebben. Moeke glimlacht trots, dat haar nuver Linechien zo'n eer te beurt valt en de jongere wichten azen op telkens nieuwe verhalen. Line zelf weet op 't laatst niets meer te vertellen, doch Jeltje ratelt maar door met onuitblusbaar vuur.

„Waarom niet?” zegt ze later tegen Line. „Most de stemming er in houwen, wicht, veur alles veul beter. Denk an dien pa, die kan ja alles nog in de mosterd gooien, weetst dat wel?”

Er wordt niets in de mosterd gegooid en Line gaat op reis enkele weken later, met een bescheiden valies, een hoedendoos

en een paraplu. Schuin over haar schouders hangt 't leren koeriertje, waarin ze zakdoek, beurs en kaartjes bergen moet. Jeltje heeft er zich hopeloos voor in schulden gestoken, om 't voor haar te kunnen kopen. In Lines hart is reeds een zeker verlangen gegroeid naar 't broze oudje, dat, zelf een beeldje van kraakporcelein, tussen haar familieschatten resideert. Toch ondergaat ze, eenmaal gearriveerd, opnieuw het vernederende gevoel een vreemd, misplaatst voorwerp te zijn, te lomp, te onbehouwen, zowel in het huis als in het stadje, waar het leven der gezeten burgeren tot een relikwie geworden is, die een hele eredienst met vaststaande ritens vordert. Ritens, waarvan Line de heiligheid onmiddellijk aanvoelt en accepteert. Als een kind dat een processie ziet voorbijgaan, zo komt ze onder de indruk. Over de grijsblauwe kinderhoofdjes der hoofdstraten ratelen discreet de coupeetjes, die de deftigheden naar de „jour” van een vriendin brengen. Iedere dag heeft er iemand „jour”, dus iedere dag ratelen ook de coupeetjes. Meisjes in zwart en wit, 't gekroesde plakje op het hoofd, openen welwillend de deuren, visitekaartjes worden met feilloos ge-glaceerde handen afgegeven, dan volgt het entrée de chambre. Na Lines komst ten huize van juffrouw Carbasius is de jour van het oudje drukker bezocht dan ooit. „Ze is een trouvaille, werkelijk een trouvaille,” zucht freule Doudaert, terwijl ze haar face à main voor de zoveelste maal op Line richt. „Lieve Da, waar heb je in vredesnaam dat unicum vandaan gehaald?” 't Porceleingezichtje, nu onder een oude-dameskapje van grijze zijden kant met licht lila brides, glanst van voldoening. Hoewel ze bij ervaring weet, dat de verzuurde en verarmde freule Doudaert geen humor verstaat, antwoordt ze met de olijkheid, die ze alleen voor heel bijzondere omstandigheden bewaart. „Ik heb haar niet gehaald, ze is eenvoudig gekomen, met een vriendin en ze heeft besloten, bij me te blijven.” „En 't vriendinnetje?” hapt Amélie Doudaert onfeilbaar. „Uitgesloten,” schudt 't porceleintje. „Absoluut uitgesloten. Bovendien ook. . . . je begrijpt wel.” „Och, zo!” 't Lorgnon treedt weer in werking.

„Maar je had geadverteerd, Da!”

„Ja. Toen ik ten einde raad was. In 't Nieuwsblad van 't Noorden.”

„Ijselijk,” meent freule Amelia. „Maar jij hebt altijd veine, Da. Altijd gehad trouwens. Ik begrijp niet, wat dat is. Jij altijd veine, ik altijd misère met de bojen.”

Weer lacht 't porceleintje. In dat lachje verzwijgt ze haar mening in dezen. Ze heeft haar jour, wat tot haar coterie behoort, verschijnt vandaag in haar salon; een handdruk, een vluchtige kus van de intiemsten, een babbeltje, een uitgelezen kopje thee met een zoete of zoute krakeling. Een onheus woord behoort daar niet bij, evenmin als een kwajongensfluitje zou passen binnen de gewijde muren van de Grote Kerk. Indien dit

niet zo was — niet zo rotsvast gegrift stond in het wetboek der omgangsvormen — hoé had ze Amélie Doudaert kunnen aanvallen over haar houding tegenover wat ze generaliserend „de bojen” noemt. Niets laat ze over aan de rechtschapenheid van haar personeel. Meten, wegen, beknibbelen hier en daar. Er gaan welhaast legendarische verhalen door de herenhuizen van het stadje over de wijze, waarop Amélie Doudaert bestolen wordt. Halve gezinnen zouden teren op haar provisiekamer. Ja, ze krijgt haar trekken thuis, die ouwe Doudaert. Heeft niet haar laatste juffrouw-van-gezelschap, die voor bijna geen loon haar duvelstoelager moest zijn, zich van haar inboedel (machtig veel antiek is daarbij) willen verzekeren, door overal met krijt achterop te schrijven: dit is voor mijn lieve Marianne? Ze was een half-Jodinetje en een mazzelvonk van een voorvader was klaarblijkelijk op haar overgesprongen. Op een gegeven moment ketste de vonk echter terug. Een van de neven kwam op bezoek en ontdekte 't euvel. 't Krijt werd uitgewist, er viel een en ander voor en de lieve Marianne verdween met de Noorderzon. En een spotlach glinsterde over 't stadje. 't Rechte is nooit iemand te weten gekomen, daar Amélie zelf er over zwijgt als het graf. Sedert zit ze zonder juffrouw, enkel met een paar dienstboden, die ze niet baas kan. Onmogelijke toestand, ze beweert, dat ze niet eens genoeg te eten krijgt. Haar azen op koekjes en cake op de verschillende jours is eenvoudig berucht. Nu zou ze willen bedelen om ook een Groningse Lina, maar daarvoor zal Da Carbasius oppassen! De glimlach verdiept zich tot genegenheid, terwijl ze naar Line kijkt.

„Laat Betje de bouilloire maar bijvullen, kind. Als je even belt, komt Betje hem halen. Nee, jij hoeft hem niet zelf naar de keuken te brengen. Ga jij nu eens even gezellig zitten. Schiet je haakwerkje al op?” Een weinig afzijds van de kring, precies op de plaats, waar ze hoort, zit Line en haakt van fijn garen 't eindeloze entredeux'tje, dat ze op advies van juffrouw Carbasius voor dergelijke middagen heeft opgezet. „Mooi voor Zondagsschortjes voor de zussen,” overlegt ze. Ze zal er moeke

mee verrassen, maar eerst moet 't tot een dikke rol zijn aangegroeid. Line geniet van 't fijne strengelen der haaknaald door 't zuiver witte garen. Wat een bevrijding, geen kinderkousen, geen geruïneerde jongensbroeken! Hoe zou moeke 't daar nu mee klaarspelen? Jeltje komt een avond in de week helpen, dat heeft ze stellig beloofd. Buiten de kleine zorgen om moeke zo nu en dan, geniet Line van alles in haar nieuwe omgeving. 't Dankbare lieve oudje, de antieke pracht van 't herenhuis, de keurige maaltijden, de twee meiden voor wie ze eerbiedig „de juffrouw” is. En van heel het toegenomen zijn in eer en aanzien. Als moeke dit alles eens zien kon! Als moeke 't eens zo goed had, als zij nu! Arme kleine moeke. Golven van liefde zendt Lines warme hart naar haar uit. Onbewust. Evenals ze er ook onwetend van is, dat deze golven hun werk doen en moeke helpen door de moeilijke dagen heen te komen, wanneer het asthma haar plaagt.

De jour loopt reeds ten einde, als 't binnenmeisje nog eenmaal de deur opent voor een nieuwe bezoekerster. Ze is jonger dan de dames, die tot nu toe de jour hebben bezocht. Haar toilet van lichtparelgrijze zijde is een stukje blijdschap na het zwart en discreet donkerlila van de oudere dames en ze brengt in haar joviale optreden en heldere stem de sfeer mee van het nieuwe geslacht, dat andere wegen opgedreven wordt en die ook aanvaardt wil.

„Dag, tante Da, mag ik ook even bij u komen zitten?”

„Helena, kind, ben jij daar?”

„Ja tante Da, in plaats van moeder. Moeder heeft haar migraine vandaag. 't Spijt haar zó, dat ze niet op uw jour kan komen. U weet, hoe mama op zulke dingen gesteld is. Daarom stuurt ze mij.”

„Gezellig dat je komt, kind. Kon je wel van je kleintjes weg?”

„Ja, juf wandelt met ze langs de Singel. Gaat 't u goed, tante Da? En uw nieuwe juf? Is ze dat?”

„Sst, ja, dat is ze. Lina, ken je mijn nicht al? Mevrouw van Havelte! Wil je een kopje thee voor haar inschenken? Ja,

mevrouw gebruikt suiker en melk, is 't niet, Helena? En vul in de eetkamer de trommeltjes even bij."

„U heeft 't getroffen, tante Da, 't lijkt een best kind. Alleen tante Da, hoe denkt u dat met Diederik te doen? Eigenlijk moest u alleen maar oude en positief lelijke mensen om u heen hebben, met zo'n achterneef als Diederik. Zo iets als freule Doudaert gewoonlijk heeft. Moeder maakt zich er gewoonweg ongerust over."

De schaduw, die over 't albasten gezichtje trekt, is niet bij machte, de zon geheel te verdonkeren.

„Lieve kind. Diederik zal zijn verstand moeten gebruiken. Een ondergeschikte kan toch geen partij voor hem zijn. En voor andere dingen leent Lina zich niet, daar kun je op aan. Bovendien zit Diederik de eerste maanden vast in Amsterdam. Zijn vader heeft zijn toelage sterk verminderd. Hij schijnt nu eindelijk in te zien dat hij ernst met zijn studie moet maken. Hij kan klaar komen dit jaar. Daarna wil hij nog promoveren."

„'t Zal tijd worden. Oom Jacob heeft genoeg geduld met hem gehad. Tien jaar, 't is geen kleinigheid."

Weer dat zonnige lachje, dat door geen schaduw werkelijk verduisterd kan worden. Van al haar vele neven en achterneven is Diederik degene, die het dichtst bij zijn oud-tante staat. 't Kan zijn, doordat hij zijn moeder vroeg verloren heeft en zij zich het lot van 't kleine, naar zon hunkerende kereltje heeft aange trokken, ook nog, toen lang reeds een tweede moeder de scepter zwaaide in het grote huisgezin. Heel wat perikelen heeft oud-tante Da in de loop der jaren voor hem bezworen, kleine, lopende schulden heeft ze voor de student betaald en raad gegeven, wanneer hij die bij zijn strenge, opvliegende vader niet durfde vragen. 't Valt haar niet moeilijk, altijd weer het kind in hem terug te vinden, dat, met stijf gesloten mond en dreigende duisternis in de ogen, smeekt om wat tederheid en begripen, en dat vraagt aanvaard en verdragen te worden in plaats van gecritiseerd. Diederik — ach, 't warmste plekje in haar hart is immers voor hem.

Maar Diederik zal verstandig zijn. Hij zal in Lina niet meer

zoeken dan wat ze is, een zeer geschikte hulp voor zijn oud-tante, en verder niets. Een lief kind, maar volslagen ongeschikt voor een, die straks als officier van gezondheid naar Indië hoopt te gaan.

Helena is de laatste, die de jour verlaat.

„U stuurt haar maar bij mij als Diederik komt,” zegt ze bij ’t afscheidnemen. „Ik heb een beeldige lap mousseline gekocht voor kinderjurkjes. Daar zou ze aan beginnen kunnen, samen met mijn juf. Later misschien wat met de kleintjes langs de Singel wandelen. Dan heeft ze meteen nog een verzetje.”

„Goed hoor, kind, je krijgt haar een middag,” zegt ’t porceleintje begrijpend. „Maar voor Diederik ben ik niet bang.”

„Tante Da, ik weet ’t nog zo niet. Uw kijk op de wereld is anders dan de mijne. Ik ben van een jonger geslacht, moet u denken. En Diederik is nog weer jonger. Heus, tante Da, er is veel veranderd. En de tekenen zijn er dunkt me, dat er nog meer veranderen zal.”

„Maar er zijn waarden, die alle geslachten moeten blijven vasthouden, kind. Eén daarvan is, dat men in eigen stand trouwt. Onze wereld staat en valt er mee, bedenk dat wel.”

„Onze wereld kòn ook wel eens vallen, tantelief. Er zijn al zoveel werelden ingestort.”

„Fi donc, kind!”

„Excuseert u me, tante Da, dit is geen babbeltje voor uw jour. Had ik u de complimenten van mama al gedaan? Dan ga ik nu vlug weer naar huis, eens kijken of mijn jufje al weer terug is van de wandeling met de kleintjes.”

„Moet je lopen, kind? Wacht, je voile zit niet helemaal goed.”

„Ja, tante Da, ik zal terug maar lopen. Ik wens u sterkte hoor, met alles. Ja, mama zal ik van u groeten.”

„Laat jij mevrouw even uit, Lina?”

„Goed, juffrouw.”

Terwijl Helena van Havelte, geboren Carbasius, met jeugdig élan en op zeer spits toelopende schoentjes naar huis wandelt, geeft haar oud-tante Daatje aan Line orders omtrent het fijne porcelein en het zilver, dat niet naar de keuken mag, maar in

het dienkamertje eigenhandig verzorgd moet worden. Een kleine onrust blijft in haar doorwerken, wanneer ze zelf liefdevol afdroogt hetgeen Lina met uiterste voorzichtigheid gewassen heeft. Ze kan het niet laten, te wikken en te wegen, stippellijnen uit te zetten voor de naaste toekomst. Bij dat alles blijft ze zich bezwaard gevoelen. Lina is een lief kind en lang niet onknap. Neen, zeker niet onknap. Maar alles in zijn soort en in eigen milieu. Diederik zal zijn verstand gebruiken. Diederik móet zijn verstand gebruiken — als hij komt. Maar dat zal vooreerst zo'n vaart niet lopen. Zijn studie houdt hem vast. En als hij komt, kondigt hij zijn bezoek te voren aan in een van die statige brieven, die hij uitzonderlijk voor zijn oud-tante schijnt te bewaren. Een klein listigheidje blinkt in de oude blanke ogen van mejuffrouw Carbasius. Waarom zal ze Helena's raad niet opvolgen? Ze zal die dag van Diederiks bezoek Lina bij Helena geven. 't Kind heeft tenslotte veel aantrekkelijks en ook juist dat niet wel te omschrijven zekere iets, hetwelk doet vermoeden, dat ook zij niet geheel werkeloos zou blijven bij Diederiks komst. Voorkomen is beter dan genezen. Want Diederik . . . nu ja, Diederik is nu eenmaal Diederik. Wie kan er tegen zijn avances op? Niet eens een oud-tante van bijna tachtig jaren. Gerustgesteld helpt ze Lina bij het uittellen van haar schatten en geeft aanwijzingen omtrent het opbergen er van. Toevallig ziet ze een moment haar eigen smalle, albasten handjes naast de stevige brede handen van Lina met de stompe vingers en de grove pols. Twee werelden naast elkaar. Twee werelden die elkaar nodig hebben; zéér nodig, soit; maar die voor al het overige gescheiden moeten blijven. Haar besluit, om Lina voor Diederik verborgen te houden, staat vaster dan ooit.

Moedertje, moedertje, ik geloof, dat je bloosde, wanneer je aan dit critieke punt van je roman was aangekomen. Ja zeker, je bloosde! Je ogen straalden een nieuwe, heldere glans en om je mond speelde de glimlach van één, die een grote overwinning op het leven heeft behaald. Want natuurlijk kwam Diederik en even natuurlijk kwam hij voor deze ene keer onverwachts. Dat heeft zo moeten zijn, evenals 't ook zo heeft moeten zijn, dat Jeltjes ondernemingslust je het oude huis van juffrouw Carbasius binnenloodste. Maar heeft 't niet alles zo moeten zijn, vanaf het ogenblik, dat 't bedeesde morgenwolkje zich losmaakte van haar omgeving.... tot aan 't vallende kerkboek. . . . tot aan Diederiks komst in het huis van oud-tante Daatje. . . . tot aan. . . . Hoe ver zal 't zich voortzetten. . . . Tot in de Eeuwigheid?

Wordt in al deze mensenwegen niet een spoor getekend door een vaste, wijze Hand, die scheidt en samenvoegt en mensenslevens bereidt tot bouwstenen aan Zijn huis? „Louter goedheid, liefdekoorden, waarheid zijn des Heren paân”. Ik hoor 't je weer zingen, terwijl ik dit schrijf. Ik hoor de diepe erkenning in je stem. Ik zie je glimlach, die het wezen van je wezen was.

Nu — nu was 't nodig en vastgelegd, dat de paden van Diederik en Line elkander ontmoeten zouden!

Waarom, kan men vragen. Waarom. . . . ? Daar toch ook deze samenkomst veel moeiten en smart met zich meegebracht heeft! Moeiten en smart, waarvan anderen nu nog de gevolgen in zich dragen in een onbedwingbaar heimwee naar een leven van ongebrokenheid. Of is het zó, dat juist dit heimwee der ziel geboren moest worden, omdat het een bouwsteen is in

Gods hand? Een bijzonder waardevolle bouwsteen? „Louter goedheid, liefdekoorden”. Laten we bidden, dat we 't mogen blijven zingen, dat het nooit uit onze harten zal worden weggevaagd; want in dit lied ligt het schone leven vervat, dat het licht der mensen kan zijn.

In ieder geval: Diederik verscheen ten tonele en de ontmoeting moest noodwendig op zijn verschijning volgen.

De vraag was alleen nog maar, of tante Da's listigheidjes zouden gelukken. Of het door eeuwen van traditie uitgegraven water te diep zou blijken; zoveel te diep, als in het oude, droeve liedje gezongen wordt. Van de koningskinderen, die ieder op hun eigen kant van de gracht moesten blijven, elk op zijn eigen levensoever, vanwaar ze bij malkander niet konden komen!

Want koningskinderen zijn we immers allen, wanneer het hoge spel der sexen ons oproept, om een hoofdrol te gaan spelen! De grote Regisseur beheerst zijn spelers volkomen. Hij bedeeft hen met schmink en ogenglans en staat hun niet toe één woord of gebaar te uiten, dat niet bij zijn oogmerk past. En 't meest verwonderlijke in dit spel is, dat zij het beste spelen, die hun rol niet van te voren hebben ingestudeerd!

Eerst, wanneer het doel bereikt is, mogen de spelers hun oude wezen weer aantrekken. Dan komt 't moment, het kan te ochtend of ook te avond zijn, of in een nacht, die bruist van levensstormen, dat de twee elkander zien, zonder de geleende koningspracht. Mogelijk schrikken ze dan van elkaar, daar ze blijken geen van tweeën ware koningskinderen te zijn. Mogelijk wensen ze met hartstochtelijk willen de gracht weer tussen hen terug, breder en dieper dan ooit. Mogelijk komt er een diep wantrouwen tegen de grote Regisseur in hen groeien en beginnen ze zelf een kunstmatige gracht te graven, met steil afgestoten kanten, en weigeren ze iedere bruggenbouw. Slechts wanneer de beide levensspelers kinderen zijn van de allerhoogste Koning, opgenomen in de verwantschap van Jezus Christus, die zo liefhad, dat Hij dienen kon, zonder verwijt, kunnen ze de catastrophe van het démasqué doorstaan. Indien dit echter niet het geval is. . . . God zij allen genadig, die als ontmaskerde

koningskinderen, als verachtelijke namaak voor elkander komen te staan!

Diederik komt. Diederik komt geheel onverwachts. Hij heeft daar het volste recht toe. Het tentamen, dat hij glansrijk doorstaan heeft, had hij ook niet te voren aangekondigd. Nu komt hij uitblazen in zijn vaderstad. Zijn succes heeft hem in harmonie gebracht met zichzelf en met de hele wereld. Hij kan iets, laat niemand daar ooit weer aan twifelen! Geen kroeg, geen donderjool zelfs, hebben hem ditmaal van zijn studie kunnen afhouden. Hermetisch heeft hij zich afgesloten achter wallen van boeken en dictaten, de gang naar collegezaal, ziekenhuis en sectiekamer zijn z'n enige uitjes geweest. Hij heeft getoond, waartoe hij op korte termijn in staat is.

Maar nu, na 't aanvankelijk succes, is ook zijn zonnehonger tot in 't radeloze gegroeid. Nu moet hij uitbreken uit zijn vesting. Zelf wil hij de ouwe heer hun gemeenschappelijk succes meedelen en daarna een voor-zondvloedlijk rekeningetje presenteren, een kleine beer, die vergeten werd bij de laatste grote schuldopruiming en die nu rondgaat en bedenkelijk bromt.

Als een vrolijke stormwind vaart Diederik door de smalle peinzende straten. De oude huizen knikken hem vertrouwelijk toe. „Goed, dat je er weer eens bent, Diederik, hier is 't beter, dan ergens anders.”

Ze hebben reeds zoveel uitgezworven en teruggekeerde jeugd aan zich zien voorbijgaan, deze oude woon- en pakhuizen. Opstandige Geuzenjeugd, wier enig levensdoel het scheen, de Spanjaarden te lijf te gaan. Dat was in de tijd, toen het verzetsfront boven IJ, Purmer en Beemster zich aan deze kusten concentreerde. Toen de handlanger Bossu verslagen werd en Jan Haring zijn fiere vlag hees. Daarna kwam, in evenwichtige tijden, de Compagnies-jeugd, die wakend en slapend droomde van Indië, van avontuurlijke zeilreizen, van rijke scheepsladingen en tot berstens toe gevulde pakhuizen. Nog herinneren oude straatnamen aan die geweldige tijd en voor wie het luisteren verstaat, vertellen de oude verzakte pakhuizen ware wonderverhalen. Maar steeds kalmer is het leven gaan

vlieten in de kleine stad, die door haar ligging was voorbestemd om uitgeschakeld te worden. Eerst geconsolideerd, later in verval geraakt, totdat het leek, alsof de huizen, straten, grachten en poorten alleen nog maar leefden bij de gratie van het verleden, bij dat, wat onherroepelijk gewéést is. Doch alle eeuwen door, in goed en in kwaad gerucht, hebben ze hun teruggekeerde jeugd begroet met hetzelfde vertrouwelijke woord. „Goed, dat je er bent, mijn jongen. Nergens is 't beter leven dan hier.” En telkens weer heeft de zwerver dit, diep ademhalend, beaamd, diep in zijn onrustig hart oneindig opgelucht, dat hij zijn dierbare stad terugvindt, precies zoals hij haar verlaten heeft; precies zoals ze in al zijn waakdromen voor zijn ogen heeft gestaan.

Ook Diederik hoort en beantwoordt de groet der oude straten. Zelfbewust glanst zijn hoge voorhoofd, uitdagend kijken zijn lichtblauwe ogen in 't rond. En zijn dunne roodblonde sik, laatste, weloverwogen aanwinst, sedert hij op weg is een gedegen lid van de maatschappij te worden, wipt een weinig op en neer bij elke stap op de middeleeuwse bestrating.

Het hele stadje is bij wijs van spreken zijn thuis. In de herenhuizen, die als monumenten uit een voorbijgegangene periode de reeds modern doende winkelpanden onderbreken, wonen familieleden en kennissen. 't Tantet en oomt en neeft en nicht' overal en voor hen allen is hij Diederik. Eenvoudig Diederik, zonder meer. Of 't moest een enkele keer: „Diederik van Oom Jacob” zijn, dit ter onderscheiding van een zekere „Diederik van Oom Gerrit”, die echter bij de meesten reeds in het vergeetboek is geraakt, omdat hij naar Amerika is uitgeweken en daar met een vreemde vrouw is getrouwd. Achter de smetteloze, stijfgestreken vitrages, in hun macht nog ondersteund door even smetteloze ondergordijntjes, is geen leven te bespeuren, 't is niet gezegd, dat iemand hem nu ziet passeren. Zijn komst zal een ware verrassing zijn voor de oude heer. 't Rekeningetje zal ook een verrassing blijken. Een ander-soortige echter. 't Begint te branden en te steken in de binnenzak van zijn fluwelen studentenjasje. De ouwe heer is zijn

leven lang een machtig bulderaar geweest, maar sedert een lichte attaque hem aan zijn rolstoel bindt, is hij eenvoudig een grootmeester geworden in 't slingeren van bliksems en banvloeken. Hoe het enig overgebleven zusje, de jongste van elf kinderen, het bij hem uithoudt, is het hele stadje een raadsel. Misschien kan ze het, doordat van alle elf zij het meest op haar vader lijkt, uiterlijk, zowel als innerlijk, zodat ze bij wijs van spreken zijn eigen macht tegenover hem kan stellen. Wat zal ze blazen, als ze van het rekeningetje hoort! Diederik weet niet, wie hij meer vreest, de ouwe heer of zijn zuster. Want vrezen doet hij, als een hazenhart, dat de honden speurt, ondanks alle bravour. Vervelende boel ook, dat die beer er nog zat! f 175.—, waarachtig geen kattendrek. Nou ja, hij heeft er 't zijne voor gehad, dat is waar! Een lach vaart nog door hem heen, als hij aan die jool terugdenkt. In de bevrijding van die lach vindt hij ook de uitweg. Wacht eens even . . . zou tante Da . . . ?! Voorschieten desnoods. En met de belofte, dat 't nu onherroepelijk de laatste keer is geweest, dat hij de boel laat oplopen. Een warmte, die hij voor zijn ouderhuis nooit heeft kunnen voelen, doortrekt zijn wezen bij de gedachte aan 't porceleinen oudje. Denken en doen wordt bij hem één. Plotse-ling slaat hij links af, stapt door een onooglijk steegje, aan weerszijden hemelhoog begrensd door naargeestige pakhuismuren, en bevindt zich dan bijna recht tegenover het brede huis van juffrouw Carbasius. Hij kent de stille gevel, belt aan en wacht. En Line doet hem open. 't Grote raderwerk draait en wentelt; grote wielen, kleine wieltjes, schijnbaar doelloos, schijnbaar nutteloos, ja, gans foutief, maar alle met elkaar dragen ze de beweging. Een onverantwoordelijke, grote jongen; een studentenbeer, een weekhartige oud-tante. Ginds in Groningen een strijdlustige pa, een vroegrijpe kus, een uitgestormde Line. Twee wieltjes grijpen in elkaar, ze krijgen een schok, wachten ademloos 't onderdeel van een seconde, die hun zelf een eeuwigheid schijnt. Of 't raderwerk uit elkaar zal vliegen, zo intens is de spanning. Doch er vliegt niets uit elkaar. De beweging gaat voort. 't Enig bijzondere is, dat voortaan

twee kleine wiertjes te zamen een taak te vervullen hebben.

Line deed de deur open — 't binnenmeisje was om een boodschap uitgestuurd — toen Diederik had aangebeld en daarmee werden alle vrome listen van mejuffrouw Carbasius en andere hoogwaardigheidsbekleders te niet gedaan. Line ziet de Prins, die ze op haar levensweg verwacht. En Diederik aanschouwt de Verrassing, die hij in dit huis van gedegen ouderdom niet verwachtte. En hoewel het raderwerk onmiddellijk wordt gecorrigeerd, hoewel de hevig verontruste tante Da direct Lina op een serie langwijlige en volkomen overbodige boodschappen uitstuurt, met mevrouw Van Havelte als slotnummer, ('t is in vredesnaam te hopen, dat Helena begrijpt!), is de ontmoeting der twee wiertjes beslissend geweest.

Line ziet, al voortgaand over de hobbelkeien van het stadje, haar weg in toenemend licht. Diederik ziet de lieve, oude, arge-loze tante Da met kwalijk verborgen verontwaardiging aan en schudt in gedachten een serie benamingen over haar uit, welke hij haar te voren nooit zou hebben toegedacht. Maar hij gebruikt zijn verstand en informeert niet naar het vanwaar en waartoe der nieuwe aanwinst. Bovendien zit altijd nog de beer, die hij heeft meegebracht, bedenkelijk te brommen in zijn binnenzak. Hij besluit een paar dagen te blijven en spreekt nu alleen maar van het geslaagde tentamen en zijn behoefte, om eens even te zien, hoe de mensen hier het maken. Iets, wat tante Da natuurlijk alleen maar appreciëren kan in haar lievelingsneef. Maar daarom juist moet ze waakzaam blijven! Van Diederiks kant is de eerste dagen ieder ogenblik een overval te wachten. En Lina? Ja — wat weet ze eigenlijk van Lina af? Hoe Diederik is, dat weet ze wel, dat weet de hele stad bijkans. Op gezette tijden wordt 't goedig dommelende stadje een wangedrocht, bezet met duizend ogen, duizend voelhorens en even zoveel lispelende slangentongen. Natuurlijk is 't voorname levenskunst, om zó te wandelen, dat men nimmer het slachtoffer der duizend werktuigen wordt. Of men dit echter rede-lijkerwijs van Lina verwachten mag?

Diederik en Line bezitten die kunst klaarblijkelijk niet, de

eerste is vrijgevochten in Amsterdam, z'n fluwelen jasje, slipdas en sik zijn er getuigen van. En de andere is in haar olle Grunningen nooit geknecht geweest door levenskunst, behalve dan, bij wijze van proef, door de onverdiende oorvegen van pa Sibbo. Maar ook hebben ze beiden al het voorproefje in zich van de bravour, die aan nieuwe geslachten een geheel nieuwe levenshouding zal geven. Het stadje ziet hen samen wandelen. Door de geblakerde straten de eerste maal. Langs de Singel de tweede maal. Buiten de Koepoort de derde maal. En toen gearmd. Fluistertongen komen in actie. Helena van Havelte verneemt het van haar kinderjuf (zou 't schepseltje jaloers zijn?). Mejjuffrouw Carbasius hoort het van Helena. De beide vrouwen zitten bij elkaar, buiten iedere jour om, en overleggen ernstig. Ze zijn er van overtuigd, dat het raderwerk der wereld ontsporen zal, wanneer 't niet blijft lopen volgens de dogma's, die het leven van hun stadje bepalen. Er moet een wereld behouden worden, maar 't lijkt er veel op, dat men niet meer kan doen dan het in elkander slaan van welverzorgde, beringde handjes, en zeggen, dat het toch alles zo ijselijk moeilijk is. Want denk eens in: is het mogelijk, Diederik de les te lezen en hem tot een ander inzicht te brengen? Immers neen. De hele familie, de hele stad weet dit. Diederik vertoont al de koppigheid van zijn Westfriesse ras, liever zal hij met zijn hoofd tegen een muur lopen, dan bijtijds afbuigen. Diederik ringeloren betekent: hem met verdubbelde vaart op zijn verderf zien afstormen. Diederik zachtkens behandelen is precies hetzelfde als de zaak volkomen uit handen geven. En wat deugt 't, om Diederik kwaad te maken? Men ontketent slechts een welbespraaktheid, doorspekt met steeds hartiger woorden en gelardeerd met vuistslagen op de tafel, dat men zich dood schaamt voor de bojen en zelf niet meer weet, hoe 't familiefiguur te redden. Fi donc, een scène met Diederik! Over zó iets! Is het voorts mogelijk, Lina te overtuigen, zonder 't kind diep te beledigen? Ook dat zou, gezien haar onmisbaarheid, fataal kunnen zijn. O neen, 't is werkelijk allerijselijkst, een zo penibel geval, als in de laatste generatie niet is voorgekomen. Over 't algemeen

heeft ieder zijn verstand gebruikt en goede wil getoond om de traditie te redden. De beide dames zien zich als bondgenoten voor twee moeilijkheden geplaatst, die ze op zich voelen loeren als hyena's op hun prooi. Of een *mésalliance* in de familie, of het gemis van tante Da's onmisbaar geworden factotum. Dan besluiten ze na rijp beraad tot het enige, wat ze in de gegeven omstandigheden kunnen doen. Ze passen een list toe, zo oud als het mensengeslacht. Ze bedenken dat Lina nu al meer dan een jaar van haar ouders gescheiden is geweest en dat ze hoognodig aan een vacantie toe is.

's Avonds nog wordt het plan Lina ontvouwd. Ze mag met vacantie gaan, veertien dagen, drie weken, een maand desnoods, wanneer ze lust heeft. Reisgeld? Dat krijgt ze cadeau. Neen, neen, niet tegenspreken, zo iets behoort er altijd bij. Een hele maand tractement krijgt ze ook mee, opdat ze het in haar vacantie er eens goed van nemen kan. En verder nog een hele tas vol lekkernijen en snuisterijen voor de zusjes.

Geen woord over Diederik, geen waarschuwing, geen gevraagde belofte. Alleen maar de goedheid van een onbezorgde vacantie, 't heerlijk vooruitzicht, van thuis te komen als weldoenster.

Line is verrukt en vertederd. Ze voelt opeens, hoezeer ze naar allen en alles van 't verlaten Groningse nestje heeft verlangd. En moeke, o, moeke!

Bovendien kan ze rustig gaan, wat Diederik betreft. Van haar prins is ze zeker. Er zijn woorden gewisseld, die geen twijfel overlaten. Laat Diederik nu maar gauw tot zijn studie terugkeren, want zonder een geslaagd examen kan de zaak ja helemaal geen voortgang hebben! Dus wordt er nog eens clandestien gewandeld, buiten de Oosterpoort en clandestien gekust in het gras langs de zonnige zeedijk en dan gaat Line op reis. Een ommelandse reis. De vacantie van drie weken — langer wil Line niet wegblijven, hoor — lijkt een blijde eeuwigheid. Ze worden ook inderdaad een eeuwigheid. De eeuwigheid zelf strekt zijn handen uit, om ze te rekken tot in 't eindeloze. Terwijl Line in Groningen de royale dame uithangt, krijgt mejuffrouw Carbasius haar beslissende ouderdomsattaque en

Rie
Reinderhoff

nog voordat Line hiervan, door de hand van Helena van Havelte bericht heeft ontvangen, slaat een tweede attaque 't fijne broze porceleintje wreed aan stukken. Nu krijgt ze, tegelijk met het doodsbericht, de tijding, dat ze niet terug behoeft te komen. Wat er nog van haar in het huis is, zal haar worden toegezonden, plus drie volle maanden loon, plus oprechte dank voor alles, wat ze voor wijlen tante Carbasius heeft gedaan.

Voor Line zijn dit stemmen uit een andere wereld, waarvan ze hier in Groningen ternauwernood het geluid herkent. Vaag ondergaat ze de sensatie, dat juffrouw Carbasius haar toch wel erg vreemd en ver is gebleven, met al de anderen reeds weggezakt tot een soort schimmenrijk, tot een serie lantaarnplaatjes, die ze nu en dan te voorschijn haalt om aan de vriendinnen te vertonen.

Alleen Diederik houdt ze vast als realiteit. Hij is immers de kans van haar leven, de prins, waarvan ze in Ter Apel reeds droomde. Zo'n kans komt niet tweemaal voor. Daarom houdt ze aan hem vast met alle kracht die in haar is, en dat is een flinke dosis. Haar fout is slechts, dat ze de kleurige romantiek van 't gestolen samen gaan voor wederzijdse liefde verslijt en dat ze op zo smalle en onzekere basis een huwelijk wil wagen. Duizenden van haar tijdgenoten hebben 't niet anders gedaan en hebben, ondanks hun berekeningen, nog zoveel gevaarlijke romantiek in zich gehad om te menen dat hun pad met deze prins voortaan over enkel rozen zou gaan. Moeke is er op gestruikeld en innerlijk verkommerd. Line zal 't precies zo doen.

„Da's ja mooi, mien wicht,” peinst moeke, nadat ze samen een paar stille tranen over 't arme porceleintje hebben geplengd. „Drie maanden loon, 't is geen kleinigheid. En nou heb ik meteen mien Linechien weerom. Ik 'eb die 'mist, kind, o, ik 'eb die zo 'mist!”

Met die woorden van kleine asthmatische moeke wordt Line weer geheel teruggehaald in de huiselijke kring. Eigenlijk ploft ze er in neer. Uit een sfeer, die, zij 't dan niet zéér hoog verheven, toch een aangenaam strelende afstand had. Van wel-

doenster, die elke dag in haar beste japon kon paraderen, van tijdelijk verblijf houdende goede fee, verandert ze weer in Line, de heel doodgewone Line, die alleen nog maar als sael verwelkende glorieschijn haar Hollandse jaar om zich heeft. 't Moeilijke is, dat dit ene Hollandse jaar haar ogen heeft aangeraakt, zodat ze de dingen anders zien dan te voren. Wat is 't bovenhuisje klein en hokkig, wat is haar zolderkamertje ongenietbaar. Zijn pa's haar en baard in dit ene jaar zo grijs geworden? En is moeke altijd zo'n kleine, topperige moekie geweest? Vroeger kon ze tegen pa niet op, nu kan ze ook tegen de kinderen niet meer op, vooral, daar ze bij de geringste opwinding een aanval krijgt, die haar tot stervens toe benauwt.

„Ik heb die zo 'mist,” zegt moeke. In één ogenblik ziet Line, dat die povere woorden een schreeuw inhouden, de noodkreet van een hulpeloze. Is 't geen voldoening, dat ze nu weer moekes rechterhand mag worden? Moeke en zij begrijpen elkaar immers zo goed, ook zonder woorden!

En op de achtergrond van alles staat immers toch Diederik! Hij schrijft niet, die aap van een jongen, terwijl hij toch zeker al lang had móeten schrijven! Volgens de romans had er de tweede, in ieder geval de derde dag, reeds een brief moeten arriveren, vol lieve woorden en warme verlangens!

De brief blijft uit. Dagen. Weken.

Dan daagt in Line een flauwe wetenschap: Diederik wil van haar af wezen. Door doodzwijgen denkt hij zijn doel te bereiken.

Afkeer en teleurstelling schamperen door haar heen. Maar ze klemt de lippen op elkaar en houdt vast. Hij is de prins, die haar uit dit betoverd huis vol muizenissen moet komen verlossen. Een prins zonder glorieschijn is tenslotte ook nog een prins. Een zekere macht vertegenwoordigt hij altijd. Line wil geduld hebben en wachten — een poos nog — of hij de eerste wil zijn, die de verbinding weer zoekt. Wel, hij heeft toch zeker verplichtingen tegenover haar, na alles wat er gebeurd is? Alleen wanneer 't al te lang duurt, zal zij schrijven. Ze heeft zijn belofte, hij is verplicht die te houden. Waar zou zich bo-

vendien nog eens weer zo'n kans voordoen, om een echte prins te krijgen?

Met dit besluit laadt Line zichzelf een last op, die zeer zwaar zal zijn om te dragen. 't Kleine kruisje, dat haar in de eerste kinderjaren van boven af geschonken werd, wordt er door ineengedrukt, tot 't schijnen kon alsof 't gans en al verdwenen was. Maar och, dat kruisje van lang geleden! Dat hoort immers ook bij een wereld, die met de werkelijkheid van 't leven niets te maken heeft. 't Werkelijke leven, dat is strijd om 't bestaan, strijd om uit de verarmoeïng te komen, strijd dus om Diederik terug te winnen, zo niet goedschiks, dan maar kwaadschiks. Wat doet daarbij zo'n klein en plechtig kruisje, al vertegenwoordigt 't dan ook een wereld, waarnaar het hart zijn verborgen heimwee behoudt!

Een half jaar wacht Line met saamgeknepen lippen. Dan bukt ze diep en schaamrood onder haar last en schrijft haar eerste brief aan Diederik.

Er komt geen antwoord. De prins wankelt zwaar op zijn voetstuk. Ja, is hij nog wel een prins? Is hij niet veel meer een vis, die gevangen, een haas, die gestrikt moet worden?

Maar 't is natuurlijk mogelijk, dat Diederik in dit zwijgende half jaar van kamers veranderd is! Dom, dat ze daaraan niet eerder heeft gedacht. Dan zou haar brief dus niet terechtgekomen kunnen zijn. Opnieuw schaamrood. Wie zou hem in handen gekregen hebben, indien niet Diederik!

Wederom wacht Line een klein half jaar, hem de tijd gunnend te antwoorden en daarmee iets van zijn stralenkrans te herwinnen.

Ook in dit half jaar schrijft Diederik niet.

Pa noch moeke weten van Lines kruis, maar voor Jeltje heeft ze 't niet kunnen verzwijgen. Jeltje is vuur en vlam voor een goede afloop. Ondanks haar sociale neigingen ziet ze 't nut van prinses wel degelijk in. Bovendien culminereren alle romans, die ze verslindt, in een dergelijk geval. Al haar fantasie zet ze aan 't werk om de machteloos tobbede Line te helpen. Ze

blaast opnieuw haar trompet en deelt bevelen uit, welke onmiddellijk gehoorzaamd worden.

„Je schrijft hem aan 't adres van zijn vader,” luidt Jeltjes bevel en met een bevend hart gehoorzaamt Line aan de kleine korporaal.

Wanneer de brief klaar is, komt Jeltje met haar laatste, uitgezochte raffinement voor de dag.

„En nou vergeetst zien eigen naam d'r op te zetten, nou zetst alleen de naam van zien vader d'r op. Als dat neit helpt, helpt niks. Dan most eenvoudig een Grunnigs jong nemen.”

Als in trance volgt Line ook dit bevel op en de brief gaat in zee. 't Wachten wordt een pijn, een benauwenis. Nu zal er onfeilbaar antwoord komen en dat antwoord zal een oordeel zijn. Line heeft indertijd voldoende gehoord van het legendarisch optreden van de invalide, om dat oordeel boven alles te vrezen. Ze bespionneert de postbode, de pijn om 't niet verschijnen van enig levensteken weegt meermalen op tegen de opluchting, dat er Goddank ook ditmaal weer niets gekomen is. Lichter lijkt 't nu, prins Diederik voorgoed af te schrijven, dan 't komend oordeel te doorstaan.

Eindelijk een brief; 't adres, door forse mannenpoot geschreven, gaat zich te buiten aan kwaadaardige onderstrepingen en punten. De afzender is Diederiks vader. De geadresseerde is haar eigen pa. Nu zal het oordeel van twee kanten losbarsten.

Bij die wetenschap voelt Line zich ineenkrimpen tot een laatste restje mens, tot een worm, die verpletterd gaat worden tussen twee aanrollende steenklompen. Nu moeke er bij!

In 't kleine keukentje vertelt ze aan moeke de buitenste omtrekken van 't geval en laat haar de noodlotsbrief naar binnen brengen, waar Sibbo bezig is adressen te schrijven voor bijverdienste. Dan wachten ze samen af, twee wormen, die de vermorzelende stenen voelen aankomen.

Met de open brief in de hand komt Sibbo bij hen en 't helpt niets, of Line zich dood wenst en onder de grond. Zulke dingen gebeuren niet op eerste bevel. „Wat dat te betekenen heeft, of

ze daarginds verkering gehad heeft met die jongen!"

„Ja pa, we hadden verkering, we zouden trouwen, zo gauw hij klaar was, hij heeft 't beloofd, pa, vast beloofd!"

Maar dan, wat voor de drommel, dan zal vader Sibbo zorgen, dat dat ook gebeurt! Wat verbeeldt zo'n snotneus zich wel om zijn dochter 't hoofd op hol te maken en haar dan te laten zitten! Nee maar, dat moest er nog maar bij komen! Maar hij zal schrijven, zulke zaken moeten de vaders met elkaar uitmaken. Nu dadelijk zal hij schrijven! Wacht maar eens af, wat er van komt. Zo'n kale student, zo'n weergase snotneus. Die rekent zich voor zijn dochter te goed, te voornaam!

Alléén gebleven in 't keukentje kijken moeke en Line elkaar hulpeloos aan. Deze gang van zaken hadden ze geen van tweeën verwacht.

„Wat denkt moe er van?" fluistert Line angstig.

„'k Weet niet, kind, maar 't is een goeie partij en als je toch trouwen wilt, kun je beter meteen uit de zorgen komen. Want o, kind, 'trouwd wezen is toch al niet alles, maar als er ook nog armoe bij komt. . . . En bovendien, er is nou toch niks meer aan te veranderen. Pa schrijft, daar is-ie niet meer van af te brengen, daarvoor ken ik hem maar al te goed. Most maar afwachten, wat er van komt, Linechien."

„Als pa maar niet honds schrijft, moe."

„Dat is wis niet te hopen. Maar dat zal wel niet. Most niet al te min van dien pa denken, wicht!"

„Nee," zegt Line gedwee. „Dat doe 'k ja ook niet, moe."

Maar een vreemde twijfel over pa's optreden blijft er wel in haar hart.

Enkele brieven gaan heen en weer. Sibbo zwijgt in duizend talen, waardoor moeke en Line niet veel van hun inhoud gehoor worden. De enkele keer, dat ze zich in pa's vaarwater wagen, worden ze met een kluitje in 't riet gestuurd.

Niet vragen, mond houden, nergens mee bemoeien, klinkt 't vrij dictatoriaal. „Of denken ze soms, dat 't hem niet toe- vertrouwd is!" Dat klinkt zelfs dreigend. En de vrouwen capituleren instinctief. O, nee, hemel bewaar me, dat denken

ze helemaal niet! Ze dŕven niet eens denken, ze dŕven ternauwernood hun hart vasthouden uit vrees voor de afloop van dit zonderlinge duel. En er over praten dŕven ze alleen maar in 't keukentje, fluisterend. En dat bij voorkeur nog, wanneer Sibbo de deur uit is.

„Is pa weg, moe?”

„Ja, mien wicht, de Luft is rein.”

Sibbo gaat een bijna fanatieke vaderijver ontplooiën, die Line verdacht voorkomt. Wil pa haar met alle geweld uut 'uus hebben? Moeke daarentegen wordt er door beschaamd en ontroerd. Zo'n man toch! Wat meent ie 't goed met zien oudste!

De keerzijde van 't drama speelt zich in Holland af, tussen vader en zoon. Met als toeschouwers — uitsluitend loge en eerste rang — alle familieleden, die geleefd hebben, leven, en misschien eens leven zullen. Die allen vormen met elkaar een hechte muur, waarbinnen waardering en hulpbetoon wonen. Wee echter degene, die buiten de muur komt te staan. Die zichzelf er buiten plaatst. Hij tekent daarmee een vonnis, dat zijn leven lang van kracht zal blijven.

Diederik, door zijn vader op 't matje geroepen, bekent na aanhoudend bombardement dat hij inderdaad wel eens over verkering en trouwen gesproken heeft. En na voortgezet bestoken met alle projectielen, waarover zijn machtige vader beschikt — helemaal geen toelage meer is er één van — besluit ook hij te capituleren. Hij duwt een meisjesbeeld van recente datum weg uit zijn hart en verscheurt een portret en een paar brieven. Voorbij. En stelt zich beschikbaar om de weg te gaan, die twee tyrannieke vaders van hem eisen. Natuurlijk, Lina had de eerste rechten. Of eerste. . . . Maar kan hij 't helpen, dat een meisje uit zijn eigen kringen. . . . zuster van een studievriend. . . .

Als hij dit eens aan de ouwe heer voorlei. . . . de vader zaken in 't groot, in Amsterdam. . . . bewonen een kolossaal prachthuis. . . . zou hij dan misschien nog bákzeil halen?

Doch Diederik heeft ook zijn trots, men behoeft zijn voorhoofd en mond en wippende sik er maar op aan te zien. 't Is

hem onmogelijk om voor de tweede maal met zijn vader te gaan praten. Laten ze liever verrekken, de hele familie, de hele santekraam. Van nu af is hij verloofd. Met Lina. Afgelopen. Uit. Na zijn promotie zal hij naar Groningen reizen om 't spul compleet te maken. Lina schijnt overigens een goed plaatsje in zijn vaders hart in te nemen. Vreemd geval. Voor de eigen kinderen is er bijkans geen plaats in of nabij dat hart.

„We mogen wel zorgen, dat de boel er een beetje knap uitziet,” zegt moeke zorgelijk. „Wat denkst, wicht, een likkien boenwas hier en daar? Eigenlijk mocht de trap wel 'verfd worden, maar dat vindt de huisbaas niet goed.”

Vreemd is het, dat de ogen van een mens op zo eenvoudige woorden opeens zo mateloos wijd kunnen opengaan. Wat Lines ogen betreft, die verwijden zich zozeer, dat ze duidelijk twee taferelen tegelijk kan zien.

Ze ziet het statige herenhuis van haar oude porceleintje, Diederiks tante Da. Zwarte marmeren gangtegels en Bet, die ze iedere week op haar knieën boende. De brede trap met de sierleuning en de looper, waarin de voeten wegzinken. Tegelijkertijd ruikt ze wederom de onbestemde geur van patricische deftigheid en tast de sfeer van een eeuwenoude, statige levensstijl, die ook Diederiks erfenis is. Daarnaast omvat haar blik de bekrompen, Groningse bedoening. De kamers te klein en de trap stuntelig uitgelopen. Is het tapijt in de voorkamer zó vaal en gestopt en zijn de meubeltjes zo'n bijeengeraapt zootje?

Diederik hier! De wereld van de grote ruimten en de grote eisen, die in deze kleine wereld binnenkomt! Twee werelden. En zij, Line, tussen beide in. Behorend tot de ene en zich uitstrekkend naar de andere.

Weer komt over haar 't beangstigend gevoel, dat ze een last op zich laadt, door haar wil door te zetten. Maar dat is ja alles onzin en suffig gepieker! Is ze niet jong en knap en bereid om Diederiks leven te delen in de sfeer, die hij verkiezen zal? Ze trouwen hier ja niet bij in! Integendeel, als ze eenmaal 'trouwd zijn, gaan ze weg uit Groningen, weg uit 't land, naar Indië. Zij, Line, als officiersvrouw. Dat weegt wel op tegen wat som-

bere gedachten en vreemde voorgevoelens. Wie van haar vriendinnen heeft 't tot officiersvrouw gebracht, of zal 't zo ver brengen? Immers niet één!

„Kan 'k er nou wel over praten, moe, dat ik verkering heb?”

„Zeker, mien wicht, we hebben ja de brief van zien vader.”

De jongere zusjes kijken Line bewonderend en benijdend aan. Zo'n olle Line toch!

„Laat zien, wicht, zien portret! Waar hest 't?”

Weer die vreemde pijn, alsof het leven nu reeds begint haar te beledigen. Alsof Diederik haar nu nòg verraadt, zoals hij van plan is geweest, haar te verraden.

„Een portret, wichter? Dat heb ik nog niet. Dat komt later wel. En misschien komt-ie nog eerder zelf.”

„Wel verkering en geen portret van dien vrijer? Da's ja een mooie boel!”

't Gesprek met Jaap is prettiger van toon. De H.B.S.-er denkt over zulke dingen als portretten niet na. Neen, maar een zwager, die binnenkort de uniform mag aantrekken! Die de reis naar Indië zal maken!

„Misschien kanst wel een aopien voor mie metbrengen, Line, als je weer terugkomt. Hoe lang most wel wegblieven, daar-ginds in Indië?”

„Tien jaar, mien jong,” herinnert Line zich benepen. „O jé, en nou nog niet eens 'trouwd! Zeg elf jaar. Dan ben ik zelf ja al een ouwe heer, dan ben ik al zeuvenentwintig. Nee, dan toch maar geen aap, Line!”

Ze lachen samen, vrolijk, bevrijdend en in de loop van de volgende dagen gaat Line haar geluk — want dat is 't ja immers — meedelen aan Jeltje en nicht Harmke en de tantes. Jeltje verheugt zich met een aandoenlijke, zelfvergeten vreugde. Ze ziet enkel zon op Lines pad en dat is te meer te waarderen, daar ze zelf zo'n onaanzienlijk wezentje is, dat voor een goede partij wel nimmer in aanmerking zal komen. Harmkenicht lacht ondeugend en beweert, dat ze 't altijd wel gedacht heeft, dat Line nog eens zo uit de hoek zou komen. „Is 't niet, Jantine?”

En de oud geworden Jantine zegt: „Ja, juffer, zeker. En ik zeg ook: Stille waters hebben diepe gronden.”

Maar nicht belooft een fijne fles tegen de tijd, dat Diederik komt en ze wil hem zelf brengen. Dan kan ze het wonder van Amerika met eigen ogen zien.

Nu de tantes nog. Die verblijden zich, voor zover ze daartoe in staat zijn, over de opwaartse wending, die de familielijn met Lines verlovning neemt. Sibbo's bloed spreekt dan toch sterker in 't wicht, dan ze wel eens gedacht hebben. Zo zie je al weer.... Van pure verrassing presenteren ze tweemaal uit 't gebloemde trommeltje. Of zou 't komen, omdat ze Line nu reeds hun gelijke achten?

„In ieder geval,” houdt Line zich voor: „ze heeft verkering en ze is goed onderdak. Als Diederik komt. . . . waarom zal een en ander niet meevallen?” Met vertederde gedachten denkt ze terug aan hun wandelingen. Diederik wordt opnieuw weer de prins. Wanneer zal hij komen?

't Duurt intussen nog al even, eer de prins verschijnt. Er komt geen brief en er komt geen Diederik, zodat het steeds moeilijker wordt het scherpe oordeel van de zussen en 't ontevreden gegrom van Sibbo te ontzenuwen. Ja, 't wordt moeilijk, het eigen kleine vertrouwen te bewaren en moeders meewarige blik te doorstaan.

„Een mooie vrijer, die 't er niet eens voor over heeft om eens naar zijn meisje te komen zien! En die te beroerd is om te schrijven! In plaats van één, moesten er al tien, twintig brieven gekomen zijn!”

„Hest die niet vergist, kind? Vinst 't zelf ook niet curieus, dat Diederik niet komt en niet schriefft?”

„Och, moeke kent Diederik ja niet. Hij is niet zoals de Grunninger jongens, van altied an mekaar hangen als een klit. Hij is een 'Ollander, moet moeke bedenken. Hij komt wel, moeke zal zien, dat hij komt. Maar heel onverwachts, zo doet-ie altied. Bij zijn vader en zijn tante, mien ouwe juffrouw dan, kwam-ie ook altied onverwachts. Dat heb ik moeke ja verteld, hoe we mekaar voor de allereerste maal 'zien hebben.”

Moeke zucht zeer verstolen. Ze ziet op haar eigen huwelijkspad terug, dat zoveel moeiten en eenzaamheid heeft aangevoerd. Hoewel 't begin toch zo veelbelovend en geheel naar de trant was.

Hoe moet 't gaan met 't lieve wichien, wanneer het begin reeds niet is, zoals het zou moeten en kunnen zijn? Weer een moeke-zucht. Een jongen uit 't oude bekende Groningen, een gemoedelijke, verliefde vrijer, die 's avonds eerst ettelijke kommetjes koffie met koek komt verwerken, eer ze samen nog een beetje op stap gaan, 't Sterrebos in.

Diederik komt dus niet, maar in zijn plaats neemt een ander de lege bezoekersplaats in. Deze bezoeker kon men nu werkelijk missen als kiespijn, want hij heet de bof. De bof sluipt de woningen binnen en raakt de halsklieren aan, tot ze wanstaltige vormen aannemen. Dan moet de kiespijndoek om 't hoofd, gevuld met watten, want door broeien moet de kwaal genezen. Met dichtgedrukte ogen — zwien-ogies meent Jaap — en een moeilijk slikkende keel hangen eerst de zussen lusteloos in de kamer rond, eer ze besluiten om toch maar liever in bed te blijven. Als ze wat opknappen, komt Jaap aan de beurt, die de ziekte in heviger graad krijgt, zodat hij enkele nachten ijlt en allerlei schoolgeheimen en eerste liefdes-onzin brabbelt. 't Is maar zaak om broze moeke met haar asthma bij de zieken vandaan te houden. Dus is het Line, die hen verzorgt en verpleegt met opoffering van haar nachtrust en alle gemakken des levens. Daarover praat ze niet eens. Ze doet 't, eenvoudig omdat 't op haar weg ligt en omdat 't overeenstemt met de neiging van haar hart om te helpen, te koesteren en te verwennen met allerlei goed.

Maar de bof is een vreemd, halsstarrig heerschap. Wanneer iedereen denkt, dat hij eindelijk bedwongen is, grijpt hij plotseling Line nog aan. Line is een gemakkelijke prooi. Ze is afgetobd en murw door de vele slapeloze nachten en 't gebrek aan buitenlucht bij de verpleging van Jaap. Heeft ze niet meermalen in 't donkerst van de nachtwaken, wanneer alle duisternissen tussen hemel en aarde zich breed plegen te maken,

zich voorgesteld, dat hij sterven zou en weggedragen zou worden in de donkere mist, gelijk eenmaal de drie kleintjes, over wie nooit meer gesproken wordt? Terwijl broer Jaap schimachtig zijn eerste schoolgang weer maakt en de zusjes ontwaken tot nieuw leven, zich spiegelen en sierend met kwikjes en strikjes, alvorens eendrachtig de weldoende glans van de vroege herfstzon op te zoeken, is 't de beurt aan Line om van de ene lusteloosheid in de andere te vervallen, totdat ze op een morgen wakker wordt met stekende keelpijn en 't welbekende dikke gevoel rond de Hals. Ze bindt zich de kiespijndoeck om en blijft moeke helpen zo goed en zo kwaad ze kan en 's avonds, slap en moe hangend in een stoel, verduurt ze de kleine spotterijen van de zussen, waartegen ze zich niet verzetten kan, al is de pijn er van soms onuitstaanbaar.

„Twee bolle wangen en een haptotet.” Jawel, maar als je eerst zulke wichter verpleegd en geholpen hebt, totdat je zelf de ziekte krijgt, wordt de onschuldigste plagerij tot een grof vergrijp aan de menselijke waardigheid. Waarbij nog komt, dat Line van de onschuld dier plagerij niet overtuigd is.

Twee dagen, drie dagen, vier dagen, dan is de eigenlijke ziekte-toestand voorbijgegaan, maar 't blijft geraden de warme doek nog om het hoofd te houden. Line is blij, dat ze 's morgens na het wassen de doek weer om kan knopen. 't Is een vaal en vermoeid gezichtje dat haar uit de kleine spiegel aanziet. Donkere wallen liggen onder de ogen en 't onverzorgde haar hangt in dunne pieken langs oren en voorhoofd. Zo ene hoeft zich 's middags ook niet op te knappen. In een oude donkere morgenjapon, zonder corset, blijft Line rondhangen, te moe nog om iets uit te voeren, te moe ook om aan haar eigen herstel mee te werken. En op de achtergrond dreigt weer, grommend als een waakhond, de ontrouw van Diederik, die komt, noch schrijft. 's Avonds, wanneer het leed het allersecurst verborgen moet blijven, weegt het 't zwaarst op Lines leven. Pa leest zijn krant of doet zijn schrijfwerk, en blaast onderwijl de ene tevreden rookwolk na de andere uit zijn lange stenen pijp de kamer in. Kleine gebogen moeke heeft het eeuwige

stop- en verstelwerk onderhanden. Jaap maakt zijn huiswerk tussen driftige uitvallen door aan 't adres van die lamme wichter, die maar kwaken als eenden en ganzen, waardoor hij onmogelijk zijn gedachten er bij kan houden. Kan pa die wichter niet eens zeggen, dat ze stil moeten zijn? „Pa! toe dan, pa, ik kan zo ja niet leren!”

Na hun ziekte is Line meer reëel op de zussen gaan letten. Ze heeft opeens gemerkt, dat 't half volwassen mensen geworden zijn, die, nu ze uitgerust zijn door hun ziekliggen, heel wat meer praatjes hebben dan vroeger. Ze zijn niet onknop, neen, zeker niet. Hun donkere vlechten zijn opvallend lang en zwaar, ze dragen het hoofd hoog en zijn vast van plan van het leven te halen, wat er te halen is. Er is voor Line iets verbijsterends en beangstigends in deze ontdekking. De kinderen zijn geen kinderen meer! Ze zijn oud en wijs, veel meer dan Line, met haar onbewust deelhebben aan het eeuwige onverwoestbare kindschap, dat niet rekent, maar hoopt; dat niet eist, maar geven wil. Ze heeft een vage gewaarwording, die een waarschuwing kan inhouden. Ze probeert 't opzij te zetten, als onrecht tegen haar zusjes, 't lukt haar niet. Ze voelt zichzelf in 't niet zinken, weggecijferd naast zoveel bloeiende, jonge veel-eisendheid. Ze meent zichzelf oud en lelijk, de zussen brengen 't haar telkens weer aan haar verstand. Zeven en twintig is ze reeds! Zeven-en-twintig. Een olle jonge juffer, op weg om over te schieten. Gésien, de oudste van 't drietal, is zeventien geworden, deze zomer! Zeven-en-twintig is oud, wanneer er moeheid en vaalheid en levensangst bijkomen. Wanneer 't toch al niet dikke haar in pieken hangt en blauwe wallen onder de ogen staan, veroorzaakt door 't waken en verplegen van anderen. Maar zelfs, wanneer Line zich eens werkelijk netjes heeft gemaakt, als ze de japon met de ontelbare knoopjes aanheeft en de zwarte gitten om de hals, als haar ponny in kunstige krullertjes kroest en er een tikje, een tikje rouge op de bleke wangen bloost, dan nog spelen de wichter haar proestlachend uit. „Kiek Line es! komt dien vrijer vandaag, Line? Bist ja veel te oud om nog te vrijen!”

Och, 't is een grap, ze menen 't zo kwaad niet, Line herhaalt 't telkens weer. Dat de pil zo bitter smaakt, hoe zouden zij 't weten!

Later, alleen in de kamer, posteert Line zich voor de ovale spiegel met goud-en-zwarte rand. Ze keurt zichzelf. Is 't waar? Is ze te oud voor opschik? Maakt ze zich belachelijk, door nog te hopen?

„Nee,” zegt de spiegel. „Op de keper beschouwd ben je knapper dan die malle eigenwijze wichter.” Toch klinkt de spiegeltaal niet overtuigend genoeg om zich volkomen over hun veroordeling heen te kunnen zetten. De blijheid om eigen bezit wint het niet. De onbegrepen waarschuwing blijft. Line schudt haar hoofd. Zij bang voor de wichter? Dat zou ja àl te mal wezen! Toch wil ze op haar hoede zijn, meer op haar rechten staan. Ze moet niet meer de wichter alles uit de hand nemen, hun bedden opmaken, hun kwikjes en strikjes wassen en strijken, hun haar friseren. Ze moet. . . .

Ze zucht. En glimlacht. Moe, als één, die weet, niet te kunnen ontkomen aan de gereedliggende strik. Want zeg nu zelf! Als zij 't niet doet, dan blijft 't voor moeke liggen! En moeke in de stofrommel van bedden opschudden? Moeke, met haar steeds heviger aanvallen van benauwdheid? Hoe overvloeiend van warme genegenheid wordt Lines hart opeens voor kleine, ziekelijke moeke! Ze rekt zich uit, daar voor de spiegel, ze balt haar stevige vuisten. 't Pleit is beslist, de liefde wint. Ook in 't vervolg bukt Line zich tot vegen en schrobben en boenen, ze knapt alle karweitjes op, die geen ander kan of wil doen. Ze komt in een grauwe vreugdloze tredmolen te lopen. Totdat.... Totdat de prins komt, natuurlijk! De prins, die 't verlossende wachtwoord kent!

Dat hij komen zal, is vrijwel zeker. Maar waarom haast hij zich niet wat meer?

Ook in dit dralen zit een waarschuwing, die Line echter met kracht opzij duwt. Een sprookjeskind, dat de eeuwige jeugd deelachtig is, moet geloven en wachten kunnen. 't Is een kwestie van leven en dood.

Er is een weldoende wapenstilstand ingetreden tussen Jaap en de drie wichter. Er komt tevreden pijpgepruttel achter Sibbo's krant vandaan. Moeke stopt een sok van zwart sajet, ze voelt zich goed, zonder een spoor van benauwdheid. Een glanzende moederglimlach is haar hele wezen. Er is zo weinig nodig voor een vluchtig morgenwolkje, om zich gelukkig te voelen. Hoe goed hebben de Lieve Heer en Zijn goede Moeder het ondanks alles met haar gemaakt!

't Blanke zweef-engeltje, dat onder aan de lamp in zijn holle ruggetje de lekdruppels moet opvangen, staart niet tevredener in 't oneindig verschiet dan moeke nu doet. Line, die dit constateert, zinkt weg in een weldoende rust, de armen in de spannend-nauwe mouwen gekruist onder de borst van 't al te enge donkergrijze kleed, dat nergens, maar dan ook nergens iets fleurigs draagt. Een rode kiespijndoeek — tocht kan immers fataal zijn na bof — wijst met twee alarmerende kruloren naar boven. De vroege avondgeluiden der stad dringen flauwtjes door haar even knikkebollende rust. De zussen zien al weer lang 't lachwekkende van 't geval, een mond gaat open, maar wordt op een veelzeggend hoofdschudden van moeder voorlopig weer gesloten, zodat 't een onhoorbaar gniffelen blijft. Jaap sist tussen zijn tanden: „Heb 't hart eres!” waarop het gniffelen prompt iets uitdagender wordt. Pa kijkt donker over zijn krantrand heen. Dan wordt beneden aan de bel getrokken. De goedkope metalen klank siddert door de stilte van de kamer, de droom schokt wakker.

„'Ere, wat zou daar nog wezen,” vraagt moeke zichzelf en hogere machten af.

„'Armkenicht misschien,” meent Line, lodderig ontwakend. Vader Sibbo's ogen dwalen somber naar zijn zoon Jacob. Stond er onlangs niet 's avonds om halftien een diender voor de deur, die een en ander aangaande Jaap in zijn boekje had opgetekend? Maar Jaap springt zo argeloos op achter zijn leerboeken, dat er ditmaal wel geen klachten over hem zullen zijn.

„Ik zal wel ev'n kiek'n, pa!”

Volslagen geïntimideerd keert hij even later in de wachtende kamer terug.

„'t Is toch een diender, pa! Ik zag wat donkers, met gouden knopen. 't Is dunkt mie toch beter, als pa maar heengaat. Als pa maar weet, dat ik niks 'daan 'eb, 'eur!”

Rang! de krant gaat omlaag, de rieten stoel kraakt, pa staat rechtop, een zuil van toorn.

„Een diender? Wel hier en ginder! Wat is er nou weer gaande?”

„Niks pa, niks, dat zeg ik immers!”

„Ja, dat zal wel, dat kennen we!” hoont Sibbo, terwijl hij zich opmaakt om de aanrander van hun rust tegen te treden. Eer hij echter nog maar bij de deur is, wordt deze resoluut open-geworpen. Wijd. . . .

Te midden van een algemene verstijving maakt Diederik zijn entrée de chambre.

Gegoten zit het donkere uniformlaken om hem heen. Als matte zonnetjes glanzen de officiersknopen in 't lamplicht. Zijn roodblonde sik accentueert het onverwachte: het buitenlandse, de levensduur. 't Grandioze van zijn verschijning in de soberheid van 't kamertje, waar een gemengde geur van opgewarmde koffie en pijpessmook hangt, doet bijna verschrikkend, neen, verpletterend aan. Zijn lichtblauwe ogen, glinsterend om 't geslaagde van de mop, zoeken.

„Zo, Lina, ken je me niet meer?”

Vreemd, die Hollandse klanken, hier in huis!

„'Ere nog an toe! Diederik!”

Jawel. Diederik is gekomen. Voor de aardigheid direct in de spiksplinternieuwe uniform van 't Indische leger. Terwijl moeke de situatie redt door van de bof-aanvallen te vertellen, ontsnapt Line naar haar zolderkamertje, waar ze met haastige woede toilet begint te maken.

Gauw de japon aan, die juffrouw Carbasius voor haar heeft laten maken! Vlug de zilveren knopjes in de oren, een donsje poudre de riz op de al te vale wangen. Zijn haar handen wel schoon? Haar nagels? Gauw nou maar, voordat. . . .

Voordat er ongelukken gebeuren? Waarom denkt ze dat op-

eens! Wat voor ongelukken zouden er beneden gebeuren kunnen!

Malloot, ouwe malloot, scheldt ze zichzelf.

Maar toch is 't een strijdbare Line, die weer binnenkomt, gereed de handschoen op te nemen, tegen ieder, die haar iets in de weg legt.

Zo gauw ze de kamer inkomt, weet ze onfeilbaar zeker, dat er gevochten zal moeten worden. Is ze soms toch nog te lang weggebleven? Maar had ze dan zó kunnen blijven. . . . als een huissloof. . . . een oud, afgeleefd mens? Diederik stoeit met de zussen, hij houdt Gé bij de polsen vast, en Gé, vuurrood en schuddend haar lange vlechten, roept opgewonden: „Daar is onze olle Line weerom. O, wat is ze nou netjes! Kiek maar, Diederik, heur ene wang is nog een beetje dik. Twee bolle wangen en een haptoet!”

„Gé, nou is 't genoeg,” waarschuwt pa en dan zitten allen weer rustig om de tafel. Moeke schenkt koffie in. „Diederik zal ik maar zeggen, hè?” Pa probeert een onderwerp aan te snijden, waarin zo'n vreemde Hollander misschien wel belang stelt. Jaap glundert over zijn aanstaande zwager en de zussen maken zich nog even geniepig vrolijk om de opgeknapte Line. Maar Line deert 't kleine gedoe niet meer. Ze zit trots en voldaan naast haar prachtige prins, ze knipoogt even tegen moeke, die bijna net zo glanst als zij zelf. Zijn ze niet twee samen-zweerdere, die nu hun loon bij volle bussels binnenhalen?

Er is niet geboend en niet geverfd in huis, er is door de ziekte niet eens een gewone grote beurt gegeven. En toch kun je 't Diederik aanzien, dat hij 't hier behaaglijk vindt. Zijn pijpje is voor de dag gekomen. Blauwige wolken kringen om de beide mannen. „Zo'n jongen ook,” overlegt moeke vertederd, „zien moeke vroeg verloren, altijd in een kost'uus 'weest, zo'n jongen toch.” Daarmee neemt ze Diederik op in haar grote warme hart, dat zo vaak door asthmaal-aanvallen wordt bedreigd.

Maar — waar moet Diederik slapen vannacht? Wáár kan hij waardig slapen? Later op de avond wordt dit de vraag, die moeke en Line beiden pijnigt. Ze smoezen er samen over, wan-

neer ze even naar 't keukentje ontsnapt zijn.

„Wicht, ik weet 't niet!”

„Ik ok niet, moe!”

Pijnigend verrijst de monumentale logeerkamer van tante Da voor Lines peinzende ogen. 't Zware ledikant, de volle dekenkist, de linnenkast met alles 24 bij 24 stuks! Ze schudt haar hoofd. „Ik wait nait, moeke!” Gelukkig lost Diederik zelf de vraag op door te informeren naar 't een of ander hotelletje, hier dichtbij. 't Een of ander. . . . zegt hij. Hoe machtig groots klinkt dat! Hoe ligt de echo van de wereldstad, van Amsterdam er in! Line voelt zich groeien! Heeft zij niet ook haar deel aan deze grootheid gekregen door haar verblijf in 'Olland? De wichter? 't Zou wat!

„'Armkenicht, hè moe?” zegt ze beslissend. Hoewel 't ietwat een familievernederling is, Harmkenichts beroemde gelegenheid als 't een-of-ander te horen betitelen.

„Ja, kind, als Diederik dat wil. . . .!”

O, Diederik wil bèst! Pa en Jacob brengen hem weg, de wichter worden naar bed gestuurd en moeke houdt met haar Linechien nog even nabetrachting, terwijl ze samen de vele koffiekopjes omwassen.

„Nou? Hoe vindt moeke hom?”

„Een knappe vent, een lot uit de loterij, wicht.”

Zo, daar kan Line het voorlopig mee doen.

De volgende dag zet haar triomf zich in den brede voort. Diederik komt Line halen, voor een loopje door de stad. Gearmd. Glans van triomf wandelt met haar mee. Zo sterk, dat de mensen blijven staan om 't knappe span na te kijken. Line wéét zich knap, nu haar blos ècht is. Nu haar kapsel met de krultang succesvol is bewerkt, nu haar ogen groot glanzen van voldoening. Ze kopen een smalle gouden ring, met dozijnen facetjes bewerkt. Diederik zelf wil zo'n onzinnig ding niet aan z'n vingers hebben, daaraan kan al 't zeuren van Line niets veranderen.

„Dat kan niet veur een dokter,” verklaart ze later enigszins mysterieus aan de wichter, wanneer die haar gniffelend hun

stekelvragen stellen. Zelf probeert ze 't te geloven, waarom ook niet!

Maar wat zou 't tenslotte! Diederik meent 't goed en eerlijk. Hij praat al over hun trouwdag. Die moet spoedig zijn. Zijn aanstelling tot officier van gezondheid en 't bevel tot inscheping kan ieder ogenblik afkomen. Zou Line... in zo korte tijd...?

Natuurlijk kan Line de boel klaar krijgen! Als Diederik na een paar dagen weer weg is, krijgt Jeltje een sein, duikt Jeltje op en wordt er gekocht en geknipt, gepast en genaaid en binnen een maand zijn er een uitzetje en een trouwjapon gereed, die gezien mogen worden. De zelfverzakende vreugde van Jeltje wedijvert met haar vindingrijkheid om met zo min mogelijk geld zoveel mogelijk aanzien te bereiken.

Hei! Maar dat is werken, dat die beide wichter doen! Ze sluiten zich op, ze hebben voor niets anders oog of oor. Ze lopen hele dagen met felle agitatieblosjes op de wangen. Passen en meten, aantrekken voor de spiegel. Jeltje, spelden in de mond, potlood achter 't oor, controleert, speldt, tekent af. Voeringlijfje en voeringrok eerst. Daarna, spanning! de kostbare zijden stof. En dan, opeens, is 't pronkstuk gereed. 't Is bijna een geboorte! De trouwjapon van lichtblauwe zij, met een kleine discrete queue de Paris, met royale draperieën en een korte sleep! Bestemd, om tot in lengte van dagen het onbestreden pronkstuk van de familie te blijven. „Mien trouwjapon van lichtblauwe zij!” Is hij er eigenlijk niet nòg... Nu, na meer dan vijftig jaren? Er zijn nu eenmaal dingen — men waant ze levenloos, en in werkelijkheid hebben ze een leven, krachtiger en meer wezenlijk dan dat van vele mensen. Omdat door een grote liefde naast hun stoffelijke vorm een vergeestelijkte vorm gegroeid is, die niet vergaan kan, waarop de tijd geen vat heeft. Zouden hieruit soms de aanwezigheden te verklaren zijn, die men in zeer oude huizen, waarin door geslachten intens is geleefd, bespeuren kan? Lichte, door overwinnende liefde geheiligde. Of donkere, door broedende haat?

Lines trouwjapon, hèt pronkstuk!

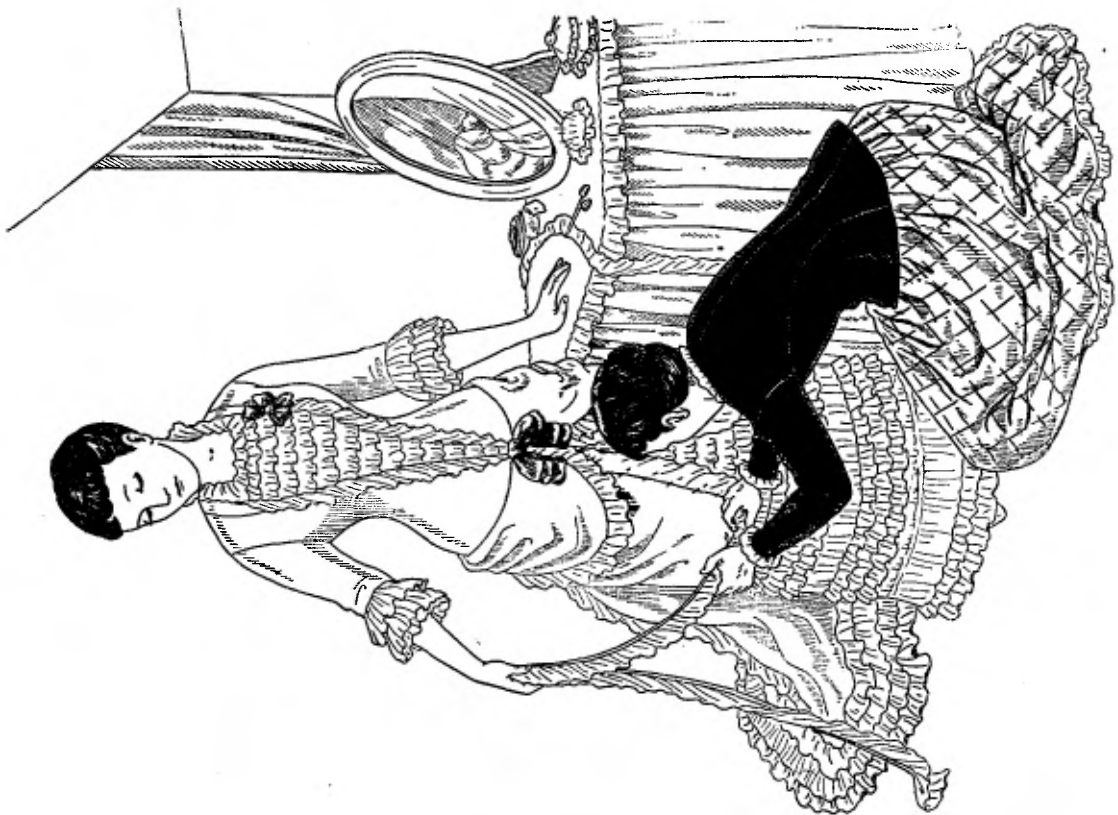
Want wat die andere, die drie jongere wichter betreft, die hun olle Line op haar zeven en twintigste jaar te oud rekenen voor de bruidsstaat — hoe zij nog aan de man gekomen zijn, ja, dat vormt een roman op zichzelf. Maar 't zou een droevige roman worden, waaraan de glans van 't eeuwige kinschap vreemd is. Daarom is 't beter, dat hij ongeschreven blijft.

Ze werden kieskeurig, de zussen, en maten met de ellestok ieder klein gebrek van de zich meldende aanbidders uit, totdat er van de arme kerels niet veel meer overbleef dan juist dit ene gebrek, een hoopje lachwaardige ellende. De ene werd gereduceerd tot enkel neus of flap-oren, een ander was de platvoet, terwijl derden en vierden wel nooit genoeg verdienen zouden, om hun vrouw te geven, wat haar toekwam. En toen ze eindelijk besloten tot trouwen, om onderdak te zijn voor de oude dag, behoefde er geen fleurige statiejapon meer aan te pas te komen. Toen was 't voor alle drie een veel oudere weduwnaar, waar geen aasje romantiek meer in stak. Toen was een donker-grijs mantelcostuum, tailormade, met even voetvrije rok, beter op zijn plaats. Maar Lines triomf bleef alle jaren door, dat háár trouwjapon legendarisch werd in de familie.

Nu moet men zich vanzelfsprekend naast die glanzende lichtblauwe zij Diederik denken. Diederik in gala-uniform met witte pluimen en epauletten van goud, en de degen achteloos terzijde slepend. Zijn blonde sik wijst omhoog, zijn lichtblauwe ogen schitteren. Hij *is* iemand. Voor deze dag heeft hij zijn Hollandse remmen van critiek losgemaakt, hij heeft de sprong gewaagd in de andere wereld van kinderlijk plezier. Hij drukt Lines arm even tegen zich aan, zo onverwacht warm en stevig, dat ze er hartkloppingen van krijgt binnen haar veel te enge corset. „Lina! Meid!” fluistert hij. En zij, bestraffend: „Mal jong! stil toch!”

Een mooi en stralend paar is 't, waarvoor heel de nauwe straat in voelbare opwinding geraakt.

Maar zie toch ook eens die kleine moeke, dat sloofje, nu in deftig zwart, in zijden pelerine met ontelbare kanten rûches gegarneerd! En vader Sibbo, kaarsrecht, eerwaard met zijn nu

reeds geheel grijze haar, terwijl Jaap en de zussen, die de stoet sluiten, ook door een ringetje te halen zijn!

Wie had eigenlijk gedacht, dat zoveel deftigheid al deze jaren sluimerend ondergedoken was in dit burgerlijk nette buurtje, in dat kleine, beknepen bovenhuis! Is 't niet, alsof er een geheime toverstaf gezwaaid heeft, die dit alles uit niet te voorschijn riep?

De mensen, die de bruidsstoet aanschouwd hebben, gaan met een glinstering over hun grauwheid weer terug tot hun dagelijks werk. Er zijn dus toverstaven. Waarom niet ook voor hen een keer?

Vreemd is 't wellicht, dat géén van Diederiks verwanten is overgekomen voor de bruiloft. Wat moet men dáárvan denken? Vader Sibbo kan 't maar heel moeilijk plaatsen. Hij weet dat er over gepraat wordt, dat er gevist wordt naar het waarom. Pijnlijk, zulke vragen! Hoe zit dat eigenlijk? Vinden die Hollanders hen, hier in Groningen te min volk?

Maar moeke zoekt met succes naar verontschuldigen. En hoe aannemelijk klinken die! Och, Diederiks vader, die ouwe stumper, is immers al jaren lang aan zijn rolstoel gebonden! Wie weet, hoe graag hij gekomen was naar de trouwdag van zijn zoon! Maar daar was ja immers geen sprake van! En de zuster? De enige ongetrouwde? Wel, die moest natuurlijk op hem blijven passen! Denk je zo'n toestand eens in, zo gebonden en of'ankelijk! Dan kun je alleen maar éigen om je heen hebben!

De andere familie zit zeker met een 'ok vol kleine kinders. Nou, dan weet je ook wel hoe 't gaat! Moeke de deur uut? Helemaal naar Groningerland? Geen sprake van, zo'n omme-landse reis!

Zo zoekt moeke Griet de verontschuldigen bij elkaar. Niets mag er knabbelen aan de eer en de vreugde van deze dag! Ze worden gretig aanvaard, moekes zorgend hartje kan gerust zijn. Bovendien, als Diederiks vader nou helemaal niks gedaan had! Maar hij heeft immers aan Line een pracht van een gelukwens geschreven. Aan mijn lieve schoondochter. Met krulletters in

een krans van rozen. En hij heeft tweehonderd gulden gestuurd. Een kapitaal! Wat moet die man een geld 'ebb'n, om zomaar tweehonderd gulden te kunnen sturen! En 't geld kwam zo goed van pas, al hoeft Diederik dat niet te weten! De bruiloft kan er van betaald worden — nicht 'Armke geeft háár aandeel zo goed als gratis weg — en dan blijft er nog royaal over voor de rûches pelerine en 't kapothoedje met brides van moeke en de tierelantijntjes van de wichter. „Een lot uut de loterij!” verzucht moeke nog eens.

De eenvoudigen zal het licht opgaan. Moeke wandelt heel die trouwdag in een zacht glanzend licht. Telkens weer zoeken haar ogen 't knappe bruidspaar en strelen haar gedachten 't nuvere wichien, met wie ze zich verbonden weet als met geen der nakomers. Dat dit geluk nu juist haar Linechien te beurt mag vallen. . . . 't Wicht, dat zich altied op'offerd 'èt voor anderen. . . .

Oude, half onder levensstof bedolven woorden komen te voorschijn over de liefde van God, die aan ieder geeft, wat hem toekomt. Kleine, ruwgewerkte handjes vouwen zich veilig onder de pelerine, een vereenzaamd, verhongerend zieltje hervindt voor een korte, gelukkige poos de verbinding met ons aller Heer. En zo gebeurt het, dat over Lines trouwdag toch nog een gebed ruist, zij 't uitermate clandestien, om Sibbo niet te ergeren, onder de pelerine.

Maar na de glanzende trouwdag komt wreed het afscheid, de wankle brug, waaroverheen alleen het land der toekomst betreden kan worden.

„Vaarwel mijn dierbaar vaderland”, zingen de zussen driestemmig en 't is vreemd, maar dat lied moest in heel Lines volgende leven liever niet meer gezongen worden. Er zijn nu eenmaal liederen — van grote allure, of ook heel geringe — die doordrenkt zijn van tranen. Wee degene, die zo'n liedje in zijn leven binnenlaat. Hij heeft een vijand in zijn veste, die op de meest ongelegen ogenblikken oprijst en zijn offer van tranen vraagt. Of — is 't tenslotte toch geen vijand, maar een stille vriend, die voor de grote Vriend de weg moet openhouden?

Na het afscheid: de bootreis, poort tot het Indische leven. Een opwindend evenement, die bootreis, waarop Line tot de ontdekking komt, dat zij, als jonge, knappe officiersvrouw, iemand is! Te midden van tientallen anderen, die allen iets zijn! Achtergronden vallen weg, duiken onder, tegelijk met de verzinkende duinenrij. Alleen de nieuwe, verbazingwekkende status — vrouw van haar man, die een rang heeft — geldt in dit wonderlijke, drijvende wereldje. Lina kan dansen. Reeds voor de derde wals vraagt de kapitein van de boot haar met een plechtige buiging. Lina kan en durft voordragen. Huibert en Klaartje, Vader Rijn, de Pruimeboom, een paar korte De Génestets. Lina kan tenslotte een zuivere tweede stem alléén volhouden tegen een half dozijn andere vrouwen. Het Sibbloed in haar doet de juiste toon en manieren gemakkelijk aanvoelen en vinden. En moekes hartelijkheid, die geven wil zonder berekening van terugbetalen, doet haar veel vriendschap vinden. Zodat Helena van Havelte's voorspellingen over het noodwendig komend échec van dit huwelijk niet bewaarheid worden.

Zo begint aan boord voor Line het avontuursprookje van de grande dame, wier bestaan een aaneenschakeling van geneugten is. De overvloedige maaltijden waarvoor ze zelf, o wonder, geen hand behoeft uit te steken, laat staan vuilmaken — de slepende muziek en het dansen 's avonds — en een langzamerhand dol verliefd wordende Diederik.

Line kan dansen, de wals viert hoogtij en het deinend rythme schijnt haar in bloed en zenuwen gevaren te zijn. Dat is haar al komen aanwaaien in haar kinderjaren, toen de Groningse jeugd elkaar en zichzelf het dansen leerde op zolders en in leeggedragen achterkamertjes. 't Is voor haar de vervulling van een onbewust in zich omgedragen kunstgevoel. Ook het voorlopige, tamelijk frivole antwoord op de veel diepere vraag, die binnen in haar schreit, sedert ze het kruisje voorgoed uit haar leven verbannen heeft. Ze valt op door haar sierlijk, overgegeven walsen en de beste danseurs komen nederig, met schone strijkages een dans van haar vragen. Konden moeke en de

wichter — ja, de wichter vooral — dit toch eens zien! Nu moet Line alleen gloriëren. Want Diederik kan niet dansen. Hij heeft geen rythme in zich en geen muziek; hoe zou hij iets, dat niet is, naar buiten kunnen uitdragen? Natuurlijk wil hij meedoen, wat doet Line er in de arm van die vreemde kerels vandoor te gaan? Hij huppelt en stampet wat rond als een bok in zijn winterstal. 't Is meelijwekkend om aan te zien, je geneert jezelf er compleet voor! Zo wint Groningen 't deze keer afdoend van 't zelfgenoegzame Holland en wanneer 't blijkt, dat de eerste officier van de boot ook een Grunninger is, wel niet uut stad, maar uut Winschoten, dan danst Line uitsluitend met hem. Ze praten samen Grunnigs en daarmee wordt dit Grunnigs ingeschakeld in de dingen, die mógen. Iets, waarvan Line te voren zo zeker niet was.

„Enig! Hè, praten jullie nog eens Gronings!”

Zie je wel, Groningen is lang zo min niet, als ze in Holland denken!

Maar er is ook zonnegloed op goud-spetterende golven en maanlicht op een zee, die zwaar deint van zilveren schat. Er zijn de dreigend strakke contouren der woestijnen, die zuchten over het raadsel van eeuwige zonnebrand en eilanden, opduikend uit damp-omfloerste verten, waarin ze, na korte tijd van mysterievol leven, geluidloos weer ondergaan.

En dan komt eindelijk Batavia, de stad van de vele beloften met de triomf van dit grote moment: receptie en bal in het paleis van de Landvoogd, wanneer de nieuw-aangekomen officieren zichzelf en hun dames aan de G. G. moeten voorstellen. Opwinding en agitatie, want er moet aan onwankelbare voorschriften worden voldaan. Diederik in groot tenue, dat is eenvoudig genoeg. „Maar heeft Lina wel een galajapon meegebracht?” wordt aarzelend door het vrouwtje van een reeds ingewijde collega gevraagd. Ach ja, allen brengen toch wel iets mee naar Indië van de donkere aarde van hun geboortegrond en door de oppervlakkige gelijkschakeling komt een zeker iets altijd weer te voorschijn, een ongewild en klein démasqué,

waaruit de ingewijden onmiddellijk hun conclusies trekken. Lina en een galajapon! Toe maar!

„O, maar kind, dat je dáár niet voor gezorgd hebt! Dat had je man je toch wel eens mogen vertellen, dat je als officiersvrouw avondjaponnen nodig hebt!”

Toch is 't zo. 't Is triest, dit te constateren. 't Riekt naar het allereerste begin van een nederlaag. Niettemin is 't een feit, de groot-galajapon, die voorschrift is, bezit Line niet. En de roemrijke trouwjapon dan?

Een naai-baboe komt er aan te pas, een grote schaar, die Lines blauwe droom brutaalweg aan stukken snijdt, en een ruime portie vrouwelijk inzicht en durf, omgezet in een zondvloed van maleise woorden. Na een dag van adembenemende spanning is Jeltjes zedig meesterstuk omgetoverd in een galajapon met decolleté en kokette pofmouwtjes, waarin een min of meer met haar figuur verlegen Line zichzelf maar moeilijk terugvinden kan. Zóveel bloot? Wat zou moeke daar wel van zeggen!

En pa! pa!! En de wichter, met hun krenkend geklets van: olle Line. 't Went spoedig, evenals heel het Indische leven voor Line een kwestie van gewennen is. Zie, het is immers zo, dat 't leven daarginds een vaststaande grootheid is, een soort van godheid, die 't offer vraagt van alles, wat niet direct bij hem past. Men kan niet aannemen, dat het zich zou plooiën naar één, die kersvers aankomt. Natuurlijk moet zo één zich schicken naar de afgod, die Indië heet. En in dat schicken en plooiën dient ze zich gelukkig en voldaan te voelen. Daarvoor is trouwens alle reden. Diederik is charmant en attent en royaal. Een sprookjesprins zou het hem niet verbeteren. Wat wil Line dan eigenlijk nog meer? Wil ze dat nooit nalatende gevoel van afstand uit hem weg hebben? Of het sarcasme, dat zo vaak zijn woorden tot een zware last maakt? Zou ze in zijn houding een keer, neen. . . . dikwijls, neen. . . . altijd, het heel grote en innige en allesomvangende begrijpen willen lezen, dat aan een vrouw de macht geeft om alles te dragen, wat het samenleven te dragen oplegt? Ze vindt 't niet, er blijft een vraag, een on-

begrepen, donker tasten naar iets anders, dat wat onmiddellijk voorhanden is.

Maar misschien is 't ook wel het kruisje, het onbegrepen en droef verwaarloosde kruisje, de band met de goddelijke dingen, dat zich begint te weren tegen de verre achtergrond van hun huwelijksleven. Zo'n kruisje is een levend ding, levender dan 't meeste, dat ons omringt. 't Groeit en werkt en roert zich als een kind, dat geboren wil worden. Wie eenmaal iets van de wondere gave ontvangen heeft, die laat het niet meer los totdat het, naar buiten getreden, openlijk in het bezit wordt gesteld van zijn heerschappij en macht. Line daarentegen verstopt haar kruisje onder handen vol, onder wallen en bergen van aardestof. Weg met jou, je zou mijn leven hier bederven, je zou mijn verhouding tot Diederik helemaal onmogelijk maken.

Na veertien dagen hotel-leven in Batavia wordt Diederik naar Palembang gedirigeerd. Een klein, wit, Indisch huis, met een serie bijgebouwtjes er achter, is de dienstwoning die ze mogen betrekken. Voor Line een sprookjesslot, waarover ze, na bijna een halve eeuw, niet anders dan met ontroering spreken kan. 't Ligt aan de brede Moesi, die hier vrijwel tot rust is gekomen, nu zijn watervrachten bijna hun doel hebben bereikt. Hoge schaduwbomen breiden hun handen beschermend over het huisje uit en achter op het erf groeien klapperpalmen en djerooks. Line begint planten te kweken op de voorgalerij, chevelures en orchideeën en een lidcactus met zijn zachtrode bloemtrechttertjes. De liefde, die ze bij Diederik niet plaatsen kan — mens, kom me niet met sentimentaliteiten op m'n lijf — giet ze over haar planten uit. Ze gedijen er wonderwel bij. Meermalen is de smalle voorgalerij een geurende lusthof, waaraan geen winterweer een onwelkom einde maakt. Line slurpt de wonderen van 't Indische leven gulzig op en verwerkt ze op haar manier. Kon moeke dit alles toch eens zien! Wat zou moeke hier genieten! Zou zelfs de eeuwige zomer haar asthamaoede lichaam niet genezen?

Ergens, in het zonnigste hoekje van Lines bewustzijn, is het witte tropenhuis altijd blijven staan. Geen vocht van de Moesi-

vlakke noch de verwoestende tropenhitte hebben 't ooit kunnen aantasten. Tot een bouwval is 't nimmer geworden en met al de andere verouderde, weggrotende gebouwen is het nimmer opgeruimd. 't Heeft eeuwigheidsrechten verworven, evenals het klooster van Trapel en de lichtblauwe trouwjapon, 't is een schuilplaats geworden, waarheen in latere jaren Line terug kon sluipen, tussen Noorderstormen en levensstormen door, om in tropengloed en in tropenweelde terug te vinden wat haar telkens weer uit de handen geslagen wordt: de verbinding met dat zeker iets, dat ze niet missen kan.

't Huis staat er dus, men behoeft er slechts naar te zien, om 't te kunnen beschrijven. Drie kamers heeft het, de vierde ruimte van de rechthoek is open achtergalerij gebleven. Maar veel mooier en belangrijker is de smalle voorgalerij, die door crees kan worden beschut tegen de moordende zonnebrand. Line verzorgt daar haar planten, de Chinezen hurken er neer met hun zij en de Japanners komen er hun lakwerk etaleren, sprookjesmooie schatten, die smeken om gekocht te worden. Line koopt, er is immers geld; vooral in 't begin van de maand is er geld, meer, dan vader Sibbo in drie maanden voor zijn hele gezin bijeenschrapen kan. Ook Diederik is in 't begin van de maand overtuigd, dat zijn geld geen einde kan nemen. Daarbij houdt hij echter geen rekening met de noodzakelijkheid van Chinese zij en Japans lakwerk, evenmin als Line de portée gevoelt van luidruchtige soosfuiven en kaartavonden vol verknepen, vijandige stilte. Zo gaat ieder zijn eigen levensgang, een diepe stroom schuift traag tussen hun beider bestaan, waarover alleen de intimiteit tussen man en vrouw nu en dan een brug kan slaan. Bij een brug blijft 't. De stroom zelf wordt nimmer gedempt. Die gaat voort, zich tussen Diederik en Line te schuiven, hij vermoddert, verzuurt, hij wordt oneindig dreigender dan de krokodillenrijke Moesi, die traag tussen zijn wallen voorbijglimpt. Men wordt nameloos eenzaam, wanneer men in zeer stille ogenblikken er in staart en zijn breedte met de ogen meet. Is dit . . . getrouwd zijn? Is dit . . . geluk? Ze knauwen iemand, zulke ogenblikken van bezinning en daarom

is 't beter, ze niet toe te laten over de levensdrempel. Nu is 't zo moeilijk niet om de bezinning te verjagen. Het tropenleven, het leven in de officierskringen van 't overigens dommelende Palembang brengt veel rumoer mee en veel jolijt, waaraan men zich niet onttrekken mag. Al was 't alleen maar terwille van conductestaat en promotie. Slechts deze twee factoren moet men ernstig nemen. Al 't andere, vooral eigenliefde en eigenrecht, moet men glimlachend opzij kunnen duwen, wil men wijs zijn in het tropenleven.

Diederik nu is beslist niet wijs. 't Valt ook moeilijk aan te nemen van iemand, die zijn Westfrieze roodblonde sik zo uitdagend draagt en die zo moeilijk als een kind in zijn binnenste verborgen kan houden, wat daar opwelt aan onwil en afkeuring. De woelende schaduwen staan met duidelijk schrift te lezen in zijn heldere, lichtblauwe ogen en op hetzelfde moment worden reeds de woorden geformuleerd, die honen en geselen en zonder aandacht voor de gevolgen de meerdere en machthebbende tartten. 't Is Geuzenbloed, dat in hem spookt, in hem leeft altijd nog de breidellose student, de zelfbewuste zoon van 't kleine-stads-patriciaat. Dit speelt hem parten.

Er komt een soosnacht, gevuld met kaartspel en besproeid met whiskysoda. De rangen vallen na enkele uren weg, het vormelijke u wordt verwisseld met jij en jou. En een kapitein treedt lang na middernacht alle geschreven en ongeschreven wetten met de voeten, door zijn mindere even ter zijde te nemen. „Zeg. . . eh. . . amice, kan jij me niet effe. . . vijftig pop.” Zeker, amice kàn. 't Is wel zo ongeveer alles, wat hij heeft aan 't eind van de maand, maar daarop moet men in zo'n moment zich niet doodstaren. De amice heeft bovendien juist de toestand bereikt, waarin een weldoende onverschilligheid voor aardse zaken zich van hem meester maakt en de toekomst er rooskleurig uitziet.

De amice is Diederik en aangezien 't juist deze vrijgevochten watergeus is, begaat hij twee zonden tegen de tropenwet. Ieder ander van 't complotje zou de volgende morgen zelf de staketsels weer hebben opgericht, zuchtend of met een vloek

zich geschikt hebben in 't rangverschil. Hij zou, in de wetenschap, dat 't een meerdere streng verboden is, geld van een mindere te lenen, de kapitein niet aan zijn dronkemansflater herinnerd hebben, 't aan diens noblesse overlatend, hem het geleende terug te betalen. Niet alzo echter Diederik, de Geus. Na een hevige scène met Line over het zo snood verdwenen geld, stapt hij naar de kapitein toe, zijn sik als dreigend signaal op en neer wippend. Hij treft hem aan op z'n voorgalerij in 't bijzijn van de majoor. Hij voelt niets van de waarschuwing, die er in de atmosfeer hangt en die duimdik te lezen staat op de effen koppen van mannen, die weten, hoe 't behoort. Lachend herinnert hij de kapitein aan zijn schuld, grapt 't een of ander onbenulligheidje over zijn vrouw, die toch al geen berekening heeft. En spreekt de kapitein aan met amice en jij en jou. Waarom niet? Gisteravond — wat? vannacht nog! een paar uur geleden nog! was 't immers ook zo?

De majoor trekt conduitestaat-promotie-rimpels, de kapitein kiest moreel het hazenpad en ontkent ten stelligste, waarop Diederik een krachtige vloek benevens nog enkele ongezouten benamingen de tropenlucht inslingert. De conduitestaatrimpels worden diepe, bedenkelijke groeven en Diederik krijgt een paar dagen later een strafoverplaatsing te incasseren.

De oproerige stammen in het Djambische hebben een expeditie uitgelokt. Diederik wordt aangewezen als dokter van de troep mee te gaan. Een half jaar, misschien nog langer, zal 't militair vertoon moeten duren.

Diederik vloekt, thuisgekomen, hemel en aarde aan elkaar. Lines tropenhuis wankelt zienderogen. Ze ziet zichzelf in Palembang blijven, vereenzaamd, beroddeld, uitgesloten terwille van Diederiks dwaasheid. Zij met haar vrouwelijke instincten heeft eerder de onbarmhartigheid van hun kleine maatschappij ontdekt, dan hij. Ze ziet ook de scheidende modderstroom zich verbreden tot in het eindeloze. Diederik in de broeiende, zinnenprikkende wildernis, zonder zijn eigen vrouw, maar met dozijnen katachtig wellustige, gewillige inlandsen om zich heen! De wildste ontrouwverhalen van de

dames-roddelpartijtjes staan op in Lines heugenis en haar besluit staat vast. Ze moet zichzelf en Diederik voor een val in 't ongewisse bewaren. Ze moet mee het binnenland in.

De majoor is de machtige, die de uitzonderlijke toestemming hiertoe verlenen moet. Ze trekt haar mooiste sarong aan en haar fijnste witte kabaja. Ze steekt haar blote voeten in met kralen en gouddraad bestikte muiljes en trippelt, de vergulde hakken vrolijk klikklakkend, naar de majoorwoning. De majoor, gevangen in een chronische bewondering voor jonge, mollige vrouwtjes, is allervriendelijkst. Geen strakke kop, geen dienstrimpels.

„Gaat u zitten, gaat u zitten, mevrouwtje. Wat mag ik laten brengen? Een koele drank? En — wat is er? Vertelt u me maar eens.”

„Ja, majoor, ziet u, we zijn nog maar zo kort getrouwd, laat u me meegaan, majoor, 't binnenland in.”

„Maar, mijn lieve mevrouwtje, u weet niet, wat u wenst! Geen Europese vrouw kan met een strafexpeditie meegaan! Er zal misschien zwaar gevochten worden, er zal bloed vloeien, er vallen doden. Dat is toch niets voor u! U zult zo goed als opgesloten moeten leven binnen de benting, de streek krioelt bovendien van tijgers!”

Maar Line is zeer vast besloten.

„Majoor, dat hindert allemaal niets. Láát u mij met mijn man meegaan. Ik kan toch ook helpen, majoor, de gewonden verbinden, eten koken, wassen als 't moet. Ik kan van alles, majoor, ik heb vroeger thuis ook altijd van alles moeten doen.”

Nee, nee, zo zegt ze 't niet. In haar ijver vergeet ze de Hollandse levenshouding en spraak, die ze zich terwille van Diederik heeft eigen gemaakt. Bij de werkelijk zéér grote sprongen omhoog kan 't verleden als curiositeit bewaard blijven. 't Kan zelfs zonder schade als relikwie te voorschijn worden gehaald en laat dan niet na, de roem te vergroten. „Nou, nou, die heeft 't ook ver gebracht! En hij schaamt zich zijn afkomst niet!” Bij middelmatige stapjes omhoog echter, zoals Line ze heeft gemaakt, doet men beter, 't verleden verborgen te houden, of

't de toverdoek van schonere schijn om te werpen. Slechts de kinderen onder de mensen, de onvoorwaardelijk vrijen, die 't onverwoestbare kindschap in hun harten met zich dragen, kunnen zich veroorloven hun afkomst, als bij hun wezen behorend, overal te noemen. Wat nu Line betreft, ze zweeft tussen twee werelden. 't Kind in haar leeft nog, doch de wereldwijsheid heeft vlak daarnaast zijn tenten opgeslagen en nu, in dit moment van grote, bevrijdende spanning, vergeet het kind het bevel om zich schuil te houden; 't treedt naar buiten, 't knipoogt niet eens over zoveel vrijheid, 't bezint zich niet, op wat 't gaat doen: zijn aanwezigheid verraden.

Line zegt in de sappige taal van moeke Griet: „Ik 'eb thuis ja ook altied van alles moet'n doen.”

Kijk, en het kind wint. Dat is een vaste levenswet, waaraan zelfs een grootmajoor van het Indische leger zich onderwerpen moet. Hij spitst zijn oren, een twinkeling glijdt over de grauwhed van zijn gelaat van stoere vechtersbaas, een glinstering vonkt in zijn ruigbeborstelde ogen.

„Da's ja old Grunnigs,” zegt hij met veel waardering.

„Is majoor dan ook uut Groningen?” vraagt Line verrukt. O, zie, die naam kwam haar altijd al zo bekend voor. Bij studentenfeesten werd hij vaak genoemd. En een keer de hoofdrol bij de optocht van 28 Augustus. Of dat dan soms familie is van majoor.

„Een neef van me,” bekennt majoor. „Maar hij is nu al lang afgestudeerd.”

Zo en daarmee komt dan onverbiddelijk de sluier over 't oude Groningen heen. Geen familieonthellingen hier in 't garnizoen van Palembang.

Doch wat is er verder nog in de majoor omgegaan? Heeft hij bedacht, dat een vrouw uit 't stoere Noorderras de tocht in de rimboe wel kan wagen?

Of had hij te voren al iets gezien van de hardnekkige strijd, die Line voert, nu reeds voert, voor zichzelf en haar huwelijk met de onverzadigbare Westfries?

Line krijgt, als zeer grote uitzondering, toestemming om de

strafexpeditie naar 't Lampongse mee te maken en vanaf dat ogenblik wordt een tweede blijvend levensgebouw opgetrokken.

Naast 't witte Palembangse huis: 't verblijf in 't hart van Sumatra's wildernis. Zo'n huis is een kostbaar bezit, 't is een toevluchtsoord, later, wanneer het leven al te grauw van kleur is geworden, een praalbezit, dat nimmer nalaat de indruk van grote, geheime rijkdommen te wekken, een troon, waarop Line zich zet en zie een hele menigte luistert in deemoed, critiekloos toe. Line schildert met haar woorden en gebaren, met haar glimlach en met de schittering van haar ogen en onbekende, geheimnis-zwangere werelden openen zich. Daar stroomt de Moesi, traagverveeld, geelgrauw onder de eeuwigdurende last van de tropenhitte. Op de zandbanken zonnen zich gapende en slapende krokodillen, vluchtig goudstof spettert op van 't watervlak en het oerwoud langs de oevers verdicht zich tot een donkere, dreigende muur, die allerlei afgronden verbergt. Vreemde gewassen schieten op uit de donkere vochtdoortrokken bodem. Rhizophoren, die op hun wortels staan, lianen, die zich slingerend omhoogwerken tot de toppen der oerwoudreuzen. Vreemde geuren wasemt hier de aarde uit, de geur van ontbinding, die altijd daar is, waar de strijd om 't bestaan in verbeterden woede wordt gevoerd. Misschien zijn 't slechts aasbloemen, die hun geurkelken geopend hebben, fantastische bloeiwijzen, overgebleven uit het oerbegin der schepping. Misschien zijn 't ook werkelijk lijken, die daar liggen te vergaan, grote dierenlijken, mensenlijken, door niemand gezien, door niemand beweend.

Line huivert, ondanks de zware tropenhitte. 't Mysterie van 't oerwoud, 't mysterie van het werkelijke Indische leven grijpt haar aan. Want midden op de Moesi, stroomopwaarts gewerkt door pagaaierende dwangarbeiders, drijft 't flottielje prauwen, dat de strafexpeditie vervoeren moet. Prauwen met barang, prauwen met bruine soldaten, die indolent hun talloze strootjes roken, prauwen met onderofficieren en officieren, een keukenprauw met kokkies van de troep. Line, in sarong en kabaja, als

een inlandse een luchtig sjaaltje om het hoofd geslagen tegen de zonnebrand, leeft tienvoudig op deze tocht.

Diederik, die zelf de reis honderdvoud beleeft, wijst haar alles aan en onderricht haar in de dingen, die hij door zijn wetenschap kent en herkent, maar die haar volslagen vreemd zijn. In de verte is gekraak van zware takken, boomstammen misschien. 't Is niet te schatten, hoe ver het verwijderd is van de Moesi-oevers, de wereld is zo stil geworden, dat alle geluiden er ongestoord hun weg doorheen kunnen vinden. Angstig klinkt 't gekraak, alsof de Grote Verwoester daar omgaat.

En plotseling klinkt er een sein, een trompetstoot, een waarschuwingssignaal.

„Olifanten,” zegt een stem. „Zo roept de leider zijn kudde bijeen, eer ze verder gaan trekken.”

„Ver weg?”

„Heel ver. Neen, die krijgen we niet te zien.”

Maar luisteren moet men, in ademloze spanning, naar het signaal, dat nog eens en nog eens tot hen overkomt. Dan blijft alles stil. De aanvoerder heeft bereikt, wat hij bereiken wilde, nu omhult de kudde zich weer met de stilte van het oerwoud. Voorbij, deze aanduiding van geheimzinnig, onbekend leven.

Op de rivier wordt gekookt, op de rivier wordt gegeten, op de rivier wordt tenslotte overnacht. Alle officieren wedijveren in hulpbetoon om 't haar zo gemakkelijk mogelijk te maken. 't Is een hulde aan haar dappere vrouwelijkheid en in haar verzorgen de mannen alles, wat ze in 't Palembangse hebben moeten achterlaten. Line rust wat, doch slaapt niet veel, uitgestrekt onder muskietengaas. De oerwoudgeluiden zijn toenomen in kracht, brutaler geworden nu de zware tropennacht alles verbergt. De stroom kabbelt traag tegen de vastgelegde prauwen, de rode stormlantaarns voor en achter 't vreemdsoortig kampement werpen een spooklicht een eindweegs de duisternis in. Een lichtkring, even machteloos als alles wat de mens in deze eindeloze rimboe onderneemt. In de schaduwzijde van de stormlantaarn weet Line de wacht zitten. Paraat, met klewang en karabijn. Ze hoort hoe de wacht wordt

afgelost met de reeds overbekende, gefluisterde woorden. Dan dōmmelt ze weer even in, overmand door slaap, om in het vroegste morgenuur reeds weer te ontwaken.

De tweede en laatste dag van de prauwreis wordt begonnen. Gaandeweg komen de woudmuren dichter op de reizigers toe, de stroom wordt sneller, het flottielje vordert langzamer. Een koningstijger, op weg naar zijn morgendronk, glipt haastig weer het oerwoud binnen, een roodgouden flikkering tegen zwaar donkergroen. Een koor van apen joelt boven in de kruinen, maar staakt verschrikt zijn uitingen van levensvreugde, wanneer de beangstigende mens-geluiden hun oren raken. Als dan teleurgesteld de mensen zwijgen — jammer dat het geplas der pagaaien op het watervlak zo onvermurwbaar doorgaat — begint na lange aarzeling het apenconcert weer. Eerst de schallende bastonen van een zware man-aap, de leider van 't gezelschap, daarna joelend en lachend en grollend de hoge stemmen der overige leden, tot de hele wereld opnieuw vervuld schijnt van hun wonderlijk vreugdebetoon.

In de middag, wanneer de hitte loodzwaar is geworden, verzadigd van vocht en tot stikkens toe vervuld van de beangstigende geuren, die oerwoud en rivier om strijd uitstoten, wordt het lage hout langs de rechteroever voorzichtig uiteengeschoven door een magere bruine arm. Een behaarde borst wordt zichtbaar en daarboven een gezichtje, meer aap dan mens. Een tussending, een hopeloze verwording, dat met de schuwe onrust van het dier en de drang naar bevrediging van nieuwsgierigheid, die de mens eigen is, de indringers in zijn rijk gadeslaat. Hoe vervaarlijk moeten de welvoorziene en bemande prauwen er hebben uitgezien in de ogen van de naakte, weerloze oerwoud-dwerg. Een oorlogsvloot, die een wereld komt verwoesten? Een inbraak van vreemde goden in zijn onmetelijk rijk van geruisloos leven van zwijgend òndergaan? Allen zien hem nu staan, hun blikken ontdekken ook andere kleine naakte figuren, die zich geruisloos om en achter die ene dappere hebben gegroepeerd. Vrouw-tjes met kinderen aan de borst, mannen met vreemde gezichten. Een inlands korporaal kijkt vragend

naar de officiersprauw, het even ingedommelde jacht-instinct is ontwaakt. Bovendien, men is op straf-expeditie. Is dit soms een van de eerste symptomen van het verraad, dat te wachten is?

Ademloos wacht Line af, haar hart boordevol van weedom over dit kleine volkje. Ze heeft neiging de kapitein aan zijn mouw te trekken, haar invloed van mooie, jonge vrouw te doen gelden. Maar haar gezond verstand zegt haar, dat ze nu in de eerste plaats soldatenvrouw moet zijn, op straffe van met de eerste de beste retourprauw teruggezonden te worden.

't Onheil wordt afgewend.

„Orang koeboe,” klinkt de stentorstem van de kapitein, „niet schieten, 't zijn maar orang koeboe.” Een van de lui heeft echter toch nog de aardigheid zijn geweer in de lucht af te schieten. 't Geluid ratelt tussen de oerwoudstammen door. 't Kleine volkje uit een langgerekte angstkreet en geeft zich over aan de paniekstemming, die zo lang reeds dreigde. Pezige lichaampjes reppen zich, het oerwoud sluit zijn beschermende poort achter hen toe. Wie goed ziet en iets vermoedt, ziet vaag de donkere plekken van hun nestwoningen opgehangen aan een kruin. Diep haalt Line adem; ze heeft iets gezien van de verborgen dingen, ze heeft gevreesd, er is uitkomst gekomen. Maar de angstige koeboe-kreet, de kreet van het gemartelde mens-dier, de schreeuw van de barensood der schepping, heeft zich diep in haar hart gedrongen. Jaren later, een geslacht later, zal hij nog echo's van deernis oproepen. Een deernis, die zich uitzet en verdiept tot strijdbare liefde. En zo ziet men, dat Lines weg door het oerwoud, die ze volgde tegen alle reglementen en voorschriften in, en waarop ze offers zou moeten brengen, waarvan ze nu zelfs de schaduw nog niet bespeurde, in zijn werkelijke wezen Gods weg is geweest, waarlangs krachten moesten opbloeien voor Zijn Koninkrijk. Ja, die de rechte oren heeft, hoort hier reeds de zachte inzet van het lied, dat eenmaal onmiddellijk na de Overwinningspsalm gezongen zal worden: „Louter goedheid, liefdekoorden. . . .” Al lijkt deze zang, wat Line betreft, verder verwijderd dan ooit.

Ze heeft dus voor het eerst en het laatst in haar leven exemplaren van het koeboe-volkje gezien. In al de vele maanden, die ze in het binnenland moest doorbrengen, hebben ze zich niet meer vertoond.

Die dag wordt een zijrivier van de Moesi opgevaren. De bergen, die in de laagvlakte van Palembang als een blauwe, massieve muur de gezichtseinder afsluiten, verbergend een andere wereld, zijn nu zeer dicht nabij gekomen. Maar op het onverwachtst buigt de rivier zich toch weer terug naar het heuvel-land en daar, in de voorste gelederen der bergen is het kampement, dat hen wacht. Soeroelangoen, de grensplaats tussen geordend en schijnbaar zelfstandig gebied, van waar uit de operaties moeten plaatsvinden. Binnen het kampement wordt nu Lines leven vastgelegd, opgesloten in een rechthoek van prikkeldraad aan hoge palen, die de soldatenbarakken en de blokhutten van de officieren omsluit. Een schildwacht, dag en nacht met geladen geweer bij de ingang, dagelijkse patrouilles met militair vertoon, die in steeds groter wordende banen de omtrek afspeuren naar verraad. Soms klinken schoten, verder weg of dichterbij, dof en dreigend in de broedende stilte van de nacht. Soms worden fel gespitse lansen over de heining geworpen. Vanwaar? Door wie? Een haastig onderzoek levert niets op. Toch is de lans door mensenhand geworpen, voortgedragen door mensenvoeten, die onmogelijk veraf kunnen zijn.

Wanneer de geheimzinnige lansen zich vermenigvuldigen en regens van keistenen des nachts neerkletteren op de daken van hout en atap, wanneer in het stilst van de dag een zandregen zich manifesteert, dan beginnen fluisteringen over Stille Kracht de ronde te doen door het kampement. Stille Kracht, het sinistere machtsvertoon, waarvan de inheemse mens met zijn onverbruikte primitieve vermogens, het geheim nog schijnt te kennen. Line heeft er reeds over horen fluisteren, in Batavia, in Palembang, op de gezellige praatavondjes der officiersvrouwen, waar de zonderlingste en meest spookachtige verhalen over vertoornde baboes en bedienden achterhands de

ronde doen. Line, met haar eigen primitieve vermoedens, die uit de altijd omsluerde Bourtanger moerassen in haar geboren zijn, bergt al deze dingen in haar verlangend en braakliggend hart. Ze weet waar het om gaat, om krachten van duisternis die men vrezen moet boven alles, wat te vrezen is. Haar ogen worden groot en onnatuurlijk schitterend van spanning en op haar door de tropen reeds kleurloos geworden wangen tekenen zich fel-rode gevaarlijke blosjes af. Als de angsten voor het ongeziene, als het bewustzijn van absolute weerloosheid, haar te machtig worden, vouwt ze haar handen en bidt een „Onze Vader”, of zegt de goedvrome schoolversjes van dominee Westerman op. Want dit is ook in haar geboren door het klokgelui, de wierookgeur en de gebeden van het Bourtanger land: de onomstootbare wetenschap, dat er schuts- en afweermiddelen zijn bij God. En dat uiteindelijk bij Hem de overwinning moet zijn.

Maar dit alles verwerkt ze in stilte, voor zover ze het reëel verwerkt. Bij Diederik hoeft ze er niet mee aan te komen. Ten eerste is daar de drabbige stroom, die hun levens scheidt. En verder is het duidelijk: Diederik gelooft niet aan Stille Krachten. Hij spot er mee, omdat de geheimzinnigheden, die er niet behóórden te zijn en er nochtans onweerlegbaar wèl zijn, hem opwinden als een jonge stier in zijn Westfries geboorteland, wanneer hij na dodende wintertijd de prikkeling van een voorjaarsweide ruikt. In dagen van verhoogde spanning komt hij dag noch nacht uit de kleren en zijn sik heeft van opwinding, zo vaak hij met de patrouille moet uittrekken, 't geheimzinnige oerwoud in, waar de dood het leven en 't leven de dood verslindt. Zijn heldere ogen willen de sluiers doorboren, zijn scherp verstand speelt met de dingen, luchtig, spottend en raak. Maar in zijn stilste en eenzaamste ogenblikken komt ook hij tot de diepbeschamende erkenning dat er een grens is, waarachter het verstand weigert te komen; een gebied, dat spot met zijn machteloos redeneervermogen, omdat er gans andere, onbekende wetten heersen, gesteld door een Wetgever met wie niemand hem geleerd heeft rekening te houden. Zijn veront-

rusting en ergernis over het falen van wetenschap en verstand uiten zich gewoonlijk in een hartige vloek, maar dat is ijdel vertoon: 't gespartel van de vogel die door een sterke hand gered wordt van de slang.

Zo wordt er ook aan Diederiks weerbarstige ziel gewerkt, want ook hij ligt besloten in het Welbehagen Gods. Zelfs zal hij nog leren zingen, maar dat gebeurt eerst, nadat God de teugels zo sterk aangetrokken had, dat de draver zich niet meer verroeren kon.

Voorshands is het zo ver nog niet. Hij verzet zich en valt Line aan, die natuurlijk op vrouwenmanier te veel met de baboe smoest. Wat ze daar, bij dit en bij dat, toch altijd aan heeft! Of 't al niet erg genoeg is, dat ze dit leven mee moet maken!

Gelukkig zijn er voor Line ook nog enige normale, bijna zou men kunnen zeggen: zonnige levensdingen. Daar is bijvoorbeeld het feit, dat zich eenmaal per week de poort van 't kampement voor haar opent. Ze mag met baboe inkopen gaan doen in de kampong, waar passer gehouden wordt. Groenten koopt ze, die voor een paar keer de futloze blikjes kunnen vervangen. Grote brokken karbouwenvlees, nog niet afgehouwen van het bloederige been, die baboe, aan een haak geslagen, onverschillig met zich meedraagt. En vruchten, pisang en djerok en mangga en mangistan. Line kent reeds lang voldoende Maleis om zelf de inkopen te kunnen leiden en ze is verrukt wanneer een slaafs terima kassi banjak haar gulheid beloont. Als moeke dit toch eens kon zien! En de zussen! En Diederiks familie, die haar nooit ten volle heeft geaccepteerd! Hier doet ze boodschappen, toch maar in een vreemde taal! Hier wordt ze door twee gewapende oppassers begeleid als een echte njonja besar. Hier trippelt een vriendelijk, gewillig baboetje achter haar aan. Hier hurken de mensen neer en zeggen: terima kassi banjak!

Och, die kampongmensen! Allemaal even vriendelijk zijn ze. Wat Line betreft, zonder oppas zou ze ook de gang naar de passer durven maken. Een verbaasd denken groeit er in haar. Moet dit alles nu zó gaan. . . . met gewapende macht. . . . langs

de weg van 't geweld? Als een heel klein roze voorjaarsbloempje is 't, dat zijn kopje opsteekt uit barre grond. 't Kan gemakkelijk vertreden worden. Want, natuurlijk, er gebeuren vreselijke dingen, er komen ook kerels bij te pas, die voor geen moord terugdeinzen en je leven en bezit moet verdedigd worden. Neen, 't is duidelijk, hiermee komt niemand klaar. Line, die er midden in zit, zeker niet. 't Is een directe strijd om het bestaan, hier op deze eenzame post en 't harde parool is: je kunt niemand vertrouwen. Onder het dreunen van dat parool moeten schroomvallige gedachtenbloemen ondergaan, al is het duidelijk, dat daarmee hun ondergronds wortelwerk nog niet ten dode is gedoemd.

Eenmaal wordt de nacht wakker geschokt door het angstgeroep: „Matjan! matjan!” Een overmoedige koningstijger is het kampement binnengedrongen en scharrelt verdwaasd rond, zich afvragend, wat hij hier in dit gekkenhuis eigenlijk hoopte te vinden! Na gegil en gekrijs van de weinige inlandse soldatenvrouwen, na een zenuwachtige klopjacht door de opgewonden mannen, wordt hij bij het eerste morgenkrieken neergelegd door Diederik. Bijna op de drempel van zijn huis. Niemand buiten hem zelf behoeft te weten, dat 't meer geluk dan wijsheid was. Hij aanvaardt met goed gecamoufleerde verbazing zijn roem als jager, tegelijk met het voornaamste van de buit, de huid met kop en nagels. Met het vlees weten de soldatenvrouwen wel raad. Er schuilen sterke magische krachten in tijgervlees en wie dit eet, eenmaal gekookt en gebraden, verschaft zichzelf de kracht en de moed en de sluwheid van de oerwoudkoning. De huid wordt bij Lines levensattributen opgeborgen. Diederiks heldendaad en eigen lijdensglorie. Zó was het leven daar in de binnenlanden van Sumatra! Dàt heeft Line doorstaan!

Maar er komen ernstiger en heviger gevallen. De nacht stroomt vol zwaar en dreigend alarm. Dagenlang reeds waren er verschijnselen, die een vijandelijke overval deden vrezen. De passergang werd haar ontnomen, dubbele wachtposten stonden als uitroeptekens naast het onzichtbare dreigement. Nu, in de

stilte van de nacht, wordt de nabijheid van de vijand een vol-
dongen feit.

Een alarmsignaal schreeuwt door de zware stilte, flauwe lan-
taarnlichtjes leven op, er is gefluister en gepraat, een haastig
dooreenrennen van schimmige figuren, ieder zoekend zijn eigen
voorgeschreven plaats. 't Afscheid tussen Diederik en Line is
onwezenlijk van korthed. De colonne rukt uit en Diederik
gaat mee, hun geluid versterft spoedig in 't grote donkere zwij-
gen der wildernis. Wat tot nu toe altijd nog min of meer spel
was, is plotseling gruwelijke ernst geworden. Nu kan het on-
denkbare gebeuren gaan.

Line bekijkt het pistool, dat altijd naast haar hoofdkussen op
een tafeltje ligt. De officieren hebben haar, zogenaamd voor
tijdverdrijf, leren schieten en ze is een vlugge, gewillige leer-
ling geweest. Maar of ze 't ook zal kunnen, wanneer 't een
medemens geldt?

Na Diederiks vertrek heeft ze zich gekleed en wel weer uit-
gestrekt, overmand door vreemde moeheid, nu 't haasten en
zorgen plotseling is afgebroken. Binnen die machteloosheid
woelen en deinen de schrikwekkende maskers van haar angst-
gedachten. Moeke! arme moeke, die zo ver is! Diederik, met
wie ze zich nu meer dan ooit verbonden weet! 't Kindje, dat
ze in haar lichaam draagt! Hoe moet 't gaan, als deze wankele
wereld straks instort? O, onze Vader, die in de Hemelen zijt!

Uit verre verte klinkt rumoer van schieten en doffe kreten. Ze
zijn slaags geraakt, daarginds. Wat zal de uitkomst zijn?
Eindeloos lang wordt elke minuut, een eeuwigheid spint zijn
onheilsdraden tussen de verspreid overkomende geluiden.
Baboetje sluipt binnen, prevelt onverstanebare angstwoorden
en sluit zorgvuldig 't venster af. Nu kan geen lichtstraal meer
naar buiten doordringen. Een magische angst brengt haar
sluipend gedoe met zich mee, een stille kracht, die Line hevig
aangrijpt, zodat ze zich al bij voorbaat overgeeft aan wat nog
komen moet. Nu opent baboe een fles, waarin een donkere
kleurstof en begint de weerloze Line zachtjes in te wrijven,
terwijl ze allerlei goedkeurende woordjes mompelt, als tegen

een kind. Njonja dokter heeft zulk mooi zwart haar, als njonja's huid ook nog donker is, zal niemand haar herkennen als een blanda. Dan kan ze vluchten, samen met baboe en zich schuilhouden, totdat de toean besar terugkomt. Baboe weet wel plekjes, waar niemand hen vinden zal.

„Baboe, kómen ze dan, de vijanden? Hebben de onzen 't verloren, daarginds in 't bos? Baboe, zeg, wat weet je er van? Is 't misgelopen, baboe?”

Handenwringend zit Line op de rand van haar klamboebed, ziet in de kleine handspiegel een paar spookogen uit bruin en wit gevlekt gelaat haar aanstaren. Ze moet zich er op bezinnen dat het haar eigen ogen zijn en dat dit gelaat het hare is. Meteen bezint ze zich, dat Diederik misschien dood is, gesneuveld daarginds, waar de strijd woedde. Ze stelt hem zich voor, bloedend, verminkt, vertreden, en zenuwschokken beginnen haar arme lijf te teisteren. „Sst, sst nja,” vleit baboe's stem. „Stil laten begaan, bruin maken, nja moet baboe verbeelden.”

„Zijn ze er dan al? O baboe, zijn ze dan al in het kampement?”

„Sst, neen, ze zijn er nog niet, ze komen zeker ook wel niet, maar àls ze komen, de mensen van hier zijn djakat, djakat betoel, ellendelingen, ze zullen een blanke njonja vermoorden.” Baboe's slappe bruinblauwe vingers werken ijverig door, het gezicht, de hals, de polsen, handen en enkels, alles krijgt een degelijke verfbeurt. Alleen aan de ogen kan baboe niets veranderen. Die staan spookachtig licht in Lines veranderd gelaat. Dan moet ze van baboe 't nodigste bijeenpakken in een slendang en daarna wachten de twee vrouwen het morgengluren af. Line op de rand van haar bed, baboe hurkend aan haar voeten. Soms knikkebollen ze even, door een lange stilte in slaap gewiegd, dan weer schieten ze met hartkloppingen overeind, wanneer een ritselend of schurend geluid hun tot het uiterste gespannen zenuwen raakt.

En ook aan deze nacht van verschrikking komt een einde. 't Eerste daglicht waagt zich aan de hemel, 't apenkoor begint zijn morgenconcert, stemmen van achtergebleven militairen klinken met bevrijdende nuchterheid op. Na een korte rust,

waaraan ze zich nu wel durft overgeven, veert Line plotseling op. 't Bekende hoornsignaal heeft uit het bos geklonken. En niet eens ver af. Baboe rukt de gordijntjes opzij en blaast 't lampje uit. De dag stroomt binnen tegelijk met het verlossend lawijt van de aanrukkende troep. Lines ogen blikken koortsachtig. Diederik, ja, hij is er bij. Hij loopt naast de draagbaar, waarop een stille gestalte ligt uitgestrekt. Verfomfaaid, gevlekt, gehavend zijn ze allen. Maar ze zijn er en voeren gevangenen met zich mee, in zichzelf teruggedoken creaturen, aan wier houding niet af te lezen valt, hoe ze de toestand verwerken. Zelf slechts twee gewonden. Eén loopt, verbonden, op eigen benen met de troep mee. De ander is er erger aan toe. Die ligt op een primitieve draagbaar, maar heeft toch ook een goede kans op herstel. Line ziet de troep binnenmarcheren. Moede handen beuken de trommel en de trompet, die overmoedig tracht te blazen, doet 't slapper en valser dan ooit. Voor het eerst dringt het werkelijke bewustzijn van oorlog tot haar door en de gruwel daarvan bezorgt haar nieuwe zenuwshokken, die ze slechts met grote moeite en lange slokken lauwwarm water bezweren kan. Diederik zal straks immers binnenkomen en moet haar flink vinden.

Even later staat Diederik reeds in de lage kamerdeur, vuurrood, bezweet, met ogen, die nog donker nagloren van opwinding en ontdaanheid. Verwezen staart hij rond in 't mufte vertrek. Midden in de strijd heeft hij met wonderlijke, warme saamhorigheid aan Line gedacht. Zijn hart heeft naar haar verlangd en om haar grote zorg gedragen. Nu is de Line, die hij kent en zoekt, verdwenen, terwijl twee baboes in plaats van één hem vol verwachting aankijken. Line gaat hem tegemoet, pijnlijk en stijf van doorwaakte nacht. Ze vergeet, dat ze onkenbaar voor Diederik moet zijn. Hij wijkt verbijsterd een pas achteruit, herkent dan met moeite en barst in schaterlachen uit, reactie op de spanningen van de nacht. Maar waarom neemt hij haar nu toch niet even in zijn armen, ook al is ze bruin geverfd? Hij weet 't nu toch, dat dit wankelende wezentje zijn Line is, die dit tenslotte voor hem verdragen heeft?

„Wijvenwerk,” luidt zijn vernietigend oordeel. „Als je je nou ooit belachelijk wilt maken, dan moet je zo doen. Ga baden, kind, probeer of je die rommel er weer af kunt krijgen. Je bent onooglijk, niet om aan te zien. Hoe heb je 't overigens gehad, vannacht?”

„Vreselijk,” zegt Line, terwijl een rilling van afschuw door haar leden loopt.

„Je had niet mee moeten gaan de rimboe in,” zegt Diederik koeltjes. „Dat heb ik altijd wel gezegd. Maar ja, je wou 't doordrijven, hè?”

Als een geslagen hond sluipt Line naar 't primitieve badhokje, gooit mandi-emmer na mandi-emmer over zich leeg tot 't een soort hysterisch welbehagen wordt, telkens en telkens weer de riezeling van het water over haar lijf te voelen lopen. Dan wast ze met grote moeite het bruinsel van haar gezicht, zodat haar huid strak en pijnlijk gaat staan. Een schone sarong, een heldere kabaja, thee en ontbijt, niets kan helpen om de overgrote moeheid, die het op huilbuien wil aansturen, de baas te worden.

„Stil nou maar,” troost Diederik onhandig. „We zijn er immers weer. Dat met die kerels betekende immers niets.”

En later geïrriteerder:

„Hou nou op met dat gesnotter, je jaagt er me de deur mee uit.”

Dan bedwingt Line zich van schrik. Immers om Diederik te onttrekken aan 't al te losgelaten leven is ze met hem meegetrokken de rimboe in.

Ook later, wanneer ze weer alleen is, omdat Diederik in de officierscantine is gaan nabomen met de anderen over de gebeurtenissen van de nacht, probeert ze flink te zijn, zichzelf te overtuigen dat alles nu werkelijk goed is. Maar diep in haar blijft de donkere zekerheid wroeten, dat 't niet goed is. Kan een kleintje, dat, nog vormloos, zijn lange voorslaap slaapt in moeders schoot, zulke verschrikkingen doorstaan? Want zo is 't met Line, ze draagt zo'n heel klein wonderwezentje met zich, in Palembang vermoedde ze 't reeds, hier in de rimboe is 't zekerheid geworden. Nu heeft 't al een paar keer met kleine

rekbeweginkjes geklopt aan haar hart. Diederik meent, dat je zo iets hier in de rimboe eigenlijk niet gebruiken kunt. Ook dat nog, heeft hij gezucht. En, nee maar, als hij dat geweten had! hij had haar in Palembang gelaten, zo zeker als twee keer twee vier is! Niet eens héél verbijsterd is Line hierover geweest. Met een geheimzinnig, geringschattend lachje heeft ze 't nieuwe leven van hem afgesloten en haar lieve last alleen verder gedragen door de gang der maanden. 't Wonder van de twee-eenheid hield ze voor zichzelf alleen en 't andere deel had ze liever dan zichzelf. Hoeveel zon zal 't haar brengen, wanneer 't eenmaal gelukkig aan 't daglicht getreden is. Haar grootste eenzaamheid zal voorgoed voorbij zijn, de honger van haar hart, die Diederik niet genezen kan, zal door het kleine wezentje gestild worden. En hoeveel zon zal 't brengen in 't oude verre Groningen. Reeds nu zijn ze veel dichterbij gekomen, nu Line in gedachten telkens weer haar kleintje bij hen brengt. Als 't een meisje is, naar moeke moet 't heten, dat zal Line weten door te zetten, al is 't dan honderdmaal geen mooie Hollandse naam. Moeke, ach, moeke! Verlangt ooit een sterveling zó naar zijn moeder terug, als een vrouw, die zelf moeder gaat worden? „Line een kleintje,” zal moeke dankbaar zeggen. „Line een kleintje, hoe is 't ja mogelijk.”

Wie zal zeggen, waarvan het kleintje zó geschrokken is, dat zijn tere wezentje weg moest vluchten uit Lines schoot? Er zijn vederlichte rose avondwolkjes, die de dag niet wedervindt, er zijn altijd weer knoppen, die door de stormwind worden afgerukt. Diederik beweert dat het hysterische mandiën de schuld draagt, zodat in dat geval Line zelf haar kindje zou hebben gedood. Maar Line weet dat de angsten van de oorlogsnacht en de bittere pijn om Diederiks wezen het tot stervens toe gekneld hebben in hun ruwe vuist.

Kort na Diederiks vertrek openbaren zich de eerste pijnen. Ze probeert ze alleen te dragen, hopen, dat ze voorbij zullen gaan, als behorend tot haar toestand. Ja, wat weet zij er eigenlijk van wat 't is, om een kind te dragen tot aan zijn voleinding!

Ze balt haar vuisten, tot de nagels diep in de zachtgeworden handpalmen dringen. Ze vecht en worstelt met zichzelf, met de vreemde macht binnen in haar, die van geen ophouden weet, met haar vrouwelijk instinct, dat haar toeschreeuwt, dat er iets hopeloos verkeerd moet zijn, daar het immers nog lang haar tijd niet kan zijn. Daarbij ondergaat ze de overmatige hitte der kleine kamer en de beschamende wetenschap dat ze slechts door zeer dunne wanden gescheiden is van de buitenwereld, dat iedere uitgeperste kreet, iedere snik zelfs, daar waargenomen wordt. Moeke, o, moeke!

Later, wanneer de smarten onduldbaar worden en stervensangst zich over haar uitbreidt, luidt ze de alarmbel om baboe, stuurt haar naar de cantine om toean dokter te halen. Baboetje vliegt met wapperende sarongflappen, komt even later met Diederik terug. Zo, nu weet de hele kleine gemeenschap er van, maar met Line is 't zo erg, dat 't haar niet meer raakt. Ieder gevoel van preutsheid en schaamte is in haar verstoven door de almogende drang om geholpen, verlost te worden van dit ontzettend gebeuren.

Met een verwilderde vloek gooit Diederik zijn jas uit, stroopt zijn mouwen op, neemt de geringe hygiënische maatregelen die hij bij machte is te nemen en neemt de toestand op. Na uren van martelaarschap kan Line het dode wezentje, dat men nog ternauwernood een kind kan noemen, afstaan aan de tropenaarde van de rimboe, die 't gretig opslokt. Zoals hij sedert het begin der schepping al het dode heeft opgenomen en verteerd. Leven woekert op uit het stervende en de dood legt zich zwaar op het levende, nergens behoren leven en dood in zo'n geheimzinnig verband bijeen als in de Indische rimboe.

Line veert weer op na de voorgeschreven rustkuur en daar ze het litteken van haar hart zorgvuldig verborgen houdt, is ze na korte tijd weer de oude Line geworden, wie het rimboeleven goed bekommt. Haar Europese kleding is ze geheel ontwend. Sarong en kabaja zijn haar gewone dracht van morgen tot avond en met de kleine baboe gaat ze, na de gezamenlijk doorstane verschrikkingsuren, om, als een oudere en wijzere

vriendin. Eenmaal waagt ze de vraag te doen, die haar pijnigt vanaf dat ze zich weer oprichten mocht. 't Grafje. Er moet toch ergens een klein grafje zijn! „Baboe, waar is 't? Waar is 't? Waar hebben ze. . . 't kindje neergelegd?” Baboetje schudt in uiterste lankmoedigheid haar hoofd. „Tida tau, nja.” Ze weet 't niet. Een ander heeft 't gedaan. Ze weet ook niet wie.

Dan begrijpt Line, dat 't voor haar verborgen zal blijven. Ze tast en vraagt niet meer. Maar vaak laat ze haar ogen over de palissade heen naar de rimboe dwalen. De ruisende, ritselende rimboe is in zijn geheel graf van haar kindje geworden. Het eigenlijke kindje echter, dat ze in haar moederdromen reeds voleindigd had gezien, sluit ze weg in de diepste schatkamer van haar hart, waar niemand het ooit meer zal mogen aanschouwen. Daar rust 't, vlak bij 't weggemoffelde kruisje, waaraan Line na lange tijd van vergetenheid ook opeens weer moet denken. Zodat men gevoeglijk kan aannemen, dat er een zeker verband bestaat tussen het te vroeg gestorven wezentje en 't verwaarloosde kruisje. God heeft soms van die uiterst fijne instrumenten, waarmee Hij toch Zijn doel bereikt.

De dagen en weken en maanden glijden weg als 't water van de rivier. De zeldzame passergangen, steeds nog onder militaire dekking, blijven een buitenkansje. De patrouillegangen blijven een spanning. De baris malam besar, een nachtelijke uittocht met groot militair vertoon, is een adembenemende sensatie. Eens wordt een loodzware nacht wakker van dreigend gerucht. Er zijn signalen van trekkende olifanten gehoord, langgerekte trompetstoten, gevolgd door ver verwijderd kraken en knappen van boom en struik. Iedereen weet, dat trekkende olifanten hun vaste weg volgen en dat ze bij gevolg de hele kunstig opgebouwde benting tot brij zullen trappen, wanneer die weg toevallig vanouds over deze plek moet gaan. Er worden maatregelen genomen voor uitwijken, scherpschutters posteren zich in de bomen. Vuren en lichten moeten gedoofd en de allergrootste stilte dient in acht genomen te worden. De grote wet van de rimboe: doen, alsof je er niet bent, wordt consequent in toepassing gebracht.

Na zware, spannende uren blijkt 't, dat de weg der kudde anders liep. 't Gestamp en gekraak verwijderd zich, spoedig komt de zon op, die de doorstane angsten tot een nachtmerrie verklaart.

Tot zware gevechten komt 't niet meer. De bevolking laat zich intimideren. 't Was immers ook niet de bevolking, die deze toestand wilde. De gewone mens wil niets liever dan in rust zijn sawah's bebouwen, zijn bosproducten binnenhalen, zijn visjes vangen en zijn maaltijden genieten. Een paar gewezen machthebbers hadden hun volkje met terreur en donkere leuzen tot de opstand voorbereid.

Wanneer na verloop van tien maanden deze hoofden zich plechtig onderwerpen aan de Kompenie, heeft de bezetting met ere zijn doel bereikt. Zo goed als zonder bloedvergieten is een deel van Sumatra gepacificeerd, de patrouille krijgt bericht van aflossing. De ballingen mogen terugkeren naar de beschaafde wereld, die in dit geval Palembang heet.

Diederik weet, dat 't voor hem de hoogste tijd is om uit de rimboeontberingen verlost te worden. Hij heeft bij zichzelf verschijnselen van beriberi ontdekt, die hem neerslaan met sombere voorgevoelens. Aan de luidruchtige jool van de terugtocht, ditmaal stroomaf en snel, neemt hij geen deel. Als een brok ellende staart hij via wouden en water in een toekomst, die alle jeugdige zekerheid verloren heeft. Hij weigert Line mee te delen, wat hem zo duister doet zijn en zij, volslagen onkundig van de kwade mogelijkheden, die de tropenwereld in zijn wouden en moerassen bergt, denkt, dat de terugkeer tot de Palembangse verhoudingen hem dwars zit. Vrij dwaas, daar de betreffende kapitein en zelfs de majoor ook reeds zijn overgeplaatst. Naar Timor de een, naar Makassar de ander. Verder denkt ze aan de mogelijkheid van een speelschuld, die ze met haar huishoudgeld zal moeten boeten. Flauw, om niet op te biechten, ze moet 't immers toch gewaarworden!

Innerlijk keert ze zich van Diederik af, gelijk hij het van haar doet en de geel-drabbige Moesi, waarop ze in hun sampan voortdrijven, verandert in de taaie levensstroom, die hen beiden

scheidt. Ondanks het feit, dat ze voor elkaar de man en de vrouw zijn, die elkaar zoeken en bezitten volgens de wet der geslachten.

Onderzoek en consult in Palembang wijzen inderdaad de gevreesde beriberi uit en na een tijd van hangen en bangen, van proberen, telkens weer, blijft de enige uitweg: met ziekteverlof terug naar 't vaderland. De kwaal heeft dan echter reeds zo ver om zich heen gegrepen, dat spoedverlof noodzakelijk is. Op eens voelt Line zich bedreigd in een toch wel zeer dierbaar geworden bezit. Ondanks Diederiks schimpen — „mens, doe niet zo sentimenteel!” — slaat ze hem met onverholten bezorgdheid gade. In donkere angstnachten ziet ze zichzelf reeds hulpeloze weduwe, Diederik overleden, hier in Palembang. Of op zee en overboord gezet met een één twee drie in Godsnaam. Deze vaak gelezen en even vaak behuiverde zeemanslitanie, die ook nu niet nalaat de denkbaarst donkere fantasieën bij haar wakker te roepen. Meestal eindigt de wakende nachtmerrie in het hulpeloos samenstrengelen der handen tot gebed. De wankel gang van een verslagene tot de Heer van dood en leven, die, lange tijd niet erkend, in deze nood weer ingeschakeld wordt en aangeroepen in wilde smeekbeden.

In blinde paniekstemming worden de koffers gepakt, die grote sterke koffers, waarop met glanzende kopspijkers Diederiks naam voluit getekend staat. Ruimkoffers, hutkoffers, een kist nog met studieboeken en instrumenten. Inkopen voor moeke en pa, Jaap en zussen worden haastig gedaan. Lakwerk, kantwerk, Chinees porcelein. Met lege handen aankomen, dat wil Line niet. Dan komt als een boze droom de vendutie, de afreis naar Batavia, 't wachten op de eerstvolgende Holland-boot, waarop reeds plaats voor hen besproken is.

Hoe anders is Batavia nu dan vroeger, toen de hoop en de verwachting boven de warme straten zweefden. De ongewisse toekomst gebiedt zuinigheid, de zorgen staren Line aan, de tropenglans is verraad geworden.

En Line is weer in verwachting. Ze heeft haar maanden bijna afgeteld. Als de boot spoedig komt en als dan ook nog de reis

zonder onderbreking verloopt, zal ze haar kindje in Holland ter wereld kunnen brengen. 't Is met zuchten ontvangen en 't wordt met geringe blijdschap verwacht. 't Leven lijkt Line te zwaar om te dragen, in deze tijd, nu ze met haar moe en vormloos lichaam Batavia's hitte trotseert om de allernodigste inkomsten te doen.

't Gaan valt haar moeilijk, 't in- en uitstappen, 't rijden in een sado vallen haar nog moeilijker. De rest van de dag brengt ze door in een toestand van huilende ellende, doorspekt van verwijten aan Diederiks adres, aan wie in laatste instantie, deze opeenhoping van misère te wijten is. Waarop Diederik, prikkelbaar door ziek voelen en teleurstelling, antwoordt, dat ze slechts praat, naar dat ze verstand heeft. Deze kleinering werkt als een schop tegen een slak. Line trekt zich samen in haar vereenzaming en mokt zwijgend doch intensief verder. Van nu af zal ze bij iedere klacht, bij ieder meningsverschil, terugdeinzen voor deze vernedering, die als een hamerslag haar ziel-in-nood getroffen heeft. Zij praat alleen naar dat ze verstand heeft.

In deze laatste tropendagen neemt de drabbige stroom, die beiden scheidt, onrustbarende afmetingen aan. Line heeft haar kruisje, het contact met het andere, betere leven, verloochend. Nu weet ze zichzelf verloochend, aan de oevers van een bittere stroom, geteisterd door verraad. Een leugen is de wuivende sierlijkheid der klapperpalmen tegen de hardblauwe lucht, een leugen 't zich-groot-houden tegenover collega's met normaal verlof, een leugen haar schijn van dapperheid, wanneer hun vrouwen haar beklagen. De Rode Zee en 't Kanaal zullen op z'n heetst zijn. En dat in Lines toestand! Waarop Line schouderophalend zegt, dat haar man nu eenmaal met spoedverlof moet. Hoe 't er met de vrouw voorstaat, daarmee wordt niet gerekend. Dan klinkt er wel een stille verzuchting van deze of gene, herinnering aan een grote verschovenheid of pijn, die de onbarmhartige gouvernementsdienst hun heeft aangedaan. Bij de een is 't een plotselinge overplaatsing uit lief geworden omgeving. Bij de ander een ternauwernood gesloten kindergrafje. Verlaten ligt het nu sinds jaren, in een nooit meer

betreden uithoek van de Grote Oost, door niemand onderhouden, opgeslokt, geëgaliseerd reeds door de altijd voortwoekerende tropengroei. Ook kan 't een doodsbericht zijn, vlak voor de afreis naar 't vaderland ontvangen, de lieven tegemoet, wier ogen hen nu niet meer zullen verwelkomen. „Ongestraft wandelt niemand onder de palmen,” wordt er gefluisterd. Gretig maakt Line zich die slagzin eigen en ziet met sombere ogen haar eigen en Diederiks toekomst in.

Tenslotte ligt toch de boot op de ree. Hoe is plotseling door dit verschijnen 't goede Holland zoveel dichterbij gekomen! Hoe wordt eensklaps de lokroep van Holland zo duidelijk en vertrouwelijk gehoord! Is 't niet, alsof een wachtende moeder reeds zegt: welkom thuis, kinderen?

Maar in Holland woont immers ook moeke, die nu zo langzamerhand wel weten zal, dat haar Linechien op de thuisreis is! Er zijn meer lichtpunten. Geheel en al berooid komen ze waarlijk niet aan. Daar is het verlofsalaris, dat voor Groningen klinkt als een klok. Daar is de mogelijkheid van volledig herstel voor Diederik, zodat ze weer naar Indië terug kunnen gaan. En in 't andere geval — wel, 't doktersbestaan in Holland is ook niet te versmaden, en een doktersvrouw is een persoontje, waarmee de maatschappij rekening houdt. Line ziet moeke al bij haar komen logeren, deftig in zwarte zij.

Lines levensmoed neemt zienderogen toe op de zeereis. Maar in Padang laat ze toch Diederik alleen de beroemde trip naar 't binnenland maken. Diederiks herleeftde hoop uit zich in een geeuwghonger om van Indië nog te zien, wat er te zien valt. Voor zichzelf weet hij te goed, dat een beriberi-patiënt als hij, geen kans op wederuitzending heeft. De Anei-kloof, Fort de Kock, de kloof van Haran, hij moet dit alles nog grijpen; hij sluit zich bij een even reislustig gezelschap aan en komt wel moe, maar uiterst voldaan terug. Line komt eerst weer tot rust, wanneer de boot opnieuw heeft zee gekozen. Ditmaal de schier eindeloze weg dwars over de Indische Oceaan, de beruchte Rode Zee tegemoet.

Rondom de Rode Zee laaien de woestijnen in de meest mee-

dogenloze hitte van het jaar. De nacht, noch de vroegste morgenstond, brengen enige afkoeling en Line heeft duidelijk het gevoel, dat de hitte haar en haar kind naar het leven staat. In de eindeloze uren, waarin ze wakend ligt op haar smalle scheepsbed, luistert ze in angstspanning naar het lieve leven, dat in haar woont. Ze hoort niets dan 't zware klotsen der opgewoelde golven, op regelmatige tijden doorbroken door een snerpande snork uit Diederiks bed. Ze voelt niets dan de dreuning van de scheepsschroef, die alles en allen gelijkelijk doortrilt. Voorzichtig legt ze haar hand op 't hooggezwollen lichaam, ze smeekt het kindeke om een teken, om een enkele samentrekking van zijn kleine ledematen, om een ogenblik van verstandhouding en geruststelling voor zijn moeder. Maar het kleintje is ongehoorzaam, het beweegt zich niet en Line roept in haar machteloosheid alle ongeziene en ternauwernood gekende machten aan. God! God! Waarom geeft God geen geruststellend antwoord, nu Line Hem zo dringend nodig heeft? God de Heer zwijgt. Hij weigert als noodhelper in Lines levenshof te treden, waar Hem te voren het planten en wieden en snoeien zo stelselmatig werd ontzegd.

Line blijft alleen met haar angsten, want bij Diederik behoeft ze met dit alles niet aan te komen. Nu snorkt hij, overdag sluit hij zich af. Feitelijk is er ook geen gedachte in haar, die wenst om Diederik deelgenoot te maken van haar bange voorgevoelens, die al bijna de vorm van weten hebben aangenomen. Eenmaal, wanneer ze in een schijn van avondkoelte, samen de dekwandeling maken, vertelt ze hem haar benauwenis. Ze voelt al sedert enkele dagen geen leven meer. Ze is bang, dat ze een dood kindje in zich draagt. Diederik stuift op, laat haar arm uit de zijne en schuift haar van zich af, alsof ze een gevaarlijk wezen geworden is. Wit is zijn bezwete gelaat in de drukkende duisternis, zijn ogen staan strak en vijandig. Ja, dat moest er waarachtig nog bijkomen! Net of er al niet meer dan genoeg beroerdigheid te dragen is. Wat is hij ook met zo'n vrouw begonnen, die klaarblijkelijk niet tegen 't klimaat kan. Nee maar, dat moest er nodig nog bijkomen. Een vloek wringt

zich tussen zijn bleke lippen uit, doch even snel als zijn woede oplaait, weet hij die ook weer te bedwingen. Line verbeeldt 't zich natuurlijk, een voldragen kind sterft maar niet zó. En iets bijzonders, een val, een schok is er immers niet gebeurd. Ze moet moed houden, zich vooral geen gekke dingen inpraten, 't komt wel vaker voor, dat zo'n kind zich een tijdlang minder beweegt. Kom, ze zullen nu naar binnen gaan, wat gezelschap opzoeken. En Line gaat mee in de conversatiezaal, ze trekt haar aandacht samen op het spelletje kaart dat gelegd wordt. Maar diep in haar hart weet ze als donkerste levensdroesem de zekerheid dat haar kindeke reeds gestorven is. En daarnaast hokt grijnzend de angst over hoe het nu verder zal gaan. Als het kindeke zelf niet mee werkt om ten leven te dringen.

In onzegbare duisternissen wordt de rest van de reis volbracht, de gans zeer overmatige hitte in het Kanaal van Suez kan haar leed niet meer vergroten, de blauwe pracht der Middellandse Zee zegt haar niets, de stormdeining in de Golf van Biskaje laat haar onverschillig.

Het eerste weerzien van Hollands kust lijkt haar wat op te fleuren, ze wandelt aan Diederiks arm door de winkelstraten van Amsterdam en geniet met iets van haar oude overmoed van een zitje bij Kras, waar Diederik voor hen beiden iets extra fijns bestelt.

De volgende week reeds roept haar op tot haar zware worsteling. Om haar eigen leven alleen. Dat het kindeke dood is, heeft Diederik ook reeds toegegeven. Na hete arbeidsuren wordt ze er eindelijk van verlost. Dat gebeurt in een der bovenvertrekken van vader Jacobs grote huis en wekenlang is Line te zwak en te bloedeloos om zelfs de trap maar af te komen. Uit Groningen komen een paar brieven, vol meewarig beklag. Moekes brief aan haar arme wicht draagt vlekken, alsof er tranen op gevallen zijn. 't Leven is niet alles, schrijft moeke, 't is boordevol van kommer en verdriet, maar Line moet de moed niet opgeven, 't kan alles nog best terecht komen. Zoveel jonge vrouwen hebben eerst een teleurstelling. Ze moet maar gauw naar Groningen komen, dat zal haar wel goed doen. Er is

in ieder geval nog een olle moeke, die naar haar verlangt.

Ja, daar is dus moeke in Groningen, die naar Line verlangt. Zo werkelijk als nu heeft Line dat nog niet ervaren. En er is een broer, er zijn zusjes, er is een pa, die toch ook wel blij zal zijn, zijn interessant geworden dochter weer bij zich te zien. Line veert op. Staat daar niet een hele kring van kennissen te wenen? Jeltje voorop, de tantes Gé en Boldine met Suze, nicht Harmke in haar bedoening in de achterhoede. 't Kan een feest worden. Ze heeft immers voor hen allen een kleinigheid meegebracht, uit Palembang of Batavia of Port Said. Dat zal wat zijn, als ze van haar rimboe-avonturen vertellen kan, verzekerd van 't begrip dat haar toekomt. De lange scheiding overtrekt alle personen en verhoudingen die in Lines roman hun rol spelen, met een rooskleurig licht, met een lieflijk getinte onwaarheid, die de scherpte der lijnen en hoeken verdoezelt.

Line wil naar Groningen en Diederik juicht het toe. Hij wil er ook wel eens uit wezen, uit de nesterigheid van dit oude stadje, dat door vitrage-spletten en spionnetjes hem beloert. Hij knapt zienderogen op van zijn tropenkwaal, maar de specialist heeft niet veel hoop gegeven op wederuitzending naar Indië. Iets, wat hij zelf met zijn wetenschap der dingen ook reeds vermoedde. Men moet er zich zo goed mogelijk in zien te schikken, wanneer het leven door middel van een ongeschikt karkas een streep door de rekening trekt. Diederik steekt alvast zijn voelhorens uit naar een plaats als gemeentearts hier of daar. In Noord-Holland, waar zijn familie een goede plaats inneemt, zal zo iets spoedig genoeg lukken. Maar eerst moet Line naar Groningen. Eens kijken, wat dat oplevert. 't Kan een aardige duit kosten, want hij heeft nu eenmaal voor Groningen een naam van Grand Seigneur op te houden, maar dat is dan ook de enige aanlokkelijke zijde van het geval. Voor het overige kunnen ze hem met Groningen en het sentiment dat er aan verbonden is en dat hij nimmer zal leren verstaan, van 't lijf af blijven.

Hoe dichter de reis Line bij Groningen brengt, hoe warmer

haar verlangen en hoe verzekender haar schone verbeelding wordt.

Wat ze er vindt is een moeke, die heviger met asthma tobt, dan Line zich ooit herinneren kan, een omgeving, die zo klein is, dat ze zich er niet meer in thuis kan voelen. En kinderen, die opeens volwassen mensen zijn. Die practisch de baas spelen in huis, iets, wat door pa vergoelijkend wordt toegelaten.

Zij, Line, had vroeger eens moeten proberen, om zo op te treden als nu de drie wichter! Een bittere verbazing legt zich op Lines ziel.

Na enkele dagen in de huiselijke kring weet Line zich geplaatst tegenover een vijandig driemanschap, dat haar waarneemt en critiseert en haar gebreken op 't psychologisch moment naar voren weet te brengen. Wat zijn ze slank en jong naast Lines door de levensmoeiten verslachte en uitgezette figuur! Ze lachen vrolijk om haar dun geworden haar. Ze vragen vol belangstelling, of alle mensen in Indië zo'n gelige huid krijgen. Al deze dingen zeggen ze bij voorkeur, wanneer Diederik er bij is en Line voelt zich onzeker worden en verward. Alsof ze voor een rechtbank staat, waar een geheime schuld meedogenloos in het volle daglicht wordt getrokken. Alsof ieder haar met de vinger aanwijst.

O, 't gaat alles in kinderlijke goedigheid en Line kan absoluut niet anders doen dan smalletjes meelachen, wanneer de wichter haar samen met Diederik zo in 't zonnetje zetten. 't Komt ook niet in haar op om ruzie te maken of een besliste scheidsmuur op te werpen. Ze moet 't goed vinden, dat Diederik met de meisjes stoeit en met hen uitgaat, hen fuivend op een fijn hotel-ententje in Paterswolde of Helpman. Natuurlijk blijft Line liever bij moeke. Maar 't bittere blijft. Waarom moet zij zich oud en verschoven gevoelen naast de demonstratie van jeugd van de zusjes? En naast de uitbarstende levenslust van Diederik, door wie en voor wie ze alles heeft doorgemaakt, wat haar eigen jeugd geknakt heeft?

't Komt niet in Line op om met een fors gebaar het terrein af te bakenen, waarop zij als Diederiks vrouw, uitsluitend recht

heeft en waarop ze geen inbraak behoeft te dulden. Haar instinct, meer dan haar bewuste denken nog, voelt alleen de dreiging. Dezelfde die ze gevoelde, toen zij met de bofdoek om zat, terwijl de zussen, die ze verpleegd had, fleurig en presentabel waren. Met hetzelfde instinct weet ze, dat ze haar hele leven radeloos en machteloos tegenover deze constante dreiging zal staan. En tenslotte zal deze dreiging niet de naam dragen van alle drie de wichter, doch alleen die van Gesien, genaamd Gé. Gé, die zo veeleisend is voor haar knappe persooontje, alsof ze 't kostbare middelpunt van 't heeal is.

De bladen van Lines boek worden omgeslagen. Sommige aarzelend, andere haastig, achteloos. Hun schrift is verbleekt en onleesbaar geworden. De enkele scherpere tekens, als hiërogllyphen hier en daar bewaard, lijken nauwelijks de moeite waard om ontcijferd te worden. Line zelf herkent ze niet en is onzeker over hun uitleg.

Maar dan komen er weer bladzijden, waarvan het schrift met scherpe, hoekige tekens bewaard is gebleven.

Na twee jaar ziekteverlof en kuren wordt Diederik definitief ongeschikt verklaard voor de tropen en krijgt hij zijn ontslag uit 's lands dienst. Hoewel hij zijn lichaam vrijwel hersteld meent, hoewel hij reeds vooruitkeek in allerlei gissingen aangaande het waarheen en wanneer van de nieuwe tropenreis, komt nu plotseling de tijding, dat hij ondeugdelijk is bevonden. Een vreemde hand zet alzo een streep onder dit hoofdstuk. Diezelfde hand geeft ook een streep door het onbezorgde leven van Indisch verlofganger. De grauwe vogels van alledagszorgen komen van verre aangewiekt. Line herkent hun dreigende vleugelslag het eerst. Hoe heeft ze moeke niet horen zuchten, zovaak het geld mankeren ging, terwijl toch het leven voortging zijn eisen te stellen. De flauwe echo van die zuchten heeft haar nooit geheel verlaten. Nu komen de echo's terug met verwoestend geweld. Maar ze wil niet, neen, ze wil niet. Zoals moeke wil ze niet leven. Heeft ze daarvoor al haar krachten en listen er op gezet, om haar prins met positie te

krijgen? Ze is echter slechts vrouw, gedwongen om lijdelijk af te wachten, welk leven de man over haar zal brengen en in de eerstvolgende dagen van tweespalt port ze Diederik aan tot solliciteren. Ze duwt hem zijn vakblad onder de neus, ze praat en pleit en maakt met hem fantastisch omslachtige reizen naar plattelandsgemeenten, die een arts zoeken. Ze oogst met haar drijven de hoge goedkeuring van vader Jacob, alsmede de lofprijzing van heel de familie, nabij en ver, die niet verwacht had, dat iemand uit een zo ander milieu zich zo degelijk en actief ontpoppen kon.

Op een der volgende bladzijden staat het huis in 't Hollandse waterland getekend, waar dit zozeer doorzeefd is van sloten en plassen, dat het als een van Neerlands mirakelen bekend staat. Daar is 't kanaal, dat zijn uitlopers van zich stoot op zoek naar overtollig water, ten einde goedig zichzelf er mee te belasten, totdat het openzetten der sluizen zijn watervloed weer effent. Men moet dit alles met Lines herboren ogen gezien hebben, om het naar waarde te kunnen beschrijven. Daar zijn de plassen, blauw als de zomerhemel, overspetterd met zonnevonken, die dansen op de zachte rimpeling die de nimmer rustende Hollandse wind er over jaagt. In zware bruine rietkraag liggen de plassen gedoken, daarin scharrelen eenden en waterhoentjes rond. En op de achtergrond schittert het grote lichtvlak van de Zuiderzee, die zich uitstrekt tot aan de horizon toe. Zoveel water is er, dat men haast zou betwijfelen, of er nog wel plaats over is voor de mensen, die immers hun hofsteden en huizen en akkers nodig hebben. Maar dat komt alles terecht. Er is zelfs een dorpje met hoofdweg en zijwegjes, waarlangs de lage huizen gezellig dicht op elkaar hurken. Ja, zelfs heeft 't dorp een zware, monumentale kerk. Maar die past eigenlijk niet in de omgeving. Die staat als een vreemde, onbegrepen macht tussen al 't kleine mensengedoe. Hij is een monument geworden, een gedachtenis aan vroegere geslachten, een nalatenschap. Een boodschap misschien over het Allerhoogst en Eeuwig Goed, dat geen mensenkind straffeloos verzuimen mag.

In de nabijheid der stenen boodschap staat, aan de overzij, het doktershuis. De slagschaduw van de kerk valt er een deel van de dag overheen en het slaan van 't oude uurwerk, een vreemde gebarsten slag, klinkt door alle kamers.

En 's Zondags luidt de kerkklok. Zo zwaar luidt hij over 't wijde, waterdoorvoerde land, alsof hij van wijd en zijd de duizenden tot zich wil roepen. Er komen echter slechts enkelen haastig uit hun huisje glippen en het grootste deel van 't schip blijft een doodse lege ruimte, waarin het woord van de prediker versterft.

Voor het eerst sinds haar Ter Apelse tijd hoort Line bewust het luiden van de kerkklok. Ze hoort de roep, de boodschap en diep in haar ziel groeit verheugenis, omdat ze juist hier woont. Zelfs komen tijdens de Zondagmorgendienst psalmklanken tot haar overwaaien. Ze kloppen aan haar hart en openen een geheime deur, waarachter oude dominee Westerman haar staat op te wachten, met al de vele verzen, die ze van hem geleerd heeft. Ze mag er dan enkele van vergeten zijn, de meeste komen op de cadans van het kerkgezag weer in haar gedachte terug. Soms neuriet ze zachtjes mee. „Louter goedheid, liefdekoorden, waarheid, zijn des Heren paân.” Hoe bevrijdend is dit zachte zingen, hoe geruststellend te weten, dat de verbinding nog mogelijk is, ondanks alles.

„Dank Vader, dank voor die genade,
Verdiend' ik zulks, ik zondaar? Neen.”

Wonderlijk zoals de woorden en verzen van dominee Westerman naar binnen stromen, zodra men maar even de deur openzet!

Maar nu moet Line zwijgen, want Diederik komt thuis. Nu zijn zij beiden weer „dokter” en „mevrouw van dokter”, opgenomen in de kleine kring van notabelen, die de toon van het dorp bepalen. De kerk hoort daar niet bij, integendeel en de verzen van dominee zeer zeker niet.

Line ontpopt zich als een goede doktersvrouw, ze ziet er niet tegen op, haar man een handreiking te doen, waar het betreft 't verbinden van wonden en het trekken van een weerspannige

kies. En uit haar goed voorziene kasten verhuist menig versterkend hapje naar de woningen der armen. 't Leven wordt goed en schoon, hier in het Waterland. Line koestert er zich in aan alle zijden. Ze wordt jonger en knapper, nu de tropenmoetheid van haar wegglijdt en ze zich beter kleden kan.

En dan komt moeke logeren. Line weet niet, of ze ooit een dergelijke vreugde, zonder één enkele bijsmaak, gekend heeft als deze: kleine, zorgenvolle, oneindig beminde moeke te mogen verwachten binnen haar eigen keurige zorgenvrije woning. De ruiten worden extra gezeemd, de mahoniehouten meubels glimmen zo onvervaard als in het stofvrije Waterland slechts mogelijk is. Midden op de ovale tafel geurt een rozenruiker en de keuken leeft eenvoudig van verlokkende kook- en braadgeuren. Moeke zal 't goed hebben bij haar oudste wicht, bij haar Linechien.

Moeke komt, een beetje uit haar doen door de verschrikkingen van de reis, precies zoals Line zich heeft voorgesteld, in de zwart zijden rûchescape en met een aardig kapothoedje op, waarvoor Line haar heimelijk het geld had toegestuurd. Moeke slaat haar handen ineen over de hartelijkheid, waarmee de kinderen haar ontvangen. Met haar asthma gaat 't best in deze zonnige, van vochtigheid vervulde atmosfeer, en dat komt precies zo uit, als Diederik reeds gedacht had. Daaraan kan men zien, welk een goede kijk Diederik op zulke ziektegevallen heeft.

Wanneer ze met hun beiden alleen zijn, moeke en Line, spreken ze vertrouwelijk Grunnigs. Ze zouden denken, dat ze samen een comedievertoning opvoerden, wanneer ze anders spraken. Zo gauw Diederik echter thuis is, wordt er Hollands gesproken en dan gaat 't uit de aard der zaak niet meer zo vlot. Maar moeke geniet en dat is 't voornaamste. Alleen is 't doodjammer dat ze niet langer dan veertien dagen kan blijven.

„Blief nog wat, moe,” zegt Line. „De wichter doen ja 't huushouden. Pa zal niks te kort komen. Moeke kan gerust nog wat blijven.”

Moekes ogen dwalen door de ruime, zonnige kamer en hechten

zich tenslotte vast aan haar nuver wicht, die de meesteres van dit alles is. Haar verlangen om te blijven spreekt uit die grijze ogen, waaromheen leed en heimwee van dertig jaren hun schaduwlijnen getrokken hebben. 't Is haar eerste uitgangetje na dertig jaar. Voor 't eerst is 't, dat ze zich rustig, verzorgd, wèl gedaan weet, met niets anders dan liefde en erbarming om zich heen. Zonder spanning, zonder verwijt, zonder vrees.

„En dan moekes asthma,” komt Line te hulp. „Geen enkele benauwdheid heeft moeke hier nog 'had.”

„Er komen zoveel zenuwen bij,” zegt Diederik.

„Daar hoeft moeke hier bij ons ook geen last van te hebben.”

„Zeg dat wel, wicht. Och, och, 't is hier een hemel op aarde voor me. Zonder asthma en zonder zorgen. Ik weet niet, wat me overkomt.”

En toch durft ze 't niet aan, om te blijven. Kijk, het is al zo iets heel bijzonders, dat pa haar heeft toegestaan dit reisje te maken. Denk eens aan al 't reisgeld, dat hij er voor moest uitleggen. Als Diederik zelf niet zo heel beslist geschreven had, dat moeke komen moest, en wanneer Jeltje op een avond niet plotseling verschenen was om er 't hare van te zeggen, dan was er waarschijnlijk nooit iets van gekomen. Line weet immers, hoe pa is. Een vrouw, die 'trouwd is, hoort in heur huushouden. „Ja, als voetveeg,” valt Line bitter uit. „Moeke, ik wol die wiezer hebben. Pa . . . ”

„Stil, kind, niks van dien pa zeggen. De man meent 't goed. 't Is hom ook niet anders 'leerd. En weetst ook wel, 't geld. . . . ”

„Veur de wichter is er altijd wel geld. Veur de pronk, veur snapsnaaidertjes. Alleen veur moeke is er nooit wat!”

Maar Jeltje kwam dus als geroepen. Ze heeft voor alles gezorgd. Ze heeft 't zwarte japonnetje als nieuw gemaakt met rûches en knoopgarnering, ze heeft de pelerine nagekeken en tenslotte heeft ze, samen met de gichelende wichter, een doodzenuwachtige moeke naar de trein gebracht.

„O kinder, kinder,” heeft moeke op 't laatste moment nog angstig gezucht. „Als dat maar goed afloopt, ik weet ja van geen toeten of blazen.”

„Moeke het een mond om te vragen,” heeft Jeltje gebast. „En ik zou de kerel wel eens willen tegenkomen, die moeke niet vriendelijk terecht helpen zou. En nou instappen, anders komt er nog niks van. En wat zouden dan Diederik en Line wel zeggen?”

Och, en wat bleek 't eenvoudig om op reis te gaan naar je oudste dochter, die zo goed antrouwd is. Je gaat met een stil geluk in je hart, dat echter zo sterk is, dat 't de ogen en 't hele wezen uitstraalt. En zie, 't is een wonder, maar alle mensen zijn bereid, zo'n moeke te helpen.

Veel minder eenvoudig is 't, om je weer los te maken en terug te gaan naar Groningen, naar 't kleine bovenhuis, dat donker is van allerlei zorgenspooskel en doortrokken van asthmamoeite. 't Is moeilijk, de lach in 't hart te voelen inkrimpen tot een smalle, bleke lichtstreep, die, naarmate men 't eigen huis nadert, steeds meer bestookt wordt door allerhande verontrustende vragen. Hoe zou Sibbo 't 'ad 'ebben, terwijl moeke weg was? Zou hij 't wel naar zien zin 'ad 'ebben? Hoe zouden de wichter huisgehouden hebben? Als ze maar niet te royaal zijn geweest, zodat moeke 't weken lang bezuren moet! En zou de boel niet versmeerd wezen, al die dagen? Want o, die jonge wichter, die jonge wichter!

Kijk, maar wat valt dat alles mee!

Sibbo komt zijn vrouw van de trein halen. Deftig gearmd lopen ze samen langzaam de bekende straten door. Een klein bruidsgevoel glanst op in moekes moede, vervaarde hart.

En thuis! Hoe keurig hebben de dochters de kamers aan kant gemaakt. Geboend, gepoetst, gewreven. Daar hoeft de eerste dagen niet in gewerkt te worden. 't Hele huis geurt naar koffie en er is koek, waar Sibbo op tracteert. Ja, moeke moet nou niet denken, dat Line de enige is, die hart voor haar heeft! De lach in moekes hart wordt breder en breder, nu ze tevreden haar eigen bedoeninkje weer rondloopt. Haar hand streelt 't zwarte trijp van de voorkamermeubeltjes. 't Is een wonder, geen pikkie of smikkie stof zit er op!

's Avonds komt Jeltje oplopen en dan moet moeke vertellen.

't Wordt een trots en een glorie, om van haar Line te vertellen en wanneer 't eindelijk scheiden en slapengaan wordt, zien de wichter in 't donker van hun gemeenschappelijk kamertje hun oudste zuster in ogenverblindende glans. Ze draagt japonnen, de een al mooier dan de ander, ze heeft een man, die goed en royaal voor haar is, er is een volwassen meid, die al 't vuile werk doet. Ze gaat om met burgemeester en dominee. En op mooie zomermiddagen gaat 't hele gezelschap roeien op de plas. Moeke is mee geweest, zeker. Er was ja geen gevaar bij. Line kan roeien als de beste, heeft moeke verteld. Zelfs gebeurt 't wel, dat ze Diederik naar een patiënt roeien moet. De man kan er zelf niet mee overweg. En hij wil zijn handen ook niet moe en ruw maken, want je weet niet, wat hem in die huizen soms te wachten staat.

Dit is zeker, er worden plannen gesmeed om zich ook eens te doen uitnodigen bij Diederik en Line. Tenslotte komt aan eigen zusters zo'n logeerp partij wel toe en zeker zouden ze 't nog beter weten te waarderen dan kleine stille moeke, die voor de eigenlijke pret van 't leven immers al veel te oud is!

Welk een mogelijkheden openen zich, als Diederik zo royaal is. Alle sprookjes-heerlijkheden van 't veel besproken en benijde Holland komen om zo te zeggen binnen 't bereik der handen. Artis, Panopticum, 't Kalfje. Misschien wel Zandvoort!

En — weliswaar op groter afstand, maar toch nog lang niet in een verloren wereld, lokt de andere mogelijkheid, die ieder alleen voor zichzelf durft bekennen, maar die 't hele wezen in opwinding brengt. Zou daarginds voor hen niet ook een sprookjesprins schuilen? Wat hun uiterlijk betreft, zijn ze zeker niet minder dan Line. Ja, kijk eens, eigenlijk kan Line in hun schaduw niet staan! Line is al oud, bijna dertig! Van lichte fantasieën zijn de eerste weken vol!

En dan komt er een uitnodiging. Voor Gé. Zij zal dus de eerste zijn, die op reis mag naar het land van veel beloften. 't Komt haar toe. Dat staat bij haar zelf als een paal boven water en doordat ze er zelf zo van overtuigd is, dat zeer veel, zo niet alles, haar toekomt in 't leven, valt 't haar vrij gemakkelijk ook

anderen hiervan te overtuigen. Behalve Jeltje natuurlijk. Maar Jeltje heeft van die scherpe kanten, die haar compleet onmogelijk maken. Ze komt wel helpen om wat strikjes en kwikjes klaar te maken, maar de rechte animo, zoals voor moekes reis, is er niet.

In grote, zachte vertedering wacht Line de komst van haar zusje af. Alle vorige ervaringen zijn uitgewist in haar bewustzijn. En voor zover ze niet konden worden uitgewist, omdat hun lijnen te pijnlijk scherp getrokken zijn, zijn ze vervormd tot iets, wat op Lines eigen hoofd als schuld terechtkomt. Zij zelf heeft de dingen opgeblazen. 't Kind is jong en Diederik houdt van vrolijke opwinding. Van levenspriet, waar Line zichzelf hoe langer hoe meer buiten voelt staan. In deze eerste weemoedige herfst dagen, die het land van wind en water hullen in aandoenlijke afscheidsglans, weet Line haar derde kindje leven onder haar hart. Diederik heeft verbeterd gevloekt, toen hij 't constateren moest. Wat voor dit en dat mankeert haar toch, om nu alwéér zo ver te zijn. Terwijl haar lichaamsbouw bijna onoverkomelijke hinderpalen in de weg stelt voor een normale geboorte! Dat heeft hij bij de vorige gelegenheid wel gemerkt. Moeten ze nu weer dezelfde ellende tegemoet gaan?

Line heeft moe geglimlacht. Is er schuld van haar kant, dat ze dit moordende lijden weer tegemoet gaat? Is ze niet Diederiks vrouw met alle consequenties, die daaraan verbonden zijn? Is 't schuld, dat haar hart ineenkrimpt van verlangen, wanneer ze anderen met een rieten kinderwagen ziet lopen? Is 't schuld, dat ze haar lege, sterke, moedige armen uitstrekt naar 't leven, om ze te laten vullen met een eigen kindje?

Ondanks de schuchtere ontkenning vat het schuldgevoel post in haar hart. Dit en wat nog komen moet, loopt samen tot een loodzware angst, die door niets te verdrijven is. Tegen die angst klopt nu het kindje met kleine, dwingende beweginkjes. „Ik ben er, ik ben er,” waarschuwt 't kindje. „We moeten er samen doorheen, jij en ik. Aan mij zal 't niet liggen, ik wil bij je komen, in je armen, aan je borst. En — 't kan toch meevallen! Een dokter heeft niet àlle wetenschap in pacht. 't Valt

zeker méé, dan heb je mij. Dan zijn wij voorgoed samen en kan al 't andere ons niets meer schelen."

Zo houdt Line lange, bemoedigende gesprekken met haar kindje. Al de liefdehunkeringen van haar hart stort ze er over uit en 't is wonderlijk, hoe licht 't leven weer wordt, ondanks de angst die in de diepte blijft hokken. Met Diederik spreekt ze er niet meer over. Waartoe ook, daar immers toch hun lichamelijke intimiteit niet overkoepeld wordt door geestelijk verstaan. Bovendien, de man is nu eenmaal driftig, maar hij meent niet alles, wat hij zegt. En dit weet Line onomstotelijk zeker: als 't zover met haar is, zal hij haar helpen en bijstaan met al zijn kunde en al de kracht van zijn dokter-zijn. Al vroeg begint ze met 't in orde maken van luiermannetje en wieg. 't Is de eerste keer, dat ze zo iets mag doen. De vorige keer... op de boot... O, stil, nu niet meer daarover piekeren. Dat is voorbij, voorbij. Dit kindje echter gaat komen, 't liedje van verlangen wordt zo vreugdevol in Line, ze wil alles keurig in orde maken en ieder steekje zal de naam moederliefde spellen. Reeds nu doet 't kindje de grauwe angstvogels op de vlucht slaan. Dat hoort ook zo. Bij kleertjes, die door moederliefde in elkaar zijn genaaid, behoort een levend kindje. En bij 't kindje behoort een levende moeder, die het allerzwaarste dapper heeft doorstaan en nu snel aan de beterende hand is.

Vaak denkt Line in vage weemoed aan de kinderen, die ze reeds had kunnen hebben. Een jongetje en een meisje. 't Ene ligt in de vochtige rimboe-aarde, even buiten 't kampement van Soeroelangoen. 't Is daar maar zo weggestopt. 't Heeft geen grafheuveltje of herkenningsteken gekregen, daar 't immers nog niet eens tot mens was volgroeid. Diederik spreekt er nooit meer over. Zij zelf ook niet. Maar in haar hart staat een wonderlijke naam gegrift, een naam, die geen mensenmond in stamelen kan weergeven, die alleen door de algoede Moeder-Engelen wordt verstaan. Heel dicht bij Gods verborgen Naam staat de onuitsprekelijke naam van haar kindje. In vage gewaarwording, residu van de oeroude moederinstincten der mensheid, beleeft ze de onverbreekelijke samenhang van haar zelf

met hetgeen uit haar lichaam geboren wordt. Zij hééft dit kindje, hoe dan ook, 't rust in haar wezen. En vlak naast het eerste rust het tweede, hoewel dit geborgen ligt in Hollandse aarde en er werelddelen en wereldzeeën tussen de beide grafjes liggen. Nu zal het derde kindje zijn plaatsje komen innemen naast de beide anderen. En dit zal leven, hier in huis.

Zo legt Line haar honderden steekjes en haar vele gedachten vast in de babykleertjes en ze denkt dat het goed zal zijn, wanneer Gé haar een tijdlang gezelschap zal houden. Afleiding zal Gé haar bezorgen en afleiding lijkt geneesmiddel. Ze zal het Gé goed naar de zin maken. Wie weet, of ze dan niet blijven wil, totdat het allerergste achter de rug is!

Op een namiddag in de herfst — de plassen glinsteren stil onder de schuinvallende zonnestrallen en in de tuin staan de kleine, bolronde dahlia's nog in volle bloei — houdt Gé haar blijde incomste in 't Waterlandse dorp. Ze heeft heel wat bagage bij zich, want aangezien ze uitsluitend ten eigen behoeve gaat, moet alles, wat tot meerdere glorie kan dienen, worden meegeslept naar Line. Diederik moet haar in Amsterdam afhalen, dat is haar uitdrukkelijke voorwaarde geweest, aangezien ze van toeten noch blazen weet en geen mal figuur wil slaan, door aan vreemden de weg te moeten vragen.

Natuurlijk moet dit figuur-slaan van Gé voorkomen worden. Line heeft 't gevoel, of ze nu al een weinig bij haar in de schuld staat, door de mogelijkheid van dit ongerief geschapen te hebben. Daarom overtuigt ze de onwillige Diederik — ze is anders mans genoeg, hoor, beweert hij smalend — om zijn schoonzuster van de trein te halen en heelhuids 't Waterland binnen te loodsen. „Toe nou maar. 't Arme schepsel weet weg noch steg in Amsterdam.”

„Arm schepsel? Ze steekt ons allemaal in haar zak, heb je dat nog niet gemerkt? Ze wil hier graag wezen, ze zorgt wel, dat ze er komt. Vertel mij nog wat nieuws over jullie Groningers! Als 't er op aan komt, zijn ze allemaal de duvel van de staart gewipt.”

Natuurlijk is 't erg onaardig om zo iets te zeggen, maar 't slot

is toch, dat hij gaat. Zelf krijgt hij ook zin in een slippertje naar Amsterdam. Hij kan wat vroeg gaan en eerst nog wat van zijn vrijheid genieten. Hoe komt hem opeens het Waterlandse leven voor als een loodzwaar te treden tredmolen! Hoe voelt hij opeens de armoede van 't oppervlakkige samenleven met Lina zo sterk. Is 't feitelijk niet zó, dat zijn laatste restje levensvreugde hier wordt bedreigd? En hij kan de vreugde niet missen. Alles in hem bruist op naar vreugde, naar de dolle, remloze, allesoverschreeuwende jolijt van zijn studentenleven. Op deze middag laat Diederik twee ver-af wonende patiënten in de steek en vertrekt reeds vroeg naar Amsterdam, met een hart dat beeft onder een honger-oproer.

Line is gerustgesteld. Ze telt de uren tot ze Diederik met Gé verwachten kan. Ze neust in de keuken. Is 't eten wel helemaal in orde? „Doe maar een flink stuk boter in de worteltjes, Clasien, daar worden ze zo zacht van. En in de soep vooral niet de notemuscaat vergeten.”

Dan inspecteert ze de zitkamer, of die wel de vereiste indruk van keurige gezelligheid maakt. Ze plooit wat aan de overgordijnen en verschikt een antimakassar en als er werkelijk helemaal niets meer te doen valt, neemt ze haar naaiwerkje weer op en voelt haar hart warm worden, omdat er straks een stukje jeugdland, iets heel eigens, tot haar zal komen in den vreemde.

Line wacht de reizigers op bij 't tuinhok. Haar leven is één goede glimlach. Die straalt naar buiten uit en dwingt de voorbijgangers terug te glimlachen met de vriendelijke vertrouwdeheid van goede bekenden. Haar figuur met de reeds zware welving poogt ze niet te verbergen. Waarom zou ze 't doen in dit open land, waar alles en iedereen met de steeds werkende en voorttelende natuur nauw te zamen leeft! De mensen weten 't trouwens al, dat er bij dokter wat kleins verwacht wordt. Haar telling valt samen met die van twee dorpsvrouwen, omtrent oud-en-nieuw. De groeten zijn er des te beter om.

Daar komen voetstappen langs de kerk. Warme gezichten glimmen rood en moe tussen pakken, valiezen, paraplu en

hoedendoos. Van Lines voorgenomen hartelijke begroeting kan nu niet veel komen. Poeh! wat een eind lopen! wat een land van wiewaai!

Ze lopen meteen door naar binnen, om die dingen uit de hand te leggen, de indruk van de mooie kamer gaat er door te loor, en dan kan eindelijk de begroeting plaatsvinden.

„Schepsel, was is dat met jou?” vraagt Gé verontwaardigd, nu ze Lines gestalte opneemt.

„Nou, dat zie je toch zeker wel?” is Lines weervraag. „Dat kan je toch overkomen, als je 'trouwd bent?”

„Je had 't me wel eens mogen schrijven,” meent Gé. En dan, wantrouwend: „Wist moeke er van?”

„Nee, aan moeke heb ik 't nog maar niet verteld.”

„Nou, 't is wat moois! Maar ik ga weg, voordat 't zo ver is, als je dat maar weet!”

Daarop glimlacht Line geruststellend. Tot Nieuwjaar, dat is een lange tijd. Gé zou immers maar voor enkele weken komen? Dat andere, de stille wens, slikt ze weg. Zoiets is tenslotte niets voor een jong meisje. En dan, zoals zij 't altijd heeft!

Oud, oud en beladen voelt Line zich opeens naast het zoveel jongere zusje. Als Gé 't hier nou maar een beetje naar haar zin kan hebben!

Aangezien de gebeurtenis dus nog in zo ver verschiet ligt, wordt er verder over gezwegen. Alle andere, goede en loflijke dingen worden in genade aanvaard. Er breekt een tijd voor Line aan vol van gezellige zorgen, die inderdaad haar angstig gepieker tot de verste uithoek van haar leven verbant.

Vaak wordt de struise Clasiën lachend uit de keuken gezet, omdat mevrouw en de juffer samen 't eten willen klaar maken. Er ontstaan legendarische gehaktballen, die zó geurig zijn, dat ze stuk voor stuk, rauw in de grage monden verdwijnen, waarop Clasiën hals over kop naar de slachter moet, om tot haar grote verbazing, nòg eens gehakt te halen. Dan moet er haast worden gemaakt, want de tijd dringt en Diederik moet straks balletjes in zijn soep vinden.

Vaak zingen ze samen, tweestemmig, en dat klinkt zó mooi,

dat de mensen op straat blijven staan om te luisteren.
„De lucht is blauw en groen het dal”, zingen ze. Of wel ’t weemoedige lied:

Dromen uit mijn kinderjaren,
Uit die tijd, zo vrij en blij,
Trekken somtijds kalm en rustig,
Aan mijn peinzend oog voorbij.
’k Hoor mijn moeder zoet vermanen,
Als ze mij in ’t bedje lee.
En ik voel weer ’s levens morgen
In ons hutje bij de zee.

Alle heet begeerde, doch nooit ontvangen romantiek komt het sentiment van dit liedje vergoeden.

Wanneer ze zo samen zingen, hebben ze een onbepert gelukkige jeugd gehad. Ze hebben de schelpjes zien glinsteren in ’t maanlicht, hoewel Gé in werkelijkheid nog nooit de Noordzee heeft aanschouwd. Heel hun leven ligt in de ban van een groot geluk. Maar soms, wanneer de goedheid van ’t leven hen totaal heeft ingepalmd, zingen ze met veel pathos het lied van de jongeling, die de allerhoogste bergen bestijgen wil.

Daarginder, naar der bergen top,
Daar stijgt uit ’t dal een jongling op.
Excelsior! Excelsior!

Wat weten ze van Longfellow, wat van de oude sage, waarop zijn dichtwerk berust? Zij zelf zijn de jongeling, zij zelf bereiken al zingende de hoogste toppen, waaraan gewone stervelingen niet kunnen tippen! Bijvoorbeeld Diederik niet. Er kan alleen maar gezongen worden, wanneer Diederik niet thuis is. Hij zelf hoort niet ’t verschil tussen Wilhelmus en Io vivat, daarom neemt hij de vrijheid te spotten met alles, wat muziek kan heten. Hij heeft trouwens van ieder soort sentiment een overmatige afkeer en zou in staat zijn hen van hun Alpen-

hoogte omlaag te ranselen. Figuurlijk gesproken dan altijd. Daartoe behoeft hij alleen maar een paar van zijn nuchtere vragen te stellen, die onmiddellijk antwoord eisen. „Is de vrouw van Piet Hurk nog geweest met een flesje?” Of: „Hoe laat eten we vandaag?” Of: „Heb je een borreltje voor me, Lina?” Hij gaat sedert Gé's komst een weinig voor boeman gelden, dat schijnt niet anders te kunnen.

't Gevolg is, dat hij vaak met 't onaangename gevoel rondloopt, dat er in zijn huis een taaie strijd wordt gevoerd van twee tegen één, om iets ontastbaars, dat zich door geen redeneren bewijzen laat.

Vaak voelt hij zich vereenzaamd, verraden door Lina, maar schrijft dit gevoel met bitter élan toe aan de verraderlijkheid van vrouwvolk in 't algemeen. Een andermaal overschreeuwt hij zijn mis-stemming door onnatuurlijke jool, waarbij Line zich op haar beurt de éne tegen twee voelt, de vereenzaamde, gedupeerde.

Op de kleinste uitdaging van Gé rent hij haar achterna, kamer in, kamer uit, als een wervelwind door gang en keuken, tot hij haar eindelijk in een diepe werkkast of oude bedstee weet op te sluiten, genietend van haar woede-delirium. Tenslotte moet de gewone losprijs worden betaald. O, 't gaat in alle eerbaarheid, Line staat er zelf bij en lacht zich tranen, waarbij ze haar snel zwaarder wordend lichaam met beide handen moet steunen. Maar bij 't herhalen der stoeipartijen en 't toenemen van haar eigen lichamelijke ongenaakbaarheid wordt sterker in haar 't plagend bewustzijn van twee tegen één in huis. Waarbij zij de éne is, die door de beide anderen op ondefinieerbare wijze wordt bestookt.

't Meest geruststellend is 't leven, wanneer er vreemden over de vloer zijn. Nu de zomer onherroepelijk voorbij is en de avonden lengen, is er alle gelegenheid tot gezellige avondjes. In vaste regelmaat zenden de notabelen hun uitnodigingen rond. Nu eens voor een mosselpartijtje, dan om een wijntje te proeven, dan om een geboorte of verjaardag te vieren. Line, in een gemakkelijke stoel gezeten, weet zich minder gechoqueerd door

haar nu bijna groteske figuur; ze laat zich koesteren en vermanen door de oudere dames en weet zich strelend te zijn, wat ze dan ook is: de doktersvrouw van 't dorp. Gé wordt door haar als op een presenteerblaadje vlijtig rondgediend. Mijn knappe, jonge zusje, dat me gezelschap is komen houden.

Onderwijl gloeit in haar het levensavontuur. Er zijn zéker aannemelijke partijen bij, maar met geen van alle schijnt 't avontuur tot een goed en heuglijk eind te mogen komen. Gé kent haar waarde. Gé is critisch. Gé is geladen met Groningse spotzucht. Bij de een blijkt na voorlopige kennismaking de neus een onoverkomelijke hinderpaal te zijn. Wat achterlijk van Line, dat ze die neus nog nooit in zijn ware proporties heeft opgemerkt. Voortaan wordt de aanbieder nog slechts „de neus” genoemd, waarmee vanzelfsprekend zijn vonnis geveld is. Een volgende kleedt zich verkeerd en een derde keert reeds om, nog voor Gé tot een besluit gekomen is. Diederik geniet bij haar zichtbare teleurstelling, Line bestraft hem en Gé zwijgt mokkend. Dan is ook die affaire uit de lucht. „Ze wil 't onderste uit de kan hebben,” spot Diederik. „Ze krijgt 't deksel op haar neus, wat ik je brom.” Een andermaal zegt hij: „Als apen hoog klimmen willen, ziet men vaak hun naakte billen.” Maar dat is zo onfatsoenlijk gesproken, als alleen een gewezen student kan doen. Line echter hoopt en blijft hopen. 't Presenteerblad doet zijn werk. Line wacht af.

Dan breekt de eerste rose schemering van romantiek door de grauwe massa van onzekerheid. Met nummer zoveel, een burgemeesterszoon uit de omtrek, schijnt 't in orde te zullen komen. Een vroege winter doet zijn intree, de smalle vaarten liggen al spoedig dicht en nu worden Gé en hij herhaaldelijk samen gesignaleerd, met wel iets meer gloed in de ogen, dan aan de milde vrieslucht te wijten kan zijn. Ze rijden goed, Line en Gé. Line is nu buiten gevecht gesteld, maar ze weet dat er in Gé's rijkunst een machtig aanvalswapen ligt. De lange, wijde rok zwiert sierlijk om 't bestudeerd bedachtzaam uitslaan der benen. Ze is 't veelbesproken koninginnetje van de ijsbaan, 't is buitengewoon animerend, dit te bemerken. Vooral tegenover

de burgemeesterszoon. Maar 't gevalt, dat juist de ouders van deze verliefde jongeling een heel andere huwelijksbestemming voor hun zoon op 't oog hebben. Een blonde boerendochter, die het geld in de familie moet brengen, dat de vader zelf zijn hele leven pijnlijk heeft gemist. Verder is het zó, dat die ouders een paar hardnekkige oudelui zijn, die hun toestemming blijven weigeren, ook al vernedert de zoon zich tot een knieval. Na dit laatste gesprek komt de ontknoping, waarop Line en Gé, en nog enkele anderen, ademloos wachten. En in die ontknoping bereidt de jongeling Gé de grootste gloriekroon, die ooit iemand haar bereiden kan. Hij schaakt haar niet, ze had er waarschijnlijk ook weinig voor gevoeld, laat schaken maar tot romans beperkt blijven. Neen, hij vlucht in arren moede weg uit het ouderlijk huis en gaat als koloniaal naar Indië. Nooit heeft iemand meer iets van hem gehoord, en dit is de schoonste steen aan Gé's gloriekroon. Nuchtere mensen kunnen opmerken, dat hij, eenmaal op 't zoute water, de hele Gé spoedig vergeten heeft. Of dat hij, bij ruimer aanbod, een andere keus heeft gedaan. Of dat hij een vroege dood gevonden heeft in Indië.

De nuchterste mensen, zoals Diederik bijvoorbeeld, kunnen Gé echter haar kroon niet ontnemen. Van nu af staat er een kunstprent van een treurende maagd met een sierlijk gedrapeerde zwarte sluier om 't weelderige haar op haar kastje. Rouwsluier en kroon vallen somtijds samen. De plaat blijft staan, weemoedig memento mori, ook wanneer de kroon reeds lang afgezet en opgeborgen is. Opgeborgen. Niet weggedaan. Hij blijft dierbaar bezit, dat soms te voorschijn wordt gehaald uit zijn stoffig holletje. Och, hij past niet meer, na verloop van jaren, maar toch blijft 't een rijk bezit, dat een burgemeesterszoon de dood zocht terwille van Gé.

Jaren later, toen Lines kinderen reeds gretig luisterden naar de romantiek uit oude doos, kwam de kroon nog eens in volle glorie te voorschijn. Er verscheen een roman ter tafel: de koloniaal en zijn overste. En mèt de roman een serie stille, aarzelend gestelde vragen. Stel je nu eens voor, dat deze

koloniaal, die nooit zijn ware naam had willen openbaar maken, eens de verloren burgemeesterszoon was! Stel je de mogelijkheden voor, die in zo'n gegeven opgesloten liggen en die Line openlijk, Gé echter heimelijk in spanning deden ontvlammen. Och, 't was immers slechts een boek! Een fantasieproduct van de schrijver! Dicht het boek, weg er mee! Met het dichtklappen van de roman werd de gloriekroon voorgoed weggeborgen. Geen der nazaten heeft hem ooit mogen aanschouwen, hoewel we door moeder Lines berichten van zijn aanwezigheid wisten en deze wetenschap onze fantasie in vuur en vlam zette. 't Ongelofelijke! De altijd critische, zelden geheel tevreden tante Gé met een gloriekroon van jonge liefde! Ons, die alleen zagen, wat voorhanden was, leek het volmaakt onbegrijpelijk. Later hebben we leren inzien, dat hij er toch wel zijn kon, de kroon, ja, dat hij er was. Hij is gebleven tot het ogenblik dat Gé als meer dan 80-jarige, in onverwoordbare, vreugdeloze, richtende gestrengheid haar laatste kleine woning moest betrekken. Hoe ze Hem heeft ontmoet, die ook haar een onvergankelijke kroon van liefde had willen geven, zal wellicht altijd een raadsel blijven, daar haar geest de laatste maanden in donkere afgrondsnevelen gevangen is geweest.

Moeilijk en somber is de Waterlandse winter. De plassen liggen grauw en onzegbaar vijandig onder een genadeloze hemel. 't Riet ruist zijn onbegrepen treurzang, waarin al de droefheid van het begin der wereld tot op heden toe verwerkt lijkt. Vergankelijkheid is het telkens terugkerend motief en onder de ban van dat lied duiken ook de huizen weg in ongenaakbare somberheid. Soms slokt een dichte wintermist de hele Waterlandse wereld in. Slechts de kerk, die wonderlijke steenkolos, blijft boven de mist uitsteken. Al de rest is verdwenen. De klok luidt, de stem roept tot hen die er feitelijk niet zijn. En die er niet zijn, kunnen er ook niet naar luisteren. 't Is een vast kwantum kerkbezoekers, dat komt. Enkele zeer ouden, wat bedeeden, de kostersvrouw. In Line openbaart zich, nu haar wachtensdagen snel ten einde lopen, een versterkte drang om naar de Stem te luisteren. Waar zal ze zich kunnen bergen, als

straks de nood weer nameloos hoog stijgt? Bij God! bij God!
roept zwaar de kerkestem.

Line verstaat 't zo goed. Ze wil immers niets liever, dan zichzelf en haar kindje veilig stellen bij God! Ter Apelse verzen komen haar onophoudelijk in gedachten, 't meest, wanneer ze bezig is de laatste steekjes te naaien voor de luiermant. „Als ge, in nood gezeten, geen uitkomst ziet. . . .” „'t Hijgend hert, der jacht ontkomen. . . .” „Louter goedheid, liefdekoorden. . . .”. Dit laatste, ja, dit laatste vooral! Ze klemt er zich aan vast als aan een staf, die haar gereikt wordt. Ze neuriet het voor zich heen, telkens weer. Ze zingt het zacht, wanneer ze haar handen strelend over het wiegekleed laat gaan en voor de zoveelste maal de nu complete luiermant uit- en weer inpakt. Ze zingt het voor zichzelf en voor haar kindje, dat voelbaar klopt aan zijn levenspoort, dat weldra naar buiten zal willen. God weet, langs hoe moeilijke weg.

„Wees niet bang, kindje,” zingzangt Line door haar neuriën heen. „We komen er wel door, jij en ik. Louter goedheid, liefdekoorden, zo is God. We komen er wel door, al zal 't heel moeilijk zijn. En dan zijn we altijd samen, jij en ik.”

Natuurlijk mogen Diederik noch Gé iets van dit zingen bemerken. Voor 't uiterlijk sluiten Line en Gé zich steeds hechter aaneen. Er worden japonnetjes van Line vermaakt voor Gé, er wordt royaal gesnoept, er wordt ondeugend gelachen om dingen die voor Diederik verborgen blijven. De eindformatie van twee tegen één schijnt hiermee bereikt te zijn. Diederik demonstreert zijn wetenschap hiervan in honende woorden over vrouwvolk en deszelfs ellendigheden, die echter niet anders bereiken, dan dat de tegenpartij zich nog hechter aaneensluit. Niettemin zorgt Diederik op de Sinterklaasavond voor tractaties en geschenken. Daaraan kan men volgens Gé zien, dat hij 't toch wel terdege goed meent, al kan hij dan soms raar uitvallen. Dat 't in werkelijkheid een armzalige verkapte poging is, om zijn brandende honger naar geluk te stillen, komt in geen van drieën op. In hem zelf het allerminst.

Er treden dagen van dooi in, die het ijs onberijdbaar maken,

zonder 't evenwel te doen verdwijnen. Armetierig en gehavend ligt 't Waterland in de greep van een koude mist. 't Lijkt te wachten op slagen, die nog komen moeten. 't Bukst er voor in machteloze afweer.

Zo gaat het Kerstfeest over de landen, met een vage schijn van sentiment over het onbegrepen Kind, waarmee de wereld geen raad weet, nu, zo min als toen. Er wordt in het doktershuis evenmin als in de andere huizen Kerstfeest gevierd. Maar wel beven er in Lines hart onuitgesproken vragen aan het adres van Maria en haar Kind, wel wordt in haar sterk het verlangen om deel te hebben aan Bethlehems mysterie. Ze is in dat alles als een blinde, die zoekt naar het licht. Slechts een allerflauwst schijnsel dringt door haar duisternis heen.

Maar de kerstliedjes zijn er, de oude getrouwe kerstliederen van dominee Westerman. Ze steken hun glanzende hoofdjes op, één voor één, en in hen klopt duidelijker het Kind aan dat door zijn schamelheid het schamelste lied veranderen wil in een gloriezang. Er is, na het levende Woord zelf, niets getrouwer dan de kerstliederen der mensheid. Ze hebben een kracht en een macht, welke alleen de zeer goede Engelen direct uit Gods vaderhand ontvangen. Daarmee dringen ze door in alle talen en alle volkeren en iedere levenssfeer. En waar ze komen, doen ze hun werk.

Line helpen ze door haar laatste en zwaarste wachtdagen heen. Vele zijn die dagen niet meer. In de vroege ochtend van de Oudejaarsdag kondigt haar eigen kindje aan, dat het uit zijn verborgenheid naar buiten wil treden. Bijna onmiddellijk verkeert ze in de hevigste weeën, maar de voortgang blijft uit. Grauwe golven naderen, storten zich over haar met vertwijfelend geweld en ebben af, om haar doodmoe en verslagen op het levensstrand achter te laten. Telkens, wanneer de golf toeslaat, vervullen haar noodkreten het huis. Ze versterken Diederik in zijn diagnose, bij vorige gevallen gemaakt. Er hapert iets van binnen, waardoor een normale geboorte tot de onmogelijkheden behoort. Gé kan 't in de huiskamer al lang niet meer uithouden. Ze zoekt troost en bescherming bij Clasien, in de

keuken. Daar loopt ze heen en weer, de vingers in de oren, wanneer het noodgehuil begint, de handen wringend in de steeds kortere pozen van rust. 't Zijn stervenskreten. Line komt er niet door. 't Raadsel van dood en leven, altijd handig ontweken, dringt zich in deze uren aan haar op. Ook daarvoor stopt ze de oren dicht. Wat heeft zij tenslotte met dit raadsel te maken! En wàt het raadsel met háár! Ze had hier niet moeten komen, ze had hier niet moeten blijven. Waarom heeft Line haar er in laten lopen, haar niet geschreven, hoe 't met haar stond!

„Juffer, juffer, trouw nooit!” waarschuwt Clasiën, wier kansen zelf al lang voorbij zijn. En Gé neemt zich voor, dat ook nooit te doen. Altijd in angst te moeten leven voor . . . voor zo iets!

Intussen maakt Diederik zich gereed voor de strijd op leven en dood, die hem en Line en het kind wacht. Hij is alleen. 't Komt niet bij hem op, hulp in te roepen, desnoods uit Amsterdam. Heel zijn sterke levenswil, die hem meermalen tot een wonder bij zijn patiënten heeft gemaakt, concentreert zich op dit ene: Line en haar kind — dat ook zijn kind is, zijn zoon misschien — doorhelpen.

Eens wordt Clasiën geroepen met een stem, schor van opwinding. Een bevel snauwt over nieuwe noodkreten heen. Ze rent weg, de voordeur slaat, ze komt weer binnen, doch niet alleen. „De koster en zijn vrouw,” verklaart ze in de keuken. „Ze moeten helpen. O, juffer, juffer, 't gaat nooit goed met mevrouw!”

De strijd duurt voort. Nu vechten vier mensen in verbeterden eensgezindheid met de dood. Diederik is de onbestreden aanvoerder van de wonderlijke kleine kolonne. De koster, als hij, in hemdsmouwen, de oude vrouw met een schoon schort voor. Hij snauwt, hij vloekt bij wijlen. God weet, dat 't in deze ogenblikken zijn manier van bidden is. En dan gebeurt het ongelofelijke wonder, dat hij zijn eigen kind levend in de handen houdt, 't slaat met de vlakke hand, om het dan over te geven aan de hevig ontstelde baker voor een meer menswaardige be-

handeling. Het op de dood veroverde kind is een teer en fijn meisje met dicht zwart haar en diepblauwe ogen. 't Is het mooiste kindje, dat ooit na zware strijd op deze wereld geboren is.

De korte winterdag is daarmee reeds verstreken, de laatste scènes hebben zich bij verraderlijk lamplicht afgespeeld en wanneer eindelijk ook Line doodzwak en uitgeput, gereed is gemaakt, begint in de mistdonkere avond de zware kerkklok te luiden. Zo valt de oude koster van de ene dienst in de andere. Is het wonder, dat zijn luiden intens en meer geladen klinkt dan ooit? De strijd op leven en dood, de overwinning van het leven zoekt naar verklanking in dit gelui.

Wonderlijk klinkt het zware gebeier over het weggedoken land. Een belofte van antwoord op alle vragen, die in deze nacht over de aarde stormen.

Oudejaarsavond. Al wie in waarheid een Antwoord zoekt, dient tot Hem te gaan, die zelf het Wereldantwoord is. God! God! God!

Een diepe glimlach van geluk trekt over Lines wezen. Kon 't mooier? De klokkestem over haar en haar kind. Daarmee legt God Zijn hand op hen beiden. Haar meisje zal gezegend zijn.

Lang en ernstig luidt de klok. De verste buurtschappen moeten op deze avond bereikt worden. Geen andere stem wordt meer gehoord dan deze ene, hoog uit de onzichtbare Hemelen: God! God! God!

In een plotselinge openheid trekt Diederik zijn zwarte pak aan, borstelt zorgvuldig zijn hoge hoed in de vleug en gehoorzaamt aan de roep van de kerkklok. Met een halfbeschaamde kus en een blik in de wieg neemt hij afscheid van Line en zijn kind.

Op het witte laken vouwt ze haar door de worsteling krachteloos geworden handen in een opperste erkenning van Gods goedheid over haar. Alle verkropte, begraven wensen strompenlen naar buiten, vormen zich om in lichtende mogelijkheden. Als nu eens. . . . als Diederik ook, net als zij. . . . met het kind naar God wilde. . . . Als Diederik 't ook eens wilde zien, hoe

noodzakelijk het is, om bij God te komen. Louter goedheid, liefdekoorden. . . .

Zo strompelen zij en Diederik ieder afzonderlijk naar de voetbank van Gods troon. Veel levenswinst schijnt het niet op te leveren. Diederik wordt tijdens de dienst al afgeschrikt door een eindeloos lang en zalvend gebed en door het gesnotter van twee oude juffrouwen. Nog eer hij de Troon bereikt heeft, keert hij spoorlags om en rent kregel terug naar zijn uitgangspunt. En Line, wanneer ze aan zijn stekelige opmerkingen hoort, dat het gehoopte Godswonder uitgebleven is, sluit ook haar wensen en verwachtingen weer op in de geheime kamer van haar hart.

Als Line na veertien dagen zo goed als hersteld is, verlaat Gé het waterland. Groningen roept haar in een scherp gestelde brief van vader Sibbo. Moeke heeft veel meer last van asthma en of ze nog van plan is, ooit weer naar huis te komen. En Gé gaat. Niet eens met tegenzin. Nu het stralende moederschap Line met de dag mooier maakt en Diederik enkel nog maar attenties heeft voor vrouw en kind, voelt zij zich als een verlagen legermacht, die juist nog terug kan trekken op eigen terrein.

Nu is Line met haar kleine meisje alleen, want de vader heeft het druk met zijn patiënten. Zo is het immers in 't boerenland. Als het buitenwerk noodgedwongen stilligt, hebben de mensen tijd om aan hun eigen lichamen te denken. Op alle boerderijen, in de meeste arbeiderskringen ook, treedt een zeker tyranniek iets op, waaraan dokter een eind moet komen maken. 't Zijn zenuwzinkings of hartwater of een ontstoken kakelement. Of erger. 't Zijn vermoeiende weken voor een, die alle wegen te voet moet afleggen, maar zijn grote liefde tot 't vak doet wonderen. Hij houdt 't uit, ook, wanneer nachten achtereen zijn slaap door hevig gelui aan de trekbel stukgeslagen wordt. In deze tijd ontpopt Line zich tot een onmisbare hulp in de apotheek. Heel spoedig raakt ze vertrouwd met de latijnse opschriften der stopflessen en de minder verantwoordelijke poeders en drankjes laat Diederik met een gerust hart aan haar

over. Bicarbonum natrium wordt haar even vertrouwd als het zout dat in de aardappelpan gaat en de magische kracht van sommige bestanddelen wordt tot familiebezit, tot een onderdeel van de wonderlijke erfenis, die Line eenmaal aan haar kinderen nalaten zal. Liefde en humor is er in die erfenis. Geld echter is er ten enenmale vreemd aan. Daarom misschien heeft die erfenis zo grote waarde.

En dan heeft ze haar kindje, Jacoba, haar kleine Cobi. Sedert de baker weg is, heeft ze haar geheel en al. En Cobi heeft geheel en al haar moeder, met al de goddelijke dwaasheid van het eindelijk vervulde moederverlangen.

De tijd is nog niet aangebroken, die de kleintjes in een afzonderlijke kamer zet, die zo weinig mogelijk notitie van hen neemt en laat schreien, totdat de wijzers van de klok verlof geven tot helpen.

Line mag nog al haar diepe moederinstincten uitleven. Ze mag haar liefde uitstorten over haar kleintje, ze mag bij handenvol de vreugde plukken, die overal langs haar weg opschiet.

De witte wieg van gevlochten ijzerdraad staat in de warme huiskamer. Een sluijer van wit neteldoek sluit het huisje af. Maar waarom zou Line niet nu en dan het wieggordijn even opslaan en haar kindje vriendelijk toespreken? „Dag, kleine pop, dag, mama's zoete kindje!”

Waarom zou ze niet het kleine lichaampje troetelen, totdat de straling van een lachje over het blanke wezentje glanst? Waarom zou ze niet een kus drukken op die wondertere handjes?

Onrust? Maakt dit zoete moedergebabbel het kindje onrustig? Is 't dan niet belangrijk, dat Cobi haar deel krijgt van Lines mateloze liefde? Een kindje leeft immers niet alleen van de moedermelk. De moederliefde ook moet zijn dagelijks voedsel zijn. De melk vormt de band met het aardse, de liefde legt de band met God. Louter goedheid, liefdekoorden. . . . Kindje. . . . moeder. . . . God!

Over die band tussen God en haar kindje denkt Line veel na in deze dagen van onuitsprekelijk geluk. Is 't in dit verband niet nodig, dat haar kindje gedoopt wordt? Line heeft genoeg

erfenis van moeke in zich om te weten dat de doop er bij behoort.

Ai, en nu komen de perikelen. Want Diederik bedankt er voor, zijn kind te laten dopen! De korte openheid van de Oudejaarsavond is door een bijkans nog grotere geslotenheid gevolgd. Praat hem niet van nog een kerkgang, alleen om zijn kind te laten dopen!

Na één enige bescheiden aanduiding zwijgt Line er verder over. Diederik wil niet. Nu moet Cobi ongedoopt blijven.

Maar het verlangen blijft. 't Neemt nog toe, wanneer ze met haar kleintje naar buiten mag, in de vroege voorjaarszon. In de zomerse dagen van Maart mag dat. Dan komt de nieuwe kinderwagen, een rieten korfje op hoge wielen te voorschijn. Met duizend kleine, trotse zorgen wordt Cobi in 't nestje gelegd en toegedekt. De gordijntjes gaan toe en dan wandelt Line weg. Haar eerste gang is naar de kostersvrouw, ze kan niet anders. Ze hebben elkanders diepste nood en diepste barmhartigheid aanschouwd. Dat maakt de band onverbreekbaar.

„En wanneer wordt de pop gedoopt?” vraagt de kostersvrouw. Ja, dat weet Line nog niet, dat hangt van dokter af. Och, 't is ook nog tijd genoeg, wordt er lachend gezegd. Lachend ook, want opgelucht, beamt Line dit. Tijd genoeg! Hoe oud is kleine Cobi nu? Laat eens kijken. Nog niet volle tien weken! Nou dan!

Line wandelt iedere mooie zonnedag met haar wagen door het dorp en geniet veel bekijks. Veel bewegingsmogelijkheden biedt het dorpje niet. 't Is een weg heen en daarna dezelfde weg terug. Op iedere terugweg loopt Line de kerk tegemoet en 't gaat, zo 't gaat, maar altijd begint die stenen kolos een gesprek met haar. „God, God,” zegt de kerk. En dan nog eens: „God! 't Beste en 't Hoogste, Line, 't Enige, dat blijft. Breng je kindje zo dicht, zo dicht mogelijk bij God. Laat kleine Cobi dopen, Line.”

Line gaat splendorwijs op de mysterieuze gedachtenwisseling in. „Diederik wil 't niet,” zegt ze, „en ik kan hem geen ongelijk geven. Dominee heeft zich van zo'n kinderachtige kant

laten kijken, en de ouderling heeft nog steeds zijn rekening niet betaald.”

„’t Gaat om God, Line, om God en Cobi. Denk eens aan moeke, die bij haar drie dode kindertjes stond. Je was er zelf bij, Line, jij hebt bij die gelegenheid ook nog een kruisje gekregen! Breng jij je kindje bij God, nu ’t nog tijd is!”

Zo brengt de kerk haar bij de diepste ernst en het diepst verlangen van haar wezen, bij haar verborgen, verwaarloosde en hongerende ziel. Line voelt opeens die honger. Ze voelt ’t gevaar en het onrecht er van en in haar vervaardheid belooft ze er nog eens met Diederik over te zullen spreken. Maar als Diederik, lang na haar thuiskomt, opgewonden, omdat hij direct na het eten weer uit moet gaan, komt er van dit spreken niets. Er wordt een borreltje genomen, er wordt gegeten en vaak komt de vader van ’t kind eerst na middernacht thuis. En dan is hij werkelijk niet meer in een stemming om door Line te worden lastig gevallen.

Zo gaan de weken en de vroege voorjaarsmaanden voorbij. De zon wint zienderogen aan kracht en macht. Alle hagen lopen uit en lachen met witte en rode meidoorn, de kersenbongerd staat in bloei, ’t jonge vee wordt de wei in gedreven. Overal is uitbarstend leven en niet te stuiten groei-kracht.

Maar wat is er eigenlijk met Lines kindje, met haar kleine Cobi? Ze heeft zich aangewend om kleine kreungeluidjes te maken. Heel zacht, gelijk een diertje dat zich onbehaaglijk voelt.

„Zo’n verwend klein ding,” lacht Line. „Hoor me dat toch eens aan. Ze waarschuwt me gewoonweg, dat ik weer eens naar haar omkijken moet.”

Diederik is wat huiselijker geworden, sedert het boerenwerk weer op volle toeren draait. Hij hoort ’t zachte gekreun achter ’t wieggordijntje. „Doet ze dat vaker?” is zijn directe vraag. En dan haastig daarop: „Heeft ze wel eens echt gehuild?”

Nee, huilen doet ze niet, de lieve kleine schat. Alleen maar kreunen, zo nu en dan, ze weet zeker dat Line ’t toch wel verneemt.

„Haal haar eens hierheen,” zegt Diederik schor. „Leg haar op de tafel.”

Werktuigelijk gehoorzaamt Line. Wat wil Diederik met 't kind? Onderzoeken? Zovaak heeft ze op deze zelfde tafel geassisteerd, wanneer er een kindje onderzocht moest worden. Ze heeft handjes en beentjes vastgehouden, 't hoofdje soms.

Och, maar hier is niets vast te houden. Heel stil en gedwee laat Cobi zich onderzoeken, alleen duikt weer dat kleine klaaglijke kreunen uit haar leventje op.

„Is er wat, Diederik, is er wat met Cobi?”

Haar mond vraagt 't vrij kalm, haar hart schreeuwt. Haar mond spreekt tot Diederik, haar ziel bonst aan de Hemelpoort. God. God! is er wat met Cobi? Diederik haalt zijn schouders op. *Zijn gezicht is een ondoorgrondelijk masker.* 't *Doktersmasker.* Wanneer hij dat zou afzetten, nu, zou hij meer dan zijn gelaat, dan zou hij zijn ziel prijs geven aan zijn vrouw. De naakte honger van zijn hunkerende ziel, die Line wellicht niet begrijpen zou. Hoe beschamend is 't, onbegrepen in naaktheid voor de ander te staan. Daarom houdt hij zijn masker voor en haalt de schouders op.

„Blijf toch kalm, mens,” bijt hij kribbig, „ik mag toch wel eens naar mijn eigen kind kijken? Of ben je vergeten dat 't ook van mij is! Kom, ik loop er nog even uit.”

't Is vreemd, hoe beangstigend het kreunen zich na deze avond aan Line opdringt. 't Vult niet alleen het wiegje, het vult de kamer, het huis, de ganse wereld! Bij zulk kreunen kan een moederhart niet dom en onwetend blijven. Zulk kreunen beleeft haar in zijn onnozelheid beter, dan Diederiks woorden ooit hadden kunnen doen.

„Cobi, kleine Cobi,” vleit Line.

En een andere keer: „God, grote God!”

Tussen deze beide polen beweegt zich Lines leven, de alleruiterste eenzaamheid is haar metgezel.

Diederik kijkt steeds vaker in de witte wieg, steeds strakker wordt het masker van zijn gelaat, steeds smaller de geslotenheid van zijn mond.

„De zware bevalling,” zegt hij eens met een vreemd trillen van zijn neusvleugels, ’t gebaar van een dier dat onrechtvaardig geslagen wordt en zich weerloos weet.

Handenwringend laat hij Line alleen. Hij weet ’t, maar kan niet teruggaan. Hij vreest een huilscène, een bezwering om toch alles te doen wat in zijn vermogen is, verwijten misschien aangaande zijn kundigheid om te helpen. Meer dan zijn eigen liefdeloosheid vreest zijn nuchtere aard een heftige smart-uitbarsting bij Line. Daarom laat hij haar alleen en zoekt verstrooiing in zijn arbeid.

Er komen klaaglijke bezoekers, die hoofdschuddend in ’t wiegje kijken, als was het kindje reeds gestorven. Er komen klaaglijke brieven uit Groningerland. En het kreunen wordt erger.

„Heeft ze pijn, Diederik, heeft ze ergens pijn? Kun je er iets aan doen?”

En hij, somber: „Wat ik doen kan, mag ik niet doen.” Line weet, dat hij aan morfine denkt.

Een collega komt deelnemend kijken. Line moet haar plaatsje aan de wieg even afstaan. Latijnse woorden klinken even op. Daarna hoofdschudden.

„Sterkte, kerel, sterkte, mevrouw.”

Nog drie dagen en drie nachten kreunt het zwakke leventje in de wieg, in machteloos protest tegen de dood. De oogjes gaan reeds niet meer open. ’t Mondje blijft gesloten.

In de middag van de vierde dag houdt het kreunen onverwachts op. Diederik neemt ’t miniatuurpolsje tussen zijn vingers. „Afgelopen,” zegt hij zacht.

Een grote smart ligt op zijn gelaat, nu hij staat en luistert naar de stilte, die onheilspellend de kamer vervult. Een zo diepe pijn tekent het, dat ’t wordt tot een open wonde, die bloedt, bloedt. . . . zonder heelmeester om te verbinden.

„Afgelopen.”

Had nu Line hem aangekeken, door saamhorigheidsgevoel gedrongen tot samen lijden, tot samen dragen! Misschien zou ze haar grote warme moederhart zo sterk om dit andere lijdende

kind hebben heengeslagen, dat geen scheiding meer mogelijk was geweest! Ze zou er haar eigen vertroosting mee bewerkt hebben.

Maar Line ligt neergeslagen met haar hoofd op de rand van de wieg en snikt haar weedom uit.

„Cobi, mijn kleine Cobi! God, o God!”

Dan gaat Diederik naar haar toe en leidt haar onhandig naar haar stoel bij het raam. Hoe vaak heeft hij haar hierin zien zitten met vormloos zwaar figuur — hoe vaak heeft hij gevreesd en innerlijk afstand genomen. Nu streelt hij haar verward kapsel en mompelt iets van flink zijn en moed houden en dat 't toch nooit iets geworden zou zijn met Cobi. En daarna verlaat hij de kamer om de kostersvrouw te laten roepen. De stroom tussen hem en Line is te diep, zijn eigen onzekerheid is te groot, dan dat hij verder met Line alleen kan blijven. Waarmee zou hij ook troosten, hij, die weet, dat zijn hele leven een open, klagende wonde is!

De kostersvrouw komt met stille tranen en zachte stem, ze laat Line uitschreien tegen haar forse borst en hoort haar wilde klachten aan zonder tegenspreken, totdat ze, zichzelf verterend, overgaan in doodmoede rust. Dan eerst laat ze diep uit haar hart een paar bedachtzame woorden opwellen, over God, die 't toch altijd 't beste weet en Line zegt bevend „ja” daarop en zo blijkt het dat ze toch niet helemaal voor niets onder de roep van de kerk woont.

Nu gebeurt wat altijd weer gebeuren zal, zolang de dood nog macht heeft op aarde. Kleine Cobi wordt gekleed voor haar laatste reis, zwarte mannen met meewarige gezichten doen hun werk en dan wordt het kleine kistje weggebracht. In de donkere, van eau de cologne en Hoffmandruppels doortrokken kamer blijft Line achter met de domineesvrouw en de vrouw van de koster. Geen van beiden hebben ze genoeg Levenswoorden in hun hart om haar te kunnen troosten. 't Enige dat ze vermogen, is naast haar te gaan staan, wanneer Line door een spleet in de gordijnen de kleine stoet ziet vertrekken. De koster draagt het kistje op zijn armen onder een afhangend

zwart kleed. Diederik gaat er naast, enkele vrienden lopen er achter, de ogen naar de grond, als schaamden ze zich voor de aarde, die zoveel leed veroorzaakt.

„Ja, huil maar, arme ziel,” zegt de domineesvrouw, „dit is een slag, die je nooit meer te boven komt.”

En de kostersvrouw stort een nieuwe scheut eau de cologne op een schone zakdoek uit. „Kom, mevrouw, ruik maar eens, flink zijn, hoor, je was toen ook zo flink, weet je nog wel?”

Wezenloos luistert Line toe en laat zich toch weer een weinig in het gareel brengen en vraagt zich af, hoever het ginds zou zijn. Of reeds. . . . of reeds. . . . och, de tranen willen immers niet ophouden te vloeien!

Spoedig komen de mannen terug. De weg is niet ver en de arbeid niet groot om een klein kistje in de aarde te laten. Er wordt niet gesproken, er wordt ook niet gebeden aan dit grafje. Er wordt eenvoudig een plicht vervuld, een cijns aan de dood betaald, die in werkelijkheid de heerser is van dit in voorjaarsdringen weer opbloeiende land.

Later legt Diederik uit, dat kleine Cobi krankzinnig geworden zou zijn, indien ze was blijven leven en dat Line dus eigenlijk blij moest zijn, dat 't kindje weggenomen is.

Blij? Line blij. . . . dáárom? Alsof een moederhart niet altijd blijft hopen, zolang er leven is. Alsof 't aan 't eind van vergeefse hoop niet nog het wonder verwacht! Ze spreekt er niet over, ze lacht alleen maar meewarig en dus denkt Diederik, dat ze hem gelijk geeft en zijn troostgrond aanvaardt. Ze blijkt daarmee verstandiger, dan hij dacht. Hij begeeft zich weer tot zijn werk, dat om hem roept, een beetje magerder, een weinig bleker, wat meer kortaf in zijn bevelen, wat meer verbeterd in de strijd tegen zijn vijand, de dood. En Line is weer alleen in huis, de kleertjes zijn in de luiermand gepakt en te zamen met de wieg naar de zolder verhuisd. Zeer doelloos is het leven geworden, nu er geen kreunend kindje meer is om over te waken. Urenlang zit ze voor het raam en staart in de richting van 't kleine kerkhof. Wie haar daar ziet zitten, weet, dat ze eigenlijk op het kerkhof zit, bij het grafje van Cobi. Wie haar ziet

en daarover nadenkt, schudt zijn hoofd en meent, dat 't nooit goed gaat met mevrouw van dokter, de slag is te zwaar geweest. Diederik zelf vreest dat ook. Na een paar maanden, waarin hij Line steeds bleker en apathischer ziet worden, besluit hij te solliciteren naar een andere gemeente. De verhuisdrukte en het zich aanpassen in een geheel vreemde omgeving zullen Line wel zoveel afleiding geven, dat ze over haar leed heen komt. Wie aan Line denkt, prijst dokters besluit als wijs en verstandig. Wie echter aan de zieken denkt, poogt hem er vanaf te brengen. Want waar zullen ze een nieuwe dokter vinden, die met zoveel opoffering en zoveel kunde de strijd tegen de dood voert? Line zelf kijkt, wanneer Diederik haar van zijn sollicitaties vertelt, de kamer rond als een gekooid dier, dat men nu ook nog zijn laatste bezit, herinnering, wil afnemen. Dan sluit ze haar hart nog iets vaster toe en zegt met kurkdroke mond, dat hij zijn gang maar moet gaan, dat hij natuurlijk moet doen, wat hem goed dunkt. Diederik haalt ongeduldig de schouders op, wat in veel gevallen hetzelfde is als de hartedeur dichtsluiten. Maar zijn sollicitaties gaan in zee en na een half jaar wordt hem de weg gebaad naar Ameland. Daar zal hij in vier verspreid liggende dorpen, bij een moeilijke bevolking, het uiterste moeten tonen van wat hij kan en wil. En Line zal er tot nieuw leven moeten komen of ondergaan in de weemoed van het Waddenland.

Ameland!

Vader en moeder, wat heb je ons aangedaan, toen je de weg insloeg, die ons op Ameland geboren deed worden? De onrustige bewogenheid der Noordzee-golven, het onverhulde verlangen der lage weidegronden en de troosteloosheid van helm, die door de storm wordt rondgewield op dorre duintop, heb je in onze harten geboren doen worden. De schrille meeuwenkreten, wanneer er boos weer in aantocht is, het mysterie van de oude klokketoren en het alarm van de reddingboot moesten er een plaats in vinden naast de wonderbare geurenmengeling van wilde tijm en kruzemunt en walstro. En

door de donkere angsten om de schaduw van teugelloos voortvliegende wolkgevaarten (nu grijpt hij ons! nu! nu!) lacht de onzegbare vriendelijkheid der kleine duinviooltjes. Nu moet in onze harten altijd zijn het geduldig ruisen der strandbossen, nu staan daar op de achtergrond immer de eeuwenoude lage huisjes met hun doorgerookte gevel en hun door de schoorsteen onsymmetrisch geplaatste zolderluik, waardoor de netten van de kleine vaart en de buit van de walvisvaart werden opgehesen. Nu staat daar altijd het lage witte huis, 't symbool van een onbegrensd kinderparadijs. Lagen niet vlak achter de grote tuin de Waddenweiden, de Nesser mieden, met verder op het Wad en nog verder weg de onmeetbaar grote wereld? En begonnen niet aan de andere kant na weinige schreden de duinen, die naar een nog onmeetbaarder zee voerden?

Maar ook voor Line zijn de Amelandse jaren een paradijs geweest. Op zijn minst een oase, waarin ze na eenzame woestijnwegen al haar lieven om zich wist, om ze wèl te doen. Deze bladzijden van haar ongeschreven roman, ze zijn goed en schoon geweest. Een duidelijk schrift van Hem, wiens sterkste wapenen goedheid zijn en liefdekoorden.

Voordat men echter de nieuwe bladzijden gaat beschrijven, dient het vorige hoofdstuk te worden afgesloten. Line sluit het af met een laatste kerkhofgang naar kleine Cobi's graf. Ze gaat alleen, terwijl Diederik met zijn opvolger de laatste ronde maakt. De kostersvrouw, achter haar horretje, ziet haar gaan en vouwt haar grauwe handen. „Och God, och God, die arme lieve stumper!” Ze heeft zo haar eigen gedachten over mannen, die hun vrouw de zwaarste gang alleen laten maken. Daar dokter echter haar eigen baas van een boze ziekte genezen heeft, hoedt ze zich wel, deze gedachten openbaar te maken. Nu schudt ze alleen maar haar hoofd en vouwt haar handen en volhardt in deze houding, zolang mevrouw van dokter in 't zicht is. Er is een sterke zegen in dit alles, zodat Line omkijkt, of iemand haar volgt. 't Is haar goed, dit alleen-gaan. 't Is als een kleine verovering op de machten, die altijd haar leven bedreigen. Zij zal de handen uitsteken naar Boven, een ander

rukt ze ruw omlaag. In haar hart groeien aarzelend smekingen en gebeden. . . . een ander verklaart ze voor onkruid en rukt ze uit. Heel haar ziel, die het erfdeel draagt van moekes ziel, wil de weg naar God inslaan, wil vroomheid en goedheid verzamelen, wil leunen op Eén, die nimmer faalt. Een ander komt en hoont het eeuwigheidsverlangen uit haar weg als zijnde een sentiment, dat geen recht van bestaan heeft en dus onbruikbaar is voor 't leven. Vroeger was 't vader Sibbo, die haar weg versperde. Nu is het Diederik, haar man. Zo maakt Line haar kerkhofgang alleen. Ze wil vrij zijn om te schreien en vrij om haar handen te wringen. Ze wil ook vrij zijn om tenslotte die handen te vouwen tot God en Hem aan te roepen over haar nood. Oudergewoonte bukt ze zich om een paar onkruidplantjes uit te trekken. Vroeger mocht er geen plooi in het wiegelakentje zijn, nu geen onkruidje in de kleine grafheuvel. Dan plukt ze voorzichtig de mooiste en grootste viool, die haar aanstaart met wonderlijke vraagogen. Een bloem van donkerpaars fluweel en ze draagt hem zo voorzichtig huiswaarts alsof ze kindjes ziel in haar handen houdt. Thuisgekomen legt ze de bloem in haar kerkboek. Ze glimlacht er bij, want is 't niet zó, dat het kerkboek bij God hoort. . . . en is 't dan ook niet duidelijk, dat ze met deze kleine daad de nagedachtenis van haar kindje een plaatsje geeft bij God? Line bergt haar bloem, Cobi's bloem, in haar kerkboek. Line bergt haar kindje, haar levensbloem, bij God. Ze doet het buiten enige officiële kerk of belijdenis om, ze doet het vanzelfsprekend buiten Diederik om. Het levende kindje leek hun beider harten te zullen verbinden. Het heengegane kindje brengt verdere verwijdering. De stroom van onbehagen, in Indië reeds begonnen, blijft hen scheiden en de enkele, wankle bruggen, die nu en dan geslagen worden, zijn niet meer dan rotanstaketsels, afbrekend na gebruik. De volgende dag reeds vroeg worden de laatste kisten en koffers gesloten en in een vrachtschip geladen. De laatste handen worden gedrukt, de laatste blikken rondom geworpen. Daarna vertrekken dokter en mevrouw naar Hoorn, naar 't ouderlijk huis, waar vader Jacob altijd nog door zijn dochter verzorgd

wordt. Tegen zijn schoondochter is hij toeschietelijker dan tegen zijn zoon, maar voor alle partijen is 't goed, dat 't op-onthoud niet langer duurt dan een avond en een nacht.

„Zie, dat je nu eindelijk eens tot rust komt daarginds,” zegt de oude man, wanneer ze, gereed voor de reis, aan zijn rolstoel afscheid komen nemen. Onmiddellijk zet Diederik de stekels op.

„Tot rust? Wat bedoelt u daarmee?”

„Wat ik bedoel? Kun je dat niet begrijpen, jij snotjongen? Een paar jaar in Indië, een paar jaar hier, een paar jaar ginds! Op zo'n manier kom je nooit tot rust. En hoe wil je ooit tot enige welstand komen?”

Diederiks afweergeschut komt in werking. De eerste projectielen zijn een paar vloeken, de volgende vormen een knetterende redevoering in een welbespraaktheid, die alleen bij hevige beweging tot uiting komt.

„Welstand! Wat heb ik met welstand te maken! Ik wil leven, ik wil mijn werk doen. Welstand! Mezelf conserveren zeker, dik

en vet worden en wachten op de nodige attaques. En anderen 't leven bekorten. Ik ben waarachtig oud en wijs genoeg om zelf te weten wat ik doen zal. Ik heb genoeg beroernis gehad van je bemoeizucht. Maar nou is 't uit."

Een laatste vloek besluit 't vuurwerk. Voordat de oude man van zijn kant met nieuwe salvo's beginnen kan, geeft Line hem de hand, alsof er niets gebeurd was.

„Vader, we gaan nu maar. Ja, ik schrijf heel gauw een lange brief. En dan schrijft u me terug, hoor. 't Ga u goed, vader, en tot ziens zullen we maar zeggen."

Diederik is al bij de voordeur, wanneer Line hem haastig achterna komt. Maar de stem uit de rolstoel roept haar terug, wonderlijk vertederd na de uitbarsting van straks. „Lina!"

„Ja vader?"

„Lina, meissie, je moet nog eens bij me komen."

Als ze verwonderd voor hem staat, duwt hij haar een papiertje in de hand. „Hier, meissie, pak aan. Kun je eens een extraatje kopen voor jezelf en voor die snotneus van je."

Verrukt bekijkt Line 't papiertje. 't Is er een van honderd gulden. Daarvoor krijgt vader Jacob impulsief een kus op zijn voorhoofd.

„Nou, nou, nou, vergis je niet!" weert hij spottend af. Maar Line snelt reeds achter Diederik aan, die buiten stampvoet van ongeduld. In gedachten is ze reeds bezig met 't besteden van dit buitenkansje. 't Is de laatste ontmoeting geweest met de wonderlijke oude baas, die op zijn beurt ook een gevangene was. En niet van zijn rolstoel alleen. Wanneer ze na enkele jaren hier terugkomen, is 't voor zijn begrafenis. De kist is dan reeds gesloten. Ze zullen zijn aangezicht niet meer zien.

Honderd gulden! Honderd gulden!

In Lines spelende gedachten heeft moeke de grote rol. Want de reis gaat nu naar Groningerland, waar kleine moekes hart snakt en hunkert naar haar Line. Hoe goed weet moeke wat 't is, een kindje, een stuk van 't eigen hart, af te moeten staan aan 't andere, aan 't onbekende. En Line als zij, zonder troost van kerk of geloof. Moekes gedachten zijn zware wegen gegaan,

deze maanden van Lines verdriet en vaak zijn hete tranen op haar gevouwen handen gedroppeld dan, wanneer ze in radeloze eenzaamheid en zelfbeschuldiging de weg naar God zocht en niet vinden kon. Niet voor zichzelf, niet voor Line, niet voor kleine Cobi. Ze weet 't, er zijn te veel versperringen, er is opruimwerk dat een sterke hand vraagt. Wat zal zij, arme zieke vrouw, alleen beginnen! Tranen om Line, tranen om Cobi. Ja, maar niemand weet dat het in werkelijkheid tranen zijn om God, om de verloren Hemelweg, waarop zij met Line en Cobi had willen wandelen, regelrecht naar het grote, troostende Licht toe!

Daar is Line dan en ook nu worden er tranen geschreid. „Mien wichien, mien wichien! O, ik 'eb zo met die te doen 'ad! Hoe is 't er nou mee?”

„O, wel goed, moeke. Maar hoe is 't hier?”

't Klinkt misschien voor moeder-oren niet al te overtuigend. Maar toch doet Line bij dit antwoord de merkwaardige ontdekking, dat haar leven langs de oppervlaktebanen weer normaal voortvloeien kan. Wat zich in de diepte heeft opgezameld aan leed en verlangens, vraagt niet meer om naar boven, naar buiten te treden. Kleine Cobi en het leed tronen in 't veiligste en heiligste hoekje van haar hart, vlak naast 't Godsverlangen. De deur is echter zo stevig gesloten, dat de buitenwereld van 't geheime kamertje niets merkt.

„Niet te veul over praten, moe, 't helpt ja toch niet.”

„Nee wicht, zeg dat wel.”

Vader Sibbo, de zussen en Jacob kijken Line onderzoekend aan, alsof ze hier of daar een merkteken verwachten. Wanneer ze niets bijzonders opmerken, valt hun een zwaar pak van 't hart en wanneer er ook in Lines aanwezigheid gewoon gelachen en geschertst kan worden, geeft hun dat bij wijs van spreken verlof om zonder remmende gedachten te genieten van alle buitenkansjes, die de twee rijkaards hun bereiden. Dikke gerookte paling hoort er bij en een gezamenlijke rijtoer naar Helpman, waar grootscheeps koffie wordt gedronken in 't logement. Diederik is in zijn element. Hij wil schommelen en

wippen met de schoonzussen en probeert alle automaten, om de oogst er van aan een paar rondsletterende arbeiderskinderen te geven.

Wanneer de volgende dag dan nog een nieuw kapothoedje voor moeke en een lap japonstof voor Line worden gekocht, is de honderd gulden ook al weer een heel eind heen. De rest sluit Line met een resoluut gebaar veilig weg in haar knipje. Iets wil ze wel voor later bewaren. Buitenkansjes zijn zeldzaam in haar leven.

Drie nachten logeren ze bij Harmkenicht in 't hotel, drie dagen zijn ze bij pa en moe over de vloer. Moeke is weer aan 't hoesten geslagen, een korte, droge kuch, die Diederik zijn oren doet spitsen. Wie eigenlijk hun dokter is. „En hoest u al lang zo, moeder?”

„Moeder?” grapt moeke, verontwaardigd. „Leerst 't ok nooit af, mien jong.”

Diederik negeert 't. Hij kan niet aan 't Groningse sentiment meedoen. Vader en moeder. Ze mogen waarachtig al blij zijn, dat hij 't zo ver gebracht heeft. Vader en moeder. Daarmee uit. Basta.

Maar wie hun dokter is.

Dokter? O, de olle Harmsen. Maar die is in zoveel jaren niet over de vloer geweest.

„Dus van dit hoesten weet hij niets. U doet er niets aan?”

Nu moet moeke lachen.

„Dat hoesten, jong? Dat heb 'k ja mien hele leven 'ad!”

„Daarom juist.”

Moeke begrijpt niet, dat Diederik dit zo grimmig moet zeggen. Asthma en hoesten, 't hoort immers bij elkaar. Je kunt er niets tegen doen. 't Wil gedragen zijn, dat is alles.

Zo, en of Diederik moeder dan eens onderzoeken mag.

Onderzoeken opeens? Waarom dat?

Line is lang genoeg doktersvrouwetje geweest, om de ernst van de zaak te voelen. Diederik als levensgezel mag dan zijn die hij is, als dokter is hij onaantastbaar in Lines ogen.

„Doen, moeke,” valt ze Diederik bij. „Doen 'eur. Als Diederik

nou eens wat weten zou. Dat zou ja zo mooi wezen. Die Harm-
sen is ja al zo'n ouwe knol. Die weet niet meer, wat er omgaat
in de dokterswereld."

„Wat weten? Diederik wat weten?" weifelt moeke.

En dan, kan dat eigenlijk wel, je door je eigen schoonzoon te
laten bekloppen? Dat is ja een wondervreemd iets.

„Nou, vooruit dan maar," decideert Diederik. „Waar zal 't
zijn? Hier allemaal de kamer uit?"

„In slaapkamer," zegt moeke met een zucht. „Maar niemand
anders er bij, dan dokter Diederik."

Zo krijgt niemand te zien, hoe zorgelijk Diederiks trekken
staan, wanneer hij moekes innerlijke ruïne heeft opgenomen.
Moeke zelf krijgt 't zeker niet te zien.

„Nou mien jong, wat zegst van dien schoonmoeder?"

En Diederik zegt: „O, dat gaat wel. Met verandering van lucht
zou 't nog beter gaan. We moesten u van dat hoesten zien af te
helpen."

„Ja jong, de ouwe vrouw wordt er zo moe van. En 't gaat maar
altied zo door, hè?"

„Dat is 't em juist."

Voor de vorm en om gerust te stellen schrijft hij een receptje,
waar hij zelf niet veel waarde aan hecht.

„Verandering van lucht," denkt hij grimmig. „Verandering
van omstandigheden."

Hoe komen daar opeens voor zijn staalblauwe ogen blonde dui-
nen, zon, open vensters, bloementuintje en dorpsrust! Dat is
iets, waarop men staren blijft, totdat men kleine verwaarloosde
moeke daar rustig en tevreden ziet rondscharrelen tussen bloe-
metjes en groente, babbelend tegen poes en kippen.

Vanaf dit ogenblik staat 't bij Diederik vast, dat ook in moekes
leven een bladzij moet worden omgeslagen. Opdat er op de
allerlaatste blanke bladzij een schoon vertelsel kan komen te
staan, eer het boek voorgoed wordt dichtgeklapt.

Hij weet, lang zal dit niet meer duren. Telkens, wanneer hij dit
constateren moet, smaakt hij de bitterheid van zijn onmacht.
Nu proeft hij 't bittere dubbel fel. Nadat de liefde van eigen

moeder en grootmoeder hem veel te vroeg ontnomen waren, is de kilte van een zonloze jeugd zijn deel geweest, en, hoezeer hij het Gronings sentimentele ook altijd ver van zich af wil stoten, toch is Lines kleine moeke een openbaring voor hem geworden van alles, wat hij in zijn jeugd heeft moeten ontberen. Nu is het eind van moeke in 't zicht. 't Had niet gehoeft, als . . . als heel haar leven anders ingericht was geweest. Meer verzorging, meer zon, meer vreugde . . .

Soeda, niet over denken. Er is geen antwoord op de vragen naar het waarom der dingen.

't Is zaak, dat Diederik en Line nu zelf aan hun nieuwe levenshoofdstuk beginnen. 't Lukt hen ieder afzonderlijk met eigenaardige kracht. 't Noordzee-eiland . . . onbekend terrein, de rand van de samenleving. Er zit avontuur in, een zwakke afschaduwing van 't Indisch avontuur.

Een telegram meldt, dat het schip met huisraad is aangekomen. Nu is er opeens haast bij de zaak. Morgen zal 't avontuur dus een aanvang nemen. Maar eerst moet Line haar olle Jeltje opzoeken. Ze wil alleen gaan, zonder Diederik. Zelfs wil ze gaan zonder dat hij er van weet en daartoe heeft ze nog geen kans gezien. Nu moet die kans genomen, desnoods gestolen worden. Moeke en Line smoezen samen in de keuken. Line moet er heen, absoluut, zegt moe. Jeltje is tenslotte ook nog getrouwd, maar och, al te florissant is 't niet. „Hoe dat zo, moeke, hebben ze 't arm?”

„Nee, dat niet bepaald, haar man is vast werkmán, maar, nou ja, ga zelf maar zien, wicht, dan weetst 't ommers.”

Zo zullen ze doen. Moeke en Line zullen de stad in gaan voor nog een paar boodschappen. In werkelijkheid zullen ze echter Jeltje bezoeken. Diederik tippelt er blindelings in. Line en moeke wandelen arm in arm, (armpie-door zegt moeke), de straat uit. 't Is een hele wandeling naar de buitenrand van de stad en als ze er zijn, komt voor moeke nog de nauwe steile trap, waarvan de versleten kaalheid niet eens door een goedkoop lopertje wordt bedekt. De trap spreekt verstaanbare taal voor Line, 't is misère geworden met Jeltje.

En daar staat ze dan, boven aan de trap, 't vettige touw nog in de hand, nieuwsgierig, wie ze zal zien opduiken uit 't donkere gat. Zwaar in verwachting, geel-bleek, hol-ogig, en met een stempel van zo grote verdrukking en levensteurstelling, dat Line moeite heeft, haar montere strijdvaardige Jeltje te herkennen. Maar even breekt nu de zon toch door, triest en gezeefd, als op een eeuwige regendag.

„Line, mien wicht! En daar is moeke ja ook!” En dan: „Ik bin alleen, dat treft goed.”

Onmiddellijk na 't kleine vreugdeschijnsel komen de grauwe wolken weer terug, ze sluiten zich samen om 't wanstaltige vrouwtje, ze vormen haar gevangenis.

Maar nu moeten moeke en Line toch even gaan zitten. Jeltje zelf kan alleen nog maar hangen aan de voorrand van haar stoel.

„Ere, 'Ere, 'Ere,” zucht moeke meewarig, terwijl ze haar best doet, niet rond te kijken in de armoe. „Wat ik 'dacht 'ad, wicht, maar dit zeker niet.”

Jeltje lacht even, grimmig, een lach die geen lach is, doch een aanklacht. Ja, ze loopt op 't allerlaatst. Zonder een sprankje van vreugde deelt ze het mee. Dan praat ze opeens over kleine Cobi, en over 't andere kindje, dat Line had kunnen hebben. Dood is 't ergste niet, zegt ze triest. Als zij vooruit geweten had wat 't is, om op deze manier 'trouwd te wezen, dan had ze de dood verkozen.

Koffie kan ze niet schenken, zegt ze bitter. Geen krumel koffie in 'uus. Brandejoris, dat is er wel. Dat is er altied. Meer, veul meer dan goed is. Ze heeft 't wel eens weg laten lopen deur de gootsteen. Maar toen kwam de hel helemaal los. Nee, ze ging liever op slag dood, dan dat zij snaps zou schenken.

Line begrijpt, ze behoeft geen vraag meer te doen. Ze kan niet lang blijven, ze voelt haar eigen welstand als speldeprikken, die tot opstaan nopen.

„Ja, ga maar,” zegt Jeltje. „Most weg wezen eer hij thuus komt. Hij het een kwaje dronk over zich en dan is 't nog te veul, as ik thuus ben. En dat ik zó ben, dat zit 'om gloeiend

dwars. En toch is 't zien eigen stomme schuld," vervolgt ze giftig. „Toen ik eenmaal door had, hoe meneer was, heb ik dit niet meer 'wild, dat kan ik die wel zeggen."

„Wicht toch, wicht!" klaagt moeke zacht.

Jeltje ziet naar de wekker, schuw.

„Die heb ik al één keer tegen de kop 'ad," zegt ze, „ga nou maar, 't wordt zien tied."

In 't donkere portaal — moeke is al bezig voetje voor voetje de steile trap af te dalen — keert Line zich spontaan tot Jeltje. Ze voelt haar vijf-en-dertig guldens leven in haar knipje, ze willen er uit om te werken, om goed te doen aan 't arme wicht. „Jeltje, wicht, ik heb wat geld, van schoonvader 'kregen; kan ik niet wat doen?"

Maar Jeltje weert heel positief af. „Nee Linechien, hij vindt alles, al verstop ik 't nog zo. De duvel wiest 'om de weg. En alles gaat 't hoes uut. Bist een goud wicht, Line, ik bin blied, dat een van ons beid'n tenminste gelukkig is!"

Line gelukkig, met Jeltjes ongeluk zo vlak naast zich? 't Mocht wat. Deze resignatie van Jeltje voelt ze niet als een oplossing. Haar gedachten zoeken de mogelijkheden af, die hulp kunnen brengen.

„Jan Mulders," zegt ze. „Dien eigen neef, wicht, kan die niks veur die doen?"

Jeltje haalt haar schouders op.

„Jan het zien partij," zegt ze dof. „Daar gaat-ie in op. En ik bin ommers 'trouwd aan mien vent? Ik was gek toen ik 't dee. Jan had me zelf gewaarschuid. Maar ik wou ook 'trouwd wezen, Line, ik wou niet overschiet'n en een olle juffer worden. Ik wou een kind 'ebben, Line. En nou is 't dan zo ver. Nou zull'n we maar afwacht'n, hoe 't verder gaat. Maar ga nou, wicht, dien moekie wacht. En veul geluk verder."

Armpie-door, zo stappen moeke en Line het armelijke buurtje uit. Voor wat haar eigen deel betreft, voelt Line zich name-loos rijk en gelukkig. Kijk die moeke eens, zo nuver en flink in de mooie rûches pelerine en 't nieuwe kapoethodje. En zij zelf in haar grijs-met-zwarte streepjesjapon, een smal, helder-

wit kraagje om de hals en op 't éven gekrulde haar een kokette toque met veren.

Moekes gedachten zijn zeker dezelfde kant opgegaan. Ze knijpt haar knappe, flinke dochter in de arm. „Een lot uut de loterij, dien Diederik,” zegt ze. „Zo goed. En zo knap. En altied dezelfde.”

En Line zegt grif: „Zo is 't, moeke.”

En daarmee lopen de twee grote kinderen blij van zin de weg naar huis, moeke aan Lines arm.

Daar ligt dan de volgende ochtend de schone bladzij van het levensboek voor Line en Diederik gereed, bestemd om gevuld te worden met onverblekelijke tekeningen en onuitwisbaar schrift.

Op de eerste bladzij komt al dadelijk het witte huis te staan aan de dorpslaan van populieren en door het zilt van de zeewind verbrande olmen, toen nog eenvoudig puunweg geheten. Op stille avonden hoort men hier het gedreun van de opkomende vloed, die het Noorderstrand bespringt en uit de lage weilanden achter het huis stijgen in 't zomertij de leeuweriken op met hun zang, die het harte blij maakt, als geen ander vogel-lied. Daar fladderen ze op, daar staan ze tegen de witte wolken, een beweeglijk puntje, een zingend stofje in de mateloze wijdheid. Line kijkt er naar met diepe vertedering en groeiend heimwee in het hart. Waarnaar? Ze weet het niet. De peppels openen hun zaaddoosjes en strooien hun witte kapokvlokken luchtig in 't rond en de oude klokketoren roept met zijn gearsten stem de uren over 't eiland uit.

't Postschip vaart over naar de vaste wal en keert weer terug met allerlei goede zaken. Een enkele keer brengt het ook een vreemdeling mee naar het eiland, een handelsreiziger, een landmeter of een beambte van waterstaat. Die logeren dan in hotel Hofker, waar ook de dansvloer van het dorp is en de sociëteit voor de notabelen. De vreemdelingen brengen 't aroma van de buitenwereld met zich mee. Vooral Diederik kan zich daar nooit genoeg aan verzadigen en hem verdwijnen ze altijd veel te vroeg. Maar in de barre winter, wanneer de Waddenzee een ijsvloer geworden is, die kraakt en steunt onder een dichte

mist, is iedere verbinding verbroken. Gelukkig, dat dan de kelders en kasten goed gevuld zijn en dat er mensen op het eiland wonen, waarin men 't vriendenhart voelt kloppen. Ja, en die het op prijs stellen ook het goedwillend kloppen van Lines hart te horen, hoewel dat eerst wat schuchter voor hen slaat. Want in het burgemeestershuis, schuin tegenover het huis van dokter, woont Daniël, baron Van Heeckeren, met zijn vrouw Clara.

Hun vriendschap gaat voor Line en Diederik beiden iets heel moois betekenen, dat waard is om bij de levensschatten te worden weggesloten. Er is een wonderlijke band, die sedert honderd jaren het geslacht der Van Heeckerens aan Ameland verbindt en die band is hechter geworden, naarmate er meer eilandbloed in hun gelederen is binnengevloed. Die gelederen zijn overigens zeer gedund. Baron Daniël en zijn vrouw blijven kinderloos en buiten hen woont er nog slechts een oudere freule Julia in haar eigen residentie, een wit gepleisterd eilandhuisje. Zij, die op het kleine duinkerkhof liggen, dat door een bakstenen muur en een haag van struiken beschermd moet worden tegen het stuivende zand, zijn verreweg het meeste in aantal. Daar liggen ze, uitgezaaid in een lange rij. In niets onderscheiden zich hun graven van die der andere Amelanders. Of het moest zijn dat op hun hoge, smalle, door geel korstmos overwoekerde grafstenen hier en daar nog iets van een adellijke titel doorschemert.

Wat Line betreft, ze houdt haar adem in, wanneer haar onverzadigbare fantasie gaandeweg deze eiland-romantiek op 't spoor komt. O, 't is goed, heel goed, dat Diederiks weg naar 't vergeten Noordzee-eiland heeft geleid.

En dan het gezellige leven onder elkaar. De gemeenschappelijke picnics met de huifkar aan het strand. En het slee-jagen, de tochten per arreslee, het hele eiland over!

De tochten met de huifkar of verdek zijn een avontuur op zichzelf. Want er is nog geen spoor van de latere badweg en geen flauwe schaduw van een strandhotel. De weg is het zandpad der strandjutters, waarlangs ook de reddingboot in nooddij gaat. De twee paarden hebben moeite genoeg om de zwaar

beladen wagens duin op, duin af te brengen en de vrouwen slaken menige gil, voordat het strand is bereikt. Het slee-jagen gaat eenvoudiger, langs de duinvoet naar Hollum, waar eerst gegeten en daarna gedanst wordt.

Maar Diederik heeft ook een zware praktijk op het eiland, die over vier dorpen verdeeld is. Al zijn kracht en zijn kunde geeft hij er aan en Line moet hem daarbij helpen. Ze doet het graag. Urenlang staat ze in de apotheek poeders te wrijven of pillen te draaien. Ze leert Latijnse namen gebruiken, of 't zo maar niets is en ze leert zich stil terug te trekken, wanneer bij Diederik de muts wat scheef staat. En dat gebeurt nog al eens, vooral, wanneer hij het met zijn kunde en kennis tegen de dood heeft moeten afleggen. Dan ijsbeert hij de kamers op en neer als een dier, dat zijn gevangenschap bewust wordt. Ja, dan is 't beter voor Line, hem wat uit de voeten te blijven, daar ze in dit leed toch niet met hem mee kan gaan.

Voor al het overige echter groeit ze in dit werk. Ze groeit er te meer in, daar ze voelt, dat zij en Diederik snel populair worden onder de stugge eilandbewoners. In deze tijd lijkt 't, dat de stroom, die hun beider levens scheidt, smaller en smaller wordt. Saamhorigheid in het werken voor anderen is een wondergave Gods. Daar komt nog bij, dat Diederiks plannen aangaande lijdende moeke, vaste vorm beginnen aan te nemen. Dat valt samen met de komst van het voorjaar na de lange, barre winter van '90. 't Ontroert Line bovenmate en met iedere polsslag verlangt ze naar moeke. De strenge kou heeft haar geen goed gedaan, pa en de zussen schrijven 't duidelijk. Hoewel moeke zelf altijd geruststellend schrijft, dat ze 't heel goed heeft. 't Hoesten wordt erger, de moeheid blijft, schrijven de anderen. Een nijpende angst bevangt Line na elke alarmerende brief. Ze zou naar Groningen willen gaan. Maar ze weet dat ze hier moet blijven, terwille van Diederik. Ze wil niets verspelen, nu hun verhouding zo goed, zo rustig is. Toch martelt de tweespalt haar.

En dan spreekt Diederik zelf het bevrijdende woord. Hij spreekt 't op zijn eigen wonderlijke manier, zo, alsof het een

verwijt, een beschuldiging aan Line inhoudt, in plaats van de bekroning van zijn eigen goede plannen.

„Waarom laat je die mensen niet hierheen komen?” zegt hij. „Je vader heeft pensioen, die is vrij om te gaan waarheen hij wil. De zusjes komen mee. Jaap moet maar ergens in de kost gaan, totdat hier op de secretarie een plaatsje voor hem vrij komt. Daniël wil aan hem denken. Daniël wil ook maken dat Jo hier onderwijzeres wordt, er is eerdaags een vacature, juf-frouw Willems gaat weg.”

Verrast staat Line op en geeft haar man een spontane kus. „Maar jongen! Heb jij dat allemaal. . . .?”

„Doe niet zo aanhalig, mens! Als 't niet lukt, heb je er later spijt van. Bewaar 't voor je familie, die zullen we nu gauw genoeg hier hebben.”

Line trekt zich terug in haar stoel als een geslagen hond. Zo is Diederik. Hij hunkert naar liefde en erkenning, maar hij meent altijd om zich heen te moeten slaan uit zelfverdediging. Twee personen strijden in hem, 't ligt er maar aan welke van de twee aan de winnende hand is. Niemand kan ooit zijn reacties berekenen, Line allerminst. Nu kruipt ze in haar schulp, beledigd in haar vrouwzijn. Ze weet afkeer in zich tegen Diederik, een afkeer die feller is, naarmate ze zich meer onlosmakelijk aan hem verbonden weet. Maar hoe gezellig zal 't leven worden, wanneer al de haren goed en wel hier wonen. Van hen kent ze wel de reacties, weet ze de betekenis van hun woorden. In gedachten trekt ze al de scheidingslijn tussen zichzelf en Diederik. Hij wil immers niet anders! 't Is wonderlijk, hoe snel alles nu gaat. Een huisje wordt gehuurd. Jo wordt benoemd tot onderwijzeres en Jaap tot klerk ter secretarie. Eer de zomer volledig over de landen is, beleeft het eiland de invasie van een veeltallige Groningse burgerfamilie, de familie van mevrouw van dokter.

„'t Is een wonder, 't is compleet een wonder!” roept moeke uit na de lange reis met trein en omnibus en postschip. „Kind, kind, wat kunnen we nog een heerlijk leven hebben. 't Liekt Trapel wel! Bloemen en bessen in de tuin en die mooie zwarte

poes, hoort die er ook bij? Kind, kind, en dat alles deur mien schoonzoon, deur die goeie Diederik!”

In het tuintje bloeien duizendschonen en floxen, moekes lievelingsbloemen, een grote vlierstruik pronkt met blanke schermen en in de buurtuin kakelen de kippen een welkomstgroet. Voor moekes kanarietje en aspédistra's is er binnen volop plaats. En verder! Wat een zorgenvrij leventje heeft ze hier. Nooit meer een doktersrekening en evenmin de gevreesde briefjes van de apotheek. Daarbij van alles mee, wat er aan goeds het doktershuis binnenkomt! Diederik bedisselt die dingen zelf. „Breng dat maar aan de ouwe vrouw,” heet 't tegen Line. „Breng dat even naar de oude mevrouw,” zegt hij tegen de dienstmeid. Moeke vereert er haar stugge schoonzoon om. „Mien jong,” noemt ze hem en dat is iets, wat ze zelfs tegen Jaap niet zegt.

En dan komt de kroon op haar leven, de kroon, die ze reeds meende, niet meer te zullen dragen. Line verwacht weer een kleintje. Men kan niet zeggen, dat 't met onbepaalde vreugde en instemming ontvangen wordt. „Och God!” heeft ze gezucht, toen ze zekerheid had. En dat was niet een ijdel woord, maar een vragende verzuchting tot de Heer van dood en leven, die Zijn kinderen vaak langs zulke onbegrijpelijke wegen voortdrijft. „Och God! Alweer!”

In dat woord gedenkt ze haar verscheurend lijden om kleine Cobi, Cobi, die ze slechts drie maanden heeft mogen hebben. Die ze toen onder nog oneindig groter verscheuren moest afstaan aan de dood.

„Och wicht, mien wicht!” zucht moeke meewarig mee. „Wat zal ons nou weer boven 't hoofd hangen. Maar bist 'trouwd, nè? Dan kanst zo wat altied verwachten.”

Tegen deze wijsheid kan Line niets inbrengen. Al steken soms vreemde, men zou kunnen zeggen: angstig opstandige vragen hun donkere hoofden op.

„Bist 'trouwd!” Zou de hele bestaande wereldorde niet ineens storten, wanneer daaraan getornd werd?

„En 't kan toch ook veel beter gaan, dan nou denkst,” troost

moeke verder. „Most moed houden, wicht, denk aan dien kleine pop!”

Na de eerste tijd van inzinking herleeft de moed ook weer in Line. Het moeder-instinct is onverwoestbaar. Ze stelt zich voor, hoe ze, gelijkgerechtigd met andere vrouwen, een kindje in de wagen zal hebben. Ze overlegt in vrome ogenblikken, dat ze nú haar kindje zal laten dopen. . . . als ze het levend ontvangen mag. Ze doet op haar manier een belofte aan God, met haar vrees voor Diederiks tegenstand als beperkende bepaling er bij. Heel doelbewust vouwt ze 's avonds haar handen over haar zwaarder wordend lichaam en vraagt God om een krachtig leven voor haar groeiend kind.

Maar zelfs de bevalling kan ditmaal normaal worden, legt Diederik haar uit. De anderen hebben de weg gebaad. Hij past de nieuwe leefregel op Line toe, 't kindje moet klein blijven, Line krijgt streng diët. „Kan dat wel?” weifelt ze. „Ik wil liever meer pijn verduren, als 't kind maar gezond is. Ik wil niks doen, wat niet goed is voor 't kind, bedenk dat wel, Diederik!” 't Klinkt bijna dreigend. Een kloek, die haar ongeboren kieken nu al verdedigen wil.

Diederik hoont een vloek naar buiten en meet de dikke kloek met de ogen, dreigend, hij ook.

Ja, kijk, wie is hier nou de dokter, zij of hij. En denkt ze soms, dat hij zin heeft om weer zo'n akkefietje op te knappen, als toen met Cobi? Als ze 't dan met alle geweld wil weten, de geboorteweg is te nauw. Hoe kleiner 't kind, hoe meer kans, dat het er ongeschonden doorheen komt. Cobi woog zeven pond, meer dan vier pond mag 't nu niet worden. Zo, nu kan ze kiezen of delen. Maar als 't weer verkeerd gaat, is 't haar eigen schuld. Als ze dat maar weet!

Woedend ijsbeert Diederik de kamer op en neer. Natuurlijk gunt hij Line haar kind, geen vrouw is nu eenmaal tevreden eer ze moeder is. En God weet, hij zelf zou. . . . een zoon. . . . Heel zijn arme, onbevredigde hart zwelt van verlangen naar iets, dat hem kan liefhebben, alleen om hem zelf, alleen om wat hij is. Alleen, zoals 't met Line gegaan is en weer zal gaan, omdat

't niet anders kàn . . . en dan hij alleen, zonder enige assistentie, die de verantwoordelijkheid met hem kan delen . . .

Zijn ijsberen wordt heviger, zijn hele houding is een stuk afweergeschut, tot hij tenslotte zonder commentaar de kamer uitloopt, de deur hard achter zich dichtslaand. Line balt haar vuisten tegen de gesloten deur en verwenst haar vrouwelijke zwakheid, die haar weerloos doet zijn tegen Diederiks levensdrift. Ze heeft echter begrepen, ze laat zich waarschuwen en houdt haar vetloos diëet. 't Is een straf voor haar, wie 't ingeschapen is om zo gezegend te kunnen smullen van alle goede, vette dingen. Dat ze af en toe, in de keuken, haastig een geklopt eitje naar binnen slaat, een glas melk neemt of een gehaktballetje uit de pan pikt, is haar eigen uitleg van dit diëet. Want haar instinct vertrouwt dit vreemde niet. Moet een moeder niet voor twee eten, om haar kind mee te kunnen delen? De meid is in 't ondeugend geheim. Ze geven elkaar een knipoogje en doen er verder 't zwijgen toe. Dokter voelt als een man. Hij moest eens een tijdlang als een vrouw kunnen voelen. In positie. En dan toch hongerijsden.

Op een woeste Decemberavond, vervuld van storm en verdwaald onweer, dat voor een zomeronweer niet onderdoet, meldt het kindje zich, dat 't nu geboren wil worden. Meteen is Diederik op zijn post. Hij weigert ook maar één ander, die om dokter komt, te woord te staan. „Kan wachten,” is zijn enig antwoord. „'t Is hier zo ver,” voegt de meid er ter verduidelijking bij en ook dat woord gaat in korte tijd 't hele dorp rond. Bij dokter is 't zo ver.

Op Zaterdagavond is 't begonnen. Vier en twintig uur later, op Zondag nog, brengt Line voor de derde maal in grote nood haar kind ter wereld. Weer is 't een meisje, kleiner en fijner nog dan Cobi was en evenals het eerste kindje met een overvloed van zwart en krullend haar. Diederik heeft dan geen droge draad meer aan zijn lijf en de baker in de kraamkamer en de meid in de keuken zijn een flauwte nabij. Line zelf echter zegt met heldere stem: „Wat is 't?” „Een meisje.” „O, gelukkig.” Van een zoon had ze ongetwijfeld precies hetzelfde

gezegd. Niet het hoe of het wat van het kind bepaalt het geluk, maar het feit alleen, dat het er is. Dat men samen door de donkere poort is heengedrongen, en dat er nu iets is, zo helemaal van ons zelf, als geen ander schepsel ter wereld ooit zal kunnen worden.

„Hoe moet 't heten, mevrouw?” vraagt later Neeltje, de baker.
„Naar mijn moeke.”

Of dat nu Grietje zal worden of een meer geciviliseerde vorm, dat lost het leven wel op. Het leven regelt zulke dingen meestal met verbluffende eenvoud en vanzelfsprekendheid. Zelfs zou men kunnen aanvoeren, dat het leven — of Hij, die alle leven leidt — meermalen de dingen leidt buiten ons medeweten, buiten ons diepste willen om. Niet altijd lijken het goedheid en liefdekoorden, die Hij door ons leven trekt. Maar we kunnen er verzekerd van zijn, dat aan het eind der dagen zal blijken, hoe alles wèl gedacht en wèl gedaan was. Zo is het bijvoorbeeld met Gé, die nu dan weer tante Gé is geworden. Van haar bedisselt het leven, dat ze van huis verwisselen moet. Moeke begint er over uit zorg voor Line, dat arme kind kan ja wel een paar jonge flinke handen gebruiken. Zeker. Diederik wil het ook wel, hoewel hij tegelijkertijd in zeer vage omtrekken het paard van Troje voor zich ziet. Niet, dat men de hupse, elegante Gé zou durven vergelijken bij een ruwe houten kolos. Maar ja, enkele punten van overeenkomst zouden er toch wel kunnen zijn. Al was het alleen maar om het feit, dat Gé zich even weerstandloos laat overplanten als wijlen het Trojaanse paard. Voor Diederiks ogen verrijzen schimmen uit het Waterlandse huis, twee tegen één, waarbij hem altijd het twijfelachtig genoegen toeviel, om die ene te zijn. Hij de trekker aan het kortste eind, hij heeft er een gruwelijke weerzin tegen. Maar wat is er aan te doen? Line moet rust hebben, om haar kindje zo lang mogelijk te kunnen voeden. En dit is voor alles nodig, zal 't nietige wezentje in leven blijven. Een tweede catastrofe als met Cobi: lijden, dood, kistje, onder de aarde.... hij deinst er heviger voor terug dan voor iedere vorm van vereenzaming. Daarom mompelt hij iets van „naar de bliksem”,

waarschijnlijk op zijn Trojaanse hersenschimmen doelend, en aanvaardt met alle anderen deze oplossing als ideaal voor Line en het kind. En Gé's helpende aanwezigheid in het doktershuis is waarlijk niet voor niets. Nog tweemaal moet Line heen-worstelen door de donkere poort, die naar het stralende moederschap voert. Ze gaat er dapper door. Evenals ze iedere last, die haar lange leven haar te dragen gaf, dapper op zich genomen heeft.

En hiermee is dan haar ongeschreven roman ten einde. Aan drie dochters heeft ze het leven geschonken. „En ik had er vijf kunnen hebben,” voegt ze er meermalen met zachte weemoed bij.

Maar is 't eigenlijk niet zo, dat ze die eerste twee kindertjes nooit volkomen heeft losgelaten. . . . zodat ze toch met vijf kinderen door het leven ging: drie hier — en twee „ginds”? God heeft grote en diepe en wonderschone dingen weggelegd voor degenen, die tot hartelied hebben: „louter goedheid, liefdekoorden”. En die dat blijven zingen op hoop tegen hoop. Alleen, het duurt soms een mensenleven, eer de akker zodanig is toebereid, dat Hij Zijn laatste gave er in kan neerleggen:

„Jezus, Uw verzoenend sterven,
Blijft het rustpunt van ons hart.”

Ook die gave heeft Line ontvangen. Op Zijn tijd.

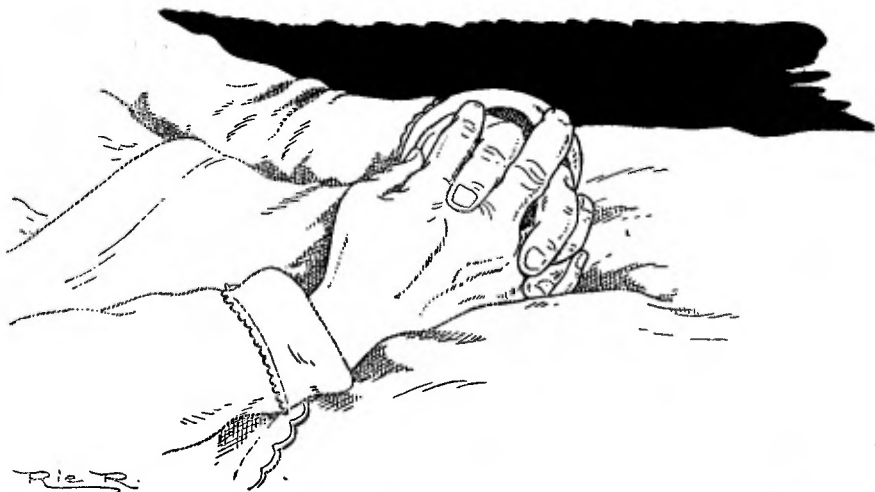
Maar kleine moeke, 't morgenwolkje aan 't begin van Lines levensroman!

't Morgenwolkje heeft haar tocht bijna volbracht. Ze is een avondwolkje geworden, snel op weg naar de gezichtseinder, waarachter geen mens het andere land vermag te zien. Maar waar zéker de Nieuwe Dag ontluiken zal.

Achter de gezichtseinder is geen land, zegt Sibbo even beslist als vroeger. Ach, moeke weet 't wel, al die wijze boekenpraat. Vroeger, toen ze nog alle tijd had, heeft ze 't nooit geloofd. Nu haar tijd bijna is afgeteld, weigert ze nog het te geloven. Er is land, heilig land, aan gindse overzij. Land van 't Licht. Land van Engelen, Land van onuitsprekelijk en eeuwig welbehagen. Ze denkt er veel over na, terwijl ze moet blijven liggen, omdat

haar laatste krachten haar begeven hebben. Haar drie kleine kindertjes met hun kransjes van sneeuwkllokjes, gezegend door het Heilige kruis, zijn vlak bij haar. Ook bultige tante Geertje, ook Lines Cobi, die ze nooit gezien heeft en toch zo vast in haar hart heeft geborgen. Vaak glimlacht ze en niemand weet, waarom. Die om haar ziekbed zich bewegen, vinden 't een hachelijk teken, deze onverklaarbare glimlach.

Glimlachend laat moeke zich de dierbare zorgen aanleunen, die

de kinderen en ook Sibbo voor haar hebben.

Rust en versterkend voedsel, zegt Diederik, dat goeie beste jong. Ze glimlacht weer, ze heeft 't zo goed, nu ze niet meer hoeft te zorgen. Tegenspreken en tegenhandelen heeft ze nooit gekund. Ze heeft gezwegen en gehoorzaamd. En toch heeft ze het al die jaren zoveel beter geweten dan de knappe koppen om haar heen. Heeft ze hen niet haar hele leven voor de mal gehouden. . . . zij, met haar stille, geheime wetenschap? Tussen de zware benauwdheden in ligt moeke met gevouwen handen. Zo maar, boven op 't laken, zichtbaar voor iedereen. Zo ligt ze het liefst. De gevouwen handen scheiden haar van

de rumoerige, al maar pratende, moed en genezing predikende rest. Ze vormen een schakel met God, de onbestreden Heersers van 't Heilige Land van Licht, aan de overzij.

Zo gaan moekes dagen en nachten voort, een doorstormde reis, met telkens kleiner en zeldzamer wordende oasen. De vraag is 's morgens niet meer: gaat 't wat beter, maar: leeft ze nog?

Maar eens, na een zeer zware benauwdheid, blijft een diepe angst in haar achter. Midden in haar lijden heeft ze zich op de gezichtseinder geweten, op de zeer smalle streep tussen leven en dood, tussen hier en Ginds. In dat ene schrikkelijke moment heeft ze voor haar moede voeten en hijgend hart geen ingang gezien. 't Heilige Land is zonder ingang. Voor haar. En 't is recht.

Alle verwijten van heel haar leven komen tegelijk tegen haar in 't harnas, een legermacht van vervaarlijk vermogen. Ze is ontrouw geweest aan haar geloof en haar kerk. Ze heeft voor Sibbo's overmacht gebogen, ze heeft haar kinderen de weg niet gewezen. Hoe eenvoudig lijkt het nu, achteraf bezien, om haar christen- en moederplicht te doen. Hoe moet dat nu straks bij de gesloten Hemelpoort, wanneer 't onherroepelijk zo ver zal zijn?

Er moet toch hulp zijn ergens voor een harte, dat zo hijgt en hunkert. Er moeten goede handen zijn, die kunnen, wat zij zelf niet vermag. De Poort, de Poort naar 't Licht móet geopend worden! Nu gaan haar zoekende gedachten de weg, die ze heimelijk zo dikwijls zijn gegaan, sedert ze hier ingeburgerd is geraakt. De weg naar oude pastoor Scholten, die naast zijn kerkje woont. Hoe dikwijls heeft ze gewenst en plannen gemaakt. . . .

En altijd is de wens onderdrukt en zijn de plannen verschoven. Tot later. . . . misschien Och Sibbo. . . .!

Hoe heeft ze gehongerd naar het voedsel dat van God is. En altijd weer zichzelf voorgelaten, dat ze geen honger mag hebben, omdat ze Sibbo's vrouw is. Sibbo wenst deze honger niet. Dat weet ze ja toch! Daarvoor is ze lang genoeg met hem getrouwd geweest. Nu echter gaat 't op 't laatst. Ze mogen

zeggen, wat ze willen, zelfs Diederik, die knappe kop! Moeke weet 't beter dan zij allen. 't Gaat met haar snel naar de einder toe. En daarom moet de poort, die dichtgevalLEN is, geopend worden en voor haar is de enige, die dit doen kan, oude pastoor Scholten. Eén keer nog wil ze biechten zoals ze als kind gebiecht heeft. Alleen zal ze nu zoveel meer, zo heel veel meer te biechten hebben! O, om nu vrij te worden van al die ballast. En dan de open Poort binnen te gaan!

Een nieuwe benauwdheid komt op en laat weer af. Daarna staan ze allen om haar bed. Sibbo en de kinderen. Zeven gezonde, struise mensen. Aan vijf er van heeft ze het leven gegeven. 't Komt haar nu als een onbegrijpelijk wonder voor. Met angst zien ze het zweet parelen op moekes voorhoofd, zacht klinkt hun stem, doorschaduwD van tranen.

„Hoe is 't nou met moeke?” vraagt Line teer. „Gaat 't wat beter?”

Moeilijk schudt ze van neen.

„'t Gaat niet meer, wicht. Benauwd, benauwd.”

Vragende blikken dwalen van de kinderen naar Diederik, de machthebbende hier.

„Kun je niet helpen? Toe, help haar met je wetenschap.”

Diederik neemt, om iets te doen, haar smalle pols. Die valt hem niet tegen. 't Einde hoeft nog niet terstond te komen.

Moekes ogen zoeken Sibbo. Nòg ligt er een angst in, om hem te ontriefen. Maar de tijd dringt! O, hoe dringt hij!

„Sibbo, pastoor Scholten! Ik ben toch rooms, Sibbo! Ik kan zo niet sterven! Och God. . . Sibbo!”

Sibbo's blik verstrakt.

„Nee,” zegt hij. „Geen vreemde in mijn huis. Je bent altijd een goeie vrouw voor me geweest, daar hoeft geen pastoor bij te komen.”

„Sibbo, ik ben ja rooms. Help me toch, Sibbo! Pastoor is geen vreemde veur ons. Ik wil in 'Emel komen, Sibbo!”

„Voor mij wel,” zegt Sibbo hard. Dan weer zachter: „Wind je toch niet zo op, dat komt immers allemaal wel in orde.”

Vragend dwalen moekes ogen rond. Dwalende, fladderende,

doodmoede vogels, die ergens een kleine vriendelijkheid verwachten, een schuilplaats, die hen bergen kan. Is er niet iemand onder al dezen, die haar nu begrijpen en helpen kan? In dit moment van uiterst verwachten smaakt moeke de allerlaatste bitterheid van haar leven. De ogen, die nu helpend in de hare moesten lichten, dwalen af, hulpeloos, in kwasi niet begrijpen. De harten, die haar nu in liefde moesten bijvallen, deinzen nòg terug voor vader Sibbo's zweep. Die om haar staan zijn vreemden. Line, Linechien alleen uut'zonderd. Linechien buigt zich over kleine moeke heen en fluistert begrijpend: „'t Kan zó ja ook wel, mien lieve moeke. Als pa nou niet wil!”

„Ja kind, ja, maar o, weetst niet, ik kan niet. . . . ik kan zo niet. . . . Sibbo! O, ik word weer benauwd! Och Here Jezus!” Haar stem breekt in mateloos hoesten. Handen schieten toe, ondersteunen 't zwakke lichaam. Stemmen jammeren. „Moeke! Moeke dan toch! Nog niet, moeke, och, nog niet!”

De aanval luwt een weinig, maar voor niemand is 't nu meer verborgen. Dit is de laatste strijd.

Line stoot haar vader aan.

„Pa, zeg toch dat 't mag! Als 't moeke helpen kan! Pa, laat 'em komen!”

„Je weet niet wat je zegt,” is Sibbo's antwoord. „Geen priester in mijn huis. Geen vreemde tussen ons.”

„Veur moe, pa! Alleen veur moe! Pa dan toch!”

Sibbo schudt zijn hoofd. Neen.

Snel werken Lines vervaarde gedachten. Troost! Troost voor moeke in stervensnood! Een kerkboek, een gezangboek. Iets om moeke voor te lezen. . . . iets van dominee Westerman, die met zo glanzende ogen kon spreken over de eeuwigheid!

„Een gezangboek, pa.”

„Wat wil je toch! Maak het 't ouwe mens toch niet moeilijker dan 't al is.”

„Diederik, kan ik nog. . . . ik weet, waar 't ligt.”

Line wringt haar handen.

„Nee,” schudt Diederik, de ogen nu vol meewarigheid. Hij heeft weer 't smalle polsje gevat, een kinderpolsje bijna. 't Gaat

snel nu, zeer snel naar 't einde toe. Moekes ogen zijn gesloten. Haar gelaat draagt een berusting, zo triest aandoenlijk, dat zelfs Diederik zijn hoofd omwendt om een traan te verbergen.

„Moeke, moeke, mien eigen lieve moeke,” zegt Line aan haar oor. „Ik ben 't, Linechien, weet moe wel?”

Dan krijgt ze een wonderbare ingeving, 't moet een zeer goede en grote engel zijn, die haar deze gedachte in het hart geeft. Nog dichterbij neigt ze haar hoofd bij moekes gesloten vensters.

„Louter goedheid, liefdekoorden, moeke. Zo is 't ook aan de overkant. Niet bang wezen, mien lieve moeke. Jezus is er. Louter goedheid, liefdekoorden, moeke. Omdat Jezus er is. Moeke weet wel: Jezus!” Kan dat, dat haar lippen zich nog even openen? Zei ze voor 't laatst nog eens: „Mien wicht?”

Een glanzende glimlach straalt opeens over het kleine gezichtje. Zó glanst alleen iemand, die de Poort geopend ziet, die het grote Welkom hoort. Diederik laat de pols los en legt eerbiedig de hand op het dek, naast de andere. Vragende blikken zoeken zijn ogen. „Afgelopen,” zegt hij zacht. Wezenloos staan al de grote, struise mensen. Alleen Line valt op haar knieën bij moekes bed en snikt onbedaarlijk. Later weet ze zelf niet, waarom ze zo gesnikt heeft. Om moekes heengaan. . . . of om de Poort, die zij zelf ook één moment geopend heeft gezien?

Later, buiten de sterfkamer, staat ze voor vader Sibbo. „Dat pa dat weigeren kon, 't laatste van moekes kerk! Dat pa moe altijd dwars heeft gezeten met 't geloof, dat weet ik ja wel. Maar nou! Op 't laatst! En dat voor moeke, die zich altijd opgeofferd heeft. Zelfs Diederik had 't wel 'wild!”

„Zwijg, je weet niet, wat je zegt. Wou jij kabaal maken in 't huis van een dode?”

„Ja pa, ik zwijg al. Maar dit zeg ik nog: Pa zal op zien eigen sterfbed gewaarworden, wat nou tegen moeke is misdaan.”

Sibbo haalt de schouders op. Ziekelijke opwinding! Moeke zelf echter ligt met een jong en vroom gezichtje, omlijst door nog maar even grijzend haar. Line kijkt er naar en kan niet ophouden er naar te kijken. Louter goedheid, liefdekoorden. Hier en aan de overzij.

„Moekie, mien eigen moekie,” zegt ze zacht en legt haar hand op 't strakke voorhoofd. 't Is een weerziensgroet.

Moeder, nu heb ik je ongeschreven roman toch op papier gezet. Zoveel jaren, nadat je mij spelenderwijs de opdracht gaf, heb ik hem vervuld. 't Is geen kroniek van je leven geworden met namen en data zoals 't behoort. Jouw fantasie eerst, mijn fantasie nu, hebben aangevuld, waar geheugen te kort schoot. Maar dat hindert ons niet. Jou niet. En mij niet. Want 't gaat ons immers niet om enige woorden en daden uit lang voorbije dagen. 't Gaat niet om een handvol vreugde en een zware last van mensenleed. 't Gaat ons beiden om dat, wat achter je heldere ogen leefde. Om dat, wat je ziel zo gaarne zong. Om 't verbazingwekkende, dat onze verwarde, onzuivere, dwalende mensenwegen toch louter goedheid en liefdekoorden zijn. Om 't ontzaglijke, dat Jezus al dat verwarde en oneindig bittere overwonnen en verzoend heeft, toen Hij het opdroeg aan het kruis. Dit weten wij samen, moeder, 't is ons geheim, 'tzelfde, dat je met je eigen kleine moeke had. Later zullen we er samen van zingen. Met de velen, die ons zeer, zeer lief zijn:
Louter goedheid, liefdekoorden;
Om Jezus Christus, onze Heer. Amen.